

Fehér Viktor
SZOKÁSKUTATÁS VÉRBICÁN

A kötet megjelenését a Bethlen Gábor Alap,
valamint a Tartományi Művelődési és Tájékoztatási Titkárság támogatta

Fehér Viktor

SZOKÁSKUTATÁS VĚRBICÁN

*Az egyházaskérek születési, házasságkötési
és temetkezési szokásai*

Forum Könyvkiadó

*Nagyszüleim
és Mihály bácsi emlékére*

ELŐSZÓ

A mikor Fehér Viktor a néphagyományok gyűjtését elkezdte, a vajdasági folklórkutatás terén már jelentős eredményekről beszélhettünk. Fontos művek sorakoztak egymás után, különösen az emberélet fordulóival kapcsolatban. Az anyagi kultúra feltárása hagy még maga után tennivalót, de az új néprajzos nemzedék ebbe az irányba is felmutatott már néhány alapos gyűjtést, elemzést. A honismereti kutatás napjainkban, itt a Vajdaságban virágkorát éli, s több forrásból táplálkozik. Ezt a területet többnyire az idősebb kutatók, tudósok művelik. Az új nemzedék – meglehet éppen az egyetemi tantervekből kifolyólag – inkább hajlik a kulturális antropológia felé. Ez alól kivételt képez a jelen kötet szerzője, aki ragaszkodik a szokások történelmi múltjának részletes bemutatásához. Az emberélet fordulóinak, fő állomásainak azon állapotait vizsgálja, amelyek az 1950-es években még az élő szokások közé tartoztak. A helyi változatok rögzítése, az egyedi esetek leírása odaadó megfigyelésre, gyűjtésre vall. Ezért is figyelemre méltó az új nemzedéknél a szerző által megjelentetett publikációk listája.

E kötet kézbevételekor még nem tudtam, hogy honnan vette a bátorságot magának Fehér Viktor, hogy megörökítse egy isten háta mögötti falu szokásvilágát, egy emberéleletet átfogva. Publikációit olvasva rájöttem, hihetetlen gazdag anyag állt rendelkezésére, olyan anyag, amelybe beleszületett, amelyet kiskorától „elhallott” másoktól, s ezt most rendszerbe foglalta. Utólag látom, a szerző biztos kezű, érett gyűjtőként van jelen a vajdasági hagyományokat tisztelő kutatásokban. A népi kultúra értékei iránti érdeklődése szülőfalujából származik, amely egyre inkább a folklór és a szokásvilág felé fordul.

A kötet első személyben íródott, maga a szerző meséli el, mutatja be a történeteket, egykorvult szokásokat. Adatközlői megnyilatkozásait, kiejtését pedig törekedett hűen átírni, lejegyezte az ízes-zamatos bánáti nyelvjárás fő jellemzőjét, az ö-zést. Az ö-zésnek településtörténeti okai vannak, hiszen a török uralom alatt elnéptelenedett falvak helyére az újratelepítéskor a magyar nyelvterület különböző tájairól települtek ide a lakosok.

Egyházaskér egyébként mindig nagy érdeklődésre tartott számot a néprajzosok körében – a falu archaikus vonásait egykoron Kálmány Lajos megörökítette –, azért is, mert Szeged vonzáskörzete a tudományosság szempontjából olyan területet ölel fel, ahol ismert Verbica múltja és jelene. Végül, de nem utolsósorban említést kell tennünk Bogdán József pap-költőről, akinek lírai hangvételű írásai ráirányították a figyelmet – ahogy ő fogalmaz: – az isten háta mögötti falura.

Mindezek ismeretében mondhatnánk, könnyű dolga volt a szerzőnek. Megismerve azonban a felsorolt gyűjtők publikációit, tapasztaljuk, hogy mindenki a folklór egy-egy részterületével foglalkozott, monografikus mű nem született. E hatalmas munka megírására vállalkozott Fehér Viktor, fiatal egyetemi hallgatóként.

A szerző most egybegyűjtött írásai ahhoz a rendkívül gazdag folklórhagyományhoz tartoznak, amelyek egy kisebb régió igen gazdag kultúráját örökítik meg. Sokat, nagyon sokat lehetne írni még erről a könyvről, annál is inkább, mert a kötet elsősorban az adatközlők beszámolóira épül. A teljes hagyományanyag áttekintése nyomán rájövünk a fontos következtetésre: vannak még olyan településeink, amelyekhez feltűnően sok szokás és hiedelem kapcsolódik. S felvetődik a kérdés: Fehér Viktor a tudományos megközelítés vagy az ismeretterjesztés céljából írta-e meg szülőfaluja paraszti életvitelének három legfontosabb állomását. Én ezt nem kívánom egyik szempontból sem ecsetelni, ezt majd az olvasó eldönti. Számomra e könyv anyagának összegyűjtése, megírása példaértékű.

Kálmány Lajos nagy örökséget hagyott az utókorra, az őt követő nemzedékekre. Helyszínen, népi közösségekben gyűjtött anyaga hiteles, minden szerzői módosítás nélküli szövegközlései az élő néphagyomány hű közvetítői. Irányt mutatott a folklór gyűjtési módszerét illetően. Hangsúlyozta az összehasonlító vizsgálatok fontosságát, a rokon és nem rokon népekkel való kapcsolatok szükségességét. Éppen ezért egy fiatal kutatónak nehéz feladat a társadalmi elvárások és a falu kohéziós ereje közötti összefüggéseket egyszerre megtalálni.

SZŐKE Anna

BEVEZETŐ

Jelen népszokás-monográfiában ködbe vesző egyházaskéri néphagyományainkat, az emberi élet sorsfordulóihoz fűződő nagy eseményeit a hozzájuk kapcsolódó szokáscselekvésekkel és hiedelmekkel kísérlem meg bemutatni. Ismertetem azokat a szokásokat is, amelyek már csak az emlékezetben élnek, de kitérek az újabb keletű szokáscselekvések vizsgálataira, az egyes változatok eltűnésének okaira, hovatovább egyes szokások eredetének magyarázatával, a magyar nyelvtérületen élő variánsok kialakulásával is foglalkozom.

EGYHÁZASKÉR TELEPÍTÉSTÖRTÉNETÉRŐL

Egyházaskér történetét a kilencvenes évek végén, a település fennállásának kétszázötz éves évfordulója alkalmából helyi értelmiségeink már feldolgozták,¹ ezért ebben a falutörténeti összefoglalóban csupán a lakosság összetételére vonatkozó ismereteket, kiragadott részleteket közlök az említett, *Verbica–Egyházaskér* című helytörténeti kötetből. Néprajzi témájú összeállítás lévén a településtörténethez fűződő gondolatokat, sajátos „visszaemlékezéseket” is idézek néhány adatközlőtől.

Az Aranka és a Maros folyó közének már korábban betelepült részei elnéptelenedtek a török hódoltság idején. Egyházaskér monográfiájában Túri László idézi Szentkláray Jenőnek, a „Bánság historikusának” idevágó, XIX. századi leírásait: „Torontál megyében, Újszegedtől Szentivánig és Gyáláig egy mocsár volt az egész vidék. Törökkanizsa, Cernabara, Oroszlámos, Valkány, Rábé, Óbék és Keresztúr között terült el az arankai mocsár...” (BÖNGYIK et al. 1999. 23.), vagyis a már említett monográfiában, az ott mellékelt térképből jól kivehető, hogy a mai Egyházaskér területe is lakatlan, mocsaras vidék volt. A Tisza, az Aranka és a Maros ártérületén meghúzódó szigetek, lapályszélek, nádas partok kiváló feltételeket biztosítottak a dohánytermesztésre, s miután Marczibányi Lőrinc Trencsén vármegyéből

¹ Az egyházaskéri monográfiát (*Verbica–Egyházaskér*) 1998-ban állította össze a Helyi Község Tanácsa által kinevezett szerkesztőbizottság. Név szerint: dr. Böngyik Árpád, Túri László, Fehér Mária, Huszár Gábor, Bogdán József, Kónya Sándor és Szabó Urbán Ibolya (BÖNGYIK et al. 1999.). A gyűjteményes kötet magánkiadásban jelent meg 1999-ben a Hazaváró Ünnepségek apropóján, ahová a helyi szervezők hazahívták az elszármazott egyházaskerieket. Körülbelül ezren ünnepeltek akkor Egyházaskéren.

származó birtokos a kincstártól megvásárolta a csókai birtokot a Czernabara, Imretelek, Monostor, Terján és Verbicza (Egyházaskér²) pusztákkal, szegedi dohánykertész családokat telepített a vidékre 1785 és 1789 között. Ettől az időtől számítjuk a lakosság újraterelődését, a település kialakulását.

Borovszky Samunak a Torontál vármegyével foglalkozó, *Magyarország vármegyéi és városai* című monográfiájában a következő olvasható Egyházaskérről: „A szeged–temesvári vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség. Házainak száma 138, lakosaié 927, a kik túlnyomóan róm. kath. vallásúak. Postája Feketető, távirója Valkány, vasúti állomása helyben van. Eredeti neve Verbicza volt. E helység 1789-ben települt Szeged vidékéről származó 41 lakossal. 1848-ig a Marczibányi család volt a földesura. Jelenlegi nevét 1888-ban nyerte. A lakosok hitelszövetkezett tartanak fenn. A községhez tartozik: dr. Király-tanya, Jani-tanya, Penz-tanya és Vízhányó-tanya” (REISZIG 1911. 45–46.).

Idekívánkozik továbbá Tóth Ferenc egyházaskéri adatközlő elbeszélése azzal kapcsolatban, hogyan érkeztek őseink településünkre. Közlök egy mai visszaemlékezést is, amelyből kiviláglik, hogy egy későbbi nagy betelepülés is lezajlott a XIX. és a XX. század fordulóján, amikor makói családok érkeztek jelentős számban.

» „Mikor még születtem, akkor a falunkat Egyházaskérnek hítták. Most Verbica. Az ősök egy része Szegedről, Szeged környékéről, Makó környékéről, onnét legjobban származtak. De idővel azok el is tűntek. Úgyhogy, megvótak itt környékbeli majorságok, és akkor onnét is bekerültek ide lakni. Vettek itt házat, itt letelepedtek. Itt sok majorság volt, annak idején. Most már kevésbé. Itten nem messze, amit máma Dózsa majornak hívnak, hát itt olyan átmeneti gazdák vótak mindig. Több gazdája vót. Vót egy bolgár is, Kalapisnak hívták. Aztán vót egy zsidó. Hogy mondjam? Bergernek hívták. Később pedig Vujin Dragić, egy crnabara³ szerb vásárolta meg, azé volt legutóbb. Aztán meg kiosztották agrárföldnek a birtokát, tovább nincs. Ami ére is vót, itt Oroszlámos és Verbica között, gróf Batthyáynak majorságai, azt is ő nagyon régen, még a múlt században kiadta egy zsidónak, az egész birtokát, haszonbérbe. Hogy is hítták, na? Nem tudom a nevit hirtelen kimondani, pedig tudtam olyan pontossan. (Tetszik-e tudni, mióta van itt település? Mióta létezik Verbica?) Mióta? A falunk szörványosan megvót 1888 előtt is. Akkor lett meg a végleges település. Akkor jöttek ezek a szegediek meg makóiak. Mert hát itten osztották ki a földeket, település volt. Ami birtok volt itten, azelőtt is, a Rózsikájék tanyájuk, ahogy van, ott is vót egy major. Majorság. Az Dungyerszkié volt, egy gazdag szerbé. Annak Újvidéken is volt valamije, meg Szenttamáson legjobban. És ez éhatározta, hogy eladja az itteni birtokát, mert akkor is vót talán 23–30 házból álló ez a mi falunk összesen. És akkor azok a népek, akik ebbe a néhány házba laktak, öneki feles munkásai voltak. Ott arattak, ott kapáltak. Leginkább dohányt ter-

² Verbica, szerbül Vrbica. 1888-ban a helységmagyarosító törekvések során kapta az Egyházaskér nevet.

³ Feketető, szerbül Crna Bara. Egyházaskérrel szomszédos település.

mesztettek feliből a részire. Ő ekkor kapcsolatba lépett a budapesti Országos Kisbirtokosok Földhitelintézetével. Az megígérte, hogy folyósít neki kölcsönt, hogy ő ezt a birtokot eladhassa a vevőknek avval a kölcsönnel. Tehát meg is állapodtak úgy, hogy 67 félév alatt kell letörleszteni. Hát egyik vett ennyi hold földet, a másik amannyit. És aztán akik jöttek, különösen Makóról, azok mindjár kívürről a falun vásároltak legjobban, s tanyát építettek rá, hogy ők jószágot birjanak tartani. Hát bizony volt, némelyik nemsokára tehetetlenné vált, nem tudta jó vezetni az életet, vagy miért... Akkor avvá a kölcsönnel eladta a házát, és eladta a földjét is” (Elmondta: Benák Margit; TÓTH 1975. 9–10.).

- » Az én szülejem átgütték ide, és tudod, hogy hogy vót? Majd én azt émesélöm, aztán majd valamit. Hajmát termétek, és ők ott, ami kis szögenségük vót, maj eladták, maj vösznek itt. Vöttek itt földet, tudod, ije törlesztésre, mind most is, ami van, csak kezes fizess. Gyütt a másik is velük, csak az nem jut eszömbé, hogy ki, de ú lehet, Juliska tunná, és ide figyelj, az én nagyszüleim azok törlesztötték, de azok a másikkak nem szerettek itt, és azok nem törlesztötték. Az én nagyapáméknak ott köllött hanni mindönt, mē kezes fizess. Ki köllött fizetni, hogy mostan mongyuk rá én aláírok, hogy én tē érted felelök. Ez még régön vót, hát ojan kilencszázvalahá, mē az én anyámék 1899-be születtek, oszt akkó mire ők átgütték, ők, apró gyerökök vótak, és ide figyelj, űnekik a föld, ház mind emönt. Akkó itt most, ami van, az a kanális ottan a masinckáná,* érű, ami vót, azt vöttek mög. Az oan egy lánc háromnegyed, az a föld. Asz vöttek mög, ennyi maradt, zsebükbe vót egy kis apró mikuchajma, mink úgy mondtuk, az oan nagyon apró kis vöröshajma. Az én nagyapámnak mind kirepedözött az ujjai, ojan betegségbe, de hát akkó még, és akkó a gyerökök rakosgatták, és ebbű vött az én nagyszüleim aztán a gyerökökkē egy tizenkét lánc földet. Ennyibű indút, mē csak a zsebbe vitték. De mos, ha esz mondtad, akkó aszongyák: „Ó, jaj, nem dógoztak azok a régi öregök.” Fijam, azok nem dógoztak, szenvedtek (30).

A HELYI NÉPSZOKÁSOKRÓL

Egyházaskér a néprajzi szakirodalomban jól ismert, népköltészeti emlékeinek, hagyományainak feltárása Kálmány Lajos tevékenységétől napjainkig folyamatosan zajlik. Kónya Sándor a már említett, 1999-es megjelenésű egyházaskéri helytörténeti monográfiában összefoglalta a településen végzett néprajzi kutatásokat. A gyűjtők között először Kálmány Lajos népmesegyűjtését említi, majd Paksa Katalin népballada- és népdalgyűjtését (1968-ból). Őket Bodor Géza katonadal- és balladagyűjtése (1970-ből) és Penavin Olga mesegyűjtése (1970 és 1980 között) követi. Tripolszky Géza pásztordalokat és népdalokat jegyzett le, míg Tóth Ferenc és Katona Imre balladákat (mindhárom kutató 1972-ben járt Egyházaskéren). Kónya Sándor Beszédes Valéria kutatásait is számba veszi, hiszen az egyházaskéri mesemondónk, Borbély Mihály utódaitól gyűjtött népmeséket Feketetón, 1974-ben.

Ügyszintén említést tesz Huszár Gábor, a mára nyugalmazott egyházaskéri postames-
ter amatőr gyűjtéseiről is, aki meséket és dalokat rögzített 1975-ben. A gyűjtők sorá-
ban magát Kónya Sándort is meg kell említeni, aki népdalokat kutatott 1975 és 1976
között, valamint dr. Burány Bélát, aki pedig 1978-ban regösénekeket. A Kónya-féle fel-
sorolást Fehér Mária neve zárja, aki csalimeséket, szólásokat és hiedelmeket jegyzett le
1998-ban az említett monográfia összeállításakor (BÖNGYIK et al. 1999. 116–117.).

A fenti összefoglalást folytathatom például Szabó Urbán Ibolya népmesegyűj-
tésével 1998-ból, a Szőke Anna által rögzített népi hiedelmek, rontások ismerteté-
sével 2003-ból, vagy a Juhász Antal vezetésével végzett szegedi Néprajzi és Kul-
turális Antropológiai Tanszék diákjainak vizsgálódásaival, de már az eddig közölt
adatokból is kiviláglik, hogy az egyházaskéri népszokások a településünkön végzett
számottevő néprajzi kutatás ellenére is feltáratlanok maradtak. Jóllehet Bálint Sán-
dor kutatta a szegedi kirajzáshoz tartozó közösségeink hagyományát, de a szegedi
nemzet szétszabdalt és a szélrózsa minden irányába vándorló összegedi lakosságá-
nak mai és archaikus szokás- és hiedelemanyaga nem egyezik meg teljes egészében,
hiszen az egymástól területileg eltávolodott, majd a trianoni békekötés után egy-
másról elzárt területek lakossága másképp ápolta hagyományait.

Az egyházaskérikre nagy hatást gyakoroltak a szomszédos települések, a pod-
lokányi telepes falu és a feketetői szerb határőrök leszármazottainak kultúrája is, a
második világháború után pedig fokozatosan beépült a szocialista rendszer az egy-
szerű nép mindennapjaiba, majd előidézte azokat a társadalmi-gazdasági-politikai
változásokat, amelyek hozzájárultak a hagyományozódás megszűnéséhez, a hagyó-
mányos paraszti társadalmak felbomlásához, a gyors polgárosuláshoz. Emiatt tar-
tom különösen fontosnak rögzíteni azt, ami még gyűjthető, s habár népszokásaink
nagy részét már csak időseink emlékezetéből merítve tudtam összegyűjteni, múlt-
béli gazdagságuk és összetettségük nyilvánvaló.

A MUNKAMÓDSZERRŐL ÉS AZ ANYAGKÖZLÉSRŐL

Jelen kötetben azt kutatom – Balázs Lajos kérdései nyomán –, hogy hogyan szü-
letik, hogyan házasodik s hogyan hal meg az ember Egyházaskéren. És azt, hogyan
készül fel egy-egy életfordulóra az egyén és a közösség (BALÁZS 1995. 19.). Az em-
berélet fordulóihoz fűződő szokásokat hiedelmeinkkel párhuzamosan vizsgálom.
Jung Károly témámba vágó kötete bevezetőjében e módszer követésére hívja fel a
kutató figyelmét, hiszen „a két terület, a szokásként emlegetett kategória, valamint
a hiedelmek kategóriája szorosan összefügg egymással, átfedi egymást, tehát határt
vonni közöttük alig lett volna lehetséges” (JUNG 1978. 7.).

E munka leíró jellegű. Változatokat vizsgálva és párhuzamokat említve kívánom
bemutatni a kutatott terület szokás- és hiedelemanyagát. A könyvben közölt kuta-
tási anyagot 2012 és 2015 között gyűjtöttem. A felvételeket diktafonnal készítettem.
A gyűjtést jellemezte, és annak folytatására sarkallt, helyi lévén, a folyamatosan zaj-
ló terepmunka, az aprólékosan elkészített és a kutatás alatt egyfolytában bővített
kérdőívek, az adatközlők figyelmessége és részletező kedve, valamint a feltárt anyag

bő terjedelme. Informátoraimat gyakran idézem, mert célom, hogy autentikus szövegeken át mutassam be szokáscselekvéseinket, hiedelmeinket s a helyi, élő szegedi ö-ző nyelvjárás sajátosságait.

A népköltési (folklor) alkotások kritikai kiadásának szabályzatának (VOIGT V.–BALOG L. 1974.) tanácsait figyelembe véve arra törekedtem, hogy pontosan jegyezzem le az adatközlők megnyilatkozásait. A tőlük származó hosszabb lejegyzések elkülönülnek a főszövegtől, ritkábban ugyan, de azon belül – mintegy idézetként – is megjelennek. Utóbbi esetben ezek a mondatok vagy kifejezések idézőjelek közé kerülnek. Az adatközlőktől származó szövegegységek után kitett, zárójelben megjelenő számok az adott adatközlőt jelölik, így e kötet *Függelékében* (*Adatközlők*) bármikor beazonosítható az informátor. A *Függelékben* közöltem az egyes életfordulók kapcsán összeállított szöveggyűjteményt, valamint a szövegekben megjelenő (*-gal jelölt) tájszavak, területspecifikus kifejezések jegyzékét.

Bizonyos esetekben a folyamatos beszédből kihagytam – a félreértés és az utólagos szemrehányások elkerülése végett – a tulajdonneveket, de itt-ott mellőztem a konkrét helységek megnevezését is. Ezeket a kihagyásokat zárójelbe tett háromponttal jeleztem. A magyarázatokat, egyértelműsítő kiegészítéseket szintén zárójeles formában illesztettem be.

Az adatközlők megnyilatkozását nem köznyelvesítettem, ugyanakkor gyakori jelenség a népnyelv és a köznyelv keveredése, esetenként pedig adatközlőm ügyelt mondatainak alakítására, s feszélyezve érezte magát annak ellenére, hogy gyermekkorom óta jól ismerjük egymást, beszélem a nyelvjárásukat. Időnként viszont felszabadult történetmesélés és mondatszövés volt tapasztalható azokban a példákban, amelyekben adatközlőm megfeledezett a pár perccel korábban még rendre gyakorolt köznyelvi kiejtésről.

Mivel jelentős mennyiségű népnyelvi szöveget közöl a kötet, lehetőségeimhez mérten arra törekedtem, hogy fonetikailag pontosan írjam át a hanganyagot. Köztudott azonban, hogy a népköltési szövegek textológiai gondozásának legfőbb feladata a nyelvjárási jellemzők pontos visszaadása, ezért Balog Lajos intelmeit igyekeztem követni: „...arra kell törekednünk, hogy megőrizzük az adatközlő nyelvjárásias beszédének minden lényeges sajátosságát, de túlzott hangtani finomságokkal feleslegesen ne terheljük a lejegyzőt és szöveggondozókat vagy az olvasókat” (VOIGT V.–BALOG L. 1974. 92.).

A szabályzat elvárásait figyelembe véve – mint már utaltam rá – külön ügyeltem a szöveghűség elvére, vagyis arra, hogy a szöveg lejegyzésében és szerkezetében is pontos mása legyen a hangrögzítőre vételezett eredetinek, így nem hagytam ki a jelentéktelennek tűnő részleteket, nem helyesbítettem. Minden jól érzékelhető tájnyelvi sajátosságot jelöltem, például a környékünkön gyakori ö-zést, ugyanakkor ügyeltem a nyelvjárási jelenségek sematizálásának elkerülésére.

A köznyelvben is meglévő hangtani jelenségeket (hasonulást, összeolvadást, a mássalhangzó előtt röviden ejtett, de egyébként hosszúval írt mássalhangzót) a magyar helyesírás szabályai szerint jegyeztem le, s csak néhány esetben tettem kivételt. A hangsúly, a hanglejtés, a beszédtempó és a szünet érzékeltetésével már nem foglalkoztam. Az egyes magánhangzók finom hangszínárnyalatainak és a kettőshang-

zók jelölésére szintén nem vállalkoztam, ám mivel a magyar nyelvterület igen nagy részén önálló fonémaként él a (közép)zárt ě, annak jelölését már elengedhetetlennek tartottam. Úgyszintén leírtam minden nyelvjárási eredetű, annak tekinthető hangeltérést (esetünkben főképp a már említett ö-zést), s mivel a köznyelv és más nyelvjárások, valamint a szerb nyelv hatására a tájnyelvi jelenségeink bomlóban vannak, átmeneti hangok is előfordulnak. Ezeket viszont már nem jelöltem, a megszokott, korábban érintettek szerinti írásmódot követtem.

A kiejtés elvéhez igazodva a *j* hang jelölésére csak egyetlen betűt használtam, vagyis a nyelvterület nagy részén *j*-vel ejtett, de a köznyelvi helyesírásban *ly*-nal írt szavakat is pontos *j*-vel írtam át. Nagy területen előforduló jelenség a szótagzáró *l* elmaradása. Ilyen esetekben általában az előtte lévő magánhangzó megnyúlik (*ēmék* – *elmék* – *elmegyek*, *asszonnyā* – *asszonnyal*, *akivē* – *akivel*). E változásokat szintén jelöltem, mint ahogy az intervokális pozícióban levő mássalhangzókra jellemző nyúlást is, ha az valóban jól kivehető volt (*örökössen* – *örökösen*, *belülle* – *belőle*, *anyóssát* – *anyósát*). Kiejtés szerint írtam át az olyan mássalhangzó-megfeleléseket, mint például az *asszon* – *asszony*, *legén* – *legény*, *bornyú* – *borjú*, de jelöltem azokat az eseteket is, amikor az egy vagy két szótagú szavak és ragok végéről elmarad a szótagzáró mássalhangzó (*akkó* – *akkor*, *azé* – *azért*, *majd* – *maj*). Az egymás mellé kerülő három mássalhangzó következtében kieső középső mássalhangzót nem jelöltem, ha az valóban nem hallatszott (*asz vötték* – *azt vették*, *minnek* – *mindnek*, *tesvérje* – *testvére*). Jelöltem viszont a következő típusú hangkapcsolatok átalakulásait: *pallás* – *padlás*, *salló* – *sarló*, *asztarra* – *asztalra*, *alunni* – *aludni* stb. A szokásleírások közlésekor különbséget tettem rövid és hosszú hangok között. Az *a* és az *e* rövid magánhangzókban nyelvjárásunkban megjelenik a hosszú párjuk, amelyet a betűjel fölé helyezett vízszintes vonallal, vagyis az *a* esetében *ā*-val, míg az *e* esetében *ē*-vel jelöltem.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozom adatközlőimnek, akiknek névsora az életkorukkal, születési évükkel, foglalkozásukkal, vallási hovatartozásukkal és az adatgyűjtés idejével – mint arra már utaltam – a kötet *Függelékében* található meg. Jóllehet a néprajzkutatásban nem szívesen használják az adatközlő megnevezést, hiszen épp az öregeinkkel folytatott beszélgetések során kialakult bensőséges viszony eredményezi munkáink létrejöttét.

Hálával és köszönettel tartozom még az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék tanárainak, a Híd Körnek, a Kiss Lajos Néprajzi Társaságnak, jeles vajdasági néprajzkutatóinknak, a szegedi Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék oktatóinak, az újvidéki Apáczai Diákotthonnak, dr. Pozsony Ferenc tanár úrnak és háromszéki barátaimnak. De úgyszintén köszönettel tartozom szüleimnek, nővéremnek és Andreának is a folyamatos támogatásért, valamint a Forum Könyvkiadó Intézetnek az anyagi előteremtéséért.

SZÜLETÉS ÉS CSECSEMŐKOR

AZ ÁTMENETI RÍTUSOKRÓL

Még mielőtt hozzáfogok a születés és a csecsemőkor eseményeinek, valamint a hozzájuk kapcsolódó szokáscselekvéseknek az ismertetéséhez, pár gondolat erejéig kitérek az átmeneti rítusok tárgyalására.

Az emberélet nagy fordulójánál az egyént körülvevő közösség által hagyományozódott és rendre követett magatartásformák, az emberöltő csomópontjainál szervezett események és rítusok – egyszerűségük és összetettségük révén – segítik át a település tagját és környezetét egyik állapotból a másikba. Az Arnold van Gennep által felvázolt modell⁴ a rítusok általános struktúráját, az elválasztó, eltávolító és befogadó egységeket tartalmazza. A rítusok felosztását elsősorban funkcionális és időrendi szempontok figyelembevételével végezte el. A hatvanas években a szociológusoknak köszönhetően Európa-szerte ismertté vált, s az elemzési modell modernizálásával ma kitűnően alkalmazható a rítusok és a szokások elemzésére.

Az átmeneti rítusoknak fontos szerepe van abban is, hogy „a hagyományok által meghatározott, jól kimunkált cselekvések elvégzésével, a pszichológusok által alkalmazott foglalkozásterápiához hasonlóan levezetik az egyén és kisebb csoportjának szorongását, bizonytalanságát, biztosítják az egyén zökkenőmentes alkalmazkodását az új szituációkhoz vagy környezethez” (POZSONY 2006. 124.). Az elválasztó rítusok elkülönítik az egyént a korábbi szerepétől és közösségének tagjaitól (ilyen elválasztás a haldokló átvitele és nyughelyének elkészítése a tisztaaszobában), az eltávolító rítusok segítségével könnyebben felkészül az új státusának betöltésére, ám mindaddig, amíg nem zajlott le a státuscseré, átmeneti szerepekben kell megállnia a helyét (például a gyermekágyas anya). A harmadik szakasz a beépítő rítusoké, amelynek során befogadó jellegű cselekvések által próbálja ki az egyén az új szerepébe illeszkedő viselkedésmintákat szimbolikus aktusok formájában (például a menyasszonytánc alkalmával söprögetésre ösztönzött ara).

A munka leíró jellegére való tekintettel a szokásleírások egyes mozzanataiba az átmeneti rítuskategóriákat csak utalásszerűen, esetenként előfordulási gyakoriságtól és körülményeiktől függően ágyazom be.

⁴ Arnold van Gennep 1909-ben fogalmazta meg az átmeneti rítusok (les rites de passage) vizsgálatával és elemzésével kapcsolatos összefoglalását. Magyar nyelvű fordítása 2007-ben jelent meg *Átmeneti rítusok* címmel.

BEVEZETŐ

A paraszti gondolkodásban a lét folyamatosságát, az emberi fennmaradást szigorúan a házassággal, egy férfi és egy nő isten előtti, életre szóló fogadalmával hozták összefüggésbe. Az egybekelés célja az utódok nemzése és azok felnevelési körülményeinek a biztosítása volt, hiszen a hagyományos paraszti felfogásban a gyermekáldás az élet szükségszerű velejárója, s ennél az oknál fogva a menyecske termékenysége vagy elhúzódo gyermektelensége nagyban meghatározta házaseletének alakulását. Mivel általánosan az asszonyt hibáztatták a magtalanságért, a legtöbb előírás is rá vonatkozott. Tanácsolták például, hogy jobban táplálkozzon, hiszen azt tartották, hogy csak a teltebb menyecske termékeny igazán. Elsősorban meghatározták a férjhez menésre alkalmas életszakaszt. Egyházaskéren tizenhat-tizenhét éves korban engedték el először a lányokat a bálba, és átlagban tizennyolc éves koruktól engedélyezték a házasságkötést, mivel úgy vélték, hogy a nő ebben az időben a legalkalmasabb a megtermékenyülésre, a gyerekkihordásra. Ha viszont különféle okoknál fogva a lány mégsem hagyta el a szülői fészket a huszadik életéve betöltéséig, akkor azt a család szégyenének tartották, és falusi beszélgetések témájává vált, rosszindulatú megjegyzéseket tettek rá. Például, hogy „nem köll az ördögnek sē, úgy mondták a lánra” (1). A legények viszont a korabeli világfelfogással összhangban sokkal nagyobb tiszteletet érdemeltek. Öreglegénynek csak a harmincöt-negyven éven felüli férfi számított Egyházaskéren.

TERMÉKENYSÉG

Ha valami oknál fogva az összeköltözést követő időszakban nem esett teherbe a menyecske, akkor persze a falu népe magától értetődően ismét csak csámcsogott az egybekelteknél szomorúságán. Megállapították, hogy gondok vannak valamelyik félnél a „gyerökcsinálássá” (1), s találgattak, visszavezették a fiatalok családfáját hasonló eset után nyomozva. A meddő házaspárok körében viszont eltérő reakciókat és problémamegoldási fortélyokat eredményezett a szomorú valóság már magában is, hát még ha napvilágra került. Mivel a nemzéseképtelenség kezelésére számos, többnyire haszontalan mágikus gyógy mód volt ismeretes a világban, Egyházaskéren is eljutott néhány szóbeszéd, s ennél fogva javasasszonyok is megjelentek, illetve „kitanulták” a szakmát, s hozzájuk fordultak a családi probléma orvoslására. Az eredmény viszont a végsőig váratott magára. Ha azonban a véletlen folytán mégis hatott a varázs, a történetek csak növelték a kuruzsló tekintélyét.

- » Cigány asszonnyá jósóztattak, hogy lögyön gyerökük. Lévetköztette őket meztelenre, osz mászkátatta őket, bent a szobába, egymás után. De hát így sē lött, mög úgy sē lött, pedig sokan möntek hozzá Cërna Barára (29).
- » Vót, akivē fokhajmát ötettek világnak, hogy mögfoganjon benne, mög az embörbe is, hogy jó lögyön a magja (29).

SZÜLETÉSKORLÁTOZÁS

Miután a fiatalasszony bekerült a családba, a gyermekáldás is hamarosan bekövetkezett. A születésszabályozás fontos része volt az ifjú pár életének, ennél fogva igyekeztek minél több módszert kipróbálni a különféle gyermekáldással kapcsolatos szituációkban, legyen szó a védekezésről, a terhességmegszakításról, a meddőség orvoslásáról stb. Mivel védekezési módszereket nem ismertek, minden világra jövő kisdedit „szívből, szeretettel” fogadtak. Ennek ellenére viszont védekezési próbálkozásokról is gyakran hallottam beszélgetőtársaimtól, hiszen egyházaskéri ősünk mindannyian szegénységben hozták világra gyermekeiket, és az éhes szájak gyarapodása igen sok nehézséget okozott a szegényparaszti családoknál. A szakkönyvek szerint a születéskorlátozás a magyar parasztságnál az 1850-es évektől vált gyakorlattá, és a két világháború között terjedt el a családi birtokok felosztásának megakadályozása céljából (KAPROS 1990. 12.). Álljon itt erre egy helyi példa:

- » Emitt a szomszédba mög lött, vót mán két nagy fia, véletlenül becsúszott egy kislán. Nem tudták azt, hogy kislán lött, becsúszott. Aszonta az öregebbik gyerek a fiatalabbiknak: „no, öcsém, két hold földde kevesebb jut.” Az mán tudta, hogy terhös, látta rajta, hogy gömböjödik (1).

Védekezési módszerek⁵

- » Ameddig szoptatott az asszon, addig asz hitték, hogy nem löhet tehörbe esni,⁶ de mán két évön belül möglött a másik gyerek is (1).
- » Vót, hogy két évig is szoptatott az asszony, vót, aki négy évig, még nem lött a másik. Úgy szoktak lē a szopásrú is (30).
- » Nem védeköztek sēhogy. Amit az isten adott, asz mögszülte. Ritkábban is bújtak össze, azé, mē több vót a család, nem bírtak kettesbe lönni (2).
- » Sokan is vótak egy szobába, osz nem bírtak dógozgatni. Aki mög úgy is merte, az má bátor embörnek számított. Ęccő rá is szót az öreg mán a fiatalokra, hogy „ölég mán a györökcsinálásbú, vagyunk mán ölegen” (29).

Ha a védekezés sikertelennek bizonyult, a gyermek megtartására pedig továbbra sem vállalkozott a család, akkor a terhességmegszakítási eljárásokat alkalmazták.⁷

⁵ Egyházaskéren nem ismerik a facsigát, amely egy igen elterjedt méhen belüli fogamzásgátló eszköz volt az 1900-as években. Ebben az esetben fából faragott pöcköt helyeztek fel, amelynek tányérszerűen kiképzett alsó része a méhnyakhoz illeszkedett. Kishegyesen ismerték. A másik ismert védekezési módszer, melyet világszerte ismertek, így feltételezhetően Egyházaskéren is, az együttlét utáni heves szökdécselés, ugrálás, altestrázás, mosakodás. SZŐKE 2012. 17.

⁶ Párhuzama Doroszlón: KOVÁCS 1988. 33.

⁷ Lásd még *A terhességmegszakítás* című fejezetet.

TERHESSÉG

A szakirodalom a teherbe esés időszakától számítja az elválasztó rítusok fokozatos megjelenését, amely révén a terhes nő kikerül a családi és nemi társadalomból. Elsősorban lakóhelye egy speciális részébe költöztetik át, amely megfelelne a tisztaszoba funkciójának, viszont esetünkben nem beszélhetünk erről, hiszen ahogyan azt még többször hangoztatni fogom, Egyházaskéren nem különítették el a várandóst másik szobába, még a szülés alkalmával sem, másodsorban pedig a táplálkozási, a fényűzés elleni és szexuális tabukra is gondolnunk kell (GENNEP 2007. 71.).

Helyi adatközlőim beszámolóiból több, apa nélkül világra hozott gyermekről, illetve szerencsétlenül járt, megesett lányról is tudomást szereztem. A paraszti családokban az ilyen esetekben a legnagyobb szégyen a lányos apákra szállt, ám az egész család számára kirekesztettséget jelentett a faluban, és örökös nyomot hagyott mindenkinben, ha lányuk jól megfontolt férjszerzési szándékából vagy – a legtöbb esetben – éretlen, gyermeki hiúságának és butaságának eredményeképp egy-egy ravasz szoknyavadász áldozatául esett, s végül magára maradt zabigyerekével a szíve alatt.

- » Ha valaki lánfejje vót terhös, az nagy szégyön vót. Az a lán akkó nagyon észorította magát kendőfélév⁸ (2).
- » A terhösség mindég nagy szégyön vót lánfejje. Vót, akit a mustohaapja csinát fő, mög vót ojan is, akit ebocsátottak világnak, oszt épusztította magát (29).
- » Vótak mögesött lányok, akik aszonták, hogy nem a férfitű löttek terhössek, hanem mögáldotta a Szűzanya, oszt akkó attú lött gyerök. Vót, aki főnevete az ijet, mög vót, aki még el is ásta a babát, mikó mögszületött (29).
- » Nem várt gyerökrű hallottam egyet. Mikó egy házná a mönyecskét otthatta a legén, előtte jó mögtötötte. Mán úgy vót, hogy lakodalom lösz, de hát így magára maradt a lán. Mikó oszt mögszülte a babát, kitötték a színbe, oszt az ott lassan möggebedt, möghalt tüdőgyulladásba. Nem kereste sénki⁹ (2).

„A várandóság a mindennapi élet szintjén nem minősült különleges időszaknak, mégis sajátos, csak ezzel az állapottal összefüggő hiedelmek és szokáscselekvések kísérték azt” (VEREBÉLYI 1998. 408.). Áldott állapotban a menyecskének akkor sem volt egy leányálom az élete, ha volt férfi az oldalán. Nehéz körülmények között várta gyermeke születését. Noha így is szégyennek számított, csekélyke örömet hozott az édesanyának, hiszen munkája akadt mindenképpen, áldott állapotban pedig még a gyermeke terhét is cipelte. Adatközlőim főként saját bőrükön tapasztalt esetekről számoltak be, melyekből kiderült, hogy semmilyen kiváltságot nem élvezett a várandós nő, családja sem kímélte, hiszen a hagyományos felfogás szerint a terhesség, a sorozatos gyermekszülés nem kiváltságokkal járó állapot, ha-

⁸ A has tartós elszorítása a terhesség eltitkolása, a szégyen elkerülése mellett terhességmegszakító célzatú tevékenység is volt. Lásd még uo.

⁹ Előfordultak csecsemőgyilkosságok is. A magzatelhajtásról lásd még *A terhességmegszakítás* című fejezetet.

nem az asszonyi sors természetes velejárója. S úgy hitték, minél többet dolgozik, annál könnyebben hozza világra a gyereket.

- » Dógoztak a terhösök is, egész az utolsó napig. Vót, aki a tallón szülte mög a babáját, a köröszt tüvibe.¹⁰ Ott a tüvibe vót egy pici kis árnyék, oszt oda vót behúzódva a mönyecske, ha kint fogta el a tallón. Ha bandába arattak, vót köztük ojan asszon, aki mán ijenön átesött, oszt tudott neki segíteni (2).
- » Dógoztatták ám. Szödtük a cukorrépát kint Dëmijánba, Mokriny alatt. Egész az utolsó napig (27).
- » Jóhogy! Nemcsak dógoztunk, hanem még mulattunk is. Margitunk úgy táncót a bálba hajnalig, röggere mög möglött a fija (8).
- » Búcsú előtt vót. Főztük édösanyámmā a paradicsomot, én mög mán akkó a vége fele jártam, oszt ékezdött csiklandani, jelözni a baba, hogy ki akar gyünni. Mikó oszt mondom édösanyámnak, aszongya: „Há mē nem mondtad röggē? Akkó nem töttem vóna fő a paradicsomot” (10).
- » Verték a mönyecskét istráנגgā mög kisefavā,* oszt akkó sē hatta ott az urát, mög attú a gyerök is möglött (29).
- » Hát én is arattam. Szeptember tizedikén má möglött a gyerök. Mög csépöttem a gépné, oszt nem vót sēnki sē, aki főzzön sē. Ęmöntem fére, rittam, oszt aztán dógoztam tovább (9).

Különféle történetek is fennmaradtak szörnyű jóslatokról, melyek a várados asszonyok ellen irányultak. Kiemelnék egyet közülük, melyben egyik adatközlőm arról mesél, hogy mekkora veszélyt rejt, ha idegent fogad otthonába a kis jövevény érkezését váró család.

- » Ęgy lókupēc kapott szállást az ěgyik családnā. Az asszon mög bajlódott, oszt az ěccaka születött neki mög a fia, oszt a lókupēc aszonta, hogy ez a gyerök, mire húszéves lősz, akkóra mög fog halni, a kútba fog beleugrani. Féték a szülők, oszt lēcšináták a kút tetejit dėszkákkā. Ráhajút a húszéves legény, oszt ott möghalt, rábukott a dėszkákra (2).

A szakirodalomból ismert moldvai csángó hiedelem szerint az újszülöttet három titokzatos asszony látogatja meg, s meghatározzák sorsának alakulását (a dél-kelet-európai hiedelemkörbe tartozik, máshol a magyarság körében nem ismert). Ennél elterjedtebb egy vándormonda, mely szerint a gyermek születésekor egy hang megjósolja, hogy a gyermek, ha felnő, vízbe fog fulladni: „Hiába a család minden óvatossága és erőfeszítése, a jóslatnak be kell teljesülnie. Sok történetben a halál úgy következik be, hogy a gyermeket a befedett kutat borító tüskés ágakon találják halva” (DÖMÖTÖR 1983. 48.).

¹⁰ „A búzát mikó lēaratták, akkó kévébe rakták, oszt körösztöt csinátak belülle. Ęgy köröszt tizenyóc kévébű vót összerakva” (1).

A születendő gyermek nemének megjósolása

A születendő gyermek nemének, sőt egészségi állapotának a meghatározása és befolyásolása megkezdődött már a fogantatás előtti időszakban, a terhesség alatt pedig még hangsúlyosabbá vált. A falu népének külső résztvevőként e témában is fontos szerep jutott, hiszen ők már az egybekeléskor, sőt már előtte is kibeszélték az ifjú pár nemi életét, a gyermekáldást, egész jelenüket és jövőjüket.

- » Az nem vót akkó még kitudható. Jósóták űk, hogyha högyös terhe van az asszonnak, akkó az fiú, ha lapos, akkó lány¹¹ (1).
- » Azt énnéköm mondták mindig, mē högyös hasam vót, a högyös has gyerök, fíjú (30).
- » Ha fíjú, akkó az arca a nőnek fő vót fordúva, bepattanásosodott, tarka lött. Ha lány, akkó mög szép tiszta. Ęrű saccótak mindég (2).
- » Ijen hijedelöm is vót, hogyha szép a legény, akkó annak lánya lösz, ha csúnya, akkó fia (2).
- » Amikó fele időt möghaladta, oszt ha nagyon eleven vót a csemete, akkó fiú (1).
- » Lēüttették a fődre, oszt amejik ódarrú főkēt, akkó árú ítéték mög, hogy mos lány lösz vagy fiú lösz. Ha jobbrú kelt, akkó az fiú, ha barrú, akkó lány (29).
- » Ha a terhös lán nem tudott ěrű a szokásrú, akkó lētötték a tūt mög a cěrnát elébe, oszt amejiket elősző fővöszi a mönyecske, az dönt. Ha tūt, akkó kislán, ha cěrnát, akkó fiú (18).
- » Mikó nem vöttem észre, akkó hátúrú mögsózták a fejemet, oszt aztán figyēték, hogy az órómat vagy a számat türölöm. Akkó lány, ha a száját, fiú mög, ha az órát türüli a terhös¹² (18).
- » Tudták má, az öregebbje, hogy mērű hordi, hogy árú lány, vagy emērű gyerök. Vót, azok a bábaasszonyok má jobban tudtak, na, ijenöket (9).
- » Valaki monda, hogy sót szórtak a fejire úgy, hogy nē vögye észre a terhös asszon, hogy akkó fíjú-ě vagy lán-ě (8).
- » Árú mondták, de az nem mindig sikerűt, az hogyha főjebb viszi, akkó gyerök vagy lány. De hát nem is tudom (15).
- » Hát az én anyám annyit mondott, űneki két fíja, két lánya vót, a lányokat jobbrú vitte, a fíjúkat barrú,¹³ de mos hogy az valóság-ě, vagy esz csak ű képzēte (15).
- » Az vót a divat akkó régön, mikó a mēnyasszony űl. Árúták a mēnyasszont, még akkó nem úgy vót, mint most. Aki főváltotta, az táncót vele. Nem sor-tánc vót. Beletötték anyám ölibe Jani bátyámat. Aranyos kis gyerök vót,

¹¹ Általánosan ismert. Napjainkban is hiszik a falvakban és a városokban is. Párhuzama Gomboson: CZIMMER 1951. 727. Doroszlón: KOVÁCS 1982. 122.

¹² Párhuzama: GYURA 1975. 708.

¹³ Párhuzama: GYURA 1975. 708.

ëgyéves vót. Asz tartották, hogy maj a mënyasszonnak is ojan szép gyeröke lögyön.¹⁴ Lëütették a mënyasszont, oszt főkérték, aki akarta (19).

- » Tudod, úgy azt az idössőbb asszonyok mindég ezöket a fíjatalokat: „na neköd fíjad lösz, neköd lányod lösz.” Valamit úk jósótak (5).

TERHESSÉG ALATTI TILALMAK

A terhesség idejére a születési rendellenességeket megelőző tilalmak az egyedüli hagyományok, amelyek a mai napig hitelesnek tünnek az egyházaskéri családok körében. Valós – adatközlőim által jól ismert – személyekkel megesett, a tilalmak megszegésének következményeképpen előforduló történeteket is módomban állt feljegyezni.

Megnézés és megijedés

Azt tartották, hogy ha valami szokatlan vagy ijesztő jelenséget lát a várandós, akkor a gyermeke ahhoz lesz hasonló. Ezzel utólag minden testi és szellemi rendellenességet magyarázni lehetett. Egyházaskéren is ismeretes, az idevonatkozó szokások többnyire megegyeznek a teljes magyar nyelvterületen fellelt anyaggal.

- » Nem vót szabad sëmmi csúnyára ránézni, lögyön az állat vagy valami, më akkó azt mögcsudáli, oszt ojan csúnya lösz az a gyerök, më árt neki (12).

Összenőtt, úgynevezett kettës gyümölcs fogyasztása

Már leánykorban, a házasság és a családalapítás előtt is, de főként a terhesség alatt tartották, hogy a nő ne egyen összenőtt gyümölcsöt, mert akkor, analógiás alapon, ikreket fog szülni.

- » Asz mondta annya minekünk is, hogy „nëhogy mögögyétök az összenőtt szilvát vagy a meggyet, më akkó kettös gyerök lösz.”¹⁵ Mos, hogy mögöttük-ë, nem-ë, a fene tudja. Nekünk vót ott a kertbe gyümöcsfa, sok, vót gyümöcsünk, de hogy mögöttük-ë, nem-ë, fene tudja. Hittünk benne (8).
- » Asz nem szabad mögönni, më akkó lösz kettös baba, asz nem szabad vót, mög szilva mög ijenök. Mikó má állapotos vótam én is, akkó má mondták, hogy nëhogy mögögyem ojan meggyet vagy szilvát vagy valami, më tudod, úgy össze vannak nyöve, asz hallottam. Asz tudom, hogy összenyöl, ha ket-

¹⁴ A két világháború között is általánosan ismert szokás volt, hogy a völegényes házhoz érkezvén a menyasszonynak egy kisfiút ültetnek az ölébe, hogy elsőnek fiút szüljön. KAPROS 1990. 14. Párhuzama: „[A] menyasszony ölébe egy szép kislányt ültetnek, hogy neki is ilyen legyen.” PENAVIN 1983. 66., TÓTH 1943. 107. „Legyen belőle jó édesanya.” BÁLINT 1968. 151., „[F]iúgyermeket ültetnek az ölébe [...] az új család szaporodása érdekében.” DÖMÖTÖR 1986. 135.

¹⁵ Párhuzama: GYURA 1975. 708.

tes. Nem vótak összenyőve (a csecsemők), csak kettős lött, csak kicsik vótak, mē kettő (9).

Foghúzás

- » A terhös asszon fogát sosē húzták ki. Sok asszonnak akkó mönt tönkre a foga, mikó terhös vót, oszt valóba nem húzták ki. Akkó még borbéjok vótak, oszt az nem merte kihúzni, mē aszonták, hogy árt a babának (2).
- » Asz nem engedték, énnéköm is, Mónivā terhös vótam. Úgy fájt a fogam, hetekig ríttam, és nem engedött anyósom, hogy ěmönjek a fogorvoshó, mē akkó a gyeröknek nem lösz foga (28).

Halottnézés – temetőlátogatás

A várandós nőt nem engedték a temetésre, azt tartották, hogy ha az asszony véletlenül a sírgödörbe néz, vagy meglátja a halottat, akkor az elhunyt után kívánczozna majd a gyerek. Ha mégis megnézte, akkor a babona beteljesülése ellen, védekezés gyanánt piros szalagot kötöttek csuklójára.

- » Temetésre is nem jó mönni a terhös asszonnak. Valami babonát tartották (28).
- » Mikó Zëntárú hazahozták a nagynénémet holtan, én mög terhös vótam, oszt én úgy éreztem, hogy ěccakára nem nézöm mög. Másnap röggē az én anyám úgy kísért oda, hogy fogta a kezem, hogy nē ijedjek mög. Azē, mē vérmérgezésbe halt mög, mögszúrta ěgy szög a lábát (2).
- » Mögnézhetette a halottat, csak piros pamukot, cěrnát kötöttek a kezire (16).

További tilalmak

Terhesség letagadása

- » Nem szabad ětagadni, mē akkó nem tud maj beszéni a gyerök¹⁶ (1).

Öltözködés

- » A terhös asszon nē vögyön magára fekete ruhát (9).

Meszelés

- » Annak idejin Mihók Pétörnek vót ěgy mönye. Nem engedte a Bőzse néni, hogy mönjön a zadrugába* meszēni, mē ěmén a baba tülle (28).

¹⁶ Általánosan ismert hiedelem, mely szerint a gyermek néma lesz vagy csak nehezen tanul meg beszélni.

A várandós menyecskét ért sérülések nyomai az újszülöttn

Európa-szerte ismeretes, hogy a gyermekén lévő anyajegyet rendellenességnek tartották, és kialakulását azzal magyarázták, hogy a terhes asszonyra ráesett valami, többnyire gyümölcs; vagy megsérült, és utána a kezével odakapott a fájó ponthoz. Az anyajegy a sérülést okozó jelenség formáját veszi fel. Az egyházaskéri emlékezetben a megelőzési módszerek már nem élnek.

- » Ha mögverte a terhöst az ura, akkó a gyerökön mögmaradtak a nyomok egész életibe, ahun az anyja mögsérűt. (...) odavágta az ura a tányért a szája szélhön, oszt a fíjának vót egy vágás a szája fölött egész életibe (1).
- » Nem vót szabad odakapni. Ha mögsütötted a kezéd, akkó nem vót szabad odakapni a teshön, mer akkó az a babán möglátszik¹⁷ (2).
- » Az egyik terhös asszon mönt el a meggyfa alatt, oszt ráesött a fárú egy meggy-szöm a vállára, oszt a babának is ott vót a vállán egy fekete anyajegy (9).
- » Éccő nekiszát a kakas a terhös lábának, oszt a baba lábán is véraláfutás lött, mög a lányon még most is van (12).
- » Én nem tudom, én meszëtem a kamrát, még amott laktunk a Szabó házba, és így, ahogy néztem fő, neköm ide, sosë felejtöm ë, ebbe a szömömbe belecsapódott, és én nagyon jó átvészötem, mē tudod, hát, az ötte is, de én röttön lëcsaptam. Akkó én hazagyüttem annyáhon, oszt mondom neki: „Jajj, lányom, ha möglátszik a gyerökön.” Lëkopogjam, nem. De látod, Csecse Pirosho, a Kószó Pirosho, a kakas mögcsípte az anyját, ott maradt, mind egy vérföt, a kakasnak a nyoma, ott maradt a lábán egy életön át, mög sok mindönkinek. De mög vót az, hogy hán hónapos terhös, csak nem tudom. De ez valóság vót, mē mögmaradt, értöd. Az meggy, cserösznye, vót, akinek meggy maradt ott, vagy cserösznye. Ez valóság, csak nem tom, hány hónapra (30).
- » Éngöm is úgy viccbű, tudod há, nem vótunk akkó ojan öreg, jajj mondom, maj kék lösz, mög az arcom is, de hála istennek nem lött sëmmi. Nem szabad, hogy mögszoríjjon, mē akkó az újja hejje maj möglátszik. Van, akinek epörszöm oda esött, oszt ott vót az epörszöm a lábán. Ojan, mind a szömöcs (9).
- » Édösanyámnak ráesött ide (a bal csuklójára mutat) egy szöm fekete epör, mikó Katicánkã terhös vót, oszt itt vót egy fekete epörszöm. Az mögmaradt, mē aszongyák, ha odakap, akkó mögmarad, ha nem kap. Eh, biztos annya odakapott, hát mos mi tudom én (8).
- » Dózsába vót nekünk negyedös fokhajmánk. Én akkó terhös vótam. De jó van, én vótam a gazda, oszt össze is vótunk mán fogva, és akkó dobáták föl a fokhajmát a kocsira kévéstű, és akkó én ott a tetejin. Hát egybű kicsúszott egy fokhajma, és pont ide esött a szömömre. „Jajj – Maris néni, Barna Maris –, jajj enneköm, Ica, oda nē kapj!” Hát mindëgy, mikó oda esött, csak odakaptam, de nem, hálá istennek. Mingyá akkó rögtön, akkó űk asz gondóták, de akkó nem vót sëmmi (4).

¹⁷ Általánosan ismert babona. GYURA 1975. 708.

A TERHESSÉG ALATTI KIVÁLTSÁGOK

A hagyományos paraszti gondolkodást figyelembe véve terhesség alatti kiváltságnak tekintjük a várandós édesanya étellel és itallal való bőséges kínálgatását.

- » Ez a mi családunkba történt. Hat hónapos terhös vót édösanyám. Ott laktak a majorba, kint. Anyám átmönt az anyóssáékhon pont, mikó azok öttek pörkött káposztát. „Gyere, Bözse, ögyé káposztát!” – hitták. „Nem öszök, mē jobbat öttem otthon.” Mikó emezök öttek, az öregasszon lészötte az asztalt. Bözsének mög csak ösztönözte a fejit az a szag, amit ott érzött, mög aszongyák, hogy a baba is ösztönözi. De nem bírt mán önni belülle, mē ēfogyott, nem kért, oszt nem hattak neki. El is mön tülle a baba öt-hat napra rá. Oszt sokájjig meséte még édösanyám, hogy tátva vót a pici szája.¹⁸ Hat hónapos baba vót, osz halva születött. Oszt aztán mindig mondta mindnyájunknak: „Ögyé ēgy falatot, a hasad teremtsit, neköm mögsütötte a keményfejségöm a számat!” Mink még a mútkorjába is, amikó a szomszédasszon lánya itt vót az anyjáékná vedégségbe, mögengedtük, hogy ögyön annyi meggyet, amennyit akart az utcai fárú, nehogy aztán baj lögyön (2).
- » Az utcán, vagy amēre mönt, amit tanát a fán, abbú mindig öhetött, amennyit akart, vagy amit a pijacosokná tanát. Sosē tagadták mög tülle (27).
- » Ha mögkiván valamit, mē ritkaság vót akkó az a kínálgatás, hát hírvő sē vót ez, ami mámma, hogy mingyá terülj mindön, mög mindönkit mögkínálok, hát nem vót ijen. És akkó az ārvő gyütt fő, hogy ha a terhös asszony ēmönt valahova, szomszédba vagy rokonságba is, akkó ha valami vót, hogy möglátta az önnivalót vagy valamit, akkó aztat mögkínáták. Az kötelező vót, hogy ögyön belülle, és akkó ēre mondták, hogy „ēvesztöd a Pétrökédet, hát ögyé”. És akkó az még, akārmijen idegön vót, asz mögkínáta, az ojan kötelező elismerés vót. Ögyön belülle, mē ha mögkivánja, akkó beteg lősz, vagy ēmēn a baba. És adtak neki, most hogy valami gyümölcs vagy kalács, ojan finomabb dógok, amit úgy mög lehetött kívánni (5).
- » Ęgy részinek mögengedték, ha engedték, ha nem engedték, szögte. Tudod, azē ojan vót, az máskó is, kíváncsi, nem csak akkó, mikó terhös. De a terhös asszon az kíváncsi, oszt mikó mögkiváni a izét, oszt ē köllött mönni oda mög oda, mē ű ott vót, oszt oja mi tudom én, mit sütöttek vagy mit főztek, és annak a szagát ott is érözte, ē köllött mönni oda, hogy adjanak ēgy valami ojan tányért. Paprikás vót vagy leves vót vagy ami az. Ojan nagy valami biz-

¹⁸ Európa-szerre ismert hiedelem, hogy ha az állapotos nem kap abból enni, amit megkívánt, elvetél vagy maga is meghal, ezért az sem számított bűnnek, ha a menyecske lopás vagy kéregetés útján jutott a kívánt ételhez, hiszen a néphit szerint a magzatnak van arra szüksége. Hiedelemmonda is ismert, mely szerint a szölvőt őrvő csösz, nem látván hátulról, hogy állapotos, lelötte az asszonyt, s miután felboncolták, a megkívánt gyümölcsöt a magzat száján találták. Másutt, ha az állapotos megkíván valamit, de nem kínálják meg, akkor a gyerek „finnyás”, válogatós lesz, és azt sem eszi meg, amit az édesanyja terhessége alatt megkívánt. KOVÁCS 1982. 119.

tos nem vót. Mē kíváncsi, oszt abba bele is betegszik. Ętanáta ěgy része, mē szeretött kapni. Hát mé nem főzött (4).

A VÁRANDÓS ÁLLAPOTÁT FIGYELVE TÖRTÉNŐ JÓSLÁS

A várandós körül sürgő-forgó idősebb asszonyok, ahogyan arról már szoltam, folyamatosan figyelték viselkedését, állapotát, és erről következtettek az újszülött jellemére, tulajdonságaira.

- » Akkó aszonták, hogy akkó ěgött, de tényleg úgy ěgött az embörnek, a gyomorsava úgy gyütt fő, mikó terhös vót. Akkó aszonták, hogy nagy lösz a haja. Azé ěg a gyomra, mē nyöl a haja a babának.¹⁹ Ijenőket, hát valamit, nem tudtak mást (4).
- » Ha a menstruáció alatt fogamzott mög a gyerök, akkó az tiszta sebösnek mög tiszta gylvásnak születött mög. Akkó az majd aztán utóbb kinyőtte (1).

Lopás

- » Hogyha kukoricát lop, mikó sejmös, akkó hosszú hajú baba lösz²⁰ (8).
- » Hát aszonták, hogy a kukoricaőzét lopjon, akkó bodor haja lösz a kicsinek (9).
- » Ha a terhös mönyecske tököt lop vagy fogad ě valakitű, akkó kopasz fejű gyeröke lösz²¹ (9).

A TERHESSÉGMEGSZAKÍTÁS

Annak ellenére, hogy a világi és az egyházi törvények egyaránt tiltották és büntették a magzatelhajtást, Egyházaskéren is igen sok terhességmegszakítási módszerre és tragikusan végződő történetre emlékeztek vissza adatközlőim. A legtöbb esetben a gyermek eltartásához szükséges anyagi javak hiánya volt az indok, és ez adta az asszonyoknak a bátorságot az effajta, magukra nézve is életveszélyes döntések meghozására. De a vagyon egybetartása és néhány esetben az asszonyi félrelépés szégyenének eltitkolása céljából is folyamodtak ilyen eszközökhöz. Az esetek erkölcsi megítélését az adott falu és az adott időszak, továbbá a közösségben érvényes normák szabályozták. Az alapvető egészségügyi és orvosi ismeretek hiányából adódóan igen kevés, beavatkozáson átesett, de életben maradt várandós menyecskéről tudunk. Általában önmagukon végezték el a műveleteket, de előfordult, hogy a bá-

¹⁹ Párhuzama Moholon: BURÁNY 2001. 109.

²⁰ Általánosan ismert szokás, hogy ha „hajas kukoricát” lop, szép, dús hajú gyermeke születik majd. GYURA 1975. 708., HALÁSZ 2005. 296., LAURINIECZNÉ SINKÓ 1999. 173.

²¹ Párhuzama Moholon: Kukoricát is csak akkor fogyasszon, amikor már „bajusza van, hajas”, különben kopasz gyermeke születik. BURÁNY 2001. 109. Pusztinán: HALÁSZ 2005. 296.

basszonyok segédkezésével. A bábasszonyok munkájáról mindenki tudott a faluban, de senkinek sem volt ellenvetése, feljelentési szándéka, mert ők, mint tekintélyes és tapasztalt szakértői a dolognak, kivívták a falu bizalmát, és elengedhetetlen részei voltak a közösségnek, hiszen segítettek minden hozzájuk fordulón, habár asszonyok százai haltak meg a kezük alatt.

A terhességmegszakítás okai

A legtöbb esetben a szegénység vitte rá az anyát gyermeke elvetetésére, de előfordult az is, hogy szégyellték terhességüket, vagy azt, hogy nem a férjüktől várnak csecsemőt.

- » A kanizsai tanyán laktak az én szüleim, és akkó nállunk is vót három gyөрк, a negyedik az möghalt. „Hát három, hát mán Eszti nem kő.” Mē hát, akkó még nem tudták, hogy mi löszök. Kigyütt Annus ángyóm, komasszonnak az anyja. „Gyerünk, Julis be Kanizsára, nem köllenek ezök a gyөркөк!” Aszongya annya: „Hallod, tē ha akarsz, eredj, Pista mēn Kanizsára – az én apám –, fölűsz a kocsira, vele ēmész, de én nem mēk, mē mos halt bele ēgy” – mondta ű, hogy kicsoda, mē sokan laktak akkó a kanizsai tanyákon. Hát az ojan vót akkó, mint ēgy kis falu. „De én nem mēk, mē itt hagyom a háromat, mi lösz velük? Maj lösz evvē is valami.” Így gyüttem a világra. Akkó aszonta Annus ángyó is: „Ögye mög a fene, ha má így van, akkó én is ēmék haza.” Így löttünk mink. Hát ēmeséte aztán Annus ángyó is, hogy „így gyüttetök a világra”, mē hát az én anyám az ē akarta titkóni, de Annus ángyónk az tudod mijen vót, hogy mindönbe lé, kanál. Oszt így gyüttünk a világra. De hány asszony, tudod, hogy há asszon belehalt? (30).
- » Hát mögpiszkáták, nem tudom én, hát persze hogy mē akkó nem vótak ezök a műszerök, oszt akkó há, mög há belehalt. Oszt akkó, aki elárúta eztet a bábasszont, akkó vót, mikó még azt be is csukták. Hogy hogy működtek, nem tudom, mē asz má nem mondták, mög az én anyám nem is vót. Amennyit össze csináltak, mink a világra gyüttünk. Mē az is úgy, én vótam az utolsó, mink is így löttünk (30).
- » A terhösségmegszakítás mindön százbú ēgynek, ha sikerűt. De a többi az belehalt. Esz nagy bűnnek tartották (29).
- » Az embөр ēmөnt hippónak,* az asszonhon mög bemөnt valaki, oszt mögeröszakóta. Az asszon mindөnt csinát, de terhөs maradt. Nem merte még az anyjának sē mögmondani, mē nem vót itthon az ura mán régúta, oszt nem tudta kire fogni. Ű magát piszkágatta, de hogy mivē, esz nem tudom. El akarta pucóni a gyөркөкöt, hogy nē hozzon szégyөnt a férjire. A szülēje is csak akkó tudta mög, mikó hívatták a korrházba a lányáhon. Mikó a szülē odaért, a lány mögmondta neki, hogy a palláson a dudacserépbe van az a hat hónapos szülөtt. Nem tudni, hogy bírt főmөnni a pallásra ojan betegön. A szülē, mikó hazamөnt, akkó mögtanáta, oszt ētemette. Az a dudacserép lött neki a koporsója. Az asszon mög a korrházba mөnt el (2).

- » A háborúba sokat évöttek, mē nem bírták  tartani. Ojan is vót, hogy az első háborúba odav tak az embörök, oszt, aki itthon maradt, az jó  r zte magát, legény is, asszony is, oszt v t, akit f  is csinátak... D k nysz le mese te, hogy akkó az asszonyok  m ntek mulatni, oszt  gy dan tak: „Húzd r , cigány, kapom a seg jt, Isten, az uram haza n  seg dd, m  ha az uram haza-seg t d, m gl ti a hadigyer k t” (2).

A terhess megszak t s módszerei és eszközei

Voltak kevésbé veszélyes módszerek, mint például a magasról való leugr s, de voltak életveszélyesek is. A legtöbb veszélyel járó megoldások során valamilyen sz r eszk zzel hatoltak be az anyaméhbe, hogy felszak ts k a magzatburkot.

- » Az asszon m gpuszk ta magát, hogy  vessze a gyer k t. Mondták, hogy z ds gg , azt puc t k m g, oszt avv . M g ki mit tan t otthon, avv  p szk ta még, hogy  m nj n a gyerök. Vót, hogy  m nt az aludt v r,  m nt az összes v r, oszt mögmaradt a gyerök, de ojan id tlen maradt. Beteg gyerök l tt, ha nem siker t az  hajt s (2).
- » V t ijen b basszonf le, aki csináta esz másoknak. Sok l nt m g is  lt evv , de nem jelent tt k be, m   r ttek hogy segítőt. Mikó m g nem nagy a baba, akkó még nem ojan nagy vesz j, hanem akkó vesz j s, mikó m n mögvan keze-lába. Akkó m n vesz j s az asszonra az  v tet s (1).
- » A z ds g t m gpuc lja szép fehérre, oszt avv  v gezt k, vagy k t t tv .²² A halott nagyn nimet is sz jj ra v tte a falu, hogy abba halt bele, de nem vót igaz. M  ha valamit csinát v na magának, akkó az nedvedzik m g a halálos  gy n is, de ez a v rm rgez tt lábú néném koporsója száraz v t (2).
- » Ezt a magzat hajt st bábasszonyok csináták. De amazok is p szk t k magukat, valami gazz . Sokan belehaltak. Ez nagy b n v t. Annak számítók, de hát m gt rt nt (29).
- » (...) n ni terhös l tt, oszt akkó h t, biztos nem v t m g ije abortusz. L ugrott a pall sr ,²³ oszt nem m nt   tülle, hanem möglött. Persze hogy, m  nagyl  v t, oszt akkó otthatta az, aki. Nem m nt  , de aztán a (...) néninek m g nem v t családja, oszt f nev te. (...) hítták,  n asziszöm még most is  l, vagy ha még is halt, de gondolom h t,  n m g kisl  vótam, mikó ez  gy történt, csak  gy hallottam (8).
- » Nem, m  tudod, az orvosok is aszongyák, hogy az elsőt nem jó  csin ni. Jó van,  n nem tudom, m   n sos  csinátam, sos  vótam terhös, m  v t m  ojan, aki  csin tatta, oszt aztán nem l tt neki (8).
- » Nem v t v dek z s, és akkó ez muszáj v t, m  akkó asz nagyon tartották, a pucol st. Asz nagyon, h t aztat el t t k  gy életre, aki eztet csináta. Hát ez

²² Doroszlón a liba sz rnytol t t használták. KOVÁCS 1988. 11.

²³ K v sb  veszélyes módszernek számított, olyan, mint a nehez t emelés, vagy a sokat szekerezés. Egyházaskér környékén a parasztság körében ezeket a módszereket nem tartották magzatelhajt snak, vagyis b nn k sem.

nagyon-nagyon. És akkó, mi vót más, ahogy tudtak vigyázni, de hát ez akkó ojan vót, hogy mindön házná négy-öt vagy hat-hét. Mos többszö számótam azokat a régi dógokat, hogy mindönütt hét-nyóc (5).

- » Vót itten, ottan a, most szét van má bontva az a ház, ott az Illésék mellett. (...) vót valami módszere, és akkó, tűve főszúrta. Ez a (...) is úgy csináta, hogy emöntek hozzá, oszt főszúrta. Vérmérgezést kapott, és akkó aztán nem is lehetött (4).
- » A bábasszonyok azok azé nem merték, mē űnekik ízéjük vót. Persze büntették, hogyha kiderűt. Vót azé akkó más is, aki akkó úgy pucótatt. Odavótak Mocsorogná, vót aki ott Kanizsán (4).
- » Fehérmájvát, tálagyfűvet hasznátak a védekezésre²⁴ (27).

SZÜLÉS

A szülésre történő felkészülés

A bábasszony már a szülés ideje előtt foglalkozott a várandós asszonyokkal. Legjobb tudása szerint megvizsgálta és tanácsokkal látta el őket.

- » Akkó ugyē hát én is, nem értem rá ugyē a babicáhon* ējárni. Még amott lakunk, möntem kifele a Kisrétbe, kiszót a babica az ablakon: „Észtikém, ha nem gyün, hogy mögnézzem, ha kő szülni, nem mék!” Há tájára sē möntünk az orvosnak, nem vótunk mink orvosná. Jó kihántam magam én is, oszt aztán möntem a dógomra. Bemöntem, mögvizsgát, de má akkó jó domború vótam. Éccő mögént: „Nem mék-e?” „Hallja, nem, nem” – de hát akkó azé, amikő együtt az idő, együtt. Többszö nem is vótam. Itthon lött mög a fiam (30).

A szülés közvetlen előzményei

- » Délután Pityu a gépné vót, ahogy most mész a carinára,* na ottan vótak tanyák. Ott vót a gépné, nem is vót itthon. Én itt a – Siha-fődnek mondták –, itten vót a krivajba* az öreg Sihának fődje, minekünk harmadábú vót hajma. Asz mindő negyedik sort be köllött, így körösztbé vót a fődnek, be köllött kukoricázni, fehér kukoricát. De az öreg, hogy „szödjem, szödjem lē”, de gyün a búcsú is. Hát akkó mérges vótam, kimöntem búcsú csütörtökjin, búcsú előtt csütörtökön, maj lészödöm. Tudod, az öregnek is vót családja, látta, hogy

²⁴ Számos helyről gyűjtöttek anyagot arról, hogy az asszonyok a mályva vagy más növény gyökerét helyezték a hüvelybe, hogy elvetéljenek. Füzesgyarmaton: „A vetelés érdekében a családon belül átörökölt házi praktikákat alkalmazták: sós, forró vízbe ültek, élesztős pálinkát ittak, leugráltak a padlásfeljáróról, fehérmályva gyökerével (Athea officinalis), nadragulyagyökérrel (csattanó maszlag, Datura stamonium), a hosszúi határban lelhető bürökfű fás szárával (bürökgémorr, Erodium ticatarium) felszúrtak a méhszájba.” LAU-RINYECZNÉ SINKÓ 1999. 172.

én mög vagyok szakadva, tudod úgy lőjebb vót, mintha szülni akar valaki. Az öreg szödté az apróhajmát, sosé felejtöm ē, mondta: „Eredj haza!” „Nem mēk, mē maga mondta, hogy esz lē kő szőnni búcsú elōtt, akkó lésződöm.” „Eredj haza!” Nem a dērékam fáj, hanem így az őlem fáj, de néha úgy mög, hogy így, mikó mögfogott, kicsit úgy mög. Az öreg ēccő odagyün: „Eredj haza, majd én ami van, lésződöm.” Ęmöntem haza, beteg vagyok. Ęmöntem haza, ijen a gyerőkész, finoma lēfeküdtem. Nem szótam én sē annyának, sēnkinek, lēfeküdtem. Ęccő jobban fáj a hasam. Csak főkelők, ēmék annyáhon: „Jaj, annya, úgy fáj a hasam.” „Az anyád istenségit – nem káromkodott csak így. – Az anyád istenségit, mē nem szótá, hát osz ha a gyerök, mi csinátá vóna vele?” Ęn, délután, ēkezdőtt fájni, maj másnap röggē négy óra, de má aszonta a babica: „Ha nem lősz mög négy órájig, vinni, mē ű tovább nem.” De tudod, akkó is, mē asszonták, ha beviszöd a korházba, kicserélik, hát az én gyerököm nēhogy kicseréljék. Valóba, valóság is vót. És ide figyeljé, négy órákkó, akkó csak a világra gyütt, de má akkó Pityu is be, osz nyomkonni,²⁵ hogy segíteni, mē másképp mögfullad, mē akkora feje vót, Kis Imre Kati csinát fityulát, mög ojan háta, mind ēgy kis gömböc. Pedig én dőgoztam az utolsó percig vele. Hát hogy gyűjjön ki, mē mos vágik, de annak idejin úgy nyomkodták az embőrbű ki. Ez ēgy borzalom vót, hidd ē (30).

A gyermekszülés levezetését bábasszonyok végezték, vagy – szakértő hiányában – idősebb tapasztalt asszonyok, szomszédasszonyok, de az anyós jelenlétéről is több adatközlő beszámolt. A fiatal pár alvóhelye a legtöbb családnál ugyanabban a helyiségben lett kialakítva, ahol az idősebb szülők is helyet foglaltak.

Egyszerű, szorgos népek voltak egyházaskéri őseink, erről a szülés, az új családtag érkezésének egyszerűsége és hétköznapisága is tanúskodik. Csak egy adatközlő egyetlen története különbözött a többitől, melyben a várandós, a szülés előtti utolsó napokban lévő kismamát a „tisztaszobába” (29) kísérték a beavatkozás lebonyolítására. A vajúdo nő ágyba/gyermekágyba történő fektetésével – függetlenül attól, melyik helyiségben készítették azt elő – átlép az eltávolító rítusba, vagy másképp: határhelyzeti periódusba (GENNEP 2007. 73.), amelynek legfőbb célja, hogy megővja az anyát, a magzatot, majd az újszülöttet a gonosz, ártó, természetfeletti lényektől.

» Minállunk ez nem vót. Mink, ugyē szögénség vót, akkó szépen vót ēgy ojan ódalsó konyhánk, mink ott aludtunk. Ęn ott szültem, aztán Pityu bemönt a nagyszobába, mē hát jó van, lőtt a gyerök. A nagyszobába ott aludt, de minállunk az nem vót, hogy az tisztaszoba. Szögénség vót, nem ojan mi tudom én, mijen vót, mē amit kaptá, azt a kis szögénségöt, aztat összerámótad, tisztán tartottad, ahogy bírtad, osz kész (30).

²⁵ Doroszlón a nehéz szülésnél az anyós rátérdelt az állapotos hasára, úgy nyomták ki belőle a gyereket. KOVÁCS 1982. 120.

Egyházaskéri bábasszonyok

A szülés alkalmával a gyakorlati tennivalók, melyek főképp a szülő nőre és legfőbb segítőjére, a bábasszonyra vonatkoztak, mágikus cselekedetekben és régi szokásmozzanatokban is bővelkedtek. Területünkön a „bábasszony” elnevezés volt használatos, illetve az egyszerűség kedvéért egy parányit személyesebb hangnemen is váltottak a falubeliek, ha szükségük volt a szülési szakértő szolgálataira. Az egyik adatközlőm visszaemlékezéséből megtudjuk, hogy a nagyanját egyszerűen csak „bába Marcsának” hívták. Az Egyházaskért mindkét oldalról körülvéő szerb lakosság hatására igen sok idegen szó került be a helyiek szókincsébe. A témával kapcsolatos példa a „babica”, amely a bába szó szerb nyelvi megfelelője.

A bábasszonyok eltérő képzettségűek voltak.

- » A bábasszon nem vót kitanútt, csak tapasztalatbú tanúta ki. Aki engöm segített a világra, az is ijen vót. Begyütt érte apám fijákerrá, oszt kivitte a majërba (1).
- » A bábasszonyok nem tanútak sêhun, csak bátorabb asszonyok vótak. Oszt akkó nekifogott, oszt csináta. Ha sikerűt, sikerűt, ha nem, akkó möghalt a gyerök, oszt akkó lött másik (1).

Skultéti Katalin

Okleveles szülész-bábasszony. 1873-ban született Óbesenyőn (a mai Románia területén, Egyházaskértől huszonöt kilométerre), elhunyt 1949-ben. Szegedről érkezett településünkre. Gyógyítással is foglalkozott, füvekkel gyomorfekélyt gyógyított. Idős korára elfekvőt is berendezett otthonában. Hozzá vitték szülni az asszonyokat, akik két-három napig is nála tartózkodhattak.

- » Később mán idős vót a néni, oszt mán csak úgy válata el, hogy lévezeti a szülést, hogy lënt lösz nálla az anya három napig, mē vót öt ágy a szobájába. Vót neki egy szógálója. Lévezette a szülést, mindön röndbe van, három nap múva möhetött haza. Hogy mit fizettek érte, esz má nem tudom. Hároméves vótam, de emlékszők rá, hogy az apám fölötötzetött szépen, rakott szoknya, matrözgallérom vót. Ojan ruhám, fehér szoknya, oszt möntünk a kistestvére a bábasszonhó, oszt hazahoztuk. Gyalog. Skultéti Katinak hítták. Ez pucót is, tisztított is (2).
- » Ępucolás, azelőtt ez nem vót. Ęn lënt születtem, ott a, Kati néninek hítták, egy öregasszon vót, az vót a bábasszon. Oszt ott szült is annya, elsőb vótam ottan lënt pár napig, még annya fő nem erősödött. Itten ugyē sē orvos, sēm-mi. Mög aztán a Puskásné vót, az öreg Puskásné (9).
- » Egy bábasszon vót csak. Bogár asszon, úgy hítták. De tudod-ē, mē hítták úgy? Azé, mē bolgár vót a nemzetisége. A neve is az vót, Skultéti. Ęn má úgy ismertem, hogy öregasszon vót. Vitték mindönhova kocsiav. Ott lakott, ahun most a csigás lakik. Az a Bogár asszo háza vót. Vót tarifa, mint most. Annak röndössen az vót a izéje, mindönki hítta, mögvót, hogy mennyit fizetnek. Hát mint most. Most is mögván, aki mén vizsgára az orvosokhon, mögván, hogy ennyi dínárt fizetsz vagy annyi dínárt fizetsz (6).

- » Mőg vót a Kati néni, az úgy fogadott házná is. Vót, aki mongyuk nem vót, aki otthon segíjjön neki, vagy otthon szölje mőg a gyerőköt, akkó mē mán öreg is vót az a Kati néni. Oszt akkó oda lēmönt, oszt vót egy szobája a Kati néninek, mongyuk két-három ágy vót bent. Oszt ha gyűttek úgy izék... Ott lakott, ahun most a bēogradinak van a háza, ott abba a házba. Akkó pár napig ű ottan akkó... Az a Bőzse néni, a Bēnák Bőzse az segített ottan. Akkó fizettek is nekik valamennyit. De akkó mán úgy köllött lēmönni érte kocsi-vā, mē öregasszó vót mán (4).
- » Itten vót azelőtt még, én má úgy a gyerőkkoromba emlékszök, akkó itt vót egy idős asszony, de nem emlékszök má a nevire. Mőg az úgy gyógyított is, ha valakinek ijen gyomorbaja vót, vagy valami kisebb ojan panassza vót, akkó úgy tudott ojan valamit adni. Ojan tējákat, mőg mi tudom én (5).

Puskás Bertalanné Juhász Teréz – Puskásné, Tēca néni

1884-ben született Egyházaskéren, bábasszonyként tekintettek rá.

- » Mi tudtak azok, sēmmit sē. Majd összefort, ahogy összefort, most ugyē összevarrik. Vót az a Tēca néni, tē nem ismerted, anyád sē, de nagyanyád az ismerte. Az vót a bábaasszon, oszt az mönt mindönhova. Most az, hogy hunnan tanúta, mőg nem tanúta az, hanem hát mi tudom én. Az vót mindönütt a bábaasszo. Évágta a kődökit, mőg amit köllött. Nem tudom én, mit kő, én nem vótam sosē szülésné (8).
- » Vót itt hivatalos babica, de odavót valahun. Oszt Puskásné, Tēca nénit hitták. Oszt az segített. Mē sok tapasztalata vót mán. Nem kért érte sēmmit. Isten nevibe. Ha vót egy szál kóbász, akkó adtá neki, vagy ha vót tehén, akkó egy bögre tejet, adag tūrút. Pézt sosē fogadott ē (2).
- » Akkó itt még legelsőbb vót az a Puskás. Puskás Marisnak a nagyanyja, az úgy tudott szülést lēvezetni (4).
- » Ojan szülésznőféle vót. Bábasszony. Tényleg nagyon sok hejre ēmönt. Úgy segített a szülésné. Akkó nem, orvost csak úgy nagyon ritkán hittak. De hát nem is nagyon vót, csak parasztkocsi. De érthetött hozzá, mē vót másik bábasszo a faluba, ű má nagyon öreg vót, nyócvāvalahán éves. Azé ēhített űtet is, mē hogy ű mőgmondta, mikó mőgvizsgáta, hogy vigyék, mē nem lősz mőg, mē érthetött hozzá, mē asz mongya, sok möglött a kezibe. Há csak tudod, má mikó valakinek, mos sokan vótak a faluba, osz sok hejre hitták (15).

További szülésznők, segítők

- » Minállunk ez nem vót, nállunk má babica vót, tudod. Mikó vót a Bicók Jani bácsinak az anyja, Eszter néni, ott ahun most möghalt, mondom, ez a szerb, ottan Bicók-ház vót. Eszter néninek hitták, egy kis ojan kövéres öregasszon, az bábasszó, vagyis hát úgy mondták, hát hogy mos tanúta-jē, nem tanúta, vagy csak így ētanúta, mē öreg vót má, mikó ű má (30).

- » Nem, hát úgy egyik a másikátú az öregtű. Kabók Julis néni is mönt má, mikó Puskásné kiöregödött. Ezöket tudom én. Mink egyen sē vótunk a korházba, annya itthon szült mindnyájunkat (9).
- » No, aztán, mire majd a mijeink születtek, akkorára Csókárú gyütt ide egy bábasszon. Akkor az itt is lakott. Úgyhogy má az ojan ötven, oja negyvenvalahányba ide is gyütt. Mancinak hitták, ez magyar vót. Akkó mán az iskolába úgy kiképezték úket, nem ojan hosszú idejig, évekig, hanem úgy hónapokig, és akkó egyet ide kűttek ki, a Mancit. Igen, oja gumit terítött, oa nagy gumi vót, és akkó aztat terítötte. Ű asz vitte magávā²⁶ (5).
- » Hát akkó nem is vót péz. Ha mögkínáták, vagy akinek vót pálinkája vagy valami, adott neki. Nem tudom, hogy kért vóna pézt. Há mikó Cërna Barán vót egy Bora nevezetű, az vót, mikó be is rugott, még a babávā is, úgy készűt neki a szülésre. Az nagyon ivott is (9).
- » Møg Bora járt ki Cërna Barárú. Möntek érte, osz hozták kocsivā, mög viszszavitték, oszt jó berugott, mikó mögszületött a baba. Bora az ivott, mind a kefekötő, az oja csíra vót, sē nem férfi, sē nem nő (28).

A bábasszonyok fizetsége

- » Akkó vótak ezök a nejluruhák, és hát itt is fiú gyerök lött, ha szögé vagy, ha nem, hát adjunk neki háromezör dínárt. Az sok péz vót. Az aztán éngömet tejszívatóvā,²⁷ tudod a mejjemet, mē sok tejem vót, pedig nem vótam ijen erőbe sē, mind most, de ojan jó tehén löttem. De így vót. Az adott neköm tejszívatót, az gyütt röndözni. Aszonta, éccaka is, amikő csak baj van, mönjünk. De, aki nem adott, vagy ha bántotta, mē ű mög közbe (30).
- » Nem kértek, de mindönűt úgy kapott. Igencsak pézt kapott, āra emlékszök má, még pedig kislán vótam, de mindég vót neki egy kis spórtpéze az imakönyvibe. Akār hova ēhitták, kapott egy kis pézt (15).
- » Nem köllött, űtet az állam, űneki vót a fizetése, és ű azé vót itt, hogyha ijen dógok vótak, akkó szótak neki, és akkó ű gyütt (5).
- » Ęgy kis pézt azé adtunk neki, hát ű bábasszo vót, tanút (4).

A szülés levezetésében a bábának segített még a viselős édesanyja, lánytestvére, anyósa, barátnője vagy szomszédasszonya. A gyerekeket és férfiakat elküldték a háztól, vagy legalábbis az udvarra utasították őket a szülés idején.

- » Mikó odaért, hogy szülni kő, akkó hította vagy az anyját, anyóssát, vagy szomszédasszont, aki mán értött hozzá (2).

²⁶ Ócska ruhadarabot, használt lepedőt terítettek a szülőágyra, olyasmit, amiért nem volt kár. A harmincas évektől az okleveles szülésznők már gondoskodtak gumilepedőről, hiszen a parasztság számára továbbra is fontos szempont volt, hogy az ágyneműt megkíméljék. KAPROS 1990. 17.

²⁷ Az anya tejelválasztásának megindítására használták. Mágikus módszerek alkalmazásáról szóló adatot nem találtam.

- » Szülésné csak a bábosszon löhetött bent, mög az anyós a szobába. A férfi kint dógozott. Nem vót az ojan érdekös, az a gyөрökszülés, mint most. Hát lött, oszt van, oszt kész. Amikó otthon vót a szülés, a férj nem vót bent. Szegyön vót az, hogy benn lögyön az apa. Kicsúfóták (29).

A szülés megkönnyítése

Már a terhesség és a házaselet megkezdése előtt igyekeztek felkészíteni a lányt a könnyű, szerencsés szülésre. Főként a vallás segítségével, böjttel, imádságokkal, amulettekkel.

- » Odatötték, mög az asszonhon, mög mindön. Mög Szent Antal²⁸ mög a szentkép, ami vót, odatötték, hogy jobban lögyön. Oda az ágyába, feje alá, vagy úgy mellé, persze hogy. Vigyázni köllött egy pár óra hosszájig, hogy tudod, nehogy elaludjon örökre (9).
- » Van énnéköm Hét mennyei szent zár.²⁹ (...) én odaadtam, ezt a Hét menynei zárat, mē mongya, hogy a terhös asszonnak, ha szülésné a mejjire töszí, könnyebben mögszüli a gyөрökít, mög rөndös embör lösz belülle. Ez mög a „Hét mennyei szent zár”. Odaadtam (...). Este lөfүrdөtt, lөfekүdт. Asz mongya, nem telt bele egy fél óra hossza sө, „anyu énnéköm szүlni kө.” „Ugya má, nө, nem létezik.” „De gyorsa, mongyad (...), mongyad keljön fö.” Bevitтék. Fél óra sө telt bele, mögszүlte, de ő mindөnnap aszongya, ő eztet elolvasta. De mondom (...), aztat nem kө olvasni, ami böjti napok. Aszongya: „Эн azt is elolvastam egy бөтүjig.” Dicséri azүta is, de oja eleven az a gyөрөk. Láthatod. Valami van, én hiszөk, nem tudom. Istenbe, aki nem hisz, nem hisz, én nem nézөm lө assé. Mink ebbe nevelөdtүnk, minekүnk ha új ruha vót, a templomba vittүk elөszө (8).
- » Tudod, mennyi behalt akkó a szülésbe? Akkó az vót, hogy hideg vizes ruhát töttek így a hasukra, de mást, ojan mi tudom én, nem tudtak, mer nem vót ez az orvosi tudomá, oszt sok itthatta a gyөрөkeit. Pucolásba is sok өmөnt, mög sok өmөnt így a szülésbe is, mē өvөrzөtt (30).

²⁸ Gyakori jelenség, hogy Szent Anna és a Szүzanya mellett Szent Antalhoz is intéztek fohászt.

²⁹ Számos adat van arról, hogy ha a nő hasára vagy mellére vallásos szөveget tartalmazó papírlapot helyeznek, akkor azzal megkönnyítik a szүлөst. Legtöbbször az itt is említett *Hét mennyei zár* című ponyvakiadványt (szөvegét lásd a *Fүggelөkben*) használták erre a célra. KAPROS 1990. 19. A *Hét mennyei zár* vihar elhárítására és más mágikus műveleteknél is használatos Egyházaskören: „Asz jó өvégezni, hogy nө csapjon bele a villám is a házba, mög mi tudom én. Van, aki végzi azt azé, hogy mögtudja, hogy mikó hal mög. De ära kө egy өvbe tíz napot бүтөни kenyérөн mög vízөн, és nagyanyám esz végezte, de ő nem úgy végezte, mē ő betegsége miatt nem bírт kenyérөн mög vízөн lögyөн. Csak húst nem өvөтт, өtelt өvөтт, mos zsírrä vagy olajjä, esz nem tudom. De hát, hogy mögtudta-jө, hogy möghal, mē esz nem szabad mondani sөnkinek. Üneki mögjelөnik tán osztán. Hanem tíz órakkó este aszonta, hogy »na mos szүletөtt mög Jөzsijөknek a kisfijuk, én láttam«. Элт nagyanyám, oszt igaz vót, este tíz órakkó szүletөtt mög a kөрházba az onokájának a kisfia. Lehet, hogy ennek az ereje, a jó isten tudja” (8).

- » Hát akkó nyomkodták a hasát,³⁰ mög meleg vizet töttek oda,³¹ hogy jobban csússzon, mög izé, mögszappanyozták körű, hogy jobban csússzon ki, mē nehezen akart kigyünni. Van, amejik könnyen, de éggyőnk így, a másónk úgy. A tehény is van, amikő állatorvos kő, van, amikő má kimész, osz má szopja a bornyú (9).
- » Nem könnyítötték mög a szülést sēmmivē. Asz józanon köllött csináni. Ahogy kommandózt az, aki segített neki, úgy köllött csináni. Nem lehetött kótyagosnak lönni (2).

Nehéz szülés

- » Aki nem lábbā, hanem farrā gyün előre, az óriási nehéz szülés. Akkó mán kő vágni az asszont. Ojan bátrabb öregasszon is vót, hogy visszafordította a babát, hogy nē úgy gyűjjön ki. Visszalükte. Ojan is vót, hogy a nyakára tekerődött a zsinór (1).
- » Aztat hallottam, hogy úgy, akkó még fordítva vót. Akkó asz nagyanya mondta, hogy mög bírta fordítani, még mikó fiatalabb vót. Mög úgy segített (15).

Szülési testhelyzet, helyiség

Annak ellenére, hogy a tanult bábák a fekvő szülést javasolták, a paraszti nézet szerint vízszintes testhelyzetben nehezebb a folyamat.

- » Az ágyon akkó, mög vót, aki aszongya lēűt a kis székre, főkēt, mē hát akkó gyűtt is ki. Vót, aki mög áva, egyik így, másik úgy. Tudod, akkó nem is mondták ám a fiatalabbaknak, há mos mindönt (9).
- » Azt is hallottam én, hogy vót, aki székre szült, mē tán nem löhetött mög ágyba (8).
- » Ha talpon éri ē a szülés, oszt úgy szüli mög, akkó mongyák, hogy Mária kötőjibe esik (28).
- » Én mög babica nekű szültem. Rátámaszkodtam a szék támlájára, oszt ki-nyomtám, a szomszédasszon mög kívágta. Ęmönt apám az öregasszonyé, de mire visszaért, mán mögvót (27).
- » Tēca néni vót a bábasszon, mög az öreg Puskásné. Nem vót szülőszék, az ágyon szültek. Nem tanútak ezők sēhun, csak égymástú (10).
- » Vót ojan is, hogy odatötték a lavrot alá, oszt kipottyantotta a két szék között. Vót, hogy az ágyon (2).
- » Mikó hun. Mikó hun érte ē. Há csak vót, mög hát az má úgy mönt, hogy izé, tudta, hogy űneki szülni kő, hát az rá vót āra készűve. Mink is dógoztunk a Masinckán, osz Kati, mikó elsőbb terhös vót, osz mindig mondta, hogy a lepedőt, ollót odatötték a táskába, hogyha Kati véletlen szül (28).

³⁰ Míg egyes területeken tiltották a mechanikus beavatkozást, addig Egyházaskéren nyomkodták a vajúdo hasát. „Szükségesnek tartották ezt a kitolás megindításához, hiszen ettől a gyerek lejjebb megy, ha meg rosszul feküdt, akkor megfordul.” KAPROS 1990. 17.

³¹ Az erős, görcsös fájdalmak enyhítésére. KAPROS 1990. 17.

A köldökszínór elvágása

Amikor a gyermek megszületett, a bábaasszony elvágta a köldökszínórt. Ha a szülés otthon történt, akkor humánusabb eszközökkel, ha viszont kinn a szántóföldeken, akkor sarlóval. Az utóbbi esetben a szülésnél szakképzett bába sem volt jelen, a tapasztaltabb asszonyok asszisztáltak.

- » Az a néni, aki segített az anyukának, az vágta el a köldökszínórt. Élős kessé vagy ollóvā vágta el. Ami vót, avvā. Ha mögmarad, mögmarad, ha emén, emén. Lösz másik (29).
- » Vót a bábasszonnak ára való kesse, amivē ēvágta a zsinөгt (1).
- » Ha a határba érte a szülés, akkó sallóvā vágják el a zsinórt. Kocsidérékba tötték az asszont, oszt hazavitték. Mög vót a kímélet azē, hogy nem köllött, hogy tovább dógozzon (27).

A köldökszínór elásása vagy megőrzése

- » Akkó nem tötték így, mos aszongyák, hogy az még gyógyít is,³² etöszik hűtőbe, vagy mi tudom én. Most hallom, ugyē az, akkó még az nem vót, akkó ugyē, hát a dudvába szokták elásni. Akkó fojt, de hova, dudvába jobban ērohad mindönféle, akkó ugyē vót jószág, mos énnálam még dudva sincse (9).
- » Azt én asziszöm, hogy elásták, vagy ijen valami vót vele. Asziszöm, hogy csatornába. Az ereszetbe ásták ē (8).
- » Én mögcsinátam, oszt mégsē lött szöröncsēs az élete, mē nagyon hamā möghalt az ura. Harmincnégy éves vót a férje, mikó möghalt, két kislā vót, azok löttek harminckettőbe. Étöttem, hétéves korába kibontattam vele. Kiódozgatta. Hát biztos akkoriba, mē má nem mos vót. Hát eztet tartották, mē én is mögpróbátam. Jó van, emígy élnek, mögvannak, csak hát ez a csapás³³ (15).
- » Valamikó régön étöttek. Vót valami babonáskodás. Akkó ollóvā vágják ē, mög ēkötöttek. Azt akkó fere töszik, emlékbe (28).
- » Élős kessē vágják ē, bekötöttek ēgy ruhába, cernávā körűcsavarták, oszt hétéves korába a gyeröknek hátratöttek a kezit, oszt úgy köllött kiódani neki a köldökszínórt. Aztán mög raktak az asztarra pézt, tojást mög könyeret, oszt amejiké nyúl elsőbb, ojan lösz. Ha pēzē nyúl, pēzéhös lösz, ha tojáshon, akkó babonás, ha a kenyéré, akkó mög jó kenyérkereső lösz belülle. Esz tartották (29).

Burokban született gyerek

Szerencsejelző értelmezése a szakirodalom számára ismert, ám az egyházaskéri gyűjtésben a burokban született gyerek kiváltságai és mágikus ereje nincs jelen. Egyedüli nyoma a 2-es számú adatközlőm válaszában található.

³² Korábban szokás volt, hogy vért folyattak le a köldökszínórból, s annak tisztító, betegségmegelőző szerepet tulajdonítottak. KAPROS 1990. 19.

³³ Variánsa: „Ebből aztán következtetést vonnak le a gyermek szellemi képességére és ügyességére nézve, és jósolnak belőle.” CZIMMER 1951. 727.

- » Vót ojan baba, aki a burokba születött. Burokba születött, mē mindön sikerűt neki. Azt is, bábosszon kitépte, hogy kapjon levegőt. Mingyá a szájábú ojankó ki kő vönni azt a slejmöt, hogy nehogy lēhökkentse, hogy kapjon levegőt. Mihánt kigyün a levegőre, az az első dōga a segítőnek, hogy a szájját kitakaríjja a gyeröknek (2).
- » Vót, há mög is haltak, még akkó nem tudták. Vót ijen a bornyúná is, bürök vagy valami, oszt asz ki is kő hasítani (9).
- » Ojan vót, úgy hallottam rulla, hogy régebben, nem az én időmbe má, hanem úgy régebben meséték azok az időssebb asszonyok, és akkó az ojan vót, hogy asz ki köllött szakítani, mihánt mögszületött, mē másképp mögfullad (5).
- » Asz tudom, hogy meséték, hogy hát ki kő szakítani, mē ez ugyan egy, de még télleg jószágná, még malac is van, mikó úgy születik, és akkó asz mingyá ki kő, hogy nē fulladjon mög. Az ojan természetös dógok (5).

A méhlepény elásása

- » A méhlepényt a dudvába ásták, vagy a földbe tűntette el a gazda, vagy kivitte a határba a föld végire (1).

Táltos, garabonciás születése

- » Ha több újjá születik, akkó asz lēöpērálják idejibe (2).
- » Ha hat újjá születött, akkó āra aszonták, hogy tizennyóc éves korába emén, észál, min táltos. Az a táltos egy lőszerű valami vót, oszt az étűnt. Ez most vagy igaz vót, vagy nem. Esz csak hallombú tudom. Szülémék meséték (29).
- » Hát ijiesmirű hallottam, hogy vannak, de ojan nagyon régi valami. Én nem tudom, az asz mondták, hogy úgy a levegőbe szállt, ezök a nagyon régi embörök. Hát tudod, ijjet én így hallottam, de ez má a nagyon régiektű, még az én anyámnak is a nagyanyja mög a nem tom, ki mondta ezöket. Oszt akkó aztat úgy, hogy az úgy, mikó gyütt a vihar, mög a rossz idő, akkó az úgy szát a levegőbe, mán a vihar előtt, oszt hozta a vihart, mög ijen valami vót, de nem tudom konkrétan többet rulla, mē én is csak kicsit emlékszök, hogy meséték rulla, má én is, mikó gyerök vótam (5).

A gyermek neme

- » Ha fíjút szült a mönyecske, akkó nagyobb vót a tekintéje. Hallották, hogy sikít, akkó benyitott egy kicsit az apa vagy após, oszt ha fiú vót, akkó nagy vót az öröm, ha mög lány, akkó kisebb vót az öröm, de így is, úgy is ittak. Az apa, nagyapa, testvérök mög a komák ittak (1).

A születés napjához fűződő hiedelmek

A gyermek jövőjére világra jöttek napjából is következtek, s emiatt számoltattak kedvező és balszerencsés születési napokat is. A szombaton, vasárnap, karácsonykor és újévkor született gyermek szerencsés, míg a kedden és pénteken világra jöttet kissé szerencsétlennek könyvelték el. Az alábbiakban még néhány elgondolást közlök.

- » Én kedden születtem, Szent Antal kedden születött, kedden halt mög. Látoz élök is, mög mindig imádkozok is sokat Szent Antalnak is (9).
- » Péntökön, hogy szöröncsétlen, mög tizenhárom szöröncsétlen, oszt azé mögmaradt mindönki, mög haltak is mög, mög ijenök (9).
- » Mihók nagyanyámtú hallottam, hogy édosapám péntökön születött, oszt aszonta nagyanyám, hogy „jaj, ez a gyerök tán nem marad mög, péntökön születött”,³⁴ oszt nyócvannégy éves vót, mikó möghalt. Há sok mindön vót (8).
- » Asz tartották, hogy aki Nagyboldogasszonkó születött, az mindég boldogtalan vót, mög van még sok ijen, csak mos nem jut eszömbe (27).

Az anya ébren tartása

Általános hiedelem, hogy az anyát ébren kell tartani szülés után, mert ha elaludna, akkor többé nem ébredne fel. Az édesanyát el is kellett látni, ami szintén a bábasszony feladata volt.³⁵

- » Asz mongyák, ha hosszú időre van mög a baba, akkó ěfárad, örökre ě bír alunni. Mög hát van, hogy ěvérzik is, hát avvá is járhat. Mos há nem vagy tē sē gyerök (15).
- » Az asszonnak nem vót szabad szülés után alunni, mē akkó elaludt vóna örökösse, mē sok vért vesztött (1).
- » Nem vót szabad az anyát elaltatni mingyá, mē akkó a vér annyira lēnyugszik, hogy möghal. Örökre mögnyugszik. Akkó ott örvendöztek, oszt vót, aki szórakoztassa (20).
- » Mikó möglött a gyerök, akkó szoktak vinni ěgy fé liter pálinkát. Oszt az asszon a feje alá tőtte, oszt iszogatotott ěgy kicsit belülle, aki szeretött, vagy mi tudom én³⁶ (8).

³⁴ „Ha a gyerek pénteken születik, szerencsétlen lesz, mindig ott lesznek a közelében a rossz szellemek (T. K.-né). »A húgom is pénteken született. Meséte is mindig az anyám, hogy a konyhába csöréktek sokáig a tányérok, az edényék. Fēti is a lányát még mindig.» GYU-RA 1975. 708. Általánosan ismert hiedelem. HALÁSZ 2005. 299.

³⁵ Az anya hasát szülés után addig dörzsölte (disznózsírral bekent kezével), amíg a rossz vér, a csúnyaság (így nevezték a méhlepényt) elment. SZŐKE 2012. 15.

³⁶ A pálinka általános gyógyszernek számított ilyenkor. Legtöbbször a bábák javaslatára. KAPROS 1990. 17. Szülés után adtak az anyának egy kis pálinkát, hogy ne menjen el a vére. Egy-két hétig itták. HALÁSZ 2005. 298.

AZ ÚJSZÜLÖTT ELLÁTÁSA

Az újszülött ellátása világra jövetelét követő négy-öt napra is kiterjedhetett. Ez idő alatt a bábasszony fizetség nélkül is a kismama körül sürgött-forgott, segédkezett.

- » Három hétig köllött fekünni a gyermekágyasnak. Szokás vót, hogy a rokonok vittek önni. A közelebbi rokonok. Be vót osztva, hogy ki mejik nap visz (29).
- » Régön sokszó vót, hogy asz meséték a gyerök hét mög hat hónapra születött, oszt egészségsős. De az nem vót igaz, hanem hamarabb mögcsináták, oszt nem árúták ē annak, aki emezt a tévhitet terjesztötte (8).

Az első fürdetés

Habár a fürdés a néphit szerint különösen nagy jelentőségű volt, az egyházaskérik visszaemlékezéseiben nem élnek a szertartás általánosan ismert hiedelmei.

A fürdetést a faluban általában a bábasszony vagy a gyermekágy körül segédkezők végezték. Fateknőbe töltött langyos vízben fürdettek. A bába kötelessége volt az anya és a gyermek egészségügyi gondozása, feladatát a csecsemő fürdetésének alkalmával látta el.

- » A bábasszon fürdetött vagy az anyós vagy az öregebb mönyecske (29).
- » Járt még aztán a bábasszon egy idejig fürdetni, mög intézni a gyerököt, hát ugyē szerette a potyát (1).
- » A bábasszon, az fürdette mög a babát. Nem vót szabad a dudvára kiönteni a babának a fürdővizit³⁷ (28).
- » Mikó kimostad a vizit, nem vót szabad a csurgásba beleönteni, hanem ki köllött önteni a dudvára (20).
- » Aztán mög, tudod, mindég vót valakinek anyóssa, vagy valaki, aki mossa. Egy hétig azé feküdt az anyuka (8).

Öltöztetés

A XX. század elején és közepe táján az újszülöttet nem öltöztették ruhába, hanem a testét kezével és lábával együtt belecsavarták egy vászonruhába, és jó szorosan bepólyázták. Azt tartották, hogy így egészségesebben fejlődik a gyermek csontozata, nem lesz görbe a lába, a fejére kötött sapka pedig megakadályozza, hogy füle elálljon a koponyájától. Ügyeltek arra is, hogy a csecsemőt mindkét oldalára fektessék, ezzel őrizve meg fejének eredeti formáját, elkerülve a kancsalság kialakulását.

- » Mög akkó bekötöztük, még az én fijamat is. Lökötni a kezit. Akkó hát, mikó az a pici alig tudja fővönni, lē köllött kötözni a dunnába. Kisdunna vót, oszt behajtani mög átkötni úgy szallaggā. Aztán ugyē nem, aztán okosodott a

³⁷ A fürdővíz kiöntését előírások szabályozták. Olyan helyre kell önteni, ahol a gonoszok nem férhetnek hozzá. KAPROS 1990. 20. Másutt csak az a fontos, hogy járatlan helyre öntsék, hogy ne lépjen bele senki, és a gonosz se találja meg. LAURINYECSNÉ SINKÓ 1999. 175.

- nép, oszt akkó gondóhatod, így l  k  tni azt a kicsinek a kezit. Asz tudták, na, m  g n   fázzon, mos m  g szabadon, mingyá mackó van rajtuk (9).
- » F  lit, asz m  g iz  , h  t mind  g f  ket  * v  t a f  lib  , hogy n   álljon    a f  le (28).
 - » V  t ojan divat is, hogy egészen bef  slizt  k a gyeröknek a lábát d  r  kig, hogy egyenes lögyön a lába. Hogy n   lögyön g  rbel  b  , l  csl  b   (29).
 - » Régön mindig p  j  ba t  tt  k, becsavart  k l  b  t   nyakig, csak a feje v  t ki. Annak idejin becsavartuk, hogy szépen álljon a lába, töttünk sapkát, hogy szépen álljon a f  le (30).
 - » Most   gy k   fürdetni, m  g   gy k   fektetni, m  g pici a baba, hogy nő a másik   dal  ra, hogy n   hosszúkás lögyön a feje, hanem kerek.   nr  m is   c   r  m sz  t anyósom, hogy h  t „n   mindig   gyik   dal  ra fektessed a kisl  nt” (28).

A k  ld  kcsenk lekötése

A korábbi leírások szerint a k  ld  kcsenk lekötésével nem sokat törődtek (erről olvashatunk az alábbi visszaemlékezésben is), ám eredetileg egy kisebb darab tiszta ruhára zsírt kentek, ezt a k  ld  kcsenkra borították, és egy v  szondarabbal r  gz  t  tt  k.

- » Mikó möglött a baba, r  t  tt  k   gy f  h  r zsebkendőt a k  d  kire, oszt kész v  t a fertőtlenítés. Alkoholl   v  t, aki fert  tlen  t  tte a k  d  kit is a babának (29).
- » A k  d  kire töttünk, nem v  t akkó g  z,   gy kis f  h  r ruhát. V  t a babic  nak valami hintőpor, aztat   n nem tom, h   napig r   mi a csud  ta, bekötődött. Mikó az m   szép v  t, akkó mindig mondta, hogy   ra vigyázzunk, mikó f  rdess  k, hogy ennyi m  g ennyi napig n   nagyon érje v  z. M  g v  t babap  d  r. Az vót, m  g keny  cs, és azt, ide figyelj, az üzletbe, és akkó aztat, a popsijukat kent  k (30).

A GYERMEKÁGY

A gyermekágy a születéstől a keresztelőig tartó időszak, amikor a gyermeket és az édesanyát a legjobban védelmezték a „rosszakt  l” és a rontástól. Egy h  tt  l   k  r hat hétig is eltarthatott, attól függően, hogy az adott évben milyen gyakran tartózkodott pap a faluban. Mindenképpen igyekeztek mihamarabb megkeresztelni az újszülöttet, és ezzel felszabadítani a családot a folyamatos óvatosság, félelem és védelmezés terhe alól.

- » Gondolom, hogy kevés sz  l   m  nt   , az  , hogy ham  , m   nem v  t m  g l  t  ve a nyóc nap. M   nyóc napig köllött fekünni. De akik m   nagyobbak, azok   m  ntek (28).

Egyházaskéren számos történet és hiedelem maradt fenn adatközlőim emlékezetében az újszülöttre és az anyára leselkedő veszedelmekről. Nagy jelentőséget tulajdonítottak a rontáselhárító szereknek, esz  k  z  knek. A már említett vallási amulettek mellett rózsafüzért és fokhagymagerezdet³⁸ is tettek az ágyba, piros kendőt

³⁸ Közismert a fokhagyma bajelhárító hatása. SZ  KE 2003. 99.

akasztottak a falra vagy az ágytámlára, söprűt támasztottak a szoba sarkába. A hagyományos gondolkozás szerint a gyermekágy ideje alatt az édesanya és gyermeke nem hagyhatta el a szülőszobát, és nem látogathatta őket senki, viszont a folyamatos megélhetésért folyó küzdelem miatt a szabály már a múlt század elején fellazult. Az édesanya igyekezett mielőbb visszatérni mindennapi teendőihez, ám a gyermek őrzésének hagyományát továbbra is tartották a közeli rokonság segítségével, valamint a már említett rontáselhárító eszközökkel.

- » Hát hat hétig nem vitték ki a lakásbú, mos mög má másnap, harmannap visszük a nagyanyáhon, mög ide-oda, mög mindön. Asz mondták, hogy hat hétig nem lehet kivinni (9).
- » Vót is kire hagyni, mē többen vótak testvérök. Régön, tudod, a nagyszülőt étartották egy házé, még nem is ije házé, hanem rosszé is. Nem vót nyugdíj, csak az a vagyó. Ha nem vót vagyó, akkó is. Akkó is étartották. De mostan, még a vagyóné sē tartik ē. Más világ van mostan (8).
- » Aszonták, hogy hat hétig nem lehet kivinni. Vót, aki bírta, tartotta, de aki-nek nem vót segítség, vagy nem, akkó nem tartották. Á, étanáta valaki, az oja babonaság vót. Hát hogy majd addig, mē még kis pogány, oszt akkó ēviszik a mi tudom én. Akkó küzd értük az ördög is, mög az angyalok is, és akkó ēviszik, nem lehet ott hagyni. Valakinek bent kő lönni, még nem vót mögköröszttöve. Az anyja vagy nagyanyja, vagy aki vót vagy másik testvérei, úgy nagyobbak, akkó azok (4).

A csecsemő magára hagyása

- » Vót, aki asz tartotta, én sosē. Mög hogy nē hagyjuk bent magát, mikó picit vót, ha más nem, a macskát dobjuk be, hogy nē magát hagyjuk a picit a szobába, mer az ördög akkó, vagy nem tudom én, micsoda, mögkerülgeti. Ijen mondások is vótak, de én ēre sē, úgy nem tartottam, de hál istennek nem vót sēmmijen sē (5).
- » Ide figyelj, én rá vótam útáva, mē mink egyedű kezdtük az életöt, és az én uramnak mönni köllött, kubikót, amit, azt. Akkó énnököm ki köllött mönnöm. Olvasót mindig a feje alatt tartottam. Má nem tom, hány éves vót, és még ezt az onokájimmal is mögtartottam. Még az onokájim feje alatt is mindig olvasó vót. Aztán azt el is örököték (30).
- » Minállunk az nem vót, mē az én anyám mindig inkább asz mondta, hogy nehogy bent tartsuk, mē véletlen, ha ráfekszik, mē tudod, vótak oja szelíd macskák, böcsőre, ha főmén, ráfekszik a kis mejjire, gyöngék azok a gyerkökök, vagy a szőr a szájába mén. Nem. Akkó, valamikő régebben, még régebben mind én, mē mán én nem vittem a határba, de valamikő, ide figyelj, sok gyerkök bajba vót, mer kivitték a határba, odatötték a körösztt mellé, arattak, és vót azok a gyíkok. Akkó a tejszagra oda, belemönt, és némejik gyerkök möghalt. A Szűzanyát mindig kértük, hogy békibe lögyön, mög egészségsös lögyön. A Szűzanyáho, a jó Isten, hogy segíjjön mög bennünket (30).

- » A gyerökök, ha elestek, ha nem tört ē nekik valamijük, akkó aszonták: „Jaji, a Mária kötőjibe esött, mē mögővta a Márija” (30).
- » Még mög nem körösztték, addig az ajtó be vót mindig zárva. Mög a lámpát égettük, mē nem vót még villany, hát akkó ēhittük eztet, hogy égensük a lámpát.³⁹ Söprű is vót ott⁴⁰ (15).
- » Hát asz hat hónapos korájig nemigen hatták magukra. Fétek, hogy valami történik vele (28).

A pelenka kinn hagyása

Általánosan ismert babona, hogy az éjszakára szárítón hagyott gyerekholmi az ártó lények birtokába kerül, s amíg a pelenka kinn van, nem alszik nyugodtan a csecsemő. Egyéb magyarázatai alább olvashatók.

- » Eztet így tanútuk. Aszonták, hogy naplēmönte után nē hadd kint a gyerök, kisbabának egyéves korájig, a kis holmiját, és asz mink egyéves korájig esz tartottuk. Hacsak, ha isten őrizz, úgy gyütt, akkó úgy gondótuk, ezé a jó Is-ten mögbocsájt, mē így hozta a sors, de hacsak lehetött, asz mindig bevittük, ha vót száraz, ha nem. Gyerököm, nem is vót annyi. Egyiket lēvetöttük, a másikat ráadtuk, mē szögénség vót, nem vót annyi, mint most (30).
- » Nem, asz nem. Hát beszödték. Nap lēmönt, előbb beszödték, osz hát mög-száritották kemöncén, vagy ahun. Nem tudom, nem emlékszök, az biztos, hogy a nap lē van, előbb beszödték (8).
- » Mög hát ami vót, nem vót pēlnka, így a bótókba sē, hanem szétszödték egy ije régi dunnahajat, párnahajat, vagy ami má kopottabb vót, oszt avvā (8).
- » Nem lehetött kint hagyni a pici dógait, mē akkó nem alszik nyugodtan a gyerök (20).
- » Pēlénkákat alsóneműbű mög ágylepedőbű csináltak. Nem lehetött éccakára kint hagyni, mē akkó ēviszik a rosszak (29).
- » A pēlénkát nem szabad vót éccakára kint hagyni, mē ha valaki ēlopi, akkó ēviszi a gyeröknek a szöröncséjit, az álmát, az életkedvit (2).

A csecsemő temetőbe vitele

- » Inkább a Pistának az apjának az első felesége, mikó möghalt, akkó vót egy két-vagy három hónapos kislá. Az má a harmadik vót. Akkó anyósomnak a test-vérje az belemutatta a sírba, osz mondta, hogy „gyere oda tē is, anyád után”. Osz mög is halt a kislán. Nem tudom, én hunnan hallottam, de Viktor néni vagy valakinek mögmutatta, de így vót, hogy vót egy-két vagy három hóna-

³⁹ Éjjel a gyermek körül állandóan világosságnak kell lenni, mert a rózsafüzér ellenére is megkísérelhetik a szellemek a gyermek kicserélését vagy megrontását, viszont a világosságtól elriadnak. MUHI 1936. 7.

⁴⁰ Általánosan ismert hiedelem, hogy az ajtó mögé tett söprű elriasztja a gonoszt. RADULOVIĆ 2003. 105.

pos, osz belemutatta, hogy „të is eredj anyád után”, osz aszonták, hogy mög is halt. Lehet, hogy vót. Régön azé jobban tartották is a babonát, de hát most (8).

A csecsemő megnézése

- » Úgy nem is izétek azon, mi tudom én. Jártak át, mög hát vöttek ajándékot is. Vöttek anyagot, vagy egy mi tudom én. Körösztanynya egy kis fehér, ije fél, hátú kötözös, ojat vött (8).
- » Pár dínárt, úgy a kicsinek adták. Odaadták, valamikó a kezibe adták, mos nem szabad má aszongyák a kezibe adni, mē asz sokan összefogdosik. De akkó csak vaspéz, nem sok papírpéz vót. Hát úgy a család, a nagyapja, nagyanyja, annyit, hát mos má összegyütt. Barna nagyanyádék is hoztak annyit, akkó összegyütt, „na, most akkó ezön, mos má vöszünk egy aranfüggőt” (4).
- » Ojan is vót, hogy ha este valaki beszélgetni gyütt, akkó ott hagyott a gyerök mellett egy zsebkendőt, mikó mönt haza, hogy nē vigye el a gyeröknek az álmát.⁴¹ Ez is egy szokás vót, hogy az a család, aki együtt beszélgetni este, hogy ott hatta azt, amit, kesztyűjit, valamit, ami az üvé vót. Maj másnap az vissza lött neki adva (2).
- » Ęmöntek babanézőbe, de inkább akkó vittek. Vót, aki asz tartotta, egy tojást ěvitt, hát hogy most ki mit, de nem tudom, hogy mos mijé. Nállunk, ěgy, hogy tá fehér lögyön az arca, nē ojan fekete, mint a feketék, mög ije. Ilka néniné tojás vót, sēnkitű mástú nem hallottam⁴² (15).

Komatál

A rokonság igyekezett támogatni a gyermekágyas asszonyt, s a közeli női családtagok felváltva ételt hoztak, amellyel az egész családot ellátták. A komatál elnevezés nem ismeretes a faluban, adatközlőim többsége „készítésnek” nevezte a gyermekágyasnak vitt ételekhez fűződő szokáscelekményt. Később, a hatvanas-hetvenes évektől a szokás értelmét veszítette, mert a családok többsége nem szorult rá a támogatásra. Egy ideig tartották még, de mára teljesen eltűnt.

- » Az vót a szokás, hogy aki szült, annak a rokonok vittek süteményt. Mög főtt ételt. Asz vissza köllött adni aztán, ha amaz szült. Ezök a Kocsis mönyecskék tudták ám a süteményt csinálni. Ami finom vót, asz vitte be a tisztaszobába nagyapád, ami nem vót annyira finom, avvā mögkínata a vendégöket (2).

⁴¹ Párhuzama ismert. „Ha a gyerekek elvették az álmát, hogy újra bírjon aludni, valakinek, aki jó alvó, ott kell hagynia a baba feje alatt a zsebkendőjét vagy valamit a ruhájából (Gy. S.-né). »Mer évinni könnyű ám a gyerek álmát, de visszahozni nehéz.«” GYURA 1975. 708.

⁴² Zentán: „Ha valahová először viszik a babát vendégségbe, kenyeret, sőt, tojást adnak neki, hogy sose legyen éhes.” GYURA 1975. 712. A tojásajándékozás célja az újszülött egészségének biztosítása. Aki először látogat egy újszülöttet, tojást visz neki, azt mondva: Ilyen egészséges legyél! (Tiszavárkony). Másutt megkerekítették tojással az arcát, azt mondva: „ilyen kis kerek arcod legyen”, majd a pólyába dugták a tojást (Nagyrev). PÓCS 1985. 59–60.

- » Persze, a rokonság, de mos má, mikó Katicának születött az onokája, akkó asz mondta Katica, hogy „nehogy készülj, Juliska, nem kő mos má”. Akkó adtunk pézt (8).
- » Nagyon az vót, mög vinni önnivalót. Így a testvéröknek, még mink is így tartottuk, mög még a testvéröknek a gyerekihön. Mindönhova úgy ē, hát így csirkét, húst. Hát így a faluba vót, úgy hejbe, akkó mög is főzték, oszt úgy vitték ē, de hát mán mink, mikó máshova köllött, Kikinda, Csóka, hát akkó úgy csirkét főpucótunk, mög ha vót disznóhús hozzá, mög sütöttem valami kétfajta, valami kalácsot, akkó ēvittük. De így a faluba, akkó úgy készen, főztük. Tudod, akkoriba nagy szükség vót ēre, mē mindönütt a férje dógozott annak a családnak ugyē, és akkó röggētű estig munkába vót mindönki, nem két órájig, és akkó otthon maradtak. No, vót ēgy hétig talán kapott, hogy otthon vót a férje, mikó szült a felesége. Akkó a család mindig vitték a húslevest, sūt húst, krumplit, mög ami vót mellé. És akkó az úgy mög vót neki az önnivaló, annak a betegágyasnak. Úgy mondták, hogy betegágyas (5).
- » Akkó vót készítés, vót. Mē tudod, az én anyám is vitt minnek, akkó mink is kaptunk vissza. Hoztak levest, sūt húst, mög hát amijen kalácsot tudtak, összeccsináltak ēgy kis ijen bélöst, ojan bélöst. Nem vót ottan mi tudom én, mesebeli, de ez vót (30).
- » A rokonok készítették. Hát azé nagy része, de hát akkó még azé jobban összetartott a nép, mint most. Mos más a világ, más a nép, de hogy mé, nem tudom (15).

A „GONOSZ” TÁVOL TARTÁSA

A gonosz távol tartására, ahogyan arról már korábban szóltam, rózsafüzért használtak. Három-négy éves korára minden családtagnak vásároltak, ha a családi kasszából futotta.

- » Hát aztán má maj később vöttünk oja kis olvasót. Az szokás vót, hogy mindönkinek lögyön olvasója a családba. Mos mingyá tudod, ezt a karcsatot tősznek (4).

A szemverés

A szemverés az egyik legismertebb és napjainkban is számontartott igézés, amely az újszülöttet érheti.⁴³ Mivel igen sok módszerrel gyógyítható, a megelőző védekezések száma is jelentős, talán a mennyiségi mutatók miatt ilyen sokszínű az

⁴³ Egyházaskéren a néphagyományban a szemverés csupán újszülött gyermekeket és állatokat érhet, s feledésbe merült, hogy az élet minden átmeneti vagy kezdő állapota az egyént a szemverés veszélyének teszi ki. S voltaképpen minden gyorsan fellépő emberi és állati rendellenességet a szemverés hatásának tulajdonítanak. Például a férfi impotenciája is azal magyarázható, hogy a házasságkötése napján szemmel verték. PÓCS 2003. 57.

egyházaskéri szokás és hiedelemanyag. Tematikánk részletes bemutatásához nagyban hozzájárul, hogy már a múlt század elején Kálmány Lajos is foglalkozott az egyházaskéri rontásokkal és ráolvasásokkal, majd Ferenczi Imre a hetvenes években, és tizen-egynéhány évvel ezelőtt pedig Szőke Anna járt a településen, „Kálmány Lajos nyomában”, és sok egyéb mellett a jelenkori mágikus cselekményeket is kutatta. Szőke Anna kéziratának címe: *A boszorkányság jelenkori dimenziói a Vajdaságban* (SZŐKE 2002.). Kutatásainak eredményeit, megboldogult Pópity Erzsébettel (1926-ban született) való beszélgetését szíves hozzájárulásával itt közlöm.

Szemverés elleni védekezés – megelőzés

- » A babát mög lehetött nézni, ha gyüttek vendégek, mē az igencsak aludt. Aszonták, mindig āra kő vigyázni, hogy a szömök nē kapcsolódjanak össze a babāvā mög avvā, aki nézi, mē akkó mögverik szömmē (15).
- » Piros kendőt, hogy nē verjék mög szömmē, vagy piros szallagot, vagy valamit⁴⁴ (9).
- » Hogy nē verjék mög szömmē, azé tötték. Vagy piros masni vót, ha vót, mē tudod, nem oja sok mindön vót azé akkoriba. Vagy pejig egy piros kendőt vagy valamit töttek oda (8).
- » Szömverés ellen esz mondták, ha valaki vendég gyütt, akkó az mikó lētötte a kabátot, oszt a gyөрkhön odamönt, akkó asz monda, hogy „ēn is ojan vagyok, mint anyád”,⁴⁵ oszt háromszó mögtürüte a kombinétja aljāvā a gyөрök arcát, oszt nem lött sēmmi baj (27).
- » (...) mögveri. Mindön kisbabát, ű ha valakiné születött baba, vagy a rokon-ságba is mög mindön, ű ha ēmönt, ű annékū nem mönt ē onnan, attú a háztú, még mög nem mosdatta. Még mái napig is a picí babákat mögveri szömmē. Ű asz mögmosdatta, mög valami imádságot ēmondott. Ű sosē nem, ű úgy nem mönt ē a kisbabás háztú, hogy nēhogy nē mosdassa mög (28).

⁴⁴ A piros szín szemverés-elhárító ereje egész Európában ismert. PÓCS 2003. 66. A Tisza mentén a piros színnek nincs különösebb jelentősége. „A szemverés ellen csak úgy lehet védekezni, ha a gyermek csuklójára színes rongyokat, a jobb módúaknál színes gyöngyöket kötnek.” MUHI 1936. 7. Másutt a párnája alá tettek piros kendőt. POZSONY 2006. 126.

⁴⁵ Párhuzama és magyarázata: „Mikó mönt be az ajtón, má akkó mögkérdozték a nőt, hogy van-é mosakodása? Ha etitkóta, az akkó nagy baj vót! Ha mögmonda, akkó... Régebben nem használtak a nők sömmit, hanem mindēn csupa lucsok vót. Akkó léatták nēki a babát, akkó ű mög avvā a vérēs, alsó ruhájāvā lēhúzta az arcát, ēs mōnta hangosan, hogy »ēn is olyan vagyok, mind anyád!« Ha nem ismerte bē, akkó a kisbaba ótvaras lētt. Tanágattak, hogy ki járt nálla. Ha nem jutott eszükbe, akkó ekérték egy fiatal lánytul az ingit, olyantú, akinek még vút a mosakodása. Béáztatták az ingét, annak a vizibe mégfürdették a gyөрékét, az ingēn még átbújtatták. El is mūt az ótvar. Abba az időbe nem hortak bugyit égyáltalán (Z. I.-n). GYURA 1980. 230., BURÁNY 2001. 113. Az ótvart, a gyermek testének kisebesedését arra vezették vissza, hogy a gyermekágyat olyan nő látogatta meg, akinek, akin »éppen rajta volt a baja«. Közismert gyógymód szerint az illető vérēs alsóruhájának mosóvizében kellett megfürdetni ilyenkor a gyermeket. KAPROS 1990. 25.

- » Hát asz má tudták, mondom, nagyanyám az mögverte, de mikó ű mönt haza, mögmosdatta, nem vót sëmmi hiba (8).
- » Rózsafüzér ahun vót, ott az ott vót a kiságyába. Vót piros szallag a kezín. Azt is azé tötték rá, hogy nē verjék mög szömmē (28).
- » Kisbaba, ha feküdt a bőcsőbe, még nagyon kicsi vót, akkó töttek az anyja rózsafüzért oda. Szömverés ellen, hát mi tudom én, vallásbú vagy hát (6).
- » Valaki mögverheti még a jószágot is szömmē. Oszt így, hogyha úgy mögköpködöd,⁴⁶ akkó nem (28).
- » Nem szabad, asz mongyák, hogy jószágot is, aki mögveri szömmē, nem szabad lēnézni a földre, mer az könnyen, mög a gyerököt is könnyen, akkó az emén.⁴⁷ Mikó ránéz, aztán lē. Hát a jó Isten tudja, nem tudom, ezt így tartottuk mink annak idejin (30).
- » „A babának piros szalagot a bal karjára, hat hétig nem is veszik le, azzal is fürdetik. Az olvasót az ágyába köll tenni, köröszőt is. Fürdetés után a söprűt az ajtóhoz állítjuk fölfelé. A rossz szellemek ellen. Ezeket a rossz szellemeket nem lehet látni. Éjszaka kiszívják a baba mellyit (mellét). Mondta anyám, fokhagymát pucoljak meg, oszt a kis mellyit kenjem be fokhagymával. Arra nem mennek. Úgy kiszívták, má sajnátam” (Elmondta: Pópity Erzsébet; SZŐKE 2002. 2.).
- » „A menstruáló asszony ne menjen babalátogatóba, mert megrontsa a babát. A menstruáló asszony, ha belép a szobába, fogja meg a baba orrát, és mondja: Én is olyan vagyok, mint anyád! Háromszor elmondja, és akkor nem torzul el a baba arca. Ha esz nem tesz, akkor biztos elcsúnyul. Ilyenkor az anyja a szájába vegyen vizet, és azzal mossa le” (Elmondta: Pópity Erzsébet; SZŐKE 2002. 2.).
- » „Akinék nagyon erős a szöme, oszt ránéz a gyerekre, meg azután a földre, azon nem lehet segíteni. Ha a földre néz, akkó beletapad a földbe az igézés. Aki érzi, hogy mögveri azt a kicsit, annak csak fölfelé szabad nézni, az ég felé” (Elmondta: Pópity Erzsébet; SZŐKE 2002. 2.).
- » Ez a Julcsa mög mindig asz mondta, mög mutatta a kezivē, hogy „ekkora kis szíve van”, így „látom a kis szívit a szömbű”. „Látod tē – mondom –, a kotló seggit.” Sosē adtam neki igazat, mög nem is engedtem közē hozzátok,

⁴⁶ Aki ránézett a csecsemőre, az szimbolikusan megköpködté, hogy ne verje meg szemmel. KAPROS 1990. 24. Egyházaskéren ma az újszülött háziállatokat köpködi meg, majd hozzáteszik: „pű, csunyak.”

⁴⁷ Ha könnyes szemmel a földre néz, a szemverés gyógyíthatatlan, következménye a biztos halál. PALATINUS 2003. 136. Ha valaki, akinek a szeme „árt”, nagyon megnézi a kisgyermeket és azután a földre néz, a gyermeket nehéz megmenteni a haláltól. MUHI 1936. 7.

mē féltöttelek tülle tiktöket. Sosē bíztam űbenne. Asz mondták, hogy száz ördög lakik az ijenbe⁴⁸ (2).

A diagnózis felállítása

- » Amikó imádkoztak rá a babára, akkó aki csináta, annak, ha fojt a könnye,⁴⁹ akkó a gyerök télleg mög van verve szömmē (31).
- » Ólmot, hogy öntöttek vízbe, tányérba.⁵⁰ Vót itt mindön babonaság. Ólmot öntöttek, ha valami baja vót a gyeröknek, vagy mögverték szömmē (28).
- » Ha nagyon sírt a baba, akkó mondták, hogy mög van verve szömmē (5).
- » Aszongyák, hogy a fölñöttnek akkó könnybe lábadt a szöme. Oszt akkó verte mög szömmē, ha könnybe lábadt a szöme (2).
- » Mögnyalták a szömöldökit,⁵¹ oszt ha sós vót neki, a kicsinek, akkó mög van verve szömmē. Ojankó csináták, ha sivalkodott, nagyon sírt, mē görcsőt a hasa (29).
- » Sós a szömöldöke, köpködtünk jobbra-barra, akkó má aszontuk, mög van verve szömmē (30).
- » Akkó mértük kanállā a vizet az ajtó sarkáho.⁵² Három kanál vizet. Aztat odamérted, ha mög vót verve szömmē, több vót⁵³ (30).
- » Ha nem bírt alunni a pici, mértek rá vizet, ott a feje fölött. Három kanállā mögmértek, oszt a feje fölött, ha hattā, lött belülle, akkó szömmē verték. Vittük az én lányomat is a Vas Viktorhon. Egyik bögrébű merte a másikba, oszt ha több lött, akkó vót ez (15).

⁴⁸ A skótoknál, íreknél a szemverés képessége és a látóképesség egyazon születési determináltságból következő megnyilvánulás. Ennek alátámasztása az adatközlőmtől idézett történet is, hiszen a magyar adatcsoportban a látóképesség sajátos megnyilvánulási formája az, amikor valakinek a belső részeit „látják”. Néhány alföldi adatban a dicséret általi szeretetből való szemverés hiedelmeihez kapcsolódik. PÓCS 2003. 59. Gomboson is vannak olyan személyek, akik „lássák a gyerek szívét”. JUNG 1978. 43.

⁴⁹ A testnedveknek gyógyító szerepük van. A szakirodalom igen sok adatot ismer a ráolvasáskor előforduló könnyezésre. Általában a szemverő könnyezik, vagyis kiadja magából az ellopott nedveket. PÓCS 2003. 68. Egyházaskéren nemcsak a szemverő könnyezik, hanem az imádkozós asszony is, amikor a szemverést gyógyító imádságot ismétli, mindaddig, amíg meg nem nyugszik a csecsemő. Párhuzama: GYURA 1980. 225.

⁵⁰ Számos helyen ismert módszer a szemverés diagnosztizálására. PÓCS 2003. 67. Másutt a vízbe öntött ólom formája alapján állapítják meg, hogy ki okozta a szemverést, mégpedig úgy, hogy megkeresik azt az ismerőst, akire az ólomforma a legjobban hasonlít. MUHI 1936. 7.

⁵¹ A kisgyerek szemének a megnyalása (a kinyalt nedvet mintegy kiköpik) gyógyító és megelőző eljárás is, hiszen a rossz nedvektől való megszabadulásról van szó. A rossz nedveket lenyalják és kiköpik. MUHI 1936. 7., SZŐKE 2003. 98.

⁵² A víz öntésekor előfordulnak egyensúlyszimbólumok. Úgy kell a vizet önteni, hogy senki ne juthasson hozzá a teljes mennyiséghez. Szóval három vagy hét ajtósarokra kell mérni, nem az összes sarkára, hogy ne legyen teljesség. PÓCS 2003. 67.

⁵³ Általánosan ismert módszer a szemverés diagnosztizálására. PÓCS 2003. 67.

- » „Két kisbögre szükségeltetik. Az egyikbe kimérnek három kanál vizet, s a pici feje fölött bögréből bögrébe kiskanállal mérik a vizet, és mindig mondaní köll: szőke, barna, fekete. Amelyikbe mérte, abba meg is mosdassa egész a fejitű a lába ujjáig, aztán amikő kész, odamén, és ráméri a sarokvasra. Akkő is rámondom: szőke, barna, fekete. Aztá a saját alsó blúzzává, ingivē lehúzni háromszó, föntrű lefelé. Van, amikő négy-öt kanállal marad a háromból. Amikő több marad, akkő megvan verve a szőme” (Elmondta: Pópity Erzsébet; SZŐKE 2002. 2.).
- » „Amikő valaki megvan verve, akkő kegyetlen ásítózik, folyik a könnye” (Elmondta: Pópity Erzsébet; SZŐKE 2002. 2.).

A szemverés gyógmódjai

Imádság⁵⁴

- » Éccő három napon át jártam imádkozni egy családhon. Mē mán az anya is rítt, mög a baba is. Oszt mindönnap mondtam. Mē az imádság sēnkit nem ront ē, ez nem boszorkánság, ez egy fōnti valami (30).
- » Vót ojan, hogy imádkoztak rá, Imre ángyó is tudott, anyám is, jó van mindön oja idősebb asszon az rá tudott imádkozni, mē ha nagyon rítt. Mē ojan vót, hogy Jolika is úgy rászokott, hogy imádkozott rá anyám, hogy akkő rítt, mög forgolódott a böcsőbe, hogy nem akart elalunni. Aszongya, mondom: „Nē mōnjön addig haza, még rá nem imádkozik.” De má akkő nagyocska vót, de tetszött neki, hogy ēmondta a Miatyánkot, Üdvōzletöt, mög hogy jó aludjon, az angyalok vigyázzanak rá, mög ijenōket. Ijen vót a ráimádkozás. És akkő így mögnyalta, úgy a szōmōldōkit mög köllött nyalni, és akkő úgy ki, köpkōdni⁵⁵ úgy háromat, mög amárú is háromat, oszt tudod mán, akkő úgy, má akkő nagyocska vót, akkő jót nevetött, nevetött ű is azon mán. Mindön este, egy jó darabig ez mán mōnt (4).
- » Jártak Irma nēnihōn, akiket úgy mögverték szōmmē, gyerōkōket. Irma nēni imádkozott, mög vizet öntött tányérba, mög mi tudom, mījen hūjeségōket csinátak (28).
- » Elsōbb vetni körōsztöt. Gyerōkre is, magadra is. Ęgy Miatyánk, az Üdvōzlēgyhōn, mikō mondot, hogy, mikō mongyuk, hogy „gyümōlcsei Jēzus, Szűz Mária ment Egyiptomba, találkozott három zsidōval, egyik mongya,

⁵⁴ A szemverés elleni imádság egyik szövegváltozata megtalálható a *Függelékben*.

⁵⁵ Párhuzama a moholi gyűjtésben: „Ha a gyerōk mög van verve szōmme, akkő fogták, becsomagóták, evitték olyan bizonyos asszonyokhó, aki tudta az imádságot. Akkő az imádkozott rá, mēgnyalta a szōmit, árú köpött, mögnyalta a másik szōmit, amárú köpött. »Juj, de sós! – asszongya. – Jaj, de meg van ez, szegénykém, verve!« Eszt háromszó ecsinátá, mire a gyerek tēnyleg elaludott (Z. I. -né)”. GYURA 1980. 225. Eredetileg magát a gyermekeket enyhén megköpkōdték, és csúnjának nevezték védekezés gyanánt. MUHI 1936. 7. Erdélyben azért köpdōsték le háromszor a gyermekeket, nehogy megigēzzék, szemmel verjék. POZSONY 2006. 126.

szép a kis Jézus, mint a fényes nap, másik mongya, szép a kis Jézus, mint az Esthajnalcsillag, harmadik mongya, szép a kis Jézus, mint a fényes Holdvilág. Ez a kis Jézusnak megártott, Szűz Mária ment a Jordán vizére, megmosdatta, kicsordul a szeméből a könny, és így gyógyult meg az ő beteg szíve”.⁵⁶ Akkó befejezöd: „Asszonyunk, Szűz Mária”, végigmondod ezt a gyümölcssei Jézust, és eztet addig imádkozni, de má a Mi Atyánkot nem kő, csak ezt az Üdvözlőtöt aztán, és ha a gyerök mög van verve szömmē, akkó ásítózó,⁵⁷ mög csakugyan fojik a könnyed. De ojan nehéz emondani elejibe, hogy ojan, mint hogyha egy kű vóna rajtad, értöd, még az mög nem, át nem mén az a szömverés. És mindig így, a feje tetejit fogtuk, így. Én balos vagyok, mindēgy, hogy mejik. Kezembe vót, és rátöttem mindig így a kis fejire, és mindig, és aztán naponta háromszó-néccő is. Énnēkōm má aztán, mikó ezt az imát mögtanútam, mikó szoptattam, én eztet mindō estefele emondtam, vagy ha láttam, hogy nem ojan, mint ahogy kő, akkó mán én fordútam, én azt imádkoztam. Mē vannak ojan gyerökök, akik gyöngék, és hidd ē, hogy ez igaz, hogy tönkremōnnek benne (30).

- » Éccő Rudi, Ilonánknak a fíját mögverte valaki szömmē, csak nem tudták. Akkó az a Tűri Imréne, Déká Misinek az anyóssa, az tudott ráimádkozni, oszt Ilonánk, mē rítt, rítt. Ráimádkozott, oszt elaludt, sēmmi baja nem vót aztán. Hát csak van valami ennek az imának is (8).
- » Ha nem tudtá mi csináni vele, ēvitték ahhon a nēnihōn, aki tudta a ráimádkozást. Nem biztos, hogy az hatott, hanem hát mögszellőztetted a babát, oszt aztán lēnyugodott. Főleg este gyütt rá az a keserves sírás, hasfájás, fogfájás (2).
- » Az én anyám az ijen ráimádkozós vót, de asz csak lány korába lehet mögtanúni, ameddig nincs ura, szóvā hát, ameddig nem vót férfivā. Én mán mögvótam, mikó egy csūrhe pēlēnkās, két-három éves gyerököt terēt be hozzánk az ēgyik nagycsalados asszon. Ordítottak a gyerökök. Édősanyám mög lē-fő a szobába, imádkozott rá. Én mán akkó is untam a dōgot. De az imádságot nem tudom, mē sosē érdekött. Rágyüttem később, gyerökōm, āra, hogy azok nem szömverött gyerökök vótak azok, hanem ēhōssek. De mindōn estefele imádkozott rá becsületōssen ēdősanyám, ha hozták űket. El is hallgattak

⁵⁶ A fenti ráolvasás a *Találkozás a gonosszal*, egy Európa-szerte elterjedt archaikus ráolvasástípus, melybe a szemmel verésnek és gyógyításának újkori magyar hiedelmeit is beleszőtték. Korondi változata: „Elindult a boldogságos Szűz Mária / Szerelmes fiával a gecemáni kertbe / Útközben találkozott az Igízzel. / Hetvenhét fiával és leányával. / Kitakarták, megnézték / És halálra ígēzték. / Mondá: Menj el, menj el Szent Ilona asszony, a Jordán vizébe / És vess három szenet a vízbe / És hozd az én szerelmes fiamnak. / És én is vetek X-nek (beteg neve), az Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében.” PÓCS 2003. 70. A csókai változat megegyezik a fent idézett egyházaskérivel, az eltérés minimális. A csókai adatközlő hozzátéski, hogy az imát kilencszer kell elmondani, „a gyeröknek dobog a halántéka, sír, aztán elalszik. Aki imádkozik, az mind átvōszí a gyerōkrű, fáj a feje, közbe úgy ásítózik, hogy majd szétszakad az álkapcája.” KÓNYA 2003. 134.

⁵⁷ Ha gyógyítás közben az imádkozó ásítani kezd, az azt jelenti, hogy könnyebb a szemverés, nem súlyos. Ilyen esetben elég egyszer elmondani az imát. PALATINUS 2003. 139.

azok, de persze otthon biztos ékezdtek még in ordítani, ha nem adtak nekik mamaligát* (12).

Ráolvasás és mosdatás

- » Amikó rágyüttek, vagy gondóták, hogy ki verte mög szömmē, akkó azt ēhíták, oszt az anya karjába vöszi, az ű dōga mög az vót, hogy a szájjába vöszt vizet, oszt háromszó mögmosdati, mög asz mongya közbe: „Szív szerette, szöm mögverte, Jézus, Mária vōdd lē rulla”.⁵⁸ Aztán az alsó pōndōlbe háromszor mögtürűte a gyerōk arcát⁵⁹ (31).
- » Akkó mosdatták, akit gondóták, hogy na, az verte mög szömmē, akkó azt ē köllött hinni, és akkó mögmosdatta (5).
- » Ráimádkozni köllött, ha ijen vót, mög mögmosdatni. Vót ēgy katolikus imádság a szömmē verésrű, oszt az a kis Jézusrű szót, oszt tán ha asz ráolvasták, akkó möggyógyút (29).
- » Mérték rá vizet, zōd leveles tányérbű, amejikōn zōd levél vót festve,⁶⁰ abba mérték bele hét kanállā, oszt abba mosdatták, lēhajtották a kombinétjukat, a kombinét aljába mögtürűték,⁶¹ körōsztōt vetōttek rá, osz möggyógyút. Ezt otthon csináták. Mindig vót ēgy asszon, aki ēmōnt, ha köllött ráimádkozni. Sokan tudták ezt (29).
- » Mosdatták. Szádba vōttē vizet, abba mögmosdattad,⁶² akkó kivōtted a kombinétod alját, oszt abba köllött mögtürűni (2).
- » Amikó nem tudtak mi csináni, akkó szentōltvīzzē is mosdatták mán, oszt aztán a gyerōk arcát az ingjük aljába türűték (20).

Ki követhet el szemmel verést?

A szemverés az általános felfogás szerint történhet szándékosan vagy akaratlanul. Fakadhat irigységből vagy túlzott szeretetből. Egyes nézetek szerint a burokban született vagy a hetedik gyerek tud majd szemmel verni, míg az Egyházaskéren is elfogadott megállapítás szerint azok az egyének képesek az igézésre, akiknek összeér a szemöldökük.

⁵⁸ A ráolvasás csókai változata: „Szöm mögnézte, / Szöm mögverte, / Szív mögszerette, / Jézus, Mária, / Vōdd ki belűle.” KÓNYA S. 2003. 133. Tordai változata: „Szív szerette, szöm mögverte, müljék el a szömverése.” Bokai változata: „Szöm mögverte, szív szerette, kisdéd Jézus vōdd el szömverésit.” Verseci változata: „Szem megverte, szív megszerette. Jézus, Mária, Szent Jōzsef, mosd ki belőle.” PALATINUS 2003. 138.

⁵⁹ Egyes vidékeken a szemverés elhárítása végett az anya saját friss vizeletével mosdatja meg a gyermeket, s közben azt mondja: „ebbű szūtelek, evve gyógyítsalak”, és csak aztán törli meg pendelye aljával. CZIMMER 1951. 726.

⁶⁰ Párhuzama Csókán: KÓNYA 2003. 132.

⁶¹ Általánosan ismertek a mosdatás utáni megtörles változatai. Gyakori, hogy háromszor a pendely visszájával törölték meg a nedves arcát. PÓCS 2003. 67.

⁶² Párhuzama Topolyán: BORÚS 2003. 127.

- » A szömverestű féltötték a legjobban a babát, mög a mögijedestű. Akirú tudták, hogy ha ránéz a babára, oszt attú a babának baja lösz, akkó attú védték, óvták a gyerököt. Mē ha a baba néz, mög ű is néz, oszt kapcsol a szöm (2).
- » Van, akinek ojan szöme van, az úgy mögveri szömmē. Tanákozik, annyira szereti az a nagy mög a kicsi is, hogy tanákozik a szömük. De ezt én úgy mög, úgy tudom én. Mámma is van ijen, szömibe belenéz, osz van, akit ē bír altatni (15).
- » Mē annyira, mos nem tudom, asz mongyák, akinek így összeér a szömöldöke, azok jószágot is mögvernek szömmē mög gyerököt is.⁶³ Így születnek az embörök, értöd, ez egy természetös dolog, észre sē vöszik. Az a Rozi néni, az járt oda, éngömet tisztót, az ha bajba vótam, kiségitött, nem akarta ű. Mög annyira szerette, az így röszketött érte jē, mē az is vót, hogy annyira (30).
- » Vót, hogy vitték házrú házra, mē nem tudták, hogy ki verte mög szömmē (8).
- » Ha nem tudta, hogy ki verte mög szömmē, akkó ólmot olvasztottak egy rossz kanálba, oszt amikó főforrt, akkó asz beledűtötték egy pohár vízbe, oszt amijen alak kigyütt, attú ijedt mög a kicsi (8).
- » Az, aki esz csinálja, az nagyon szereti. Annyira mögszereti, hogy mögveri szömmē, oszt könnybe lábad a szöme (30).
- » Azt is mondták, hogy aki nagyon szereti, az bírja mögverni szömmē. Amikó fővösz a kisbabát, oszt akivē a két pici szöm tanákozik, az mögveri szömmē, ha vót rá hajlamossága (15).
- » Aki szömmē vót verve, az képes vót ebbe belehalni. Mē azok, akik esz csinálják, azoknak a szöme sē egyforma, van amejik jobban mögveri, van amejik nem annyira (20).
- » „Aki szömmel tud verni, annak a szömödőke összeér, nincs választva, meg annak a szöme könnybe lábad, amikó ránéz a kicsire. Fáradt szömmel nem jó nézni, akkó biztos megigézi a babát. Ha a mezörű gyüttek haza, a kalapot rá köllött dobni a kicsi arcára, akkó a fáradt szöm nem hatott” (Elmondta: Póputy Erzsébet; SZÖKE 2002. 2.).

A szemverésről szóló „igaz történet”

- » Az igaz vót. Maj én ēmondom. Ez az én fijamon történt mög. Nem ismerted tē, a Vēr Rozi nénijék má aztán itt laktak, de azelőtt a Makai utcán laktak. És ide figyelj, Pityu aludt, Rozi néni együtt, osz tudod, a gyerök úgy alszik, az egészségsös gyerök, esz figyēd mög, ez egy tapasztalat, hogy mikó alszik, akkó mindig úgy fönt van a keze, az egészségsös gyerök, a beteg gyerök az csak úgy. Asz tudod, mikó álmodik, mosojog, akkó úgy mögrázza a kis kezit. Mindig mondtuk, hogy tán angyalokat lát, mög álmodik, mindig asz mondtuk. Aszongya Rozi néni: „Jajj, ögyem mög a szívít, de szépen alszik.” Mondom: „Hallja, nē mongya, mē maga mögveri” – mē mögverte szöm-

⁶³ Általánosan ismert hiedelem. Néhány párhuzama: PALATINUS 2003. 136., JUNG 1978. 43.

mē a gyerököt. El is mönt haza. Én emék annyáhon: „Annya, nem szopik a gyerök, de rín, de rín, de.” „Mi csinátá?” „Há, nem tudom.” Együn annya, nézi, egyiknek is, másiknak is, harmadiknak is. „Gyűjjon, Rozi néni, mosdassa mög!” Mög is mosdatta. Akkó mértük kanállá a vizet az ajtó sarkáho. Három kanál vizet. Aztat odamérted, ha mög vót verve szömmē, több vót. Fölē tartottunk, így a gyufát, möggyútottuk, és így víz fölött, akkó az elégött. Tányérba töttük, várjá, még töttünk hozzá három söprüszálat. Kihoztuk a ciroksöprüt,⁶⁴ oszt három szálat, és szépen annak a pörnyéjit így belevertük,⁶⁵ és avvā szépen mögmosdattuk a gyerököt. Ha csak akit gondótunk, azt ehítettük, ha bérin értük, ha nem, akkó mög hát hova szaladj utánna? Oszt az ajtó sarokvassáhon mérted, és igaz vót. Akkó az nem segített má. Akkó ezek hazagyüttek a búcsúrú, maj mi a csuda. Anyám emén, mongya, hogy „Piros – mē az tudott imádkozni a szömvert gyerökökre –, gyere mán, oszt imádkozzá”. Úgy is gyütt három napig, hálá istennek jobban is lött (30).

Váltott gyermek

A hiedelem szerint a „rosszak” vagy a boszorkányok, ha őrizetlenül hagyjuk újszülött gyermekünket, akkor kicserélik őt egy szőrös, rút szörnyszülöttre. Emiatt volt folyamatosan felügyelet alatt a gyermek, s emiatt zárták a hálószoabaajtót. Esetenként a villanyt is égve hagyták.

- » Az vót rá a hiedelöm mondva, hogy mikó mögszületött, akkó kicseréték a rosszak, a boszorkányok (2).
- » Lögēnda járta, hogy kicseréték a rosszak, oszt vótak akkó is angolkóros gyerökök. Oszt azokra mondták, hogy a rosszak kicseréték. Végházakba laktak, oszt a konyhábú fűtötték a szobát, oszt nem csinátak huzatot, hanem vót egy ojan padkaszerú a szobába, ott fűtöttek, oszt az vót a szabadkémén, azon mönt a füst kifelé. Asz tartották, hogy azon járnak be a rosszak (29).
- » Éccaka nyíva vót az ablak, oszt aszonták, hogy akkó kicseréték a gyerököt. Ē is vitték Zēntán a néző asszonhon, az állapította mög (30).

⁶⁴ A kórösöprü előfordulása minden jel szerint a boszorkánynak a hiedelemmondáinkból ismert tulajdonságából ered, seprűn lovagol, megrontja az embereket. SZÓKE 2003. 99.

⁶⁵ A szemverés leggyakoribb gyógymódja a Közel-Keleten, valamint Közép-, Kelet- és Dél-kelet-Európában a vízvezetés, vagy más néven szenesvíz készítése. A művelet során izzó parázsdarabokat kell hideg vízbe dobni, majd megfigyelni, hogy mely paraszak süllyednek el, és melyek maradnak a felszínen. Az izzó paraszak a lehetséges rontók személyét, valamint az ártó szemeket jelképezik. A lesüllyedt parázs jelenti a szemverés tényét vagy a szemmel ártó személy kilétét, tehát a víz felszínén maradó szén egészséget, a lesüllyedő betegséget jelent. A vízvezetés elsősorban arra szolgál, hogy megállapítsa a szemverés tényét, de a legtöbb helyen követi a test vízzel történő lemosása, esetenként a beteggel való megítatása. PÓCS 2003. 67.

A gyermeknek a rosszaktól való védelmezése

- » Nem vitték sēhova a gyerököt. Az anyának sē vót szabad még kimönni a szobábú sē. Ha az anya kimönt a dógát végezni, akkó is maradt valaki a gyerökkē. Asz nem vót szabad körösztlés előtt magára hagyni. Mink igyeköztünk mögkörösztlőni minē előbb, hogy főszabadítsuk azt az őrségöt (2).
- » Oszt fokhagymát raktak be a böcsőbe. Oszt avvā együtt ringatták⁶⁶ (29).
- » Ameddig nagyon pici vót a kicsi, ötnapos, egyhetis, akkó töttek az ajtó háta mögé egy söprűt, nehogy kicseréljék. Nem ótottuk el a mécsőst⁶⁷ (31).
- » Még nem vót mögkörösztlőve, kissöprű vót odatéve az ágyáhon vagy az ágyába. Akkó nem bírták szömmē verni, kicseréni (27).
- » Az olvasót mindig betötték a pójájába, hogy a rosszak nē érintsék mög, nē ártsanak (29).
- » Nem szabad a fürdővizet az ereszetbe önteni, mē akkó sántának marad a gyerök, a rosszak ēviszik a lábát. Nem szabad vót az udvaron sēhova önteni, csak a dudvára, hogy nē járjanak rajta körösztlű, mē az is rosszat jelentött (29).

A kicserélt gyerek visszaváltása

- » Asz tartották, hogy ijenkó a gyerököt lē köll űtetni a földre, oszt elé köll tönni kisbögrébe egy nagy levesöskanalat, fakanalat, hogy majd a gyerök mögszólal, oszt aszongya: „Kisbögrébe nagykanál, hogy őgyek én evvē?”⁶⁸ De nem szólát az a gyerök. Odatötték elébe, nem történt sēmmi (2).

A hiedelem magyarázata

- » Beteg gyerök, az anya húzta tizenvalahány éves koráig, amēre mönt. El akarta az asszon pucóni a gyerököt, de csak fele vére fojt ē annak, amibű a gyerök táplákozik, de a gyerök mögmaradt, oszt akkó születött ojan beteg gyerök (2).
- » (...)nének a kisfia ojan nagyon nagy fejű vót. Mindig asz mondták, hogy el akarta piszkáni, de a vér ēfojt, a baba mög mögmaradt, oszt ojan idétlen vót. Ēre mondták, hogy a táltosok kicseréték.⁶⁹ Ennek tötték oda a bögrét, de nem mondott az istenadta sēmmit sē. Nem rēagát a kisgyerök rá, mē nem tudott beszéni (2).

⁶⁶ A fokhagyma közismert démonelriasztó szer, amelyet világszerte a vámpírhittel kapcsolatban is használnak. CZIMMER 1951. 726.

⁶⁷ Általánosan ismert szokás. Bizonyos helyeken csak akkor tettek seprűt a szobába, ha egyedül kellett hagyniuk a gyermeket. KAPROS 1990. 25.

⁶⁸ A kicserélt gyerek visszaváltásának módszerét a szakirodalom már ismeri. A fenn idézett történet változata: „Kis bögrébe, nagy kanál, hogy egyek én tejet?” A némán született csecsemőt is váltott gyerekeknek hitték, s rá is e módszert alkalmazták. BESZÉDES 1996. 176.

⁶⁹ Zentán is a táltosoknak tulajdonították ezt a cselekedetet. BESZÉDES 1996. 176.

GYERMEKI MEGBETEGEDÉSEK ÉS GYÓGYÍTÁSUK

Egyszerű egyházaskéri népünk a múlt század elején egészségügyi jártasságuk hiányában a betegségek kialakulását Isten büntetésének vagy a rosszak, a boszorkányok rontásainak hitték. A népi gyógyászatban elterjedt ősi elv szerint természetfeletti okokból származó bajokat csak természetfeletti módszerekkel kezelhetünk, ráadásul mivel természetbeli gyógymódot, anyagi szereket alig ismertek, ráolvasó-asszonyokhoz vagy imádkozós asszonyokhoz fordultak (ahogyan erre már a szemverés kapcsán utaltam). Ők misztikus-mágikus cselekvéseket végeztek, esetenként természetfeletti erejűnek hitt tárgyaktól vártak segítséget. Mai adatközlőim már kevésbé emlékeznek a gyógyítás efféle, elvontabb módozataira, mint amilyen például az alábbi, hasmenés elleni mágikus gyógymód, valódi népi gyógyszereket pedig még kevesebbet ismernek.

- » Én nem tudom. Tudod, mivē lehetett? Én emlékszők rá, mikó összekerűtünk Pistává, ott a szomszédba, ahogy űk laktak... Ott a szomszédba a Katica születött, oszt az anyja az ágyűtt valami, hát ojan pici vót, oszt az mondta, hogy ojan vót, hogy hát a jegykendőt adjam oda, mē fáj a kislánnak a hasa, oszt akkó rátöszí a jegykendőt, akkó ěműlik a hasfájása. Hát ijen vót, emlékszők, hogy hát Mancí néninek hitták az anyját. Én nem tudom, csak úgy, úgy emlékszők rá, hogy ágyűtt oszt, aszongya: „Odadom a jegykendőmet, mē a kislánynak fáj a hasa.” Mondom: „Odadom.” Akkó odadtam, akkó ű ěvitte, rátötte a hasára, oszt mikó jobban lött, akkó visszahozta. Hát ijenők⁷⁰ (5).

Nyavalyatöréses gyermek

„A frász az afféle rángatógörcs, amely gyenge, rosszul táplált gyermekeket szokott megtámadni” – írja Muhi János (MUHI 1936. 8.). Míg Czimmer Anna így ismerteti: a frász, tetánia vagy görcshajlam – népies neve. Ezzel kapcsolatos babonás hiedelem, hogy egy ablaktáblát le kell venni, és a görcsben levőre fordítva rátenni, valamint az ablaküvegen át megnézetni olyannal, aki még nem látott olyat (CZIMMER 1951. 730.).

- » Ěgy kövér picike babát ěccő ěfogott a frász, oszt ědősapám átmönt hozzájuk, lěvötte az ablaknak a bal szárnyát, oszt a böcsőre tötte. Az anyja mög imád-

⁷⁰ Párhuzama: „Később ismét az anya köténye veszi át a védőszerepet a baba álma felett. A nyugtalan, aludni nem akaró, fel-felsíró gyermeket az anya esküvői kötényével takarják le a bölcsőben. Néha még a menyasszonyi koszorút is ráteszik. Mélységesen szép ősi szimbólumai ezek az anya örök védőszerepének. Az esküvőn viselt ruhadarabok népi szentelményeknek tekinthetők, és ezért erősebb az azok mágikus erejében való hit, mint a közönséges más ruhadarabokéban.” CZIMMER 1951. 726. Az Egyházaskérrel szomszédos Feketetön is ismerték a jegykendő gyógyító hatását. FERENCZI 1973–1974. 292.

kozott.⁷¹ El is müt. A kisingöt mög ami a picin rajta vót, elásták a csurgásba,⁷² oszt az ott ërohad⁷³ (2).

- » „A bábasszony mondta a lányomnak, az új pelenkát vágja szét, tegye a küszöbön belülrre a szőnyeg alá mindkét darabot, nem bír vele senki semmit. Azt nem is veszik föl, majd csak ha jár. Mindentül mentve lesz a pici” (Elmondta: Pópity Erzsébet; SZÖKE 2002. 2.).

Ijedtség

Néhol a gyermek feje fölött ilyenkor is ólmot öntenek, és abból olvassák ki, hogy mitől ijedt meg. Másutt ilyenkor a bölcsőt az anya esküvői kötényével letakarják. Vallásos informátoraim inkább az égből várnak segítséget, s egyre kevesebben hisznek a betegségdémon tevékenységében, inkább reális magyarázatokat adnak.

- » Ha föl ijedt a gyerök, akkó vitték a paphon, hogy adja rá az áldást, mē mög ijedt valamitű. Az ráadta az áldást, akkó az ëmüt (29).
- » Neki lött ëgy öccse, oszt ki vót téve az udvarba, nagykosárba, párna közé. Kicsi vót, mē úk is vótak sokan, oszt nem vót, aki dajkálja. A kutya beugrott a kerítésön, oszt átugrott a baba feje fölött, oszt az a gyerök annyira mög ijedt, hogy szívbeteg lött (1).

Torokgyulladás, torokgyík

- » Torokgyík sok pici gyerököt ëvitt. Van a vërbicai temetőbe ëgy egész rész, ahun csak kisbabák vannak. Negyed részín a temetőnek csak babák vannak. Nincs föl nőtt köztük, mē nem tudták gyógyítani. A mandula bedagadt annyira, hogy nem kaptak levegőt. A közepibe vót ëgy fehér csík, oszt asz mondták torokgyíknak. Ez ragájos vót. Veszéjös betegség vót, nem tudtak rá gyógyírt (2).
- » Mikó mög vót dagadva a mandulája, akkó petrolëjumot köllött a szájba gurgulázni. Mikó ëkezdőtt fájni a torkom, akkó mögkentem ëgy tollá a torkomat petrolëjummā. Libatollā vagy csirketollā (1).
- » Aztat ënyomták öregasszonyok mög bábasszonyok oszt kifakadt. Vót, aki kendörtürüközövē. A bábasszon fölát a padkára, a gyeröknek a torka alá tötte a türüközöt, oszt főemēte, így ënyomta neki, az kifakadt, oszt möggyógyút (29).

⁷¹ Párhuzama a Tisza mentén: Ha a gyermekbe „beleüt a frász”, akkor a gyógyulás érdekében le kell venni egy ablakszárnyat, és ezen keresztül nézni a gyermeket, bizonyos suttogás közben. MUHI 1936. 8.

⁷² Szendrey Ákos a délvidéki szokások leírásánál megjegyzi: „[A] nyavalyatörös gyermek ingét kettészakítják, és a földbe ássák.” SZÖKE 2002. 2.

⁷³ A csurgásba ázott holmiknak igen sok magyarázata ismeretes. A legtöbb valamilyen analógiára épül. Czimmer Anna szerint azért kell a csurgásba ásni, mert ott a víztől hamar rothadásnak indul, avagy szétmállik, és akkor ugyanezen időre a szemölcs (és más betegségnya) is elmúlik. CZIMMER 1951. 731.

- » A kisgyeröknek, ha fájt a torka, akkó benyút a nagyanya a szájába, oszt enyomta a manduláját, hogy kifakadjon. De ha nem engedte, mē harapós vót, akkó főkötött a nyakára egy türűközöt, oszt fölát a padkára, oszt húzta fő, közbe mög rángatta, hogy az kifakadjon, oszt amikó a gyerök vérösset köpött, akkó sikerűt (20).
- » Anya nekünk mög főzött kukoricazabját, lētotte a földre egy tálba, minket körbeűtetött, oszt betakart bennünket egy pokróccā, hogy szíjjuk asz be (8).

Gyermekági láz

- » Gyermekági láznak hitták. Nem vót mivē fertőtleníteni a dógokat a gyerök körű, mē itthon szűlt mindönki. Nem vót steril lepedő, kesztyű, oszt így kéz-zē segítettek az asszonyon, ahogy lehetött. Nagyon sok asszon mög gyerök is emönt így. Attú vót, hogy tisztátalanú nyűtak hozzá. Butábbak vótak a népek (2).

Vérmérgezés

- » Köpűt is hántak. Pirinkó pálinkáspoharakat hoztak, mögkenyi alkohollā a bőrt, oszt asz ráboritsa, oszt az úgy főpúposodott alatta. Oszt azt az öreg borběj kivágta. A kislán bent sírt, én mög kint sirattam. Mán annyira vót a vérmérgezésbe, hogy mög vót meredve. Nem tudták még akkó a gyógyszeret rá. Ojan fekete vót a vére szögénnek, szová teljesen befertőzte, hogy hasznát tűvē ótották be. Attú lött neki vérmérgezés (2).
- » Annak idejin ijen poharakat raktak rá, oszt aszonták, hogy köpűni. Aszonták, hogy köpűni. Egy poharat töttek rá, oszt az kiszitta az alvadt vért. Mög pijócát. A pijóca az szitta. Tudod, akkó fűbe, fába vót. Nem fizettek az orvosho, mē az pénz vót (30).

Himlő

- » Amikó himlőssek vótunk, akkó anyánk befűtött a kemöncébe, mögvárta, hogy az a kemönce lēhűljön valamennyire, oszt a lámpát betotte a kemöncébe, nekünk mög be köllött oda mönni. Mikó jó kiizzadtunk, akkó kigyűhettünk, becsavart bennünket ruhávā, oszt belefekűdtünk a dunnāba, oszt kiizzadtuk. Oszt így kicsalták a himlőt, gyorsan eműt (31).

Hideglelés

A szemveréshez hasonlatos imával gyógyították. Hasznos imának is nevezik. Az ellene való védekezésre alkalmazott ima szövegváltozatát lásd a *Fűggelékben*.

Fülfájás

- » Fülfájásra még most is van ez a házirózsa, ez jó. Vastag levele van, osz ki-nyomni a levit. Nem kő asz főzni, sëmmit csak belecsöpögtetni a fülbe (15).

Különösen nagy hangsúlyt helyeztek a betegségek megelőzésére is. Még napjainkban is általánosan ismert szokás az ún. első hóban való megfürdés, amely természeténél fogva hagyományozódik, habár eredeti funkciója és célja elhalványult. Őseink hittek abban, hogy bizonyos cselekedetekkel a természetben beállott rendszeres változások idején megelőzhetik a betegségeket, s ilyen cselekmény a gyengébbek hóval való mosdatása és a hóban történő hempergés is – az anygalkacsinálás ürügyén, vagy anélkül. Hasonló jelentőséggel bírt a mára már csak halványan felidézhető, aprószentek napján végbemenő vesszőzés is betegségelhárító babonás népszokásként.

De az is tény, hogy másként vélekedtek őseink a gyermeki megbetegedésekről.

- » A Rëgina néni így csinát (csípőre tette a kezét), aszonta: „Tizennyóc gyeröknek anyja vagyok.” Tizennyóc, de abbú tudod, há maradt mög? Őt. Azé éltek akkó hosszabban, mög egészségsös embörök, mē ott csak az a gyerök maradt mög, aki egészségsös. Ott nem vót, hogy most akkó nyóc hónapra, akkó inkubátor, vagy mi tudom én. Ami ēmönt, az ēmönt. Há néz mög, hát má mostan nem lehet látni. Abba a sűrjában, annyi kis sír, azok ēmöntek. Hát az nē mongyam, az vagy terhös vót, vagy szoptatós, há nē mongyam. De csak azok maradtak mög, akik egészségsössek vótak. De mostan, ugyē nagy a mi a csuda, inekciózzák mög mindön, de akkó azok ēmöntek. Ērű nem lehet, tudod mijé? Hogy magyarázzam, az élő az, mostan nagy az orvostudomány. Mostan, hogy mongyam, azt így is lehet fogalmazni, mē énnēkōm csak négy osztájom van, úgyis, de hogy mongyam, azé akkó is vótak beteg gyerökök, akik mögmaradtak, mē akkó is aszonták, angolkóros. Tudod, úgy nem fejlődött úgy, ahogy köllött (30).

A MÁKTEA ALKALMAZÁSA ÉS HATÁSA

- » Altatta a gyerököt, mē nagyon rossz gyerök vót, oszt a nagyanya ráunt tutujgatni, oszt akkó mögitatták vele. Rettentő rívós vót, oszt ēccő möggyanúsított, hogy én is adtam a gyeröknek, de nem adtam neki. Totálkáros vót tülle az ēgyik embör aztán (2).
- » Mē hát ēccaka is alunni köllött neki, hogy pihenjön a szülő tülle, de nappā is, hogy bírjon a szülő dógozni. Úgyhogy sēhogy sē vót jó. Hiába, de mindig nem alhatott (29).
- » Aszonták, hogy ez a (...) bácsi. Itt dógozott még a gyalúpad előtt, mē bognár vót. Hogy az anyja, nagyon rívós gyerök vót, osz sok mákhajtēját főzött neki. Hát mos igaz vót, vagy nem ē, nem tudom (8).

- » Hát amejik nem akart alunni, hallottam, hogy itatták, csak hát nem jó jaz, ojan, mint a dróga, aszongyák, csak hát vót, aki csináta. De hát nem jó, hogy addig altatni (15).
- » Vót, aki, de az nagyon káros vót, az ojan vót, mint a kábítószer. Nem, én soha, mink, mán gondolom, a mi időnkbe má nem. Hanem régebben, mē tudod, nagyon ē vótak a szülők foglāva, és akkó nagyon sok dōga vót az asszonnak, és akkó, hogy aludjon a gyerők, még ű asz mögcsinálja, akkó úgy adott neki. Lehet, hogy még asz nem is tudták, hogy káros, hanem csak, hogy alszik tülle, és akkó azē csináták, hanem mikó aztán kiderūt, akkó az én időmbe nem (5).

A KERESZTELÉS SZOKÁS- ÉS HIEDELEMVILÁGA

A kereszteleés vallási szempontból igen nagy jelentőséggel bíró esemény. Ünnepi vonatkozások, szokások és hiedelmek is kapcsolódnak hozzá. Célja beépíteni az újszülöttet a keresztény közösségbe. Általában a gyermek megszületését követően a harmadik, de legkésőbb a hatodik héten belül megkeresztelték, hiszen hitték, hogy az egyházi szertartás révén elúzik a baba mellől a gonosz erőket. A kereszteleési szokások még a mai napig is élnek az egyházaskérieriek körében, kissé modernizáltabb változatokban.

- » Hallođ, valamikó mán egy hétre rá, vagy amikó gyütt a pap mögkörösz-tőték. Még nem vót körösztóve, addig nem szabad vót kivinni, mos, látod, mögvan, egy hétre, má levegőztetik mög mindön (8).
- » Igen āra úgy mondtak valamit, hogy nē mönjön ki az utcára, hogy az udvarra, igen, gondolom, máshova nē. Vót ije, mi tudom én, hogy egy hónap (5).
- » Valami vót, de má nem emlékszök rá, hogy hogy mondták. Igen úgy, hogy mos má Isten oltalmába van, nem pogány. Ijen valami hosszabb valami, de nem emlékszök pontossan rá, de valami kis mondás vót. Hát éppen csak a szülők mög a köröszszülők. Hatan-heten (5).

Keresztnévadás

A keresztnévadás folyamatát hagyományok szabályozták. Az elsőszülött fiú apja vagy nagyapja keresztnévét kapta, míg a lány az anyjáét vagy a nagyanyjáét. Számításba jöttek még elhunyt családtagok nevei is, de a visszaemlékezésekből megtudtam azt is, hogy annak ellenére, hogy a hiedelem szerint halott kistestvér nevére nem jó ismét keresztelni,⁷⁴ Egyházaskéren erre több példát is találtam.

- » Régebben nagyon az apja neve mög a nagyapja, ez a kettő vót, nagyapja mög az apja (5).
- » Régebben akkó divat vót, hogy ha kislá, akkó az anyja nevit vigye, ha mög fiú, akkó az apjájét (28).

⁷⁴ Mert az elhalt kistestvér magával viszi ezt a gyermeket is a sírba. KAPROS 1990. 26.

A születés hivatalos bejelentése

A gyermek születésének az egyházi és a polgári nyilvántartásokba való bejelentése általában az apa feladata volt, aki egyedül vagy a komával, a gyermeke későbbi kereszttapjával ment. Ilyenkor határozták meg a keresztelés időpontját is. Gyakran a gyermek megszületésének kisebb megünneplésével is egybekapcsolta az örömapa a bejelentés aktusát, és az útba eső kocsmában meg-megállt néhány pohárkára, meghívta baráti társaságát is. Néhány humoros történet fenn is maradt az ilyen ünnepelés alkalmával bekövetkezett tévedésről. Például az egyik, hogy a korábban elhunyt férfit mindenki Mihálynak, Misinek ismerte, habár sírtáblájára az Antal keresztnévet vésették, s mint később kiderült, minden hivatalos okmányában utóbbi név szerepelt, mivel születésekor így anyakönyvezték, édesapja pedig – azt mesélik – mindig is vidám ember hírében állt...

A komák kiválasztása

A keresztszülőket, komákat a gyermek szülei választották. Általában nem rokont, hanem az apa baráti köréből tiszteltek meg valakit a felkéréssel, hogy ezzel is erősítsék legénykori barátságukat. Később a másik fél is visszahívta őket, s ekképpen egymás komái lettek. Mivel a felkérést nem illett visszautasítani, előfordult, hogy szegényebb családok gazdagabbakat kértek fel a feladatra. Ilyenkor azonban a visszahívás ritkán történt meg. A múlt század ötvenes éveitől pedig kivételes felkérések is születtek. Napjainkban a társadalmi kapcsolatok beszűkülésének hatására a mű- és vérrokonai hálók egybemosódnak, mert általában egy közeli rokont választanak keresztszülőnek.

- » Tót Frigyesékné tizenvalahá vót. Titó köröszttöte, má mikó tizenkettő vót, akkó má Titó köröszttöte egy részt, azé az a vezető, vagy hogy mongyam, no. Asz hitták mög. Hát, ha nem gyütt ē, akkó valaki odaál, de sok pézt adott, tudod (9).
- » Édösapámnak barátja vót Tűri Dezső, az vót nekünk. Mindön gyeröknek ugyanaz vót, még a násznagy is. Pedig űnekik csak egy család vót, Jolánka, de édösapámék vótak a násznagyok. Mind a hatunkná (8).
- » Hát, akit möghíttak. Minekünk az öreg Braca vót mindnek a köröszttapja.⁷⁵ Hajdanába, hát annyibú vót a cimborája, hogy hát muzsikusok vótak, apám is mög a is (6).
- » Vót, aki barát, vót aki a rokonságú, testvér is, vót aki hítta, a testvére köröszttöte, de vót, aki a barát, jó barátja vót, azok hitták. Régön mög úgy vót, hogy nem egy koma vót, hanem mindön gyeröknek más komát választottak. Az még neköm is úgy vót, hogy éngöm is más köröszttöt, mög Mihájt is más köröszttöte (5).

⁷⁵ A katolikusoknál egy pár keresztszülő volt, és ők tartották keresztvíz alá a házaspár minden gyermekét. Míg a reformátusoknál (lásd a következő, az 5. számú adatközlőm választát) több komapárt, gyermekenként mást hívtak. KAPROS 1990. 25.

Templomi keresztelés

A vasárnapi misék alkalmával került sor a keresztelésekre is. Általában hét-nyolc családtag kísértte el a komákat, az apa és az édesanya otthon maradt.⁷⁶ A gyermeket a bába és a keresztanyja készítette fel a keresztelésre, a második vásárolta a keresztelési inget is. A szertartáson a keresztanya tartja a kisbabát, a pap pedig vizet önt rá, ami a keresztyén közösségbe való beavatás jelképe.

- » A körösztyszülőnek annyi kötelezettsége vót, hogy egy kisingöt köllött neki vönni mög egy kis sapkát, fehér zsebkendőt mög egy gyertyát.⁷⁷ Legtöbbször testvért vagy barátot választottak annak. Az apa választott (29).
- » Mingyá, akkó még a szülők nem möntek a körösztölésre, csak a körösztyszülők. Fogták a kicsit, évítették a templomba, hazavitték, kész. Há, de inkább mingyá (6).
- » Akkó hamarabb vót, oja két-három hétre, mán akkó mindig mondták, hogy mán mög kő körösztőni. Régön csak kicsiket körösztőtek, pójába vitték (4).

Bábakeresztség

A gyermek világra jövételekor, ha a bába úgy vélte, hogy a gyermek nem életképes, akkor megkeresztelte, hiszen a nép hitt abban, hogy a gyermek megkeresztelésével biztosítják számára halála esetén a túlvilági üdvözülését. Nem hívtak papot, mivel Egyházaskéren nem volt helyben lakó, a szomszédos településekre pedig nehéz volt eljutni. A tevékenység a XVI–XVI. századra vezethető vissza, ekkor már paphiány miatt tartottak ún. szükségkeresztelőket (POZSONY 2006. 127.). Egyházaskéren a hetvenes évekig fennmaradt ez a gyakorlat.

- » Ētemették, mē bábakörösségöt élt. Úgy mondták, mē, mikó mögszületött, akkó a bábaasszo mingyá mögkörösztőte. Hát biztos csak Atyának, Fijúnak, Szentléloknak, valaminek. Bábakörösségöt mögérte, esz tudom, hogy a bábakörösségöt mögérte. Akkó azt ětemették rōndössen, mintha rōndös körösztény lōtt vōna. Há, de biztos az a bábaasszony is nem úgy körösztőte mög, mint a pap (8).
- » Akit látták, hogy nem akar mögmaranni, csak rövid idejig él, akkó bábakörösséggē a bábasszon körösztőte. Nekōm is vót ěgy kistesvérōm, osz nagyanya vót a, mán látták, hogy nem marad mög. Két nap élt, akkó úgy mögkörösztőte bábakörösséggē. Ugyanúgy temették, mint a többit (15).
- » Bábakörösségnek hitták. Ha a kicsi halva születött, akkó azt a bábasszon mögkörösztőte, oszt ětemették a temetōbe, a sorba (29).

⁷⁶ Egészen a XX. század végéig a gyermek szülei nem vettek részt a keresztelőn, a gyermeket keresztszülei gondjaira bízták. Az aktus a gyermek szüleitől való rituális eltávolítás is egyben. POZSONY 2006. 128.

⁷⁷ Az ország nagyobb részén a gyermek keresztelői öltözetét a keresztanyjától kapta. KAPROS 1990. 27.

- » Az én fiam is úgy születött, hogy három napig se nem szopott, semmit. Akkó kis teját, izét, ruhát töttek a szájába. Akkó möghallotta a pap, oszt aszongya: „Röttön hozzák kismisére!” Akkó még Oroszlámoson vót kismise, vót ott pap. „Hozzák, hogy nē úgy haljon mög, nē pogányú haljon mög!” Osz, akkó Julis épp ott vót, oszt evítették mögkörösztoni, osz Julis lött a körösztanja is. Mögmaradt hálá Istennek (9).

A gyerek bemutatása

Hazaérkezvén a keresztlőről, a keresztanya mágikus szöveg kíséretében tette le a földre vagy a küszöbre, olykor az asztal alá a csecsemőt. Az apának kellett felemelnie, hiszen a jelenet a családba fogadás szimbolikus aktusa volt. Napjainkban a földre tétel szokása megmaradt, viszont eredeti funkcióját elveszítette, s újabb magyarázatokat fűztek hozzá.

- » Mikó hazaért a körösztanja, lētötte a földre a szobába, oszt aszonta, hogy „pogánt vittem, körösztént hoztam, az kapja fő, aki a legjobban szereti”.⁷⁸ Há má most én nem tudom, hogy ki kit kapott, fő. Egy főkapta, hát szerette asz mindönki, de egy kapi fő (8).
- » Körösztlésbű hazafele „pogánt vittünk, keresztényt hoztunk”.⁷⁹ Aki hozta, az a kapun beérve mögeméte, hogy nagyra nyőjjön.⁸⁰ Osz lētötték a földre a szobába, oszt nagyon igyekeztek (27).
- » Annyi szokás vót, hogy mikó hazahozta a körösztanja a templombú, akkó lētötte az asztal elébe, hogy aki legjobban szereti, vögye fő. Hát persze hogy az apuka vötte fő, mē az vót a legügyesebb. Az asszony akkó még gyöngébb, oszt az nem bírta, a többinek mög nem illik főkapni, mē csak nem ojan közelebbi (2).
- » „Pogánt viszünk, keresztént hozunk – lētöttük a földre. – Az vögye fő, aki a legjobban szereti.” Háromszó ezt emondtuk mink, emondta a körösztanja, lētötte így a földre szépen, és ide figyeljé, mindig az apja iparkodott, hogy hát jó van, mē az anyja még akkó, há minállunk is, mán búcsú pöntökjin lött mög, mán búcsú napján körösztlődött mög (30).

Keresztlői lakoma

Adatközlőim elmondása szerint napjainkban túl nagy jelentőséget tulajdonítanak a keresztlőnek, a templomi szertartást követően a lakoma kisebb lakodalomként van számontartva, habár ötven évvel ezelőtt csupán szerény keretek között

⁷⁸ Aki a legjobban szereti, az veszi föl – a földre tétel újabb keletű magyarázata általánosan ismert a magyar nyelvterületen. KAPROS 1990. 28.

⁷⁹ Általánosan ismert felkiáltás. Kishegyesi változata: „Pogánykát vittünk, báránykát hoztunk.” SZŐKE 2012. 21. Erdélyben is ismert. POZSONY 2006. 128.

⁸⁰ A földről felemelve magasra tartják, hogy nagyra nőjön. Általánosan ismert. KAPROS 1990. 28.

ünnepezték gyermekük keresztelését. „[A] lakoma a kisgyermek szociális beépítését szolgálta, másodsorban pedig a komák közötti koalíció, szövetség, kapcsolat megerősítését és jelentőségét szimbolizálta” (POZSONY 2006. 128.).

- » Körösztlés, annak mondták, de hát kalács, étel-ital vót. Az mindönütt, akárhogy vót, addigra vót (15).
- » Há jó van, főztek, de akkó nem vót ennyi összehívva, akkó csak a komájék. Esetleg egy testvére, vagy kettő (8).

Az első asszonyavatás

Az anyát a gyermekágy időszakának leteltével egyházi szertartás keretében a pap felavatta. Szorgos földműves közösségben, Egyházaskéren a szokás elhalványult régen. Újabb keletű változata, hogy a templomi keresztelés alkalmával – amely napjainkban a gyermek világra jövetelétől számított három hónapon belül történik – a pap az anyát is kihívja az oltárhoz, és megáldja. Anno e szertartás után került sor a gyermekágyas elfüggönyözött fekhelyének a szétszedésére is, habár manapság Egyházaskéren nem ismert az elfüggönyözés hagyománya sem.

A visszafogadás, vagyis a beépítőrítusok elemei jól kivehetőek, hiszen itt már a szülésből való társadalmi visszatérésről van szó. Az anya templomi megáldását követően térhetett csak vissza korábbi családi státusába, újra befogadták az asszonyok közösségébe, és a település elvárásai szerint csupán ezen egyházi rítus után élhetett újra szexuális életet. Amelyik férj nem tartotta tiszteletben a közösségi szabályokat, azt elítélték.

- » Mos van egy, hát, hát biztos egy tíz éve van, vagy tizenöt így, hogy mögáldik az anyát, de mos van ez, hogy később is körösztlöik. Lehet, hogy azé nem is vót, hogy hamā körösztlötek, osz nem mönt el az annya. Osz mos má van aj is, hogy mögáldi a, ezt az anyát a pap. Van mos má, asz má anyád is. Odamén az anya, oszt „kéröm, az anya jöjjön ide” – osz mögáldi, mond valamit, nem tom én má, mit, a pap (8).
- » Osz a (...), (...) sokájig rílott, mē mingyá úgy maradt. Mikó évitték körösztlöni, oszt akkó nekiesött (...). Akkó nem szabad hat hétig anyám. Én tudom, mennyit szenvedtem, há addig nem engedöm, osz kész. Há nem szabad, mē addig nincs úgy behúzódba az az anyaméh, há mi tudom én (9).

A kislány fülcimpájának kiszúrása

- » Egy parafagyugót alátött, és akkó tűvő átszúrta, oszt ott maradt a fehér cërna. Akkó nem vót, hogy a bótóbú, hát akkó nem is vót annyi pénz rá, mög nem is vót tán a bótba sē. Kikindárú hoztam a vonattā, abbú a régiségbótóbú (4).
- » Az Ibinek is a bábasszon, hát pici vót még. Hát fájt csak, mög sírt, de hát aztán nem is tudta, oszt akkó hogy lött mindönnap fürdetve, elsőbb cërnát húztak bele. De hát mos má mingyá függőt köllött, oszt besebödzik azé (15).
- » A bábaasszo, az fúrta. Menné kisebb vót, menné gyöngébb vót, tudod, anná könnyebb vót. Osz mingyá kifúrták, és akkó cërnát húztak bele, fehér cër-

nát, hogy nē fórrjon össze, és akkó bármikó aztán bele lehetött a függőt tönni, és akkó a cěrnát kivötték, a függőt beletötték. Azt a cěrnát mindég úgy mög köllött mozgatni, mög mikó fürdettük úgy időnként, úgy odanyótt a cěrna, akkó fájt, mikó kiszakították. Akkó féléves korig (5).

Szoptatás – elválasztás

- » Fokhagymávā kenték mög, oszt akkó nem köllött a babának (28).

Hajvágás

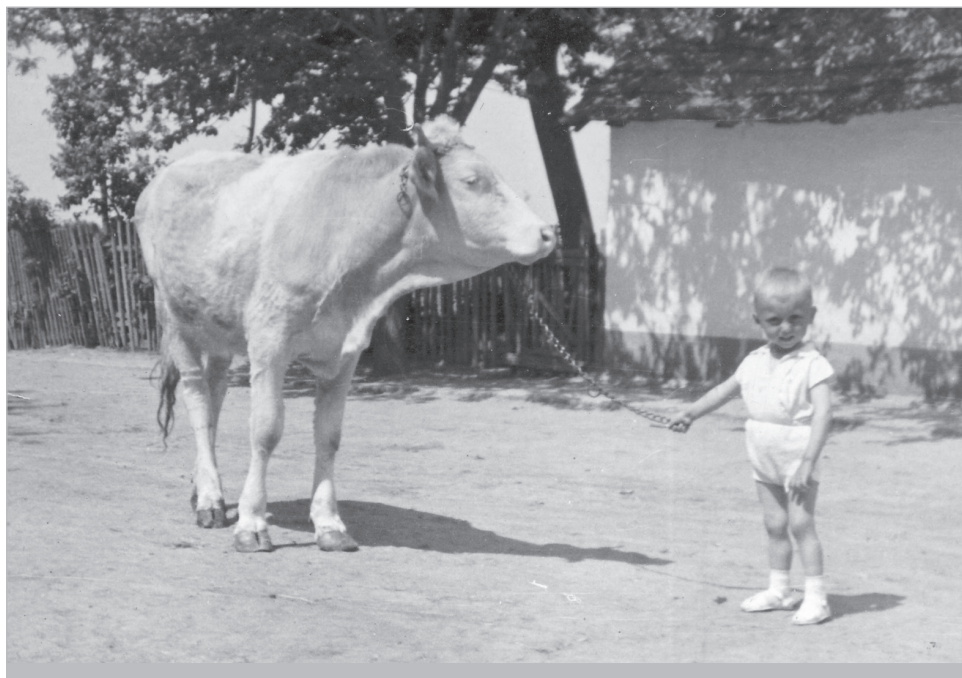
- » Asz nem vágták lē egyéves korájig, asz tudom. Mos mi tudom én, mijé nem. Látod, Andrisná sē vágták (8).
- » Hát a hajvágást asz mondták, hogy egy évig nem kő lēvágni a haját, mē akkó ritka lösz, vagy nem tudom, mit mondtak, csak tudom, hogy egyéves korájig nem kő lēvágni a kicsinek a haját. Tuod, sokat énnéköm is mán csak úgy mondták, de asz mán nem tudták, hogy mijé, csak úgy mondták, hogy hát nē vágasd lē, mē hát... (5).

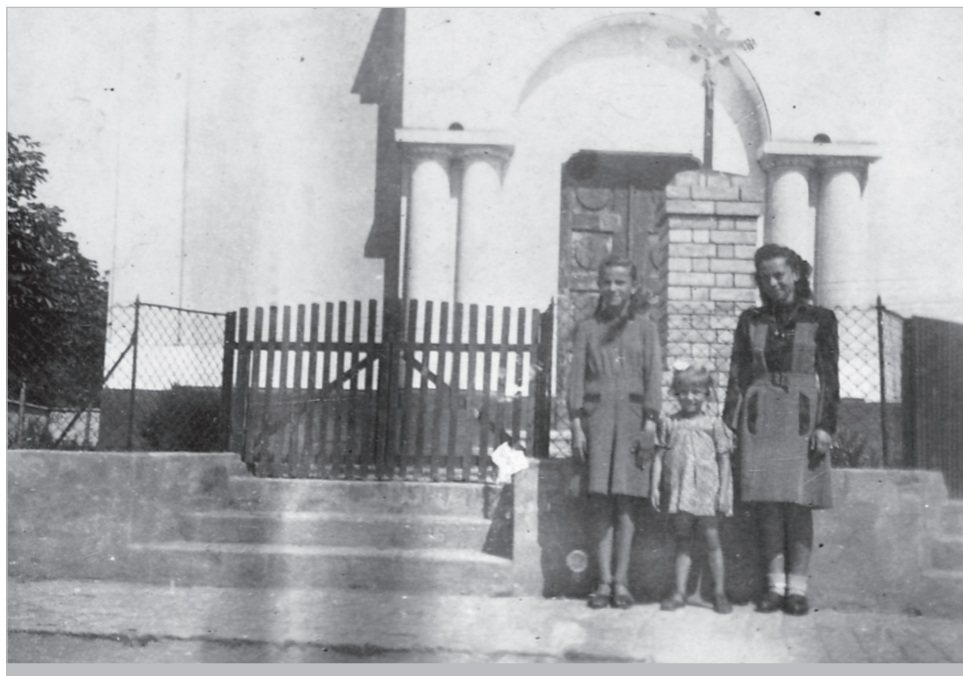
Gyerekek 1930-ból

Első fénykép a gyerekekről egy földművescsaládban 1958-ból

Tehén és gyermek 1962-ből

Gyerekek a templomkereszt előtt 1947-ben

Templomi keresztelő 1958-ban. A keresztanya kezében a gyermek

Gyerek 1952-ből

Testvérek 1959-ben

Családi fénykép 1915-ből

*Szolgálati szabadságát töltő katona
gyermkeivel és a házőrzővel 1942-ben*

Családi kép 1957-ből

Pancsoló gyerekek 1958-ban

Kisgyermek az aratók között 1958-ban. A család négy generációja vett részt a munkavégzésben

Családi fotó 1960-ból

Családi fénykép 1963-ból

A HÁZASSÁG

BEVEZETŐ

Az emberélet második nagy sorsfordulóját – az eladósorba került lány és a már bajsztát pödrő legény szerelmének beteljesedését – a parasztság szigorúan kötött rendjében csak a házasságkötés szentesíthette, hiszen a paraszti gondolkodásban a lét folytonosságát, a családalapítást, de magát a nemi életet is szigorúan a házassággal, egy férfi és egy nő isten előtti, életre szóló fogadalmával hozták összefüggésbe. A későbbiekben az egyházi mellett a polgári esküvő is a házasságkötés elengedhetetlen velejárója lett. A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk vezette be a polgári esküvőket; az első, Feketetőről származó házassági anyakönyvekbe történő bejegyzések pedig 1895-ből és 1896-ból valók. Ettől kezdve az anyakönyvvezető és a két tanú jelenlétében kötött házasság az érvényes. Az egyházaskérek 1936-ig a szomszédos településen, Feketetón kötöttek házasságot, mivel csak ott volt önálló anyakönyvvezetői körzet és felszentelt római katolikus templom. Az egyházaskéri polgári házasságkötések kezdetétől a templomunk felépüléséig⁸¹ az egyházi ceremóniát a helyi imaházban tartották.

A települések lakosai életük változásait kihirdették, és meg is ünnepelték, ily módon informálták szomszédjaikat, rokonaikat, ismerőseiket és az egész falut. A házasságkötés szempontjából különösen jelentős volt ez a cselekedet, hiszen a lakodalmi ünnepkörrel – mely közösségi eseménynek számított, s nem csupán a meghívottak részesülhettek az ünneplő család örömeiben – adták környezetük tudtára, hogy gyermekük elkelt vagy megnősült, s a továbbiakban az új életformának megfelelő, felnőtt életvitelt folytat majd haláláig. Egyházaskéren mesélik, hogy még a szegénysorban élő családokban is a lakodalom számított a legnagyobb eseménynek. A gyűjtött adatokat összevetve, az egyházaskéri lakodalmi szokásmodellből kiindulva megállapítható, hogy családonként a házasságkötést többnyire általános szokáscelekmények előzték meg és követték.

⁸¹ Az egyházaskéri római katolikus templom építését 1939-ben fejezték be. Augusztus 20-án szentelték fel.

A HÁZASSÁG CÉLJA

Az egybekelés célja az utódok nemzése és a felnevelési körülmények biztosítása. A nevelési feladatokban biológiailag és a társadalmi munkamegosztás révén egymásra utalt férfi és nő, neveltetésükből kifolyólag, már gyermekkorban is, majd miután elérték a serdülőkort, akkor is igyekeztek kapcsolatba kerülni az ellentétes nemmel, s mielőbb párt találni.⁸² A lányos és a fiús szülők egyaránt segítették gyermekeiket ebben, hiszen az új családtag átformálja a család intézményét, szerepeket tölt be a munkavégzés szempontjából, s ezzel átveszi a terhet az öregedő édesapától, édesanyától, ipáktól és napáktól. Ha több fiúgyermek volt egy családban, a szülői házba hozott első menyecskére a háziasszonyi feladatokat bízta, míg a soron következőkre a mezőgazdaság és az állattenyésztés feladatköreiből osztották ki a munkát. A folytonosság biztosítása mellett a szülők részéről jelentős szempont volt gyermekük párvalasztásának sürgetésénél, hogy lányuk és „mönyük” (1) – a házasság szentségében, férjük oltalma és kenyérkeresete mellett – be tudják tölteni szükség esetén a gondviselői szerepet az öregedő családtagok, a szülők felett.

- » Nagyon sok vót az ojan, hogy mögfogta a kezit, mikó mögégyeztek: „Gyere, Kati, osz gyerünk neki a szögénségnek!” Vót, aki kimönt a tanyára bérösnek, vót, aki maradt a szüleiné (1).

Adatközlőm fenti példájából kiderül, hogy a fiatalok a XX. század elején és közepe táján tudatlanul, úgymond „gyerökfejje” (2) kötöttek házasságot és kezdtek új életet, egyik napról a másikra felnőtté kellett válniuk, ha szüleik úgy érezték, elérkezett az idő a párvalasztásra. A férjhez menésre, illetve a nősülésre alkalmas életszakaszt népi szokásokhoz, szigorúan betartandó szabályokhoz kötötték. Az 1894. évi magyar alaptörvény a házassági jogról kimondja, hogy a legények tizenhét, a leányok tizenhat év alatt fejletlen korukban vannak, s e korhatár alatt tiltották a házasságkötést, a nemi életet. Ennek tükrében és a népi szokásokhoz és értelmezésekhez igazodva Egyházaskéren tizenhat és tizenkilenc éves kor között adták férjhez a családok a lányait, mivel úgy vélték, hogy a nő ez időben a legalkalmasabb a gyerekkihordásra.⁸³ Ha viszont különféle okok miatt – válogattak az udvarlókban, esetleg testi vagy szellemi hátránnyal éltek – a lány mégsem hagyta el a szülői fészket az elvárt életkoron belül, akkor igencsak a rosszindulatú falusi beszélgetések témájává vált. Megbélyegezték, öreglányoknak, „zundralányoknak”* (2) nevezték őket.

- » Amejikök nem vótak szépek, vagy jó állásúak, azok nem köllöttek sênkinek, azokra aszonták, hogy a zundralányok. Hiába vótak gazdagok, oszt ötöztek szépen, nem vótak csinossak. Azokat még csak ẽ sã hıtta sênki táncóni. Lẽnézték űket, mög öreglányoknak mondták űket (2).

A faluközösség elvárásai és ítéletei az egyházaskéri férfiakat másképpen érintették. Öreglegénynek csak a 35-40 év feletti férfi számított.

⁸² Persze a házasságkötésre nagy befolyással volt az is, hogy a múlt században és korábban a házasságon kívüli nemi életet drákói szigorral tilalmazták. GYÖRGYI 1990. 38.

⁸³ Általános volt az érettebb, a 18–20 éves korban kötött házasság. GYÖRGYI 1990. 38.

- » Akkó számított legénnek, mikó mán tizennyóc–húsz éves vót. De ekkó még csak legénke vót. Mikó lëtötötte a katonaidót, akkó lött csak legén (6).

Az egyházaskéri férfiak a kötelező katonai szolgálat letöltése után⁸⁴ (mely a visszaemlékezések alapján kezdetben három év, majd kettő és kevesebb) igyekeztek mihamarabb megnősülni. Adatközlőim szerint a férfiak esetében huszonnegyedik életévük betöltése után volt általánosan elfogadott a nősülés.

- » A férfinak huszonnégy éves korba vót a normális. Hazagyütt a katonaságtú, betötötte a huszonnegyedik évit” (1).

Persze igen gyakran előfordult, hogy a fiatalok már korábban, a berukkolás előtt „jóba löttek” (4), a fiú már be is kéredzkedett a lányos házhoz, esetleg az eljegyzés, sőt a lakodalom is megtörtént. Esetenként a választott lány vagyoni helyzete sietette a korai lánykérést. Ilyenkor a szolgálatra vonult kedvesétől magára hagyott újasszony az újdonsült anyósa vagy saját szülei gondjaira volt bízva.⁸⁵ Ha a bevonulás előtt valamilyen oknál fogva elmaradt az eljegyzés, a leány szülei gyermeküket férjhez adták, mire szerelme leszerelt, hiszen attól tartottak, hogy az „öreglányok” (1) sorsára jut majd. Példaként szolgálhat a szülői óvatosság bemutatására az egyik adatközlőmmel történt eset felidézése.

- » Anyósom az együtt hozzám, oszt kérdözte, hogy emék-ë vele Andráshon. Mē levélbe András nagyon kérte, hogy mönjek ë mögnézni. De nem möntem. Aszonta az én apám anyámnak, hogy „nē engedd, mē még nem jegyözte ë”, osz mit keresök én ott. Mē maj mit mond a falu (32).

Megfigyelhető a fenti történetben az apa elővigyázatossága, hiszen abban az esetben, ha hagyja leányát a férfihoz menni látogatóba, gyermeke elveszíti a jó hírt a falu szemében, mert attól kezdve egy párként tekintettek volna rájuk, s ekképpen fennállt volna a veszélye annak, hogy ha netalán a kiskatona nem tér haza, vagy időközben kiábrándul a lányból, udvarlója soha többé nem lesz a településen. Ezért is óvakodtak attól, hogy az eljegyzés⁸⁶ előtt semmilyen jelét ne adják annak a falu irányába, hogy a leány és a legény egy párt alkot. Adatközlőim még néhány esetről beszámoltak a berukkolás előtti és a leszerelés utáni házasságkötéssel kapcsolatban.

⁸⁴ 1868-tól csak a katonai szolgálat letöltése után volt szabad házasságot kötni, míg korábban jogilag nem korlátozták. GYÖRGYI 1990. 38.

⁸⁵ Anekdota az anyósra és az apósra bízott menyecskeről: „A mönyecske mögkérözte az apóssát, hogy »a disznó mē viszi szájjába a szarat?« Aszongya: »Azë, mē keresi a kant.« A lány is fogott egy szárízéköt a szájába, oszt ékezdött szaladgáni az udvarba körbe-körbe” (1).

⁸⁶ Az eljegyzés a komoly házassági szándék kifejezője, az első jelzés a település lakosai felé a lakodalomra készülő család részéről gyermekük második sorsfordulójának közeledtéről és az egyedülálló státusának megszűnéséről.

- » Nagy sakkba vót tartva a mönyecske, hogy nem szabad vót az utcára sē ki-lépni neki, mē az anyós annyira őrizte, hogy nehogy ēpusztuljon. Az anyós vót a felelős érte három évig (1).
- » Nem nagyon vót szokás katonaság előtt mögnősüni. András bátyád negy-venkilencbe berukkót, ötvenegybe hazagyütt, mē elengedték a harmadik év-jit, mē akkó mán az ipam nem vót annyira fiatal. Én mögvártam (32).
- » Katonaság előtt férhön möntem hozzá. Itt laktunk minállunk, mē űneki mustohája vót, oszt onnan űneki mönni is köllött, mikó mán elérte azt a tizenkilenc évet (15).
- » Hét hónapig ēgyütt vótunk. Aztán neki köllött mönni katonának, oszt mondták az anyjáiék, hogy mög kő nősüni, oszt ēngöm vögyön ē (20).
- » Én ēmöntem katonának, oszt mire hazaértem, a lán férhön mönt. Pedig mán disznótorba is jártam hozzájuk (21).

A FÉRJHEZ MENÉS SORRENDJE A CSALÁDBAN

- » Ha több gyerök van a családba, mindig az időssebb köllött, hogy előbb fér-hön mönjön (1).
- » Szokás vót, hogy a legidőssebb mēn férhön elősző. Űgy vót a sorrönd, hogy az időssebb möhetött. A közepső lán jóba vót ēgy fiúvā, nagyon szerették ēgymást, de nem möhetött férhön, mē a nēnje az nem mönt férhön. Én űgy esz hallombú tudom (15).

A XX. század ötvenes éveitől a férjhez menés sorrendjének hagyományát már nem gyakorolták. Adatközlőim visszaemlékezéseiből mégis nyomára bukkantam néhány adatnak. A második gyűjtésre került anyag a kérdéskörrel kapcsolatban jelzi, hogy a szokás létezik, sőt feltételezhető, hogy egyes családok még követik a hagyományt. Mivel kis településről van szó, a lakosság ismeretségben áll egymás-sal, így a háztűznézés eredeti hagyománya is már a század elején kiveszett (csupán néhány visszaemlékezés szórakoztatási célzatú formája maradt ránk⁸⁷). Feltételez-hetően ennek tudható be, hogy vele együtt merült feledésbe az eladó lányok szigorú férjhez adási sorrendjének hagyománya.

A HÁZASSÁGKÖTÉS ELŐKÉSZÍTŐ FÁZISAI

A településen belül a lakosság elszigetelten élt. Kapcsolatait csupán utcájában a szomszédaival, a munkatársaival és a rokonság széles körében ápolta. Együtt töltöt-ték a hosszú téli estéket az idősek meséit hallgatva, s velük tartottak össze a szórako-zás, az ünnepek és a problémák idején. Megfigyelhetők az utcák közötti ellentétek.

⁸⁷ Lásd részletesebben a *Háztűznézőben* című fejezetet.

- » Akkó mindön utcába mögvót a nép, oszt nem keverődött. Az vót a Kerek sor, amaz a Makai sor, a Vasút utca mög a Birka sor. A mi sorunk a Kerek sor vót. Nem möntünk mink el a Birka sorra sosë játszani (2).
- » Makai utcán laktunk. Ott születtem én 32-be. Viharlámpává möntünk mindig beszélgetni a szomszédba. Vót ott szentkönyv, oszt abbú olvastak fő, të mög hallgattad. Gyerökök vótunk, mög aztán nagyobbacsák. Itt is ismerködtünk (19).

A gyermekek a felnőttektől tanulva nem keveredtek még a játék idejére sem. Habár a párválasztást településen belül az utcák szempontjából nem szabályozták, a legtöbb fiatal mégis a környezetéből választott társat serdülőkorban. Általában olyasvalakit, akit már korábbról ismert.⁸⁸ Szüleik engedték csemetéiket együtt játszani az utcabeli gyerekekkel, különféle közösen elvégzendő feladatokat bízta rájuk, s ezzel előkészítették őket a házasságkötésre.

A továbbiakban a házasságkötés előkészítési fázisait, az elválasztó rítusoknak tekintett egységet közlöm, amely már kisgyermekkorban kezdetét vette, és serdülőkorig, a párválasztásig tartott. Ez idő alatt már megindul az előző státustól való fokozatos elválás és az újak keresése.

Párosító játékok

A párosító játékok a párválasztás szokásrendjének prelimináris szellemi termékei, amelyeket a gyermekek mindig idősebb játszótársaiktól tanultak meg. Két funkcióját különbözteti meg Balázs Lajos. Elsősorban társadalmi, kulturális szerepét emeli ki, vagyis célja az összejövetel hangulatának biztosítása, az idő kulturált és civilizált kitöltése, öröm- és sikerélmény biztosítása, valamint az egyén személyi adottságainak megismertetése. Másodsorban lélektani funkciója van, az egymással szembeni tartózkodás vagy átmeneti idegenkedés feloldása, a közeledésben olykor reálisan létező félsz levezetése, vagyis ürügyet keresni a már kiszemelt párhoz való közeledésre (BALÁZS 1994. 49.). Az alább közölt játékváltozatok igen eltérőek, de sokban hasonlítanak is, például abban, hogy a legtöbbjük központi eleme a csók, mely a párválasztás magaslataiba vezető lépcső egy újabb fokának tekinthető.

Bubázás

- » Mindönkinek vót egy botja, oszt ë köllött a bubát ütni, hogy az ëdüljön. Akkó be köllött szaladni a botodé. A bubásnak az vót a dóga, hogy fölálítsa a bubát, mög vót egy hosszú nádpácája, oszt akit avvá elért, az kerút az ű hejjibe. Ezt a gyerököktű fölnőttekig mindönki játszotta. A játék elejin a lábfejükre tötték a botjukat, oszt aki legmesszebbre rugta, az vót a kiráj, aki a legközelebbre, az vót a kanász, a bubás (1).

⁸⁸ Párhuzama: Hegedűs László így fogalmaz a Horgosról származó lakodalomleírásában: „[A]z ismeretség sokszor már gyerekkori.” HEGEDŰS 1942. 31., TÓTH 1943. 107.

- » Bubáztunk, vót egy kanász. Akit mögcsapott avvā a pácávā, annak oda köllött mönni a félhön, akit szeret. Szabad a csók mög párok vannak mög ijes-miket kínáltak. Öregasszon mindég vót az utcán, testőr-, rendőrszerű valaki. Főleg, akinek lánya vót, az még jobban zsandárkodott. Vót az, hogy mög-csókota, kilesték, kikapott, vót ojan is, hogy „szégyőd magadat”, rápörkötek mán úgy mondom, lészidták (2).
- » Bubáztunk. Akkó rengeteg gyerek vót az utcába (14).

Gombozás

- » Vót egy luk, oszt bele köllött dobni a gombot. Ha bele tudad dobni, amaz mög nem, akkó ěnyerted a gombját. Ezt őregebben dínárosokká is játszottuk. Egy vonal vót húzva, ahunnan dobtunk. Mög vót négy-öt méter a lukig. Kezdéskő egy összefogta az összes gombot, földobta, oszt akié a vonálra esött, az dobott elsőbb. Vótunk nyóc-tizen (14).

Cikázás

- » Asz kiabáták, hogy „cika ide, párom!” Akkó összeszaladtak, oszt egy csókot lehetött adni a másíknak. Aki kapott csókot, az nagyra vót ám. Ijen hejjön legjobban a fiatalok vótak. Ojan 16-17 fele mög főfele. Azok, akik mán kiszömēték ěgyik a másikat. ěgy hejrű indútak, mikó összeért a párjávā, akkó mög vót szabad puszíni. Vót csósz a kör közepibe ěgy hosszú pácávā. Osz mikó látta, hogy mos mán összeérnek, akkó közējük tőtte a pácát, oszt ěmaradt a csók. Aki ügyes vót, az kijátszotta a csószot. Ezt az utcán játszották (1).
- » Tűri Jánoséknā játszottuk, mē ott nagy vót az udvar. Kicsitű nagyig játszották, de nem ěgybe. Ojan nagyobbak közé nem mōhettek kisebbek. Azok nem köllöttek, mē azok ěbeszētek ezt-azt. Puszt nem ojan nagyon vót szabad adni (4).
- » Mōntünk cikázni a templomudvarba. Mōgvót, hogy hány órára, oszt mōntünk (32).

Munka

A szűlők gyakran magukkal vitték gyermekeiket a mezei munkára, tehát nem csupán a hosszú téli estéken tanulhattak a felolvasott vagy mesēlt nevelési célzatú történetekből, hanem a munkavégzés idején is. Ezalatt hallgathatták az idősök szavait, és ismerkedhettek kortársaikkal. A legtöbb adatközlő arról számolt be, hogy habár az egészen kicsi gyerekeknek nem kötelezték a munkába való bekapcsolódást, jelen voltak, és ezzel akarva-akaratlanul előkészítették őket a paraszti életre, s mindemellett lehetővé tették számukra, hogy jó barátságot kössenek az egy bandában dolgozó családok csemetéi. Az évről évre együtt dolgozó gyermekek a kukoricarakás mellett cseperedtek fel, és egymás mellett váltak nagykorúvá, majd egy párrá.

Kukoricafosztás és napraforgóverés

- » Fosztókába jártak. Kukoricát fosztottak, vagy tányëricát* vertek éccaka, éfélig. Vót két viharlámpa, oszt körülűtük a kazalt, oszt verögettük a tányëricát. Oszt mindönki odaűt, aki mellé akart, hát nem ojan nagyon világított az a viharlámpa. Vót, ahun gyërtya, petróljum. A fiatalok, akik mán jóba vótak, nem sok tányëricát vertek ki, vagy mikó fosztották a kukoricát⁸⁹ (2).
- » Nem engedték el a sűtétbe a lányt sēhova, csak a fosztókába. Āra sēnkinek sē vót gógyija,* hogy azok a legénnyē ott ēgymás mellé űnek, oszt puszikonnak. Vót, hogy verték, punyéták* a tányëricát ēgyik kezűkkē, a másikkā mōg mást csinátak... (2).
- » A fosztást kalákába csináták. Őnként. Amikó hallottuk, hogy azokná lōsz estére fosztóka, akkó összekólimpáták a fiatalok ēgyik a másikat (1).
- » A kukoricafosztás úgy vót, hogy szomszédok ēgymásnak segítettek jobban. Vót, hogy a fiú mōg a lán ēgymás mellé kerűtek, de azok mán 18-19 évessek vótak. Ha anyjáék mōntek, akkó ē vót szabad nekűnk, kisgyerōkōknek is mōnni. A kukorica hajba játszottunk (4).
- » Azelőtt lēszōdték hajastú, mōntek este, és akkó bontották. Danótak közbe, mōg fosztották. Mink mán nem csinátuk (6).

A bál hagyománya: a kisbáltól a lányhoz járásig

A leánygyermek az édesanya gondjaira volt bízva. Az ő feladata volt lányának védelmezése, irányítása és a gardemamai kötelezettségek ellátása mellett gyermekének felvilágosítása is. A szülő igyekezett védelmezni a család és lányai jó hírét; a tisztátlanságot, a házasságon kívűli gyermekkel járó nagy szēgyent próbálta elkerűlni.

- » Aszonták a lánnak, hogy ha lēfekszik eskűvő előtt a fiúvā, akkó az oltár előtt az eskűvőn mōggyullad a fejin a koszorú mōg a slajēr,* oszt elég. Ez nem vót igaz, csak hiedelēm vót, de ettű mindön lány nagyon fēt, hogy mekkora szēgyōn lōsz, ha ű kopasz lōsz, mōg az egész násznép mōgtudja (2).

Az oltalmazás ellenére igen sok megesett lányról beszéltek, akik mellett a történetek ellenére kitartott kedvesűk, vagy hirtelen találtak férjfelöltet, és egy gyors lakodalommal sikerűlt elkerűlniük a szēgyent. Bár számos lányt magukra is hagytak a bajban.

- » Vót ojan is, hogy tehōrbe esōtt, oszt mōg köllōtt szűlje. Akkó még nem tudták ētussōni. Azt is lēnézték, mē zabigyerōkōt szűlt (1).

A táncmulatságok alkalmával az eladó lányoknak és a párt kereső legényeknek lehetőségűk adōdott gyarapítani ismeretségi kōreiket,⁹⁰ hiszen korábban a gyerme-

⁸⁹ Párhuzama: A fonóban, ahol fizetésért dolgoztak, teljes értékű munkaidőnek csak az számított, amikor a lányok maguk voltak, hiszen a legények jelenlétében nagyobb figyelem hárult a játékra, bolondozásra, és nem haladt a munka. GYÖRGYI 1990. 38.

⁹⁰ Párhuzama: TÓTH 1943. 107.

ki játékok, a kisbálok és a munkavégzések során saját utcaközösségükben elszigetelt fiatalok itt komolyabban megismerhették az utcabelieket és a többi, falubeli fiatal szórakozás közben, s ha ez idáig nem volt választottjuk, itt megtalálhatták. Ha pedig már volt párjuk, akkor – az új párokhoz hasonlóan – tánc közben, később a hazakísérés alatt, majd a lányhoz járás alkalmával ápolgathatták és csiszolgathatták szerelmi kapcsolatukat, mely idővel elvezette őket az egybekelésig. A folyamatok egymásra épültek. Néhány ballépés, egyes fázisok kihagyása stb. mind befolyásoló erővel bírt a végkimenetelt illetően. A fiatalság legtöbbje ismerte saját generációját már az iskolából, de mivel azonos korú fiatalok házasságkötéséről régen igen keveset lehetett hallani, ez nem volt különösen jelentős szempont. Már csak azért sem, mert bálba járni a fiúk és a lányok nem egy időben kezdtek.

- » Nem engedték bálba a gyerekeket. Csak mikó mán legénke vót, tizennyóc, húszéves. Akik benne vótak a korba, csak rászótak a kicsikre az ajtóba, hogy „ára hazafele!” A lányok azok mán möhettek ojan időssen, hogy még gyerekek vótak. Vót, aki mönt a barátnőjeivē, vót, aki az anyjává (6).

A bálók elengedhetetlen résztvevői a fiatalok és a zenészek mellett a gardemamák voltak. Ők a bálozó lányok édesanyjai. Ritkábban előfordult az is, hogy a lány szülei gyermeküket a barátnője édesanyja vagy a nagymama gondjaira bízta. A gardemamákat a bálozó fiatalok körében senki sem kedvelte – több adatközlőm hangsúlyából és elbeszéléseiből bizonyosodtam meg róla –, hiszen feladatai között szerepelt lánya védelmezése, a lányának vagy a neki nem tetsző legény elküldése, gyermeke haza- és a bálba kísérése, valamint a neki tetsző legénynek a lányhoz való „boronálása” (2). Ennek ellenére elfogadták a gardemamára vonatkozó szokást, és a fiatalokból felnőtté, majd szülővé vált lakosság tovább folytatta a hagyományt, mert a faluközösség szokásrendjében szégyen volt, ha a lány egyedül érkezett a bálba. Sem a legények, sem a többi lány nem nézett rá jó szemmel, s ő maga is inkább kimaradt a bálból, esetenként édesanyját fenyegette – aki vagy nem tudott, vagy nem akart vele tartani a táncmulatságra – azzal, hogy még nagyobb szégyent hoz a családra.

- » Aszonták, hogy „ha nem gyün velem anyám, akkó mán mámma kutyaütővē gyüvök haza” (2).

Kisbál

Az adatok szerint a kisbált, vagy más néven délutáni bált, főként a fiatalabb korosztály számára rendezték a szülők annak érdekében, hogy a hagyományos táncokat megtanulják még azelőtt, hogy a serdülőkorba, a bálba járás időszakába lépjenek. Rendszerint e gyermeki mulatságokat szűkebb körben, továbbra is utcáik határain belül maradván, házaknál tartották a muzsikussal és a háziakkal, a szülők jelenlétében. Gyakran néhány idősebb testvér is részt vett a kisbálon táncoktatóként. Általában a délutáni órákban kerültek megrendezésre, és sötétedésig tartottak.

- » Csak délutáni bálba engedték a fiatalabbakat, nem engedték az esti bálba, mē ottan sūtét van (1).

- » Az én apám tudott cituráni, oszt minállunk vót sok kisbál. Én annyi legént mögtanítottam táncóni, hogy csuda. Összegyütt égy pár lán, fiú, tanútunk táncóni mög danótunk (9).
- » Kerpenyiéknek vót két fiuk. Ott únálluk összemöntünk tizenöten, oszt ott táncógattunk mög beszélgettünk. Az vót a kisbál (8).

A kisbálok másik jelentős formáját a serdülőkorú fiatalok részére rendezték. A megnevezésük azért nem változott – annak ellenére, hogy nem a „kissebkeknek csináták” (13) –, mert továbbra is szűkebb körben, kisszámú résztvevővel valósult meg. A résztvevők meghívásos alapon érkeztek az adott házba, ahol a bált tartották. Ekkor a fiatalok már jártak a vasárnapi nagybálba, s előfordult, hogy hétköznapiokon, rendkívüli alkalmakkor hívták össze a társaságot az aktuális szervezők. Például nagy esőzések idején, vagy az aratási idény zárásaképp. Utóbbi esetben a falutól tíz kilométerre elterülő mezőgazdasági birtokon tartották, ahol idénymunkásként dolgoztak az egyházaskérierk a XX. század közepén. A szóbeli meghívás előrejelzi, hogy a lány és a fiú viszonya ekkor már komolyabbra fordult.

- » Kisbálba csak azok möhettek, akiket möghíttak (4).
- » Vót ojan, hogy kint a Majërba tartottunk kisbálat (32).
- » Vótak házibálok is mindég. A lányok rëndözték az ijen találkákat. Hívogattak, nem möhetött mindönki (13).

Bálok a párválasztás jegyében – nagybálok

A XX. század elején az 1869 lelket számláló településen (ma 200-nál is kevesebben lakják) a vasárnapi bálok alkalmával a tánctermekek zsúfolásig megteltek. A 30-as, 40-es években előfordult, hogy a falu mindkét működő kocsmájában egy időben tartották a bálokat. Ez időben a Döpó- és a Lárënc-kocsmák működött, majd a második világháborút követően felépült a Nagyterem a falu központjában, melyet bálteremnek készítettek elő. A táncmulatságokra belépőt szedtek, az összeg a zenekar kifizetésére és az üzemeltetési költségek fedezésére szolgált. Az italfogyasztás a bálozó fiatalokra nem volt jellemző. Az egyik adatközlőm kifejtette, hogy „aki akart inni, az ëmönt a kocsmába” (6), vagyis az épület másik helyiségébe, az ivóba, esetleg a falu két kocsmájába, ha éppen a Nagyteremben volt a mulatság.

- » Bálok vótak a Nagyterömbe is, mög a Döpóba. Színpad is vót. Falusi zenészek vótak. Fizettük a belépőt, oszt abbú fizettek únekik, mög a karbitosnak. Husvétkó vót bál, vasárnap is, mög hétfőn is. Mikó bekiabáták, hogy valcer, hát akkó jártuk, űk mög húztak valamit. A mars vót a zárás, ojan ropogós. Az utolsó nóta⁹¹ (4).
- » A gardimamák kísérték a lányokat. Űtek a padon sorba végig, ëgy része aludt. Mind a lányok anyja vót. Az asszon mönt a lánnyā a bálba, az em-

⁹¹ A „vak Pali”, vagyis az utolsó nóta a Rákóczi-induló, amelynek elhangzása a mulatság végét jelentette. Doroszlói párhuzama: KOVÁCS 1988. 111.

börök mög möntek a kocsmába, pityizáltak. Vót belépődíj. Aki szödte a pézt, az fizette a zenészőket. Ott nem mérték az italt (6).

- » Mindön vasárnap vótak a bálak. Délután kezdődött, oszt éccakáig tartott (9).
- » 14-15 évensen mán lehetött mönni a bálba. Ha az anyja nem ért rá, akkó rábízza másra a lányát. A Borcsa néni vót a gardimamánk. Az a barátnőm szüléje (15).
- » Vótak gardimamák is. Úgy aludtak, maj lëbuktak. Az én anyám nem járt, hanem a szomszédasszonnyá jártam. Végig ott vótunk, mikó a marsot húzták, möntünk haza (20).
- » Alig vártuk, hogy vasárnap lögyön. Élő zene vót, még csak Lárënc bírta, mindön vasárnap, mög mikó nagyobb ünnep vót, így husvét mög állami ünnep (22).
- » Tíz óráig tartott, de akkó mán mindönki pucót hazafele, mē másnap vót dolog. Ott ismerködtünk mög mindëg, mög, mikó sétátunk az utcán (13).
- » Mikó Lárënc ékezdte mög a Pozsár a nótákat húzni, két lán összekapaszkodott azokbú, akinek nem vót még legénnye. Aztán mink legényök válogattunk, hogy tē mejiket akarod, én mejiket. Összebeszétünk, oszt lëkértük űket egymástú. Ha lëát a zene, a lánnak lë köllött űni az anyja mellé. Nem vót ott, hogy maj beszéget a fiúvā. Mikó mögkezdődött a zene, a legényök möntek, oszt kérték fő űket (13).
- » Gardimamák nékü nem is vót bál. Űdögétek, oszt nézték, hogy kik hogy táncónak. A végin vót nőválasz is, a zenészők kijabáták. Alig vártuk mink a bálakat (26).

A bálokon a nőválasz a legényeknek és a lányoknak, de főképp a táncparkett körül üldögélő asszonyközönségnek az egyik legkedveltebb és legjobban várt mozzanata volt. Amikor a zenészek bekiáltottak a mulatozók közé – „nőválasz!” –, a lányok aktuális táncpartnerüket elengedve (táncba híváskor senkit sem utasíthattak vissza, hiszen aki így tesz, szégyenbe hozza magát, és elüldözi a további esetleges kérőket; régebben pedig, ha visszautasította a legényt, akkor kimuzsikálták, és a lánynak távoznia kellett a bálról) igyekeztek a már korábban kiszemelt fiút „felkérni”. A leány bátortalanul közelített választottja felé, annak ellenére, hogy a kikoszarástól nem kellett tartania, hiszen az est folyamán korábban táncoltak már együtt, szemezték és jelezték is egymásnak szándékukat. Az óvó édesanya – adatközlőim többségének elbeszélései ellenére – nem aludt mindig. Figyelte a mulatozókat, és a többi gardemamával igencsak kibeszélte a legényeket, ezáltal tudomást szerzett múltjukról, szándékukról és tisztességességükről, ráadásul, mivel kis településről van szó, ismerte szüleiket és vagyoni helyzetüket is. Ezen információk tudatában pedig megállapíthatta, hogy gyermekéhez való-e annak választottja, és a bál végeztével, ha a legény azzal a szándékkal, hogy „leányát szívesen hazakísérné”, hozzá fordulna, nyugodtan felel majd neki igennel vagy nemmel.

- » Mikó möntek széjjë, mikó vége fele járt a bál, a Lárënc ékiabáta magát, hogy nőválasz. Akkó a lánnak, akinek tetszött legén, főkért. Még táncótak, a legén mögkërdözte a lántú (értsd: engedélyt kért arra, hogy hazakísérhesse),

de azok nem merték ám rámondani, mē köllött, hogy tudja az anyjuk. Ha a gardimamának nem tetszött a legén, akit a lán főként, akkó kapott (az anya lehordta a lányát). Mikó möntek haza, akkó mán az anyja tudta, hogy kivē akar a lán kezdeni, oszt nem engedte. A nőválasz az sokat elárút. Mikó kiértünk az utcára, akkó rëndössen el is küdte a legént: „Eredjē tē haza, fiam, nem kő nekünk kísérő!” Vagy: „Gyere tē csak énvelem haza (utasította lányát), nem legényözünk!” Ha mög tetszött a legén, akkó fogták is űket, még jobban, mint a lányok (13).

A nőválasz általában a táncmulatság végén, közvetlenül a marsot, az utolsó nótát megelőző néhány percben történt. A nőválasz a párosító játékok kategóriájába tartozik, hiszen ezek rejtett célzata, akárcsak a gyermekkori játékoknak, hogy a kezdeményező a kiszemeltje tudtára adja testi és lelki vonzódását, a másik fél pedig a táncba való bekapcsolódással küld visszaigazolást. A marsot vagy menettáncot Egyházaskéren a mulatozók hazaküldése, a mulatság zárása céljából játszották a zenészek.

A lány hazakísérése

Mint említették adatközlőim, a nőválasz sokat elárult a lány szándékairól, és e fontos mozzanat befolyásolta az est további kimenetelét is, hiszen ha az édesanya rábólintott, akkor a legény hazakísérhette a nőválasz alatt megtáncoltatott partnert. Hazafelé tartva továbbra is a közösség elvárásaihoz kellett igazodni.

- » Mikó möntek hazafele, akkó a gardimama elő mönt, mē ha űk hátú möntek, hát ott jobban birtak öléközni. De vót, aki előretötte a lánt, hogy lesse, mi csinál a legénnyē (9).
- » Még újoncok vótak a fiatalok, addig a gardimama mindég hátú mönt, a gyerököknek köllött elő mönni. Mikó mög öregebbek vótak, akkó a gardimama mönt elő, akkó mán szabadabbak vótak (13).

Búcsú a kapuban

Az est utolsó mozzanata az elbúcsúzás. Amikor a lány házához érkeztek, rendszerint a gardemama bement a házba, ezzel néhány „nyugodt” percet hagyott a fiataloknak.

- » A kapuba mögát a legén, ott maradt a lánnyā, a mama mög kiszót, hogy „de nē sokáig!” (6).
- » Mikó hazaértek, vót, akit bezavart az apja, ha nem tetszött neki a legény. De kin maradhatott kicsit (9).
- » Beszégettünk a kapuba. Nem lestek, énbennem mögbíztak. De vót, akit lestek (20).

Séta, kútra járás

A véletlenszerű és az egyeztetett (erre lehetőség volt a fenti, pontokba foglalt mozzanatok valamelyikén) napközbeni találkozások alkalmával is mélyülhettek a kapcsolatok. Ilyenkor hívogattak kisbálba, vagy megbeszéltek a következő találkozás helyét és idejét. Megfelelő alkalom volt a találkozáshoz a séta, vagy az, ha a lányt vízárt küldték az artézi kúthoz, hiszen a családi munkamegosztás szerint a vízhozás mindig a serdülőkorban lévő lány feladata volt. Ha a legény kileste, vagy valamilyen módon tudomást szerzett a lány úti céljáról, mellé szegődött.

- » Hétköznaponként, mikor legényök vótunk, möntünk sétáni. Mindig a nagy-lányokat lestük, akikkē akartunk tanákozni. Akkó később mán lēbeszētük velük, hogy most itt tanákozunk vagy ott tanákozunk. Vót itt ártézi kút, vót amott az állomás fele is, ēgyütt möntünk vízé. Ha jelözte, hogy „gyüvök”, előtte nap, akkó odacsapódtam mellé, oszt kicsit beszēgettünk (25).

Bekéredzkedés

Amikor kapcsolatuk komolyabbra fordult, vagyis már 2-3 havi bálozás, hazakísérés és séta volt mögöttük, a fiatalok úgy vélték, itt az ideje – „az a szokás” (1) –, hogy többet találkozzanak. A lányhoz járás időszaka következett, melyet azonban megelőzött egy, a legény vagy legényke számára igen kellemetlen lépés, a bekéredzkedés, mely során megtudakolta a lány szüleitől, hogy befogadnák-e őt otthonukba gyermekük udvarlójaként. A szülők szava volt a döntő, s ha ők ellenezték a fiatalok kapcsolatát, bármikor véget vethettek viszonyuknak. Ha a bekéredzkedésre igenlő választ kapott a legény, az nagy előrelépést jelentett a továbbiakra nézve. Bár ennél a fázisnál az elutasító válasz nem minden esetben jelentette a kapcsolat végét. Előfordult, hogy a szülők korainak tartották a lányhoz járást, mert még nem ismerték ki a legényt és szándékait.

- » Az apát mög köllött tisztóni, hogy mögkērdōzi a legény, hogy udvaróhat-ē a lányának. Oszt ha az mögengedte, akkó möhetōtt hozzájuk (1).
- » Mikó komojra fordút, akkó mán bekēreckōdhetōtt. Az apátú vagy anyátú köllött mögkērdōzni (9).
- » Andrásom az én anyámtú kérdōzte mög, hogy begyühet-ē. Anyám mögkērdōzte apámtú, oszt az aszonta, hogy jó van, gyühet (32).
- » A legén mögbeszēte a lánnyā, mikó mán komojra kerūt a sor, aztán mögkērdōzte az anyát. Nagyobbrēszt az vót a mögmondható. Az apja a lánnak nem ojan sokat törōdōtt vele, mē tudta ű is, hogy annak idejin hogy vót (25).

Bizonyos esetekben a lány saját feladatának érezte, hogy egyeztessen szüleivel a bekéredzkedésről.

- » A lánnak előre ē köllött rōndōzze az anyjāvā, hogy „ēdōsanyám, hát begyünn-e a Jóska” vagy „a Pista”. Ha annak nem tetszōtt, akkó aszonta: „Nem löhet, van még ēre idő” (13).

Lányhoz járás

A bekéredzkedést követően a legény a kedveséhez hetente egyszer mehetett, kizárólag szombaton. Az együtt töltött idő múlásával a szülők engedélyezték a lányhoz járást kedden és csütörtökön is. Amikor már heti háromszor találkozhattak, a legény a vasárnapi bál előtt is elmehetett a lányhoz, s elkísérhette őt és édesanyját a bálba. Azt a fiút, aki nem tartotta be a lányhoz járás szabályait, például másik napon ment vendégségbe, nem engedték be a házba, és a háziak különféle szimbólumokkal jelezték, hogy többé nemkívánatos személy a családban. A munkaszezon idején a lányhoz járás csak szombaton volt lehetséges, vagy csupán a bál napján, hiszen a fiúk és a lányok egész héten dolgoztak.

A vendégség időtartamát is szabályozták.

- » Szombaton, vasárnap mög csütörtökön. De péntökön sëmmi esetre së, mē, aki péntökön mönt a nagylánhon, annak fokhajmát töttek a zsebibe. Kikosarazták, mē nem értötte mög, hogy a lányos este az a másik három nap. Tudta esz mindönki, de aki odakötötte magát másik napon is a lányos házhoz, akkó nem engedték be, hanem kimönt az anyuka, csak kilapút, oszt beletötte a zsebibe a fokhagymát,⁹² oszt többet oda mönni neki nem vót szabad, mē nem tartotta be a tisztösségöt (2).
- » Munkába mög vót az beszéve, hogy szombaton nem tanákozunk, hanem maj vasárnap. Mē aznap nem dógoztak, aznap mindön áldott léloknek a templomba köllött mönni, aratásba is. Este mönt el, oszt ott vót nyóc-kilenc óráig. Tovább szó së lehetött rulla. Akkó mindannyian ott útek a szobába, oszt beszélgettek. Mikó kikísérte a lányt, akkó vótak együtt (értsd: kettesben) (1).
- » Csak keddön, csütörtökön mög szombaton vót szabad a lánhon jární. Akkó së vót szabad mindög, csak ha mán úgy vót, hogy jobban együtt vannak. Mindig aszonták, mikó tél vót is, hogy „nyóc órakkó, amejik nem mén el, az nem röndös mán”. Nem minállunk, hanem régebben (4).
- » A legén szombat, vasárnap möhetött csak. Dógoztunk röggétű estig. Akkó értünk rá (14).
- » Vasárnap a legén mönt a lányos házhoz, oszt onnan möntek a bálba. Mikó mán egyezött az anyja vele. De mönt az anyja is velük (13).
- » Ha még csak kezdték, akkó csak szombaton. Amikó mán komojabban vótak, akkó mönt keddön is, csütörtökön mög szombaton. Vasárnap mög emönt érte a bál előtt (25).

Ha a legény szabályt szegett, vagy csupán megváltozott róla a szülők véleménye, és el akarták küldeni, igyekeztek azt óvatosan a tudtára adni, mert ha megsértették, a legtöbb esetben a lányuk sorsa rosszul végződött. A férfi bosszút akart állni, nem törődött többé semmivel.

⁹² Doroszlón „vöröshajmát gyugott a legény zsebibe, és eküdte: haggy-ma!” KOVÁCS 1982. 116.

- » Ha a fiút kiútáták, akkó az be akarta csapni a lánt, oszt ijenökbű löttek a mögesött lányok. Az ijen fiúkat möggyűlöték, oszt mögkrétázták a hátát, oszt sënki së akart vele. Aztán abba a faluba nem kapott lánt, mög ha közē vót a másik falu, oszt ěmönt a híre, akkó még ott së. Az ojan az mögmaradt öreglegénnek (2).

Kikísérés

A negyedik fázistól annyiban tér el a kikísérés mozzanata, hogy itt már nagyobb szabadságot, kissé több időt kapott a két fiatal arra, hogy a kapuban elbúcsúzzanak egymástól. Ellenben még ennél a lépésnél sem beszélhetünk nyugodt együttlétről – kivételekről az engedékeny gardemamák kapcsán beszélhetünk. Az édesanya óvó-intézkedései ideális esetben a lány megszületésétől a házasságkötéséig tartottak.⁹³

- » Mikó a lán kikísérte a fiút, az anyja ki-be járkát. Kimönt pisáni, bemönt kakáni. Az én anyám példájú kinyitotta az ablakot, oszt fülét. Ha nyafogtattad a lányát, akkó odaszót, hogy lassabban. Az embörnek nem vót kötelessége figyelni ěre. Az asszony vót a felelős a lányé. Az apa jobban a fiút irányította, aztat okosította (2).
- » Vót ojan is, hogy az anyját mögcsalta (értsd: becsapta). Abbú lött a mögesött lány, mē akkó még nem tudták ěpucóni, mē ha véletlenül ěpucóta, akkó valószínű, hogy belehalt a nagylán⁹⁴ (2).
- » Szabad vót kikísérni. De nem vót szabad sokáig, mē akkó kopogtatták mán az ablakot, hogy „befele, mē mögfázó!” „Ilonka, befele!” Ott a sütétbe azé lopva szabad vót ezt-azt. Mögölēni, mögcsókóni (3).

A PÁRVÁLASZTÁS SZEMPONTJAI

Endogámia

„A szegedi népet az endogámia jellemezte” – írja Bálint Sándor (BÁLINT 1968. 147.). A szegedi kirajzáskor Egyházaskérre érkezők leszármazottai sokáig megtartották ezt a szokást. Más falvakból ritkán házasodtak, de mivel kisebb településről van szó, az utcák közötti ellentétek a párválasztás idejére fellazultak, s szabadon választhattak lányt bármelyik falurésről. Annak ellenére, hogy a szülők szemében előnyben részesültek a szomszédságok gyermekei, hiszen jobban ismerték őket, kevés adatot sikerült feltárni az egy utcabeli fiatalok házasságáról. A falubeliek igen

⁹³ Az anya figyelme lánya minden lépésére kiterjedt. Erről olvashatunk az alábbi történetben a felkötő kapcsán: „Anyukám annyira titokba tartotta, hogy mindig a létra háta mögött áztatta is lē. Aztán mondta annya, ellenőrizte is na, »Mindő hónap benne kő, hogy lögyön« – mögmonda. Ű figyelte is. Nem vót fürdőkád. Akkó nem mostuk mindőnap a lábunkat, mög a seggünket sē” (33).

⁹⁴ Bővebben erről *A terhességmegszakítás* című fejezetben.

ritkán vettek részt más települések báljain, nagyobb ünnepein, így ismerkedési alkalmakra vidéki lányokkal és fiúkkal alig volt lehetőség. Egyik adatközlőm szavai e kérdéskörben a következők:

- » A vërbicaiaak azok vërbicaiaikhon mõntek hozzá. Mán aztán később gyütt az, hogy inkább csak nõ vërbicaia lögyõn, hanem vidéki. Nekõm mindég mondták gyerõkkoromba is, hogy „ha a faluba tanász lószart, akkó nõ mõnjë ë vidékre tehénszaré”⁹⁵ – így mondták. Kint útek az öregasszonyok az utcán, oszt kibeszéték, azt aki ëmõnt, mõg ezt a mondást is hozzátõtték (4).

A gyűjtõmunka során hallottam olyan esetekrõl is, amelyek arról tanúskodnak, hogy vidéki fiatalok is jelen voltak az egyházaskéri bálokban, az viszont tény, hogy kevés verbicaiait vittek el, és alig néhány vidéki leány költözött a településünkre. Ez annak tudható be, hogy a falubeliek, nevelésükbõl adódóan, egymást többre tartották a vidékieknél. Errõl volt szó az iménti megnyilatkozásban is. Általában megtûrték a szomszédos települések fiataljait az egyházaskéri bálokban, adatközlõim csak néhány esetrõl tudnak, amikor a helyiek összefogtak a vidékiek eltávolítása céljából. Ami pedig külön jelentõs, hogy a lányok is közbeavatkoztak.

- » Veszekõdtek a vërbicaiaak is, ha vidéki gyütt, akkó asz biztos mõgverték. Nem tûrték úket, mẽ egyik së tudott táncóni. A lányok së tûrték a vidéki lányokat, mõggombostúzték úket. Az õregebb lányok csináták. Mikó két lány össze vót kapaszkodva, oszt táncót a többi kõzt, akkó beleszúrt amabba. Më ugyë, ha gyütt ëgy vidéki lán, aztat mingyá jobban kõrúdongták a férfiak (4).

A vagyon szerepe

A vagyon igen nagy szerepet játszott a párválasztásban a szülõk részérõl, hiszen akinek sikerült nagyobb jövedelmet megvalósítania, igyekezett egyben is tartani azt, sõt gyarapítani is a gyermekéhez adott, anyagi szempontból hozzájuk hasonló falubeli legény vagy lány vagyonával. Mert a népi gondolkodásban „nem a gyerõkõk házasodnak, hanem a két vagyon” (2). Az érzelmeket másodlagosnak tartották, gyakran a szülõk döntöttek gyermekük párjáról.

Az eljegyzéshez érve megbizonyosodhatunk majd arról is, hogy a családok hozományként csupán a legvégsõ esetben adtak földterületet lányaik mellé, hiszen azzal csökkent a legnagyobb mértékben a családi vagyon. Fõként a múlt században a nagycsaládosok esetében fordult elõ, hogy nagybirtokos nemzedék vált kisbirtokossá birtokaik feldarabolása és szétoztása által.

- » Ojan is vót, hogy még a legén katona vót, a szülõk kiválasztották azt a lánt, akit jónak láttak. Figyéték messzirû, hogy nagyon, „az nagyon jó viselkedik, nem szögény”, oszt „ëpp a funkhon való”. Mire hazaért a katonaságbú, a fiúhon is csatótak, oszt lëütõtték, verték az életõt azë együtt (2).

⁹⁵ Topolyán így mondták: „Elment a szomszédba ócskábbért.” BORÚS 2001. 154.

- » Ojan is vót, hogy a fiú szülei nem engedték, hogy összegyűljön a lánná, mē az nagyon szögén vót. Szétmarták űket (1).
- » Ha a legény nem tetszött, mē sokszó vót, hogy nézték a vagyonát. A gazdag nem möhetött a szögénhön (15).

A bátrabbak, a „nagyo szerelmesök” pedig lányszöktetéshez folyamodtak.

Vallási ellentétek

Egyházaskéren római katolikusok és reformátusok éltek. Az emberek nem tettek különbséget vallásuk szempontjából egymás között. Ha más felekezetből házasodott a két fél, akkor megegyezés alapján döntöttek gyermekeik vallásáról, a templomi esküvő kiválasztásáról. A polgári házasságról szóló törvény arról az esetről is intézkedett, hogy ha a házasulandó felek a törvényesen elismert különböző vallásfelekezetekhez tartoznak, a házasságuk megkötése előtt megegyezhetnek, hogy gyermekeik az apa vagy az anya vallását kövessék. A megegyezés azonban csak akkor volt érvényes, ha a királyi közjegyző, főszolgabíró előtt jött létre. A megállapodást később csakis abban az esetben változtathatták meg, ha az egyik házastárs áttért a másik házastárs vallására, és ezáltal a házasság egyvallásúak házasságává vált.

Ma már csak három református család él a településen, a vegyes házasságok e formájára pedig csupán egy példát találtam.

- » Mikó összegyűttünk, anyám nem engedte, hogy átmönjek a rēformátus valásra, mē akkó apám vallását is mögtagadnám. Az a szabáj, hogy rēformátus mög katolikus összekekerűhet, de az egyiknek engedni kő, hogy mejik vallású lösz a gyerök (2).

A párválasztásnál a jövődöbeli személyes tulajdonságai is számításba jöttek: egészsége, munkabírása, szorgalma, józansága (férfinál), erkölcsössége (nőnél). Külső megjelenése is, vagyis hogy menyiben alkalmazkodott a helyben kialakult elvárásoknak (GYÖRGYI 1990. 43.).

A LÁNYOK HÁZASSÁGJÓSLÓ MŰVELETEI

A lányok a pártudakoló jóslásokat főként nagyszüleiktől tanulták. A gyermek már egészen kicsi korától a vallási ünnepek és a hozzájuk fűződő szokások tisztelete révén részt vesz az ünnepkörhöz kapcsolódó hagyományok ápolásában, majd ahogy a lányka növoget – bálba jár, esetleg már hódolója is van –, egyre jobban kezdi érdekelni jövője, férje.⁹⁶ Hallottam néhány történetet arról is, hogy kártyajóshoz fordultak a fiatalok, hogy megtudják, elveszi-e őket kedvesük. A fennmaradt és összegyűjtött házasságjósoló szokásokat az alábbi fejezetekben ismertetem:

⁹⁶ Többszörre a lányok tettek kísérletet a jövőjük megtudakolására, hiszen kiszolgáltatott helyzetükben nemigen volt lehetőségük férjválasztásra. „Amit isten ád” – mondták, hiszen a lány feladata a szülei vagy a legény választásának elfogadása. GYÖRGYI 1990. 38.

Luca-napi jóslás

- » Lucacédulák vótak. Mindëgyikre ráírtak egy nevet. Mindönnap bedobtak egyet a tűzbe. Ami maradt karácsonyra, ojan nevű lösz az ura (4).
- » Lucapogácsába is neveket írtak, belegyugdosták a pogácsába, amejiket kivőtte oszt mögötte, avvā akkó össze fog gyünni (4).
- » Csinátunk cédulákat. Írtunk 13 nevet. Mindig egyet elégettünk. De nem ojan nevű lött az ényim (15).

Karácsony böjti jóslás

- » Vót a faluba a mese, hogy karácsony búttyin, mikó kifőzik a mákos tésztát, oszt mikó még nincs lëmákozva, kiszaladsz egy marék tésztávā az utcára. Amijen nevű embört látsz, ojan nevű lösz a párod. Az én anyám mögkapta a tésztaszűrőt mindönöstű, oszt kivitte az utcára. Látott egy Gyurka nevű csúnya öregembört, oszt aszonta, ű nem is mén sosë férhön, ha ijen ura lösz. Szülém mög közbe szidta, hogy „hun ösz a fene a tésztáva?” (2).
- » Aszonták, hogy mikó annya csináli a mákos tésztát, keveri össze, akkó szaladjunk oda, në is szóljunk hozzá, csak vögyünk ki egy kicsit, oszt ögyük, oszt mönjünk ki közbe az utcára. Vörös Pista sógor gyütt hazafelé Győrma-jorbú,⁹⁷ oszt útet láttam mög. Más nem nagyon gyütt árú, mē hát ugyē tél vót, karácsony búttye. Oszt látod, Pista lött az uram. Pedig akkó aszontam, hogy „na – mondom –, ebbű nem lössz sëmmi sē” (8).
- » Karácson búttjin főzték ki a galuskát, oszt ami legelösző fögyütt a tetejire, az lösz az ura. Mē mindbe vót cédula⁹⁸ (15).
- » A templomba, a szentöltvívbe a mákos tésztát is beledobták.⁹⁹ Mise után mindig ki köllött pucóni. Mi tudom én, mi csináltak, de én ott takarítottam lánkoromba, oszt mindig tele vót (9).

Kártyavetés és a tükör leejtése

- » Vót a Császár Irma nénijék tanyája. Ęhányta a kártyát. Ęccő egy asszon lëmönt Ęhányatni, hogy a szerelme ěvöszi-ě, vagy nem (9).

⁹⁷ A Györ(gy)-major Léderer György csókai földesúr birtoka volt. Az 1900-as évek elején épült az Aranka mentén. BÖNGYIK et al. 1999. 50.

⁹⁸ Párhuzama: GYURA 1975. 707.

⁹⁹ Részletes magyarázata Gyura Juliannánál: „A karácsonyi éjféli misén a lányok, legények lopva mákos csíkot tesznek a szenteltvíztartóba. Ha azt onnan valaki kiveszi, a lány férjhez megy, a legény megnősül még abban az esztendőben. »Hát persze, hogy kivették belőle, mer többször annyit beletőttek, hogy teli is vót. Nem bírták a kezüket a szentöttvívbe belenyújtani az öregasszonyok. Ha más nem, a harangozó kiszödi, mer nem bírják használni a vizet.«” GYURA 1975. 707. Űrményházán, ha kettőt vettek ki, párosak lesznek, ha hármat vagy ötöt, akkor a következő évben még páratlanok maradnak. TÓTH 1983. 113.

- » Neköm aszonta, hogy „tudja-ë, hogy magának félárva ura lösz, de soha nem lösz családja. Lopjon valakitű egy gyerököt, më maga ijen szép barna hajú, kék szömű.” Oszt igaz lött mind. Gyerökünk mög nem lött (8).
- » Vót kint a tanyán egy javasasszon. Irma néni. Mink a Rózsivā mindönnap kijártunk. Ott mink főtakarítottunk, ű mög ëhanta a kártyát. De mink mindönnap akartuk, ëgyre asz mondogatta, hogy nem érvényös az mindönnap. De mikó hanta, mindig asz hanta, hogy félárva lösz az uram. Az begyütt. Kártyát hant, mög amit látott a kártyábú (15).

A tükör leejtésével járó hét év balszerencse általánosan ismert a nép körében. A szerencsétlenséget egyes területeken összekötik a szerelmi jósló eljárásokkal is.

- » Ha ëtört a tükör, akkó hét kár következik. Példájú hét évig nem mégy férhön¹⁰⁰ (1).

A HÁZASSÁGKÖTÉS SZOKÁSKÖRE

Az új státus keresése után az elválasztó rítusokban az egyén már eredményesen közeledik új szerepéhez, a házasemberek társadalmához. E rítusok előkészítik a lány és a legény kiválását a lány- és legénytársadalomból, s itt jön létre a régi és az új státus közötti úr, amelyet Balázs Lajos a „társadalmi vákuumállapot” fogalmával illetett (BALÁZS 1994. 63.).

A házasságkötésben minden szokás és szabály felett állt a közeli rokonok közötti házasság tiltása. „A negyedik, ötödik unokatesvérrë mán lehet összegyünni. A harmadikig tartsák a rokonságot” (6) – számolt be egyik adatközlő az általánosan elfogadott és betartott szabályszerűségről. Ennek áthágásáról keveset hallani Egyházaskéren.

Lányszöktetés, lánylopás

Az adatközlő ekképpen magyarázta a házasságkötés e formáját:

- » Az én anyámat azt úgy uszkucsíták¹⁰¹ ë. Az ojan, hogy hazaviszi a legén, beér, oszt aszongya: „Jó estét, hoztam az asszont!” (20).

Lányszöktetésre többnyire minden adatközlő emlékezett. Általában két esetben fordult elő, hogy a házasságkötés szokáskörének ezt a módját választották: ha a házasulandó felek szülei nem rendelkeztek a lakodalmi ünnepség megrendezéséhez elegendő pénzüsszeggel, akkor közös megegyezéssel,¹⁰² illetve ha a fiatalok szülei nem hagyták jóvá a románcukat, akkor a fiatalok titokban, az apai tilalom

¹⁰⁰ Párhuzama Ürményházán: TÓTH 1983. 113.

¹⁰¹ Észak-Bácskában a lányok, ha megszöknek kedvesükkel, akkor „eluszkocsiznak”. Uskočinak nevezik a szerbek és a bunyevácok a leányszöktetést. BESZÉDES 1998. 33.

¹⁰² Párhuzama a valkói lakodalomleírásban: NAGY 1943. 3.

ellenére vitték véghez a szokáscselekményt. Ilyenkor elszökött a lány, együtt hált választottjával, és ettől kezdve asszonyosan viselkedett, aztán rendszerint megkötték a házasságot hivatalosan is, nagy ünneplés nélkül. Ilyenkor a lány nem vitt magával semmit a házasságba.

- » Bálba jártunk mindön vasárnap. Az egyik lányát évítették. A legén úgy szöktette mög. Nem tetszett, és nem akarta, hogy az ő lánya mönjön hozzá (6).
- » Akkó úgy mondták, hogy eluszkucsít. Mink is 52-be. Möntünk mink a bálba, oszt aztán nem möntem haza, hanem emöntem, oszt kész. Aztán gyűttek édös pálinkára.¹⁰³ Az én anyám mán akkó öregasszon vót, nem kísért engöm bálba (19).

Abban az esetben, ha a fenti körülmények és az érintettek mindkét feltételnek megfeleltek, a lányszöktetést a berukkolás és a lakodalomszervezésre alkalmatlan évszak egybeesése okán is véghezvihették.

- » Hazaálított, ha tél vót, oszt nem birtak lakodalmat csináni, oszt ott is szorút mán a hejzet, hogy férhön köllött mönni, mē berukkótak, vagy mē terhös vót mán (20).

Háztűznézőben

A település lakosai ismerték egymást. Ha a fiatalok nem is, a szülők igen, és ez persze akkoriban elegendő volt. Háztűznézőbe a század elején még jártak néhányan, de ahogy csökkent a lakosság létszáma, úgy veszett ki a szokás is. Csupán néhány visszaemlékezés maradt egy-két humorosabb kedvű fiatalról, akik az ötvenes években felelevenítették a hagyományt. A háztűznézés célja az egyházaskéri nép értelmezésében a lányos ház vagyoni állapotának feltérképezése.¹⁰⁴ Általában a házasulandó legény édesapja, keresztapja és keresztanyja kíséretében indult háztűznézőbe.

- » Háztűznézőbe nagyon nem jártak Vērbicán, mē régön is ismerte a falu a falusi lánt. Jobbadán vidékre möntek háztűznézőbe (2).
- » Möntek régön lánkérőbe. As sē tudták, hogy kihön, csak möntek. Tudták, hogy hun van lány, oszt möntek oda. Oszt nem baj, ha lēmondták, gyerünk a másik hejre. Möntek, mint a kóringyálók. Ez még a harmincas évekbe vót. Dezső sógor úgy tudta, mē az kántor vót. Aszongya, hogy ezök úgy möntek, hogy beszótak az ablakon: „Bikhatnék-ē a kentők lánya?” Nem így vót ez, csak sógor mondta (6).
- » Beszótak az ablakon, hogy bemöhetnek-ē a gügyűk. Ha aszonták, hogy nem eladó a lány, nem is möntek be (6).

¹⁰³ A cukros vagy mézes pálinka a fiatal párra váró édes életet szimbolizálja. Párhuzama: NAGY 1943. 3.

¹⁰⁴ Míg másutt a résztvevői a lány szülei és a legényhez mennek felmérni a vagyoni állapotokat. A háztűznézés egyházaskéri értelmezése a szakirodalom a „leánynézés” fogalmával azonosítható. GYÖRGYI 1990. 52.

- » Meséték, hogy valamikó történt ojan is, hogy nézték, hun van eladó lán. Mē valamikó vót, hét-nyóc család is vót egy házba. Oszt mögtörtént, hogy előtte sosē nem is látták egymást a fiatalok. Csak amikó odamöntenek, oszt mögkérték a szülőtű (14).
- » Husvét hétfőn mög mán együttek locsózkodni az öreg is mög a fia is. Mán kísérgette. Ēn hallottam, hogy több hejre is ěmönt az öreg. Így a vagyont is főmérte, hogy kit vögyön ē a gyerők. Ēdösapám mönt az öreg után az istálóba: „Mit akarsz itt, még mögrontasz valamit!” – mē akkó tēlleg a rontásra is főfigyētek (20).

Eljegyzés

Az eljegyzést előre megbeszēlt időpontban tartották. A legény feladata volt „egy lányos este” alkalmával bejelenteni a lány szüleinél eljegyzési szándékát, és meghatározni annak dátumát. Bizonyos esetekben a lány közvetítő szerepet töltött be, és ő tolmácsolta szüleinek leendő párja bejelentését.

- » Űtünk a padkán, mint a szēnátorok, fiatal gyerőkök vótunk, eszünk sē vót rōndös. Hát mán biztos álmosak is vótak anyámék, ěccő aszongya ědösanyám: „Feri, tē akarsz valamit mondani?” Tudták űk, hogy mé űl ott. Oszt mondta, hogy akari, hogy lögyön ějegyzés (20).
- » Előre mögbeszéték mán a lány mög a legény, hogy mostan hogy csináljuk, hun tanákozzunk, mikó lösz az ějegyzés (13).

Az eljegyzésre nem családotul jártak. Csupán a legény, az ědesanya vagy az ědesapja és a gűgyű¹⁰⁵ (aki rendszerint a násznagyné, ő kérte meg a lányt a szüleitől¹⁰⁶) ment a lányos házhoz lánykéréskor. Az ünnep alkalmával megtárgyalták a lakodalom időpontját, a hozományt. Nem volt szokás ebéddel várni az érkezőket még a gazdagabb családoknál sem. A későbbiekben az eljegyzést csupán a hagyományápolás végett tartották meg. Általában a két család már mindent megbeszēlt korábban.

- » Az uram gyütt, Kati néni gyütt, az vót a gűgyűasszon,¹⁰⁷ mög anyósom. Sü-töttünk egy tepszi kalácsot. Apó mög hozott egy liter bort áldomásnak. Kati néni vót a násznagyné, az mondta a verset¹⁰⁸ (2).

¹⁰⁵ Párhuzama: HEGEDŰS 1942. 31. Más néven gyalogsátán vagy követasszony, aki a szó eredeti jelentésében közvetítő volt, javaslatokat tett, tudakozódott, információkat gyűjtött a lányról és a legényről. GYÖRGYI 1990. 44.

¹⁰⁶ Párhuzama: GYÖRGYI 1990. 44.

¹⁰⁷ Párhuzama: BÁLINT 1968. 147.

¹⁰⁸ „Nekünk van egy páratlan galambunk, annak a párja valahun itten tanyászkodik, mink eddig azt a páratlan galambot kerestük, de most tán rátanátunk.” „Minekünk sēmmink nincs, csak ez az egy lányunk” – válaszolta a lány anyja. A régi háztűznéző-hagyományból merítették. Az eljegyzés alkalmával inkább szórakoztató szándéka volt. Muzslyai változata: „Ēn látom a pajta tetejin a galambot: párossával őszí az a búzát. Az öregök is aszonták, hogy: páros ökor, páros ló, páros élet a legjobb!” A válasz a siralománya részéről: „Az a, egy kűdusbul kettő!” NAGY 1934. 3.

- » Mönnek a lánhon. Az egyik a legén kíséretibű, legtöbbsző ijen nagyszájjú asszon csináta, kinyitotta a kemönce száját, oszt benézött. Ha tiszta a kemönce szájja, akkó a lányod is röndbe van. Ahun csúnya vót a kemönce szájja, ott nem vitték el a lánt¹⁰⁹ (2).
- » Ęjegyzést mögbeszéték előre, hogy mejik napra lösz. Mög vót beszéve, hogy mikóra akarjuk a lakodalmat (4).
- » Köröszjanya, az anyja mög a györök. Nem mondtak nagyon sëmmit, mikó odaértek. Ęgy sütemén várta űket. A komasszon emondta, hogy gyüttek lánkérőbe, de mög vót mán beszéve előre mindön. Az ejegyzésön mögbeszéték, hogy mikó lösz a lakodalom. Három héttű nemigen vót hamarább, mē a templomba ē köllött mönni, mög háromszó a pap möghirdette, hogy ez mög ez jegyössek (6).
- » Nállunk möglött Ęjegyzés napján mán beszéve, hogy mikó lösz. Januárba vót az Ęjegyzés, oszt aggusztusba lakodalom. Köllött készűni, birkákat, mindönt, oszt nem vót annyi pénz, hogy ěccőre. A másik mög, hogy a sátort is mán télon lē köllött foglāni, mē akkó mindön szombatra mögvót mán (15).
- » Ęjegyzés mög vót előre beszéve. Gyüttek körösztanyámék is mihozzánk. Aztán mög az uramék gyüttek keresni a fehér galambot. Nem tudom mán emondani a verset, csak asz tudom, hogy én galamb vótam, vagy Feri bácsi vót a galamb, aki a párját kereste. Ęn ē vótam bujva a tisztaszobába. Mikó mögbeszéték, akkó kigyűhettem. A násznagy kérdözgette a mēnyasszonyos násznagyot, hogy hun a galamb. Mutogattak itt mindönre (20).
- » Ęn be is mõntem éppen, a komasszonyék mög gyüttek, az Ęjegyzésön mögbeszéték, hogy újkó¹¹⁰ lösz a lakodalom. Vót, amikó még évek is emútak, mire lött. Vót szöllösse mindönkinek (19).

Jegyajándék

A század eleji visszaemlékezésből kiderül, hogy akkoriban nem volt szokás jegygyűrűt ajándékozni. A lány kendővel,¹¹¹ jegykendővel ajándékozta meg kedvesét, míg a leendő vőlegény nem ajándékozott.

- » Mikó mögkérték a lán kezit, elejibe még régön még kendőt¹¹² adott neki. Ha véletlen összevesztek, oszt szétmöntek, a fiú kettőbe hasította a jegykendőt. Ąra aszonták, hogy az a kapca a csizmába.¹¹³ Ha nem maradtak szét, akkó

¹⁰⁹ A családfő piszkafát vitt magával, a lányos háznál a szabad tűzhelyhez ment, és megpiszkálta a tüzet, majd ezt követően tudatta a ház népével jövetelük célját. BONA 1954. 374.

¹¹⁰ Lakodalmat régen csak újságkor, holdújuláskor ülték, hogy a hold módjára a fiatal pár is gyarapodjék. BÁLINT 1968. 148.

¹¹¹ HEGEDŰS 1942. 31.

¹¹² Párhuzama: BÁLINT 1968. 149.

¹¹³ A jegyesség felbontása a felbontó fél ajándékának nyilvános csúffá tételével is járt. A legény a jegykendőt kapcának viselte. Nyilvános megszégyenítés volt, melynek komoly elrettentő hatása lehetett. GYÖRGYI 1990. 57.

mög mindön ünnepkó azt a kendőt köllött a lánnak a templomba mönéskó a fejire kötni, mē az vót a jegykendője, oszt az nagy tisztóletbe vót. Emlékszök, hogy mijen szépek vótak azok a fiatalasszonyok. Gyerök még nem tud úgy imádkozni, hát én is gyönyörködtem a virágos kendőkbe. Az én anyámnak, mikó möghalt, még mögvót a jegykendője. Az vót a kérése, hogy ű ha möghal, tögyük oda hozzá a kendőt, mē ű vinni akarja magávā (2).

» Régebben vótak jegykendők. Kivarrt a lán. Anyám tudott szépen varrni (19).

Az eljegyzési gyűrűvel egy időben jelentek meg az eljegyzési dobozok és a további ajándékok az ötvenes években. Az eljegyzés végén gyűrűt húzott a legény kedvese ujjára, míg a lány eljegyzési dobozzal ajándékozta meg a fiút, amelybe néhány kendőt, zsebkendőt csomagolt a jövődöbeli ara, ezzel tisztelegve a régi hagyománynak.

- » Én gyűrűt kaptam, mög adtam zsebkendőket, mög egy fejre való kendőt egy kutiba. Még most is mögván az a virágos kuti hatvannégy év után. Egy rózsaszín szallagā be vót kötve. A tetejin vót egy mögszáritott piros rózsza, egy rózsabimbó vót pirosba. Kínlódtam egy hétig a rózsabimbókkā, mire sikerűt egyet léprésöni paraszas vasalóvā. De sok rózsabimbóba kerűt a mi lakodalmunk... (2).
- » Az én idömbe mán gyűrű vót. Mög jegykendő, egy dobozba vót kendő mög egy-két zsebkendő, oszt kész. Amikó az ějegyzésön mögvót, hogy lehet, akkó elővötte a gyűrűt, oszt főhúzta az ujjára, és aztán hordozta, hogy lássa mindönki, hogy mán foglát (6).
- » Mikó mēnyaszony, akkó jobb kezin, utánna mög a bal kezin. Aki még csak ějegyzött vót, az a jobb kezin hordta a lakodalomig (9).
- » Mikó ějegyzés vót, akkó gyűrűt kaptam. Mög egy pár mönyecskepapucsot¹¹⁴ is (32).
- » Zsebkendő is vót a dobozba. Kendők. A vőlegényingöt is a lán vötte. Akkó ějegyzéskó adta oda (20).
- » ějegyzési láda. Ez vót az ějegyzési zálog. Esz ha mán odaadták a vőlegének, akkó mán biztosítva vót, hogy a mēnyasszon az üvé. A zsebibbe a zsebkendőt én akkó adtam, amit az öltönybe tött (20).

Hozomány

Minden édesapa igyekezett „stafírungot”¹¹⁵ biztosítani leányának. Éveken át takarékoskodott a lakodalomra és a hozományra.

¹¹⁴ Régebben a lakodalomban a lányfektetést követően az újasszony piros öltözetben, piros papucsban jelent meg a mulatozók között. TÓTH-GLEMBÁ 2001. 169. Míg egyházaskéri adatközlőm esetében a papucs is házasságkötési ajándéku szolgált.

¹¹⁵ „Stafír” (2) – „[F]életett ágynemű, törölköző, sok esetben hálósobabűtor volt a hozomány.” TÓTH-GLEMBÁ 2001. 169.

- » Tehenet, földet, pézt. Amit bírt adni a lány mellé. Úgy kérdezték, hogy „mi lösz a móríng?”¹¹⁶ Az vót az ajándék. Nem írták le a móríngot, hanem elég vót a szent szó. „Kezet rá, komám!” – összecapták a kezüket, osz kész. Itt a szomszéd, mikó férhön adta azt a hat lányát, mindnyájinak adott egy háts csikót (2).
- » A fiús apának nem köllött adni sëmmit, csak a lányos apának, a lán mellé. Ha a lán möghalt pár év múva, akkó az nem járt vissza, előörököte a család. Az az emböré vót, mē ű kapta az asszon mellé pótléknak. De a babát fő köllött, hogy neveljék, oszt ha újasszont vött el, akkó is az üvé vót, nevēni köllött (1).
- » Hálószobabútort, négy hokēdlit, mög egy asztalt kaptam én a szüleimtű. Szögényök vótunk, de azé kaptunk hozománt (8).
- » A szobabútort, mög vót, hogy a lányos szülőnek asz kő biztosítani. Tollneműn iparkodtak, mē más sëmmin nem vót, de valamit köllött, hogy mégis az életnek ebocsássák (15).
- » Két dunna, négy vagy két párna vót a stafíring (13).

Jegyben járás

Az eljegyzést követő héten a jegyben járók életében a beiratkozás, a házasságkötési szándék bejelentése következett a templomban és a hivatalban. „Mukrinba vótunk íratkozni, mē ott vót a paplak. Vonattā möntük ē, visszafele mög gyüttünk gyalog” (1). Akkoriban még kötelező volt a kihirdetés. Az anyakönyvvezető Feketetőről elküldött Egyházaskérre egy okmányt a házasulandó felek adataival és a felhívással, mely szerint ha valakinek „a nevezett házasulókra vonatkozó valamely törvényes akadályról vagy a szabad beleegyezést kizáró körülményről tudomásuk van, jelentsék azt be az anyakönyvvezetőnek vagy a kifüggesztési hely községi előjáróságának” (18), azaz Egyházaskéren a bírónak. Két hétig volt a hirdetőtáblán az okmány, majd utána írásban rögzítették, hogy volt-e a felhívásra bármilyen bejelentés. 1936-ban lett önálló anyakönyvvezetői körzet Egyházaskér. Ettől az időtől kezdve a házasságkötések lebonyolítása a helybeli anyakönyvi hivatalban történt.

Amíg a fiatal pár jegyben járt, továbbra is a lányhoz járás hagyományát folytatta. Ez idő alatt sem volt lehetőség mindennap találkozni. Gyakran előfordult, hogy az eljegyzés és a jegyben járás között több hónap is eltelt, a fiatalok pedig ez alatt az idő alatt az eljegyzés előtti életükhöz hasonló életet éltek, s közben a lakodalomra, de legfőképp a házasesetre készültek. Ebben nagy segítségükre volt a jegyesoktatás.

¹¹⁶ Más néven hitbér. Eredeti jelentése és funkciója szerint a móríng a nő vételára, amit később már nem a házasságkötéskor kellett a férfinak fizetni, hanem annak vagyonát zálogjog erejével terhelte, és halála után vált esedékessé a nő javára. VIRÁG 2001. 74. Egyházaskéren a jelentése összeolvadt a stafíréval, a hozományéval, amit a leány szülei ajándékoznak gyermekük mellé házasságkötéskor. Míg a férfinak semmit sem kellett adnia, ígérnie.

- » Mikó mögvót az ejegyzés, akkó aztán jártunk misére. A katolikus pap három hétté előtte mindön vasárnap kihirdette, hogy összegyüvünk.¹¹⁷ A harmadik hét mán az esküvő vót (1).
- » Oroszlámosra köllött mönni hitoktatásra a házasság előtt. Öreg pap vót akkó. Köllött mönni kétszö-háromszö, hogy főkészsön bennünket. A pap hirdette a misén, hogy egybekelnek. Azē csináta, hogy ha ellenközik valaki, akkó az lépjön mög, hogy tudjon rulla mindönki (9).
- » Vót hitoktatás is előtte. Háromszö ē köllött mönni Gumi Gyuráhon. A nász-nagyoknak is ēccō ē köllött mönni gyónni (21).

A jegyben járás ideje alatti ajándékok

Tükröket szerelmi ajándékul is vásároltak. Egyházaskéri szokás szerint az eljegyzés ideje alatt a legismertebb ajándék, mellyel a legény kedveskedhet a párjának, a búcsúban vásárolható mézeskalács szív, tükörrel a közepében.

- » Miháj énnéköm vött egy nagy szívet a vërbicai búcsún. Akkó még nem vótunk együtt. Lakodalom előtt vót (2).
- » Ha búcsú vót, akkó mézeskalácsokat adtunk a lányoknak. Mézesszívet, tükrös szívet, egy kis darab kockatükör bele vót hímözve. Mög cukrot adtunk. Vót a faluba egy cukrász, a Vilof. Vót sodrott cukor mög pipacukor (6).
- » Ajándékozaskō igencsak a mézesszívbe vót kis tükör. Szív vagy kis kocka alakú vót az is benne. A jegyöspár adott ijet egymásnak. Ez egy nagyon-nagyon régi hagyomány mán (9).

A cukor, a mézesszív és a rézgyűrűk¹¹⁸ mellett kevés ajándékról tudok. Részen azért, mert az anyagi helyzet tette lehetővé az efféle „haszontalan” költekezést, másrészt Egyházaskéren nem volt szokás ajándékozni, sőt egyes tárgyakhoz – amelyeket ha a jegyben járás ideje alatt ajándékoztak a jegyesek egymásnak – negatív jelentésű hiedelmek fűződtek.

- » Nem jó vót vönni brossot, mē az szétszúr bennetöket, az mindég szúri az életötöket. Nem jó vót vönni láncot, mē ha északad, akkó szétszakad az életötök, akkó szétmaradtok. Akkó ez vót a slágër (2).

LAKODALMI TISZTSÉGVISELŐK

A lakodalmi események főszereplői (a menyasszony és a vőlegény), alkalmazkodva a település szigorú szabályaihoz, nem vették ki a részüket a munkából a házasságkötésük napján és a lakodalmi készülődések idején.¹¹⁹ A házigazdának („örömanya, örömapa, siralomanya, siralomapa” [2]) pedig gyermekük házasság-

¹¹⁷ Három vasárnapon hirdették, hogy aki valamilyen házassági akadályról tud, jelenthesse. GYÖRGYI 1990. 57.

¹¹⁸ „Kerpenizsán csináta az egész falunak sárga pézbű” (4).

¹¹⁹ Párhuzama: SZŐKE 2012. 63.

kötése napján szigorú viselkedésmintákhoz kell igazodniuk az események meghatározott mozzanatainál, például a vendégfogadásnál vagy a menyasszony búcsúztatásánál, s emiatt lakodalmi tisztségviselőket és segítőköt kérnek fel arra, hogy biztosítsák a lakodalom lefolyásának zökkenőmentességét. A tisztségviselők ünnepi öltözetére díszesebb vendégvirágot tűz a menyasszony a lakodalom reggelén. Ezzel hivatalosan is elfogadja lakodalmi funkciójukat.

Násznagy

A keresztszülők cselekvően vettek részt keresztgyermekük lakodalmában, hiszen Egyházaskéren minden keresztapának kötelessége volt megnősíteni a keresztfiát, férjhez adni a keresztlányát. A lakodalom napján a keresztgyermek mellett foglal helyet, betölti az esküvői tanú szerepét, és kiveszi a részét a szervezésből, az ünneplésből, valamint értékes ajándékkal, „nagy ajándékkal” (1) járul hozzá annak boldogságához. Később szokássá vált, hogy a menyasszony násznagya vásárolta az esküvői ruhát, a vőlegény násznagya pedig az avatóruhát.

- » A násznagy a körösztapám. Nem is lehetött mást hínni (8).
- » Régön akárhányan vótunk testvérök, minnek ugyanaz vót a körösztapja, mög hát akkó a násznagy is. Ez bevött szokás vót. Az vót a szokás, hogy űk vöszik a köröszgyeröknek a ruhát (22).

A keresztszülők elhalálozása vagy a felkérés elutasítása esetén (ami nagyon ritkán történt meg) egy közelebbi családtagot kértek fel násznagynak.

- » A körösztszülő, ha nem élt, akkó valaki rokont tanátak (6).
- » Ha ēhatak a körösztszülők, akkó annak a családjábú valaki (20).

A násznagyot két héttel a lakodalom előtt hívja meg először a vőlegény és a menyasszony: „Vőlegén mög a menyasszon együtt ēmönnek vendégségbe, oszt aszongya a legé, hogy »azé gyüttünk, Misa bátyánk, hogy ēfogadná-ē, hogy násznagyom lögyön?« Akkó a Misa bátyám örömmē ēfogadja vagy elutasítja” (1). Ha a keresztszülő elfogadta a felkérést, akkor a hívogatás idején a vőfély is tiszteletét teszi nála. Ekkor hívják meg másodszor. Harmadszorra a násznagyot a lakodalom reggelén hívják meg a vőfély, a házasulandó keresztgyermek és a zenekar kíséretében: „ēmönnek érte, hogy az menné jobban hírösködjön a lakodalomba, menné jobban kirugjon a hámbú. ēmönnek érte, főkötik a násznagyot, oszt »indulás oda befelé a sátorba!« Hogy nagyobb lögyön a zűrzavar” (2).

Koszorúslány

A koszorúslányokat a menyasszony és a vőlegény választotta magának a barát-
női, lánytestvérei közül. A koszorúslányok viseletét nem határozták meg, csupán annyi volt a kikötés, hogy különbözzenek egymástól a két lakodalmas ház lányai. A menyasszony koszorúslányai kísért¹²⁰ is hívhattak maguk mellé, míg a vőle-

¹²⁰ Ha még nem volt udvarlójuk, jegyesük, akkor a fiútestvérei, unokatestvérei közül választottak párt a lakodalom idejére.

gényes ház koszorúslánya éppen a vőlegényt kísérte a nászmenetben, valamint a templomban is az oltár elé. A menyasszony barátnői tűzték föl a vendégvirágokat mindkét lakodalmas ház vendégeinek – az ara sátrában a vendégek megérkezésekor, a bejáratnál; a vőlegény sátrában pedig a bokréta kikérés után.

- » Koszorúslánnak mondták. Vót mán, mikó utóljára bírtunk vönni, akkó oja hosszú kék ruhám vót. Régön még nem vót kiválasztva, hogy a kék a vőlegényé, a rózsaszín a menyasszonyé, hanem amijen vót (9).
- » A koszorúslányok barátnők vótak. A lányoknak vót koszorúslegénnyük is. A péz a koszorúslányoké lött, mē űk vásároták mög a virágot (32).
- » Tizenkét-három évensen főkérték koszorúslánnak. Ki barátnőt, ki rokont, mindönki, akit akart. Ęn csinátam vendégvirágokat is egész lakodalomba.¹²¹ Vót, akiné mögvötte a gazda, vót, ahun a koszorúslá áta. Ha mink csinátuk, akkó a mienk vót a péz (15).
- » A koszorúslá első unokatesvér, vagy ha vót a lánnak vagy a legénnek édos-tesvére. A vőlegényös koszorúslá kék ruhába vót, a menyasszonyos rózsaszínbe, mög rózsaszín virág is vót a hajukba¹²² (20).

Vőfély – vőfény

A vőfély a házasságkötés szokáskörének egyik legfőbb tisztségviselője, a lakodalom szervezője és a felszolgálók, szakácsok főnöke. Vőfélyek a század elején és közepén kizárólag nőtlen legények lehettek.¹²³ Emiatt egészen fiatalon (14-15 évesen) kezdték meg tevékenységüket, és ha jól teljesítettek, népszerűvé váltak, gyakran nősülésükig vőfélykedtek. Területünkön nem alakult ki a félhivatásos vőfélység, a családtagok, rokonok vállalkoztak a szerepkörre. Az egyházaskéri nyelvhasználatban a „vőfény” alakváltozat él. Adatközlőim így magyarázzák a népetimológia következtében létrejött ny betűs szóalak kialakulását:

- » Vērbicai vőfény vót. Azē mongyák mos má vőféjnek, mē mos má embörök, akik mongyák, a mostani legényök mög sē tanulik mán a verseket, nem is mōnnek. Azē mongyák nyō betűvē, vőfény, legény. Akkó illött, hogy a vőfény legény lögyön (9).
- » A bánáti részön mindōhun vőfēennek mondták (25).

A jó vőfély emelte a lakodalom színvonalát. Feladatai közé tartozott a vendégek meghívása, fogadása, szórakoztatása és kikísérése. Mindemellett beköszöntötte az ételeket, elbúcsúztatta a menyasszonyt, szervezte és irányította a menyasszonytáncot, de arról is gondoskodott, hogy minden lakodalmi szokást megtartsanak az ünnepen,

¹²¹ Párhuzama: „A virágokról a nyoszolyólányoknak kell gondoskodniuk.” PENAVIN 1983. 62.

¹²² Párhuzama: SZŐKE 2012. 64.

¹²³ „Régön szokás vót, hogy a vőfény csak legényembör lehetött” (6). Párhuzama a muzslyai lakodalomleírásban: „vőfélyek (akik rendszerint még legények...)” TÓTH-GLEMBÁ 2000. 43.

annak ellenére, hogy többségük jelentésével már maga a vőfély sem volt tisztában. Hitte, hogy hivatása a mátkapár oltalmára, jövőbeli boldogulásukra és a rontások megfékezésére is kiterjed. Az egyházaskéri vőfély nem pénzért dolgozott. Munkái ellenszolgáltatásaként a menyasszonytól egy díszes kendőt kapott a búcsúztatása után. Verssel kíséri a lakodalom egyes mozzanatait, melyeknek varázsló céljaik vannak.¹²⁴ Többnyire jókívánságok és intelmek ezek. A vőfély a már említett feladatai mellett a vőlegény, a menyasszony és a szülők szószólója. Munkaeszköze a vőfélypálca, egy szalagokkal, virágokkal földíszített, esetenként faragott, mintázott pálca.¹²⁵

- » A vőfént nem pézé hitták. Kapott egy hosszú virágot, kendőt. A menyasszonyé rózsaszín kendőt kapott, a vőlegényé világoskéket kapott.¹²⁶ Mög szallagot (6).
- » A vőfényök vërbicaiaak vótak. A menyasszony ëgy kendőt, virágot mög szallagot vött neki. A vőfénypácán is vót ëgy kis csokor, mög virág. Régön nem vót az, hogy nőssek lögyenek a vőfényök (8).
- » A vőfény a rokonságbú vót.¹²⁷ Idegön hejre is ëmöntek, de legtöbbszó rokonságbú válogatták. Aki nagyon jó tudta mondani, asz hitta mindönki. Régön nem köllött foganni a vőfényt, mint ahogy a sírásásë së fizettek (20).
- » Enneköm rëndös nádpácám vót, aztat hasznátam sokáig. Majdnem ëgy méter hosszú vót a bot. Mindig ki vót díszítve. A menyasszonys házná a menyasszonvirágokat, rózsaszí szallaggá, rózsaszí virággá. A vőlegénné kék masni, kék virággá. A vőfény vezette lë az egësszet. Hogy most teritenek, most lëtakarítsák az asztalt, hogy most indulunk (25).

*Kisegítők, felszolgálók*¹²⁸

Ebben a szerepben többnyire a lakodalmas ház rokonai, barátai és szomszédai voltak jelen. Pénzbeli térítésre nem került sor egyszer sem. A segítséget segítséggel fizették vissza, vagy ledolgozták:

- » A szakács aszonta, nem kő fizetni. Vótam két nap kapáni, mē főzött” (32).

A munkák végzése alatt jól tartják a segítőket. Étellel és itallal látják el őket, a csütörtöki és a pénteki nap estéjén már kisebb elömulatozásokra is sor kerül.

¹²⁴ A szegedi nép. BÁLINT 1968. 149.

¹²⁵ Az élet fájának jelképe. BÁLINT 1968. 149. Párhuzama Horgoson fellelhető, ahol föl-virágzásként említi Hegedűs László a pálca feldíszítésének mozzanatát: „A nagy vőfény botját vagy fokosát körülszalagozzák és rozmaring szálatat raknak rá.” HEGEDŰS 1942. 33. Szlavóniában komabotnak hívják, a vőfélyek pedig a komák. A botot „zöddel, téli zöddel” fonják be, a tetején krizantém díszlik. PENAVIN 1983. 61. „[J]obbjukon pántlikás vőfélypálca.” NAGY 1934. 6.

¹²⁶ „Megkülönböztetés jeléül a fiús ház vőfélyei kék kendővel, a lányos ház vőfélyei pedig rózsaszín kendővel vannak feldíszítve.” TÓTH-GLEMBÁ 2000. 49.

¹²⁷ Párhuzama: BORÚS 1981. 121.

¹²⁸ Szeremlén: „készítő-asszonyok.” TÓTH 1943. 109.

- » A rokonságú vót összeállítva a segítők. Űk szógáták fő az önnivalót. Elejibe nem vótak fogadott pincérök, az is a rokonság, szomszédság vót (25).

LAKODALMI ELŐKÉSZÜLETEK

A lakodalmakat általában ősszel tartottak, a termés betakarítása és a mezőgazdasági munkák végeztével, az eljegyzések zöme pedig télre, tavaszra esett. A kettő közötti nagy távolság annak tudható be, hogy a lakodalom igen nagy felkészülést igényelt. Szőlőt vásároltak, ritkábban saját szőlőskertjükben termelt szőlőből már előre elkészítették a bort, baromfit neveltek, aki tehetett, még birkát, borjút, disznót is hizlalt. Két héttel a lakodalom előtt az ifjú pár szülei összeültek, hogy megbeszéljék a részleteket, a házasságot megelőző héten pedig megkezdődtek a lakodalmi munkálatok, az előkészületek. Az alábbiakban ezekről számolok be részletesebben.

Vasárnapi készülődés

A lakodalom napját megelőző vasárnap volt a „gyúrás” (8). A meghívott rokonok nőtagjai, asszonyok és lányok jöttek segíteni. Csigatésztát készítettek.¹²⁹ A férfiak ez idő alatt homokos földet hoztak lovas kocsikkal. Előkészítették, feltöltötték azt a helyet, ahol majd a lakodalmi sátrat felállítják. Rendbe hozták az udvart és azt a helyiséget, ahol a szakácsok a lakodalmi étkeket fogják készíteni. Vasárnapi ebédre tyúkhúslevest és disznópaprikást főztek, de belekóstoltak az ünnepre előkészített italokba is.

- » Legelső nap gyúrtak tésztát. Az vót az első lakodalmi munka. Sok tésztát gyúrtak, hogy lögyön a lakodalmi levesbe. Össze löttek híva a közeli rokon asszonyok. Száz tojássá legalább. Nem baj vót, ha fele mögmaradt is. Ott egész nap vót önnivaló. Frustok, ebéd, kalács. A férfijak az udvart igazgatták. Ástak oszlopot, tervezték a sátert, hogy álljon. A szakácsnék a katlanokat készítették elő (2).
- » Akkó főztek is mög öttek is. Mē estefe, mire kész vót a gyúrás, akkó mán möntek is az embörök. Akkó vágták a fát, készítették a sátor alját (4).
- » Előző vasárnap készítették a sátor alját. Ésímították a terepöt. Lészórták homokká. Ekkó vasárnap csináták a csigatésztát (19).

A legény, miután a lakodalomra készülő család rábízta a vőfélyi szerepet, hozzálatott munkaköre első feladatának elvégzéséhez. Ezen a napon,¹³⁰ vagyis a lakodalom előtt egy héttel indult hívogatóútvára. A menyasszonyos és a vőlegényes ház vőfélye együtt hívogatott, annak ellenére, hogy a lakodalmat külön sátorban tartották.

¹²⁹ A csigacsinálás főleg az Alföldön a gazdasszonyok egész napos munkája volt, darabonként pödörték meg a levestésztát. Esetenként „betaposták a csiga végét”, vagyis táncdal és iszogatással fejezték be a napot. GYÖRGYI 1990. 59.

¹³⁰ Párhuzama Szegeden: GYÖRGYI 1990. 59.

Első feladatuk az volt vasárnap reggel, hogy tiszteletüket tegyék a menyasszonynál, és kikérjék a vőfélyvirágot. (A kikérés mozzanatához kapcsolódó vőfélyvers szövege fellelhető a kötet *Függelékében*. Lásd az 1. számú vőfélyverset.)

- » A vőfénynek a virágát a menyasszonnak köll főtűzni. Vót hozzá vers is. A menyasszontú kikérték a virágot a vőfényök. Amikó főtűzték, mögköszönték, ittak egy pohár bort, osz möntek (1).

Ezt követően gyalog indultak szalagokkal és virágokkal feldíszítve a faluba hívogatni.¹³¹ (Lásd a *Függelékben* a 2. I. és a 2. II. számú vőfélyverset.) A házakhoz mindketten betértek, de csak az a vőfély mondta el a meghívóverset, akinek szerepelt a vendéglistáján az adott háznép. Ha egy családot mindkét lakodalmas házhoz vártak, akkor a szavalatot követően a másik vőfély is meginvitálta a családot. Ekkor történt a násznagy másodszori meghívása a vőfélyek által. (Lásd a *Függelékben* a 3. számú vőfélyverset.)

- » Ezök nem nagyon ittak, emondták a verset, mán fordútak is, osz möntek tovább. De mire visszaértek a hívogatásbú, jó ebéd várta mán űket (2).
- » A két vőfény mindég együtt mönt. Ha a mēnyasszonyos ház vőfénnye mondta el, akkó a mēnyasszonyos házba vótá möghívva. A vőlegény vőfénnynek kék szallagja vót mög fehér, a mēnyasszonyénak rózsaszí mög fehér (8).
- » Akkó vót jó, hogyha sokan vótak mind a két hejre hívogatva, akkó csak az egyiknek köllöt emondani a verset is. Ijenkó jobban mertünk inni. A másik vőfény csak mögkérdozte, mikó amaz emondta, hogy emongya-ē ű is. „Nē mongyad fijam, nē mondd!” Sosē akarták mégēccő hallani (21).
- » Nagy fijákerrā vittek ki kettőnket a tálagon* köröszttű Jázováig. Azé a pár házé ē köllött mönni. Egy héttē a lakodalom előtt hívogattunk (21).

Dolguk végeztével a vőfélyek, amikor estére visszatértek a lakodalmas házhoz, messzire hallatszó, vidám dalolászás fogadta őket. A mulatozókhöz ők is csatlakoztak, és gyakran megesett, hogy hajnalig vigadoztak.

Hétfői, keddi és szerdai előkészületek

Adatközlőim egyetértően vélekednek arról, hogy a süteménykészítést megelőző napon állt össze a segédkező asszonysereg a lakodalmas háznál, hogy a háziasszony segítségére legyenek a ház kicsinosításában. A visszaemlékezések viszont eltérőek voltak a napok pontos meghatározása kapcsán. Az előkészületi munkák közé tartozott a lakodalmas ház feltakarítása, kimeszelése és a főzés helyszínének előkészítése.

- » Hétfőn, kedden a rokonság segítközött körümeszēni, főtakarítani a házat a gazdasszonnak (2).
- » Meszelés az szerdán vót. Mē csütörtökön a sütemént csináták (4).

¹³¹ Párhuzama: „A rokon és ismerős házakat sorra járják a hívogató vőfények, a »kiskirály követei«”. NAGY 1934. 5.

Csütörtöki előkészületek

Csütörtökön sütötték ki az édes és a sós süteményeket – néhány helyen már szerdán megkezdték a munkát. Ezen a délutánon a férfiak sátor állítottak, majd árkot ástak köré, és föltöltötték a sátor alját, így készültek föl ősszel az esetleges esőkre. Amennyiben a hideg beálltával, késő ősszel tartották a lakodalmat, még kukoricaszár-kévékkel is körültámogatták a sátrat szigetelés gyanánt. Ezen az estén a meghívott családok, akik részt vesznek az ünnepségen, tyúkot, lisztet, tojást, tejet¹³² vittek a lakodalmas házhoz, ezzel jelezve részvételi szándékukat. A háziak finom kaláccsal és itallal kedveskedtek az este érkezőknek, és az egész nap segítőknek. A század elején még nem tartották sátorban a lakodalmat, később a szomszédos településekről bérelték ki, s lovas kocsival szállították.

- » Csütörtökön egész nap sütötték a sütemént. Mikó este hozták a baromfit, mindönkit illőt mögkínáni süteménnyē, pálinkává és borrhā. Aki gyütt, az jelönközött a gazdasszonná. Az, asz jelöntötte, hogy ē fog gyünni. Hozott csirkét, lisztöt, cukrot, tojást, egy kanta tejet (2).
- » Aki mönt a lakodalomba, az úgy jelözte, hogy hozott egy tyúkot (6).

A következő idézetben egy tanyai lakodalmi előkészületet olvashatunk:

- » Lēdagasztottuk a kalácsot a tanyán, oszt vittük a vajlingba másik tanyára, kettő mög mönt a harmadik tanyára. Egy fűtött a kemöncébe, mink mög sütöttük. Másik tanyára kettő mönt el, a harmadik tanyára mēgin kettő. Mikó oszt mögsüt, akkó hoztuk vissza āra a tanyára, ahun vót a lakodalom (2).

Csütörtökön az esti órákban mentek el a menyasszony ágyáért, a hozományáért és egyéb dolgaiért. Az esemény szertartásszerűen zajlott, kurjongatásokkal, bolondozással. Rendszerint a feladatra külön kiválogatták a leghangosabb asszonyokat és néhány férfit, aki segédkezett a cipekedésben. A cél az volt, hogy minél nagyobb lármát csapjanak. A költözés lefolyása és hangulata a résztvevők rátermettségétől függött.¹³³

- » Csütörtök este möntek a mēnyasszony ágyáé. Mög vót beszéve, hogy hány kocsi kő, hogy mennyi bútora van. A ló, kocsi ki vót szallagozva, úgy möntek a lányos házhoz. Legelősző a dunnát csomagóták be. A vőlegénnek vigyázni köllött, mē ezők az asszonyok ojanok vótak, hogy lētötték a lepedőt a földre, rá a dunnát, rágyűrték a vőlegént, oszt gyorsan a négy sarkát összekötötték. De ha a vőlegé kakasos vót, akkó ugyē nem hatta magát, akkó az asszonyok maradtak szégynbe. De ha a legént lē bírták gyűrni, bele a batyuba, akkó oszt rábaszott a legé, mē még föl is tötték a kocsira dunnástú, poggyászostú. Útközbe három-négy aszo, aki jó tudott óbégatni, danóta az ijen mulatós nótákat, hogy „este viszik a mēnyasszony ágyát”, mög mást. Mög kurjongat-

¹³² Párhuzama: „A meghívott családok a lakodalom hetében viszik a »zaduzsnicát«, ami annyit jelent, hogy a meghívott ház jelzi a részvételét a lakodalomban.” TÓTH-GLEMBÁ 2000. 47., PENAVIN 1983. 61., JUNG 1978. 103.

¹³³ Párhuzama megfigyelhető a kishegyesi leírásban: SZŐKE 2012. 62.

tak: „csontos a bokám, szőrös a pinám, bassza mög, kedves komám” – esz danóták végig az utcán a szélhámos asszonyok (2).

Pénteki előkészületek

A lakodalmat megelőző nap reggelén kezdődött a jószágok levágása, feltisztítása. Az asszonyok az előző este ajándékba hozott tyúkokat készítették elő (melyekből a lakodalmi leves készült), míg a férfiak a fő fogás feldolgozásával foglalatostkodtak, birkát, sertést vágtak. Az utca fiataljai („sori lányok” [1]) feldíszítették a sátor oszlopait, bejáratát, a fő helyet, ahol a násznagy és a menyasszony vagy a vőlegény fogadja majd az érkező vendégeket, idényjellegű virágokkal és örökzölddel. Az étkészlet beszerzésével a háziasszony néhány rokon asszonyt bízott meg, akik a falu népétől kértek kölcsön a szükséges mennyiségben, míg az asztalokat, padokat, székeket a férfiak lovas kocsival gyűjtötték össze a pénteki nap délutáni óráiban.

- » A férfiak levágták a malacot, birkát. Fődogozták a húst. Nem vót akkó sēm-mi, csak leves mög paprikás. Péntökön vágták, csináták mē nem lehetött sēhun táróni a húst (6).
- » Elejibe nem vót a sē, még az a mi időnkbe mög azelőtt még, hogy kihoztak mindönt. Jártak az asszonyok sorba, hogy innen is tizeöt tányért, amonnan amannyit. Asztalokat, padokat úgy szödték össze (6).

A LAKODALOM NAPJA ÉS MENETE

Egyházaskéri visszaemlékezőim szerint a lakodalmat mindig szombati napra tervezték. A vendégek létszámát a szervezők anyagi helyzete befolyásolta, továbbá nagy figyelmet fordítottak a rokonság megtisztelésére és arra is, hogy akihez hivatalosak voltak, annál leróják tartozásukat a megvendéglésükkel. Túl nagy lakodalom tartására senki sem törekedett. A módosabb családokban is maximum száz résztvevőre esett a választásuk, hiszen a vendégek számának meghatározásánál is a szokás játszott döntő szerepet. Jellegzetes, hogy a visszaemlékezésekben nem személyre, hanem házra számolták a résztvevőket, hiszen a gyermekek irányába nem fordítottak túl nagy figyelmet, mert nem foglaltak helyet szüleik körül, hanem társaikkal játszottak, táncoltak. Rendszerint külön asztalnál is terítették nekik. A szülők a meghívottak listájának készítése során beleszólást engedtek az esküvőjére készülő gyermeküknek is, néhány barátnőjét, cimboráját meghívhatta. Ha a fiatal legény vagy a lány kísérvével érkezett a lakodalomba, az jelezte, hogy hamarosan ők is összekötik életüket. Gyakran csak az eljegyzést követően jártak el együtt a fiatalok mások házasságkötésére.

- » Vót, akié csak a szobába vót. Tíz ház. Vagy a rokonságot mög két szomszédot szoktak möghínni. Egy házra három-négyet számótak. Nem úgy vót, hogy a gyerök ugyanúgy foglal egy hejjet, mint most. Terítöttek két asztalt, ott út, ameddig övött, oszt aztán mönt játszani (4).

» Tizehat ház¹³⁴ vót híva mög kilenc fiú, mög kilenc lán (32).

Adatközlőim többsége igen sok lakodalomban megfordult a negyvenes és ötvenes évektől napjainkig vőfélyként, koszorúslányként, vendégként és örömszülökként is. Csupán néhányan emlékeztek vissza gyermekkoruk lakodalmaira, és azokra a szokásokra, illetve házasságkötésekre, melyeket szüleik és jóval korosabb ismerőseik, szomszédjaik éltek meg, és meséltek el a téli esték beszélgetései alkalmával. Az alábbiakban a lakodalom menetét közlöm részletesebben, kitérve azokra a jelenetekre, amelyekben a vőlegény, ám főként azokra, amelyekben a menyasszony van jelen.

Reggeli

A lakodalom napja igen korán kezdetét vette, ekkor a menetrendhez alkalmazkodva látta el mindenki a maga feladatát. A vőfélyek a vőlegénnyel, menyasszonnyal, valamint a zenészekkel a násznagy házához mentek, hogy meghívják őt családjával, hogy eleget tegyen még a kereszteléskor vállalt feladatkörének. Általában ilyenkor, a lakodalom reggelén is tiszteletüket tették nála, és még egyszer meghívták.¹³⁵

A menyasszony és a vőlegény gyónni indult keresztszüleivel, vonattal a szomszédos település plébániájára.

» Nagyon nagy eső vót. Ě köllött mönni Bánáckóra¹³⁶ a négyórasi vonattá. A hétórásivā mög vissza. Gyütt visszafele a pap is velünk (21).

A lakodalmas házak szakácsai reggel feltették a paprikást, hogy ebédre elkészüljön. Ilyenkor már minden segítő jelen van, s részt vesz az asztalok megterítésében, a reggeli felszolgálásában, elkészítésében, hiszen azért hívogattak a reggeli órákra, mert étkezéssel is készültek, amelyen általában csak a segítők vettek részt és néhány vendég, aki korábban érkezett. A reggeli kínálat disznótoros aprólék, vagyis töpörtyű, májas hurka, véres hurka, füstölt kolbász és kocsonya¹³⁷ volt. Hamarosan a zenészek is megérkeztek. A vendégek nagy része ebédidőre csatlakozott az ünneplőkhöz. A meghívottak, ki-ki a saját lakodalmas házánál gyülekezett. Azok a résztvevők, akik hivatalosak voltak mindkét lakodalomba, igyekeztek eleget is tenni a meghívásnak. Az ebédet a menyasszonyos háznál, a vacsorát a vőlegényes háznál fogyasztották, és ott is fejezték be a napot.

¹³⁴ Párhuzama: „Pistáékná 15–20 ház vót, de csak a legközelebbi rokonok vótak ott is.” TÓTH-GLEMBÁ 2000. 47.

¹³⁵ Muzslyán a násznagyért és a násznagnéért csupán a vőfélyek és a koszorúslányok mennek a zenészek kíséretében, a jegyespár nem. TÓTH-GLEMBÁ 2000. 48.

¹³⁶ Egyházaskérrel szomszédos település, magyar neve: Oroszlámos, szerbül Banatsko Aranđelovo.

¹³⁷ Baranyában, a háromnapos lakodalomban a legényes háznál utolsó éjjel kocsonyával szolgálnak. Ez a „kitoló”. PENAVIN 1983. 70.

- » Befűtöttek egy kemöncét, be három tepszi hurkát, kóbászt, oszt vót mit önni (2).
- » Tízre hívogattak. Fél nyóckó vót röggeli. Májas is vót (4).
- » Hívogattak tízre. Úgy sē mönt oda sēnki, csak ebédre. Ajtóba várták őket az elejibe a házigazda mög a felesége. Vőfény köszöntötte be a vendégeket. Kiabáta, hogy „tarts kormányt, muzsikus!” Akkó a zenész leát, oszt a vőfény mondta a verset (6).
- » Kilenc órára hívogattunk, oszt vót kocsonnya főzve. Ez főleg a segítőközőknek vót (8).

Miután a gyónást követően visszatért a menyasszony és a vőlegény, ki-ki saját szülői házába, a lánynál kezdetét vette a menyasszony-öltöztetés rituáléja. Körülötte segédkezik a koszorúslánya és a násznagynéja. A családok rossz anyagi helyzete miatt kialakult a kölcsönruha hagyománya.

- » A koszorúslányok öltöztették a menyasszonyt, mög a násznagyné (4).
- » A menyasszonruhákat mög ékérték egyik a másikáját, az vót a szokás. A slajért mög a koszorút is kőccsön adták, mögsküdtünk benne, aztán viszsaadtuk. Ezt akkó mindönki így csináta (8).

Vendégfogadás

A vendégeket általában délelőtt kilenc és tíz óra környékére hívogatják, viszont a legtöbb esetben úgy kalkulálnak, hogy a vendégsereg ebédre érkezik. A sátor vagy ház bejáratánál a koszorúslányok várják a vendégeket. Itt adják le az ajándékaikat, melyek általában használati tárgyak. A vendégvirágok feltűzése után – melyekért cserébe, a virágos kosárba pénzt dobnak a vendégek¹³⁸ – belépnek a sátorba. Aki ebéd előtt megérkezik, azt a menyasszony/vőlegény szülei és testvérei fogadják. A gratulációk után a vőfély beköszönti¹³⁹ (lásd a *Függelékben* a 4. számú vőfélyverset), s közben a főasztalhoz kíséri a frissen érkezőket. Itt kezét ráznak az ünnepelttel, és a körülötte helyet foglaló násznaggyal, násznagynéval, valamint a vőlegény kísérőjével, aki a vőlegényes sátorban a fő helyen, a menyasszony helyén ül a lakodalom kezdetén, a menyasszony kikérése után viszont a vőlegény és a menyasszony egymás mellett foglal helyet.¹⁴⁰ A menyasszonyos sátorban hasonló az ülésrend.

¹³⁸ Párhuzamai: Rozmaringát tűz a vendégek kabátjára a menyasszony két legjobb barátja. Fizetni kell érte. PENAVIN 1983. 72. Muzslyán ebéd után tűzdelik fel a rozmaringot a vendégeknek a koszorúslányok. TÓTH-GLEMBÁ 2000. 59., NAGY 1934. 6. „Az 1950-es évekig rozmaringot tűztek fel az érkező vendégeknek, melyre kis masnit kötöttek, kéket vagy rózsaszínt, attól függően, melyik házhoz voltak hivatalosak.” SZŐKE 2012. 67.

¹³⁹ A vőfély vőfélypalcájával hangosan és ütemesen az asztalra csapott, és a „Tarts kormányt, muzsikus!” fölkiáltással leállította a zenészeket, majd szavalni kezdte a vendégbeköszöntő verset.

¹⁴⁰ Párhuzama: TÓTH-GLEMBÁ 2000. 57.

- » A két násznagy út a szélin, a vőlegény a koszorúslánnyā a közepin. Szépen ki vót díszítve a sátor. A házi lakodalomba a fő hejjön, a két ablak közt útek. A menyasszon mellett a Sanyi,¹⁴¹ mellettük, a menyasszon felū a körösztapja, amārū a körösztanyja (2).

A vendégeket – miután helyet foglaltak – itallal és süteménnyel kínálták a segítők. Sohasem határozták meg előre az ülésrendet.¹⁴²

- » Mikó néném lakodalmā vót, bort ittak. Pálinka is vót, de kis üvegökbe, oszt kínáták, nem vót, hogy az ott ál az asztalon. Mindönki möghúzta abbū a kis lapos üvegökbū. Mönt az embör oszt mögkínáta. Odatta az egyiknek, az adta a másiknak (4).

Nézelődők¹⁴³

Régebben a lakodalom nem egyéni ügy, hanem közösségi esemény is volt, s mindenkinek joga volt benne részt venni. Ennek tudható be, hogy a kíváncsiságokat is belenyugvással fogadják, a kapuban megkínálják, vendégül látják.

- » Avvā a süteménnyē mögkínáták, ha gyűttek az útcán, a nézőközönség, mög az asztarra is töttek belülle. A nézőgetőkbū ki mijen szömetelen vót, vót, aki begyűtt táncóni is (2).
- » Aki nem vót möghívva, az is nézte a menyasszont. Akkó vittek ki süteményt mög kalácsot (32).

Bokréta, menyasszonycsokor

A menyasszony koszorúslányai ebéd előtt kikérték az arától a vőlegénynek szánt ajándékot, a bokrétát (lásd a *Függelékben* a 6. számú vőfélyverset), és a vőfély kíséretében a vőlegényes házhoz mentek vele, ahol egy versezettel ismertette a koszorúslány a jövetelük célját (lásd a *Függelékben* a 7. számú vőfélyverset). Az ajándék átadása után a küldöttek visszatérnek a menyasszonyos házhoz a vőlegénytől kikért (lásd a *Függelékben* az 5. számú vőfélyverset), a menyasszonynak szánt ajándékkal, a menyasszonyi csokorral vagy menyasszonyi koszorúval, mely a menyasszony

¹⁴¹ A menyasszony kísérője a családjából kiválasztott legidősebb nőtlen fiútestvér, unokatestvér. Párhuzama: TÓTH-GLEMBÁ 2000. 57.

¹⁴² „A régi lakodalmakban nem határozták meg az ülésrendet, státusok szerinti beosztásra nem volt szükség, mert mindenki a társadalom egyazon szintjéhez tartozott.” SZŐKE 2012. 73.

¹⁴³ „Lagzinézők.” A hívatlanul összeverődők táncolnak egymással egy nótá erejéig. „Néhány hívatlan vendég a lagzinézők nótája után vacsorára is bennfelejtí magát. Az ilyen eltűrt vendégnek szűrös a neve.” BÁLINT 1968. 151. „Hívatlanok is érkeznek maskarában, megtáncoltatják a lányokat, enni-inni kapnak, és csakhamar eltávoznak.” PE-NAVIN 1983. 68. „[T]ányérokön süteményt vittek ki a bāmészködóknak, meg bort.” SZŐKE 2012. 67.

szüzessége jelképének számított. Az ajándéknak a koszorúslányok részéről történő beköszöntése pedig egy, az előbbihez hasonló versezettel történik.¹⁴⁴

- » Vót bukréta. Kapta a bukrétát, de adta érte a menyasszoncsokrot (értsd: a vőlegény). Nagyanya mán akkóra mögjárta Mukrint a menyasszoncsokoré. A fiú röndözte a menyasszoncsokrot, a bukrétát mög a lán adta a férfinék. Ez lakodalom napján vót, szombaton röggē (1).
- » A menyasszonyos házbú a koszorúslá vitte a bokrétát a vőlegénnek. Hosszú verseket köllött mondani. Tányérba vittük. A koszorúslánt a vőfény ekísérte, oszt a vőfénpácát akkó odatta a koszorúslánnak, oszt én vertem az asztalt, mikó akartam mondani a verset. Szép hosszú vót, de hát nem emlékszök (9).
- » Esküvő előtt vót, hogy virágot cserétek. Vitték a bokrétát, hozták a csokrot a koszorúslányok (15).

Ebéd

Délre, az ebéd közeledtével, már mindenki elfoglalta a helyét az asztaloknál. A vőfély felszólította a segítőköt, hogy készüljenek az ételek felszolgálására, majd beköszöntötte az asztalt (lásd a *Függelékben* a 8. I. és a 8. II. számú vőfélyverset), minden fogást külön verssel. A vőfély a levesestálat a kezében tartva mondta el annak beköszöntését (lásd a *Függelékben* a 9. számú vőfélyverset). Mögötte sorakoztak a segítők a többi fazékkal, melyek mind-mind arany-sárga tyúklevessel és benne csigatésztával voltak megtöltve. A zenészek az ebéd ideje alatt hallgatókat húztak, néhány házigazda ilyenkor arra intette őket, hogy járjanak körbe az asztaloknál, és húzzák a vendégek kívánságait.¹⁴⁵

A második fogás sertés- vagy birkapaprikás volt, főtt burgonyával és káposztasalátával. A vőfély tréfás mondókákkal vezetett be minden egyes fogást a beköszöntők mellett (lásd a *Függelékben* a 10. számú vőfélyverset).

- » A vőfény beköszöntötte az önnivalót, mög mindig hozzátötte, hogy ögyenek ebbú, mē nem lösz más. Mindig vöccölődött. Délbe vót ebéd. Disznópaprikás mög húsleves, vacsorára birkapaprikás. Másnap röggē mög vót a maradékokbú (8).
- » A vőfénynek az vót a dóga, hogy mikó az ebédöt, vacsorát vitték, akkó irányította, hogy mēre vigyék. Amejikök ojan jó vőfényök vótak, azok ojan jó vöccöket tudtak (14).

Ebéd után a vőfély felhívta a vendégek figyelmét, hogy hamarosan indulni kell az esküvőre,¹⁴⁶ majd megkérte a menyasszony szüleit, hogy hallgassák meg lányuk búcsúztató versét, amelyet ő maga szavalt a menyasszony nevében (lásd a *Függelékben* a 11. számú vőfélyverset).

¹⁴⁴ Párhuzama: TÓTH-GLEMBÁ 2000. 52.

¹⁴⁵ Párhuzama: SZŐKE 2012. 79.

¹⁴⁶ A régi lakodalmi hagyományokban a vőlegény vőfélye kikérte a menyasszonyt az esküvőre is. Ez volt az első kikérés, a második pedig az esti. Egyházaskéren ma már nem emlékeznek a szakirodalomban számontartott első kikérésre. GYÖRGYI 1990. 61.

A vőlegényes háznál az események módja és rendje megegyezett a menyasszonyos háznál történőével, a reggeli, az ebéd és a nézelődők tekintetében.

Nászmenet

A nászmenet a lakodalom napján a vőlegényes és a menyasszonyos háznál egy meghatározott időpontban indult, hogy időben érkezzenek először a hivatali ceremóniára, majd a templomi esküvőre. Különleges látványt nyújtott egy-egy gyalogos lakodalmi menet. A felvonulás az utcára csalogatta a falu lakosságát, akik gyönyörködhetek a nászmenetben és a menyasszony ruhájában. A menyasszonyos ház felsorakozása az esküvőre való menetel során a következő:

- » Legelősző mönt a vőfény mög a párja. Mē igencsak köllött, hogy lögyön neki. Ha nem vót, akkó a vőfény vagy a mēnyasszon testvérje vagy rokona. A vőfény után mönt a násznagy mög a násznagné. Utána mönt a mēnyasszon, mög aki vezette. Ekkó még a vőlegény odavót. A mēnyasszont az vezette, akit kiválasztott. Ojan szokás is vót, hogy a násznagy vezette vagy a testvér vagy az édosapja. Vót ojan is, akit a nagyapja vezetött. A mēnyasszon után mönt a két koszorúslán, utána az apa mög az anya. Aztán mög úgy, ahogy. Ki hogy párosodott össze. A zenészők az utólján möntek. Aki nagyon szeretött mulatni, az hátra maradt, oszt azok osztán rajcsúroztak izzadásig (2).

A násznép rendszerint italt is vitt magával. A hátul mulatók főként asszonyok voltak. Előfordult, hogy egyes családok meghívását igen sok lakodalomba szorgalmazták Egyházaskéren, hiszen mulatozásukkal, jó kedvükkel hozzájárultak az ünnepnap hangulatához. Általában zsebkendőket, fejkendőket lobogtatva mulattak, s igen gyakran le is maradtak a nászmenet elejétől, sőt előfordult, hogy a menet kettészakadt, s a hátsó rész csak a polgári esküvő végére ért oda.

- » Három hejít danótunk. Mink sokszó elő möntünk, egész gyөрөkkorátú a testvéröm sokat vót vőfény, oszt én möntem mellette. Mink өgyyet danótunk. Akkó a közepin mán mögin kezdtek más nótát. Hátú mög a zenészők előtt өgy másik csapat. De ez mind өgy sorba mönt. Nem is hallották өgymást. A vőfénnek hátra, hátra köllöt nézni, hogy terölje űket (20).

Egyházaskéren a templom a községháza közvetlen szomszédságában épült, így a nászmenet egyesülése szóba sem jöhetett. Régen igyekeztek külön felsorakozni. A településen a nászmenet a vőfély irányítása alatt arra törekedett, hogy az odafelé vezető és a visszaút ne legyen megegyező. Azokon az utcárszekeken, ahol az utca mindkét oldalán volt gyalogút, a templomba vezető utat bal oldalon, míg a visszaút a jobb oldalon tették meg.¹⁴⁷ A vőlegénynek és násznépének illendő volt előbb a helyszínre érkezni.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Párhuzamai: BORÚS 1981. 115. „[I]ndulástól a hazaérkezésig lehetőleg mindig más utcán kell végighaladni a vendégkoszorúnak: a szép menyasszonyt és a csinos vőlegényt minél több utcában meg kell mutatni.” SINKOVITS 1974. 85.

¹⁴⁸ Párhuzama: SINKOVITS 1974. 85.

- » Hézső nagyanya nem gyűtt. Akkó még nem gyűttek a szülők¹⁴⁹ a templomba. Fiatalok gyűttek. Násznagy, mög a násznagyné parancsót az egésznek, űk möntek. A zenészőket éfelezték. Felit éhozta, felit a tanyán hatták, hogy azok sē unatkozzanak, akik kint maradtak (1).
- » A polgári esküvőn egyik mögát kivű, a másik bemönt. Nem keverődött a két násznép. A zenészőket mindig fogták, mulattak, oszt mög köllöt áni, hogy beérjék űket (8).
- » Vótak asszonyok, akik nagyon szerettek mulatni, kurjongatni, akkó azok vitték a bandát (21).
- » Mindég a vőlegény mönt fő elősző. Igencsak külön vót a násznép.¹⁵⁰ Nem szabad vót egybeáni. Még másik utcába mög is átak, ha véletlen hamarabb indútak ē, hogy azok mönjenek el előre (21).
- » Kótyagos vót mán akkó a nép, hijába vártuk mög a hátsókat, akik a zenész körű mulattak, csak lēmaradtak (25).

A kurjantások senkit sem kíméltek, még a menyasszonyt sem. Szájukra vették a lakodalmi tisztségviselőket, a kíváncsiskodókat, magát a nászmenetet is. Igen sok volt a névre szóló kurjantás és a trágárságok, mégsem sértődött meg senki. Egy-egy felszólalást a násznép helyeslő ujjongással nyugtázott: „űju-juju-huju-jú” (20).

- » Mikó mönt a nászmőnet az utcán, vótak, akik ki vótak hajúva az ablakon, oszt nézték. Öreganyám ēkezde kiabáni: „Aki kinéz az ablakon, tarka kutya fossa nyakon”¹⁵¹ (22).
- » Ez a lábom, lábom, jobban járjon, ez, ez, ez, jobban járjon, mind emez (2).
- » Ez az utca kanyarodik, a mēnyasszony mosojodik (2).
- » Farkasékná füstös kémény, sokat ott hát a vőlegény (1).
- » Farkaséknak fehér házuk, nem lősz többet Julis lányuk (2).
- » A mēnyasszony kötője, följobb álljon gyűvőre (2).
- » Három tőkmag a sarokba, gyerők van a mēnyasszonba (6).
- » Vörőshajma haja nékű, a vőlegén gatyá nékű (20).
- » A násznagy űr nagyon görbe, sokat hágott a gödörbe (20).
- » Ez az utca kanyarodik a vőlegény/mēnyasszony mosojodik (25).
- » Ez az utca jaj de fás, a vőlegény de kurvás (18).
- » A násznagy űr, jaj de görbe, sokat baszott a gödörbe (18).
- » Ęszaladt a kopasz nyúl, bassza mög a násznagy űr (18).
- » Piros alma haja nékű, a vőlegény gatyá nékű (18).
- » Aki miránk haragszik, majd mögbékül tavaszig (18).

¹⁴⁹ Párhuzama: PENAVIN 1983. 73.

¹⁵⁰ Külön állt és ment a két násznép. „A menyasszony azért ment külön, hogy bizonyítsa, önszántából megy férjhez, nem kényszerből.” BORÚS 1981. 122., HEGEDŰS 1942. 35.

¹⁵¹ Az ilyen és hasonló kiáltások alapvető célja távol tartani a fiatal párt fenyegető gonoszokat. PENAVIN 1951. 449.

Polgári esküvő

A tömeg a hivatalba ment először. A polgári esküvő részleteiről számolt be egyik adatközlőm:

- » A házasságot már akkor is a törvény által erre a célra kijelölt polgári tisztviselő előtt kellett megkötöni. A házasságkötés nyilvánosan, az erre rendelt hivatalos helyiségben történt. Formája az, hogy az együttesen jelen levő házaspár mindegyike a polgári tisztviselő előtt két tanú jelenlétében személyesen kijelenti, hogy egymással házasságot kötnek, mire a polgári tisztviselő a házasságkötést a törvény értelmében házasságnak nyilvánítja (18).

Ezt követően a násznagyok, az új pár és az eskettető itallal koccintott a fiatalok boldogságára.

Egyházaskéren a múltban volt helyben lakó anyakönyvvizsgáló, ez okból a lakodalom időpontjának meghatározása nem ütközött túl nagy nehézségekbe. Az eskettető rendszerint hivatalos volt a lakodalomba, esetenként csupán az ünnepi vacsorára.

- » Először vót a polgári, oszt möntünk aztán át a templomba. Csak szombaton vót lakodalom, de ha uszkucsilás vót, akkó hétközbe is esküdtettek (20).

Templomi esküvő

A templomi esküvőt a lakodalom napján tartották, közvetlenül a polgári esküvőt követően. Alkalmanként lányszöktetés esetén rendezték a ceremóniát hétköznapi módon, akárcsak a polgári esküvő esetében. A templomban külön ült a két násznép, a vőlegény vendégei a jobb, a menyasszony vendégei a bal oldalon. Aki mindkét családhoz hivatalos volt, választhatott ülőhelyet. A templom előtt a menyasszony vállára a vőlegény násznagynéja ráhelyezte az avatóruhát átlósan, és levette a hölgy bal kezéről az eljegyzési gyűrűt. A szertartás során az eskető pap a vőlegény és a menyasszony előtt vonult be. A vőlegényt a tanúk követték, és az oltár elé érkezve visszafordultak, majd a menyasszony vonult be a tanúja kíséretében. A római katolikus esküvő során a jegyesek az eskető pap és két tanú előtt kinyilvánították házassági szándékukat, hűséget fogadtak, és ígéretet tettek arra, hogy vállalják a házasságukból születendő gyermekeket. A házasságkötés szertartása során a pap a házasságot kívánókhoz szólt, kérdéseket tett fel nekik, amelyekre válaszoltak, majd ősi magyar szokás szerint esküvel erősítették meg az ígéretüket. A pap ezután megáldotta a gyűrűket, amelyeket az áldást követően a férj és a feleség a szeretet és a hűség jeléül egymás jobb kezének ujjára húzott. A gyűrűhúzást követően a pap és a násznép egyetemes könyörgéssel kérték a mindenható Istent, hogy szentelje meg és halmozza el áldásával az új házastársakat, majd a pap nászáldást kért a házastársakra.

A templomból kilépve tartották a szokást – talán a legszigorúbban – az elsőbbséget nyelő szerencséséjéről.

- » Éccőre lépjé ki a templomba, mē, ha nő lép ki előbb, akkó az viszi a kalapot végig. Mink éccőre léptünk ki. Figyelmeztettek mindön iránybú, hogy éccőre (1).

- » Aszonták, hogy az asszon lép ki előbb, akkó az lösz a főnök.¹⁵² Ára emlék-szök, hogy az asszon rokonai lükdösték, hogy mönjön ki előbb. Még hátra is szót, hogy „no mán, fölűktök, mit toltok annyira!” Annak sëmmi jelen-tősege (6).
- » Vót, hogy egy nap vót két lakodalom. Elsőbb egyik mönt fő, aztán a másik¹⁵³ (9).
- » Mink éccörre léptünk ki, akkó mondom: „Mind a ketten parancsolunk.” Az vót, hogy aki kijér hamarább, az parancsol (32).
- » Az oltártú ketten gyütt kit az új pár. Osz babona vót, hogy iparkodjon a menyasszon előre kilépni, hogy ű lögyön a gazdasszon a sëm mibe (8).
- » Aszonták, hogy ha esik az eső, akkó rosszu élnek majd (8).
- » A vőlegénnek köllöt előbb fölérni, oszt várni köllött a menyasszonyra a templomná (20).

A cukorkadobálás kiemelten fontos mozzanata volt a lakodalomnak a templomi esküvő után.¹⁵⁴ Különösen a falu gyermekei örvendeztek. Rendszerint a vőlegény vásárolta az édességet.

- » A mi időnkbe mán divat vót a gyűrű. De én még as sē möntem ē vönni. Jós-ka mög neköm nagyot vött. De aranygyűrű. Én ēdobtam a cukorrā. Mikó kigyüttünk a temlombú, lükdöstek az ajtóba, hogy mönjenk előre, én mög közbe rá akartam húzni a vastagabb ujjamra, hogy nē veszíjjem el. Akkó nem lösz rōndös szōrōncse, aszonták (9).
- » Valamikō régōn vilofcukrot dobátak. Azt otthon csináták. Piszkos vót, mocskos vót, de a gyerōkōk összeszōdték, oszt örűtek neki. Azt a cukrot igencsak a vőlegény vōtte előre (1).
- » A cukrot, amit szortam, a vőlegény vōtte (8).

Adatközlőim kiemelték az ötvenes, hatvanas évek politikai körülményei okozta vallástilalmat és ennek az egyházi házasságkötési hagyományra történő hatását.

- » Aztán mind mögesküdütt templomba, csak titokba (8).
- » Akkó nagyon tiltották a vallást. Nem jártuk hittanra. Otthon tartottuk az ünnepöt, az iskolába mög asz tartották, hogy nincs Isten. Vót, aki nem mert mögesküdni nyilvánosan, csak úgy titokba, később (15).

A templomból hazafelé menet mindenki visszatért a vendéglátójához. A nász-nép már felszabadultabb volt, körülbelül erre az időre ürültek ki a mulatók kezében az italosüvegek is a zenészek előtt.

¹⁵² Párhuzama: JUNG 1978. 116. „Esküvő után az lesz a gazda a házban, aki előbb lépi át a templom küszöbét.” GYURA 1973. 122. „[E]gyszerre lépjen ki a templomajtón a vőlegénnyel, hogy ne legyen elnyomott az otthonában. Mindkettőjüket figyelmeztették erre.” SZŐKE 2012. 70.

¹⁵³ „Ha egy nap több lakodalom volt, arra törekedtek, hogy a két menyasszony ne találkozzon, mert az rossz jel, boldogtalanok lesznek.” BORÚS 1981. 124.

¹⁵⁴ Párhuzama: SZŐKE 2012. 70.

- » Szokás vót bort vinni magukkā, később mög mán sört is. A bort féliterös üvegökbe vitték, azt össze is vót szabad törni. Vót, aki egész garabojjá vitt otthonrú üvegöket, mē készűt rá, hogy ha az ēfogy, ha össze is töri, akkó a sajátját, hogy nē a gazda károsúljon, hanem ű a sajátját összetörte. Különösen a központba, a kanyarokba vót szokás. Össze is söpörte mindönki a háza előtt, mikó ēmönt a háznép (20).
- » Különösen visszafele, mikó vitték mán vissza az üresseket, mē visszafele ugyē mán jó kiürűt, oszt nem vitték azokat vissza. A gazda mög rá vót erre készűve. Nagyobb részire, ojan féliterös üvegök vótak készítve, hogy asz vi-gyék (25).

A második asszonyavatás

Az oltárt megkerülő séta Egyházaskéren a templom felépülése után vált szokás-sá.¹⁵⁵ Tóth-Glemba Klára írja muzslyai lakodalomleírásában, hogy az asszonnyá avatás szokása a hatvanas évek után jött divatba Muzslyán. „A templomi esküvő után, még benn a templomban a vőlegény keresztanyja egy szalaggal (amely lehet rózsaszínű vagy kék; a rózsaszín abban segít, hogy az utód leánygyermek legyen, a kék pedig, hogy fiú) átköti a menyasszonyt” (TÓTH GLEMBÁ 2001. 164.). Az avatóruhával kapcsolatos szokás változata megegyezik az egyházaskérivel. Az asszonyavatás szokásának a néprajzi szakirodalomban ismert első típusa az, amikor a pap a házasságkötéskor áldja meg a menyasszonyt, míg a második típus az elsőszülött gyermek keresztelése alkalmával történt asszonyavatás. Akkor az édesanyát is elvezették a templomba, hogy a pap megáldja (BURÁNY 2001. 113.). A második asszonyavatás eredetileg csak az együtt hálás után következhetett, hiszen úgy hitték, hogy esküvő alatt a menyasszonyra számtalan veszély leselkedik, s az egyházi szer-tartás által lép ki ebből az állapotból.

- » A két menyasszony a pappā együtt mögkerűte égő gyertyávā az oltárt. Főljállotta Máriának a pap, hogy mos mán mink is asszonyok vagyunk, ojan imádságos hókuszpókusszā. Akkó még divat vót, hogy kötöttek egy ruhát a vállára. Az vót az avatóruha. Mikó mögesküdtünk, utánna vót ez. Az valami szokás vót. Aztán, mikó visszaérté a körbű, akkó mögfogtuk a vőlegény kezit, oszt együtt gyűttünk ki (2).
- » Mög köllött kerűni az oltárt, oszt visszafele csókótuk mög a Jézuskát. Mind, násznagy, vőlegény, menyasszony mög a koszorúslányoknak mög köllöt ke-rűni. Mindönki külön, egymás után. Az avatóruhát a nászasszon vagy a kö-rösztanyja vötte a lánnak (9).

¹⁵⁵ Párhuzama: „Amikor a pap megeskette a fiatalokat, akkor a menyasszonyt a násznagné kivezette a sekrestyébe, s ott letérdelt a pap elé, s a pap asszonnyá avatta (szentelte) a menyasszonyt.” SZŐKE 2012. 70. „[A] nyoszolyóasszony az öregvőfély kíséretében el-vezette az újasszonyt az avatóra a templomba.” JUNG 1978. 111. Másutt írja: „A szokás valószínűleg középkori hagyományra vezethető vissza.” JUNG 1978. 252. Párhuzama még: BESZÉDES 1988. 53.

- » Avatóruhát a násznagyné vötte, a vőlegényé. Mikó mögvót a gyertyás kör-mönet. A pap körüvezetött az oltárná. Azt a ruhát mög is szentőték. Tarka¹⁵⁶ sejöm, nyári anyag vót az, oszt abbú egy ruhát varrtak (20).
- » Avatóruhát a vőlegény násznagya vötte. Mikó möntek az templomba, az oltárná tötte föl. A násznagyok kísérték körü az oltárná a pappá a lánt. Az vót a divat, hogy ojan kék¹⁵⁷ vót, oszt itten vót mögkötve (a derekára mutat) (19).

A menyasszonyos háznál történő sortánc – menyecsketánc

Az asztalokon az italok mellett finomabbnál finomabb édes és sós sütemények várták a vendégeket. Az esküvőről visszatérve a menyasszony eljárt a menyasszonytáncot, azaz a sortáncot.¹⁵⁸ A vőfély kérte fel először, verssel üdvözölte (lásd a *Függelékben* a 12. számú vőfélyverset), majd ő vezette táncba.¹⁵⁹ A zenészek a „Jaj de csinos menyecske lesz ebből a lányból, kerek kontyot fonnak majd a hajából” kezdetű nótát húzták. Majd a vőfély mindenkit névről szólított, és meghívott egy menyasszonyi táncra. A legközelebbi rokonokkal kezdte, majd a baráti körrel folytatta. Aki tehetősebb volt, nagy címletű pénzzel fizette ki a táncot, amelyet feltűzött a menyasszony ruhájára. Akinek kevéske pénze volt, az a násznagyné által tartott szitába vagy tányérba tette az összeget.¹⁶⁰ A násznagyné folyamatosan kavargatta egy fakanállal, hogy szaporodjon. A pénz általában a fiatal páré lett, csupán a legszegényebb családoknál használták fel a lakodalom finanszírozására.

- » A menyasszonytáncba húzták a zenészek a frissest, a menyasszonyt mög cserégették, pézt mög dobáták a vajlingba, a röstába, kinek mi vót (1).
- » A lányos házná akkó vót, mikó hazaértek a templombú. Éccő kerestek a láná, éccő a fiúná. Ijenkó a vőlegény nem is vót a tájon, a lán egyedű keresött (6).
- » A sortáncbú a pézt az én apám nem vötte el, de az ipam az igen, mē köllött a péz a zenészeknek, akik mög vótak fogadva (32).
- » Elejibe névrü szoligattunk még a legkisebb györököt is. Vót, hogy mögsértődtek, ha nem mondták a nevit. Kezemebe vót a papír, a vendégök listája. Mikó efogyott a lajstrom, a végire ért a papírnak, akkó vót, aki újra mönt, fizetött. Lēütették a menyasszonyt, akkó aki nagyobb gavallér vót, az fizetött, hogy főkötsék. Vót ijen, hogy evvē még bírt pézt keresni. Vót, aki söprút adott a kezibe, mög fizetött, akkó söprögetni köllött neki. Aztán, mikó ölég vót, akkó a lánt a násznagya kivezette (21).

¹⁵⁶ „Asz jelözték, hogy a fehér ruhárú átmén a tarkaságra” (8).

¹⁵⁷ „A fiú kék, a lán mög mindég rózsaszí szín, oszt mos mán a legéhön tartozik a lá” (9).

¹⁵⁸ „[M]inden vendég, gyerek, legény egyaránt fordul egyet a menyasszonnyal, s utánna táncpénzt fizet. Az így gyűlt pénzen – régi szokás szerint – üszöborjút vesznek az új párnak.” NAGY 1934. 6.

¹⁵⁹ Párhuzama: BORÚS 1981. 128.

¹⁶⁰ Párhuzama: „Két tányért összeborítanak, és abba gyűjtik össze a pénzt. Régebben rostába dobálták, és forgatópénz volt a neve. Ahány lyuk van a forgatórostán, mondták, annyi gyereke legyen.” BORÚS 1981. 128.

Lánykikérés

A vőlegény vőfélye háromszor kérte ki a menyasszonyt (lásd a *Függelékben* a 13., 14. és a 15. számú vőfélyverset). Pálcája mellett, amikor a lánykikérésre indult menetet vezet, kezében tart egy borosüveget, a nyakán díszes fonatos kaláccsal.¹⁶¹ Minden alkalommal verset szavalt, majd miután visszautasították, visszatért a vőlegényes házhoz, később pedig újra elindult. Harmadszorra már a násznép kíséretében ment. Mivel ennyi lánykikérésnek nem tudtak ellenállni, beengedték a vőlegény násznagyát, de a vőlegényes házból érkező násznépet nem. A lány násznagya találós kérdéseket tett fel a legény násznagyának.¹⁶² Ha megválaszolta azokat, akkor kiadták neki a lányt, ha nem tudta, megsúgták. A szokásmozzanat értelmezése szerint a násznagynak meg kell harcolni a lányért, s habár csak szóban, ez mégis a nőrablás nyomaira vezethető vissza. Az alábbiakban néhány begyűjtött kérdés és válasz olvasható.

- » Mikó aludta legnyugodtabb álmát Ádám atyánk a paradicsomban? (Még Isten nem teremttötte mög Évált.) (6)
- » Hun hatta Ádám a kapáját, mikó Isten kiküdte őket a Paradicsombú? (Hát a nyelibé.) (6)
- » Hun nem járt még az Isten? (Hát putripalláson. Hát mijé? Mē a putrinak nincs pallása.) (6)
- » Mikó lösz leghabosabb az újasszony lába köze? (Mikó majd feji a tehenet, oszt a fejő ott lösz a habos tejjē.) (6)
- » Mikó van a libán legtöbb toll? (Ha a gúnár is rajta van.) (6)
- » Hogy neveznénk a disznó farkát „a” betű nékű? (Disznó segge fedője.) (6)
- » Hogy híjják a kiherűtt gúnárt? (Paj-paj.) (6)

¹⁶¹ Párhuzama: NAGY 1934. 5. „A sövényháziak szerelömkalács néven emlegetik.” BÁLINT 1968. 150. Gomboson „a két násznagy fölrozmaringozott csutorát vitt magával, a csutorán lakodalmos kalács, kálínkó volt”. JUNG 1978. 107.

¹⁶² Párhuzama: JUNG 1978. 106., NAGY 1934. 6. A korábbi szlavóniai népszokásokban: „A vőfélynék meg kell harcolni a lányért. Igaz, csak szóval, de ez is a régi nőrablás nyomát őrzi.” PENAVIN 1983. 65. Ürményházán „kocsival vitték a menyasszonyt egyik faluból a másikba, mikó fölűt a menyasszony a kocsira, akkó addig nem szabad vót kimenni, még meg nem mondták, hogy min ül a menyasszony. Hát ugye az ülésen vagy pokrócon, de vótak vicces emberek meg humorosok meg gazemberek, alátettek egy sárgarépát.” TÓTH 1983. 116. Az egyházaskérikre az endogámia jellemző, habár a hetvenes évektől kezdve egyre többen választottak párt maguknak a szomszédos településekről. Így került hangszalagra egy visszaemlékezés egy egyházaskéri vőlegény és feketetői menyasszony kézfogójáról, amely nagyban hasonlít az ürményházi gyűjtéshez: „Éccő nagy bajba vótunk. Mínek vótunk a násznagyok, oszt az vót a kérdés, hogy mi van a nászasszo szoknyája alatt. Ha déda kitanálja, akkó ekapjuk a lánt. Ami csak létezött, sorótuk: kombinét, bugyi, melltartó. Smeska néni nagy jóba vót velünk, oszt odagyütt mögsúgni, hogy cumisüveg” (1).

A sikeres választ követően ki kellett adni a lányt. Előfordult, hogy ilyenkor másikat lányt hoztak a vőlegény elé,¹⁶³ de végül átadták a menyasszonyt, ennek öröme pedig egy rövid ideig együtt mulatozott a két násznép. Amikor kiadták a lányt, annak búcsúztatója következett, melyet rendszerint a menyasszonyos ház vőfélye mondott az ara szószólójaként. A vers a menyasszonynak a szüleitől, a testvéreitől való búcsúzásról szólt. Eredetileg a férjhez menő leány szavalta, de terjedelme miatt manapság már kevesen tanulják meg. Ezt tartják még ma is a legszebbnek, hallatán gyakran meghatódtak, sírva fakadtak a közeli családtagok és a menyasszony (lásd a *Függelékben* a 16. számú vőfélyverset).

Távozás előtt a vőlegény vőfélye rövid versikével hívta meg a menyasszonyos házat a kálátóba (lásd a *Függelékben* a 22. számú vőfélyverset). Eredetileg később, az est alatt, éjfél előtt néhány órával tért vissza a vőfély hívogatni.

- » Ijen marhaságok akkó is vótak. Akkó mönt a menyasszonyé az egész háznép zenévē. Ott az asztalná a násznagynéná vót ez a vitatkozás (6).
- » Sortánc után kikértek, ēbúcsúztattak, oszt útűnk a kocsira, oszt aszonták, hogy nē nézzek vissza, mē maj visszavágyok.¹⁶⁴ Aztán, azē mégis visszagyütűnk, mē ott nem vót munka (8).
- » Na mög a lűvés. Mikó a menyasszont vitték a vőlegényös házhon, akkó vót durrogás. Minállunk az öreg az egyik asszon lábát besörétözte. Addig lűtt, addig lűtt, be vót mán ugyē, az öreg is rugva (20).
- » Az első kikérés, másodikra a vőfény mén, mög az egyik koszorúslán. A harmadikszó, mikó möntűnk, akkó mán a násznéppē. Mikó köze értűnk, én előreszaladtam, hogy mire odaérjenek, ēmongyam azt a kis verset (21).
- » Kikértem harmadszorra a menyasszont, oszt a két násznagy dēkázott. Nekűnk vőfényöknek nem sok beleszólásunk vót, hacsak nem tudtuk a mögöldást (21).
- » Mikó este vittűk el a menyasszont, a vőfénynek mög köllött hívni a menyasszonyos csapatot kálátóba. Még arra is vót külön vers (21).

Mindkét vőfély a fizetségét a menyasszonytól kapta meg, még a vőlegényes házhoz történő indulás előtt.

- » A kendőt, azt igencsak akkó kapta el, mikó ēgyűtt a vőlegényös vőfény eskűvő után kikérni a menyasszont. Ekkó tűzték fő mind a két vőfénynek a kendőt. A menyasszony evvē köszönte mög a vőfénynek a dógát, a kendővē. Fizetés nem vót a vőfénynek (25).

¹⁶³ „Vót, hogy kövér kórót vittek elébe. Aszonta a vőlegény násznagya, hogy ez mán ki van fűrva. Űneki mán ijen nem kő, ez nem az” (1). Párhuzama: „A menyasszonyt csak harmadszorra vezették elő, előbb vagy öregasszonyokat, vagy pedig koszorúslányokat vezettek be.” JUNG 1978. 106.

¹⁶⁴ Párhuzama: SZŐKE 2012. 68. Egyéb variánsa: „A menyasszonynak nem szabad hátraforogni a lakodalmas menetben, mert rövid lesz a házaselete.” GYURA 1975. 707.

A vőlegényes házhoz történő érkezés

Azt tartják, hogy mindig a vőlegényes háznál van a jobb lakodalom, hiszen a lánykikérés után ott tartózkodik a menyasszony és a vőlegény. A násznép nagy mulatozás közepette vonul végig a falun. Kurjongatnak, és egy dalt énekelnek jellegzetesen ilyenkor:

- » „Gyere ki, te vén boszorká, nézd mög, mit hoztunk. Szőkét-ë, barnát-ë, mié fáradtunk. Esküdoztunk, fáradoztunk, de nem nagyon jó. Maj möglátod, vén boszorká, hogy tē dógozó”¹⁶⁵ (2).
- » „Ēmöntünk mi most a lányé, ē is kaptuk ēgy kéve száré!” (2).

Mivel többnyire ősszel tartották a lakodalmakat, a lánykikérés idejére besötétedett. A végigvonuló násznépre viszont továbbra is kíváncsi volt a település lakossága: „Akik nem vótak möghívva a lakodalomba, az utcasarkon vagy a házuk előtt szárbú, ízékbű tüzet raktak, oszt várták a násznépet, hogy mögnézzék az ifjú párt” (4). A vőlegényes háznál, hogy megvilágítsák a bejáratot, a kapuban vasvillára főlszúrt, petróleumba mártott kukoricacsumákat égettek.

Ennél a mozzanatnál válik véglegessé a menyasszony és a vőlegény számára az előző státusuktól való eltávolodás, s az új viszonyokba való beépülést újabb cselekménysor előzi meg, melyek van Gennep felosztása szerint a beépítő rítusok kategóriájába tartoznak már. A bejáratánál a vőlegény szülei mézes pereccel vagy sós pereccel és egy kanál mézzel várják a fiatal párt. A peracet a vőlegény és a menyasszony kettőbe töri. A hiedelem szerint, akinél a nagyobb darab marad, az lesz az úr a háznál.¹⁶⁶ Egy-egy kanál méz pedig az életük édessé tételére szolgál.¹⁶⁷

- » Mikó kiértünk a tanyára, nagyanya tartotta a kistányérba a mézes perecöt. Asz köllöt szétszakajtani, oszt mögönni. Oszt vót benne ēgy szál cërna. Ojan mézes lögyön a családba az élet. Azt a cërnat belefönják a kőt kalácsba, de nem kötik össze. Az vót a mézes perec, mézes madzag. Szokás vót mögpuszíni az anyóst, mög az apóst¹⁶⁸ (2).
- » A menyasszont a vőlegényös házhó a két koszorúslá¹⁶⁹ mög az Ágnis néni kísérte, az vót a gardedám, aki vigyázott a koszorúslányokra (2).

¹⁶⁵ A fenti rigmus az örömanya ellen irányuló csipkelődés, hiszen a legény éppen édesanyja dolgának megkönnyítése végett hozott újasszonyt a házhoz. Ezzel csalogatták ki a vőlegény édesanyját az utcára.

¹⁶⁶ Bálint Sándornál a perec kettészakítása „annyit jelent, hogy kenyerüket ezentúl már meg fogják osztani”. BÁLINT 1968. 150.

¹⁶⁷ Párhuzama: Az ajtón belépő fiatal pár szájába kanálnyi mézet tesz a ház asszonya, hogy édesek legyenek egymáshoz. PENAVIN 1983. 66. A vendégeknek osztják a mézbe mártott, fehér kalácsfalatokat, hogy a szerelmük olyan édes legyen, mint a méz. TÓTH 1943. 110.

¹⁶⁸ „Tiszteletöt jelentött, hogy efogadta mönyinek, emez mög ütet anyóssának” (1).

¹⁶⁹ „Két pár koszorúslány, a menyasszony legközelebbi barátnői, elkísérték barátnőjüket a vőlegényes házhoz, hogy ne legyen magányos.” SZŐKE 2012. 71.

- » A vőlegényös házná perec vót. Anyósom tartotta. Cěrnát tőttek bele a tészta-ba, hogy nehezebben szakadjon ě. Mėzbe vót belemártva, hogy ődős lögyön az élet. Akijé nagyobb vót, az lősz az úr a házná (8).
- » A mėnyasszonyt mikó este ěvitték, az anyós mög az após várta, oszt törték azt a perecőt el a vőlegėnnyē, oszt akiné nagyobb darab maradt, az lőtt a gazda (15).

A vőfély beköszöntötte a házba őrkező menyecskét (lásd a *Függelékben* a 17. számú vőfélyverset). A vőlegény és a menyasszony ez alkalommal már együtt foglalt helyet a fő helyen, a vacsorára készülve.

- » Karospad vót. Főlrőrű ěgy kis virág. Oda űtek. ěgy tányėrbú övött a mėnyasszony mög a vőlegėny. A mėnyasszony felű űt a násznagy, a vőlegény felű a násznagynė. A koszorúslányok mög körű űtek (8).

A zenekar rázendített egy hosszú csárdáscsokorra, jó leizzasztva így a táncolókat. Azok meg vidáman heccelték őket a „Nem bírják a zenészők!” felkiáltással. Az ifjú pár együtt táncolt a nász néppel. Határtalan volt a vigadozás. A nagy mulatozást a vőfély szakította meg, egy-egy vicces versikével szórakoztatta a vendégsereget, hogy a zenészek néha pihenhessenek. Felsorakoztatott néhány fiatalembert a vőlegény baráti köréből, és egyenként kicsúfolta őket (lásd a *Függelékben* a 18. és a 19. számú vőfélyverset).

Vacsora

Vacsora előtt mindenki elment haza megetetni, megitatni háziállatait. Utána átöltözve, felfrissülve tértek vissza a vacsorára. Az új pár egy tányėrból evett.¹⁷⁰ A vőfély minden fogás előtt egy ételbeköszöntő verset szavalt (lásd a *Függelékben* a 20. és a 21. vőfélyverset).

- » Ezután vót a vacsora. Vacsora után mõntek körű is a zenészők, mög táncra is húzták. A gazda mondta, hogy mõnjenek sorba, oszt kérdőzzék mög, hogy kinek mi a nótája, oszt húzassák (8).

A vacsora alatt sor került a menyasszony cipőjének eltulajdonítására. Az ara nem ellenkezett, hiszen jól tudta, hogy ezzel is némi pénzt keresnek, amikor az árusítás során azt a násznagy visszavásárolja.¹⁷¹ Dramatikus játék formájában zajlik.

- » A vőlegényös házná lopták el a cipőjít, oszt azt a násznagy köllött, hogy visszavőgye pézé. Az is a fiataloké lőtt. ěccő addig ěgyeztek, addig ěgyeztek, hogy jócskán sok péz odaűszott. Mos tízet, mos húszat, aztán ennyijé nem adja csak az ěgyiket. Vėgű mán behoztak ěgy zsákkā, hogy válassza ki a

¹⁷⁰ Párhuzama: SZŐKE 2012. 78. Akkor ezután mindig szeretni fogják egymást. GYURA 1975. 708.

¹⁷¹ Párhuzama: „A koma a menyasszony cipőjét árulja.” PENAVIN 1983. 68. „A vacsora vége felé az öregvőfély ellopta a menyasszony egyik cipőjét.” JUNG 1978. 108.

násznagy, hogy mejik a menyasszonyé. De egy sē vót a menyasszony cipője. Akkó mondták neki, hogy hát akkó keresse mög. De az mögvót, hogy kiné van. Aki így kapható vót a bolondságra, az üzletöt vele aztán. A gyerökök bemásztak a cipőjé. Kicsiket főbízatták, az bemászott hátú a sátor alatt, oszt évitte a vőfényhön vagy akihön (20).

- » Mikó a násznép övött, akkó a zenészök möntek körbe, odamöntek az asztalokhon, oszt húzta a vendégek nótáját (20).

Vacsora után a szakácsné körbejárta a vendégek asztalát, begyűjtötte a dicséreteket.

Amíg a zenekar vacsorázik...

A vőfély szórakoztatta a vendégeket különféle csúfolódó versekkel,¹⁷² és az elloptott menyasszonycipő is ekkor keltett nagy szenzációt.

- » Vót, hogy mán mikó möglött a cipő, akkó bort dűtöttek bele, oszt mög köllött inni a násznagy úrnak (1).
- » Mikó átvitték a menyasszont, akkó ellopták a cipőjit a vőlegényös házná a lánnak. Azt a násznagynak köllött mögvönni. Viccölődött két valaki. A gyerökök mög ellopták az asztal alú a cipőt, dehát akarta is a menyasszony, mē az is pénz vót. Azt a pézt, amit kiégyezködtek, hogy a násznagy kifizesse, az a fiatal páré vót (8).
- » Mikó a vőlegényös házná évitték a menyasszon cipőjit, nem bírt a menyasszon kimönni táncóni, akkó oszt jelentközött az egyik, hogy na, majd ű lösz a cipész. Összeszökött risz-rosz cipőket, oszt fizetteté a násznaggyá a cipőt (26).

Menyasszonytánc, újasszonytánc¹⁷³

Miután a zenekar megvacsorázott, a menyasszonytánc vette kezdetét. A vőfély irányítása alatt zajlott a násznagy közreműködésével. Megveregette a vőfélybotjával az ajtófélfát, az asztalt vagy a padot. A zenészeket csárdásra intette, majd a menyasszonyra terelődött a figyelem. A vőfély mindenkit név szerint szólítgat a vendéglistáról, a sorrendet már előzőleg megírták¹⁷⁴ – néhányan sortáncnak is nevezik a menyasszonyos háznál zajló hasonló szokáscelekmény után (vö. A menyasso-

¹⁷² Párhuzama: NAGY 1934. 7.

¹⁷³ „A vőfély felszólítására ura nemzetségének férfitagjai sorba megtáncoltatták az újasszonyt. Ezzel jelképesen befogadták a maguk családi közösségébe.” Ezt a mozzanatot említi Bálint Sándor „sortánc” néven, míg régen ezt követte a szegedi nemzet hagyományaiban a menyasszony tánc, amely során a násznagy két cseréptányért tart a kezében, és bárki, aki táncolni szeretne az arával, pénzt vet az alsó tányérba, és perdülhet párat. BÁLINT 1968. 152. „A menyasszonnyal mindenki táncol, nők férfiak egyaránt.” BORÚS 1981. 129. „[A]z újmenyecskét a lakodalmi vacsora után bevezették a szoba közepére, s megtáncoltatták, hogy lássa mindenki, nem sánta.” PENAVIN 1983. 67.

¹⁷⁴ Párhuzama: TÓTH-GLEMBÁ 2000. 78., PENAVIN 1983. 67., TÓTH 1943. 107.

nyos háznál történő sortánc – menyecsketánc című fejezettel). Ha kihagyott valakit, gyakran sértésnek vették. Az alig néhány lépésnyi tánc után a vőfély az „Eladó a menyasszony!” felkiáltással jelezte, hogy csere következik. Amikor a menyasszony foglalt volt a táncban, akkor az egyházaskéri vőfélyek kurjongattak, tudósítottak, s így tájékoztatták a távolabb állókat – például: „Szabóé a menyasszony.” A násznagy feladata közé tartozott, hogy két összehorított tányérba¹⁷⁵ begyűjtse a pénzt a menyasszony táncoltatóitól. Amikor a vőfély a lista végére ért, a menyasszony további pénzkeresete érdekében tovább kurjongatott. Ilyenkor néhányan újra megvásárolták pár lépés erejéig, de előfordult, hogy fizettek, majd egy székre ültették, és alkudoztak a következővel, aki igényt tartott a hölgyre, hogy váltsa ki őt. A leültetés sokkal több pénzbe került. Ha valaki leültette, akkor legalább annyit kellett fizetni az újra táncba történő hívásért, amennyiért helyet foglalt. A menyasszonytánc során a módosabbak az ara ruhájára tűzték pénzüket. A vőlegény a menyasszonytánc alatt nincs jelen, csak a tánc végén érkezik a terembe.

Amikor a násznagy úgy véli, csökkent az érdeklődés a táncba való hívásra, a menyasszonyt a kötőjéért küldi, melybe az összetáncolt pénzt szórja.¹⁷⁶ A vőlegény ezt követően felkapja a menyecskét – esetenként kézen fogja –, és kifutnak a teremből. A násznagy által utánuk dobott tányér széttörése a fiatalok gyermekáldására¹⁷⁷ utal.

- » Vacsora után mingyá vót a menyasszonytánc. Akkó a vőfény soróta fő mindönkit, aki mög vót híva. Lëtönni a honorárt, kettöt sē léptek, oszt mön-ni tovább. Két tányért tartott a násznagy, oszt abba tötték a pézt. Mög tűzgé-ték is a lánra. A péz, amit kerestek, az a fiataloké vót (6).
- » Vót a sortánc. Tányért adtak oda. De utánna a mönyecskekötőt kötötték rám. Mikó mán vége, a tányérbú, abba dűtötték bele. Aztán szaladtunk ki (32).
- » Vacsora után megént menyasszonytánc vót. Két tányér vót egymás tetejire téve, oszt főleméte a násznagy a tányért, az alsóba tötték. Vót tálféle, kosár-féle. De tányérnak egynek lönni köllött, mē asz vágták utánna. Mē széttört, oszt ahányba tört, annyi gyerökük lösz majd (20).
- » Vót aki aszonta, hogy „adok száz dínárt, a menyasszon nem táncol tovább”. Ha valaki mégin kiváltotta több pézzē, akkó főkethette a lánt, oszt tovább táncótak (13).

¹⁷⁵ Párhuzama: BORÚS 1981. 129., PENAVIN 1983. 67., BÁLINT 1968. 153., TÓTH-GLEMBÁ 2000. 78., SZÖKE 2012. 80., JUNG 1978. 109.

¹⁷⁶ Párhuzama: BORÚS 1981. 130.

¹⁷⁷ Párhuzama: Azért, hogy a házban maradjon a szerencse. PENAVIN 1983. 68., BÁLINT 1968. 153. Muzslyán „a menyasszony mulatozva viszi el a pénzt a tányérral a zenészeknek, ott pedig a földhöz csapja a tányért. Ha összetörik, ő lesz az úr a házba, ha egészebe marad, akkor a férje.” TÓTH-GLEMBÁ 2000. 79. „Ha rostába szedték a pénzt, azt is utánuk vágják, ha elérte a fiatalasszonyt, lusta lesz.” BORÚS 1981. 130. „A tánc után a tányérokat bele kell pénzestől dobni a menyecske kötényébe, ahány felé törik akkor a tányér, annyi gyereke lesz.” GYURA 1973. 122. „A násznagyok [...] a tányért a földhöz vágják, a földre köptek, és azt kiáltották: Ffuj! Apád, anyád ide jöjjön, ide jöjjön!” SZÖKE 2012. 81.

Csúnya menyasszony

A menyasszonytánc után, miközben a násznép mulatott, s az új pár még távol volt, sor került egy alakoskodó szokás megtartására. Ekkor a „csúnya menyasszonynak”¹⁷⁸ (18), „savanya menyasszonnak” (1) öltöztetett férfi, és a mellette gyakran megjelent álvőlegény szórakoztatta a násznépet. A csúnya menyasszony táncát is a vőfély vezényelte. A pénzkeresetet a zenészeknek adták.

- » A csúnya menyasszony akkó vót, mijelőtt az újasszony visszagyütt vóna pirosba. Vót annak vőlegénye is, oszt ott bolondoztak. Vótak mán ojanok is, hogy röggē is möntek velük, nem ötöztek vissza, hanem úgy kormossan, kikenyve. Utóbb mán ojan is vót, hogy „ēhun van ē, hoztuk vissza a lányukat”. Közbe mög nem is az vót. Ott a szülőket, a násznagyot és a rokonokat elővötték, oszt körbekente, nyalta-falta azokat is (26).

A csúnya menyasszony órányi szórakoztatását követően visszatért az új pár is a lakodalom színterére. A vőfély beköszönti őket (lásd a *Függelékben* a 23. számú vőfélyverset). Az újasszonynak kendőt tettek a fejére,¹⁷⁹ piros ruhába öltöztették. Ellátták az asszonyi státus jelképeivel. A cselekvésmozzanat a beépítő rítuskategóriába tartozik.

Kálátó¹⁸⁰

Éjfél tájban látogatók érkeztek a lányos háztól a vőlegényes sátorba.¹⁸¹ A vőfély beköszönti őket is (lásd a *Függelékben* a 24. számú vőfélyverset). Ők a kálátósok. Megvendégelik őket, táncra perdülnek. Néhány órára maradnak csupán, majd visszamennek saját vendéglátójukhoz.

- » Éccaka, éfélkő kieszetlenkődtek az ényijeim, köröszttű a Harangán, ki a kálátóba, mögnézni, hogy ott mijen lakodalom van. Kíváncsi nép ez. Szokásnak szokás vót, de az nem vót kötelező, hogy a Harangán részkírozza köröszttű a

¹⁷⁸ Párhuzama: Horgoson, amikor az új pár elfogadva a kálátósok meghívását, a menyasszonyos sátorban tartózkodik, sor kerül a vőlegényes házban a „bolond menyasszony” táncára. Őt követi a „medve, bundája szúrós szalmából. Láncon vezetik.” HEGEDŰS 1942. 41. „Dédómenyasszony.” JUNG 1978. 110.

¹⁷⁹ Rendszerint a jegykendőt, melyet a leány a legénynek adott az eljegyzés során. Ezzel jelzik mindenki számára, hogy „ezentúl már az asszonyok csoportjába tartozik”. DÖMÖTÖR 1986. 136.

¹⁸⁰ Párhuzama: HEGEDŰS 1942. 40., NAGY 1934. 9. „Hérész vagy kálátó” néven kerül említésre. DÖMÖTÖR 1986. 137. „A kálátó szó a kárlátó szóból ered. A lakodalom utáni vendégséget nevezték így, a maradékok elfogyasztását jelentette.” SZŐKE 2012. 79.

¹⁸¹ Párhuzama: TÓTH-GLEMBÁ 2000. 86. Horgoson a kálátósok érkezését követően kerül sor a menyasszonyi táncra, hogy az ara vendégserege is részt vehessen benne. Távozásuk előtt meghívják a vőlegényes házat a menyasszonyos házba. A visszahívás, majd pedig az új párnak a bánatos szülőkhöz csapatostul történő megérkezése párhuzamba hozható az egyházaskéri hajnali keltegetés-meszelés hagyományával.

kocsi bandát.¹⁸² Gyütt a vőfény is, mondta a verset. Valóba loptak. Köcsögöt, virágvázát, hogy aztán, hogy az újasszon mögismeri-ë, hogy mejik hunnan való (2).

- » A kálátóba körűkínáták őket süteménnyë, mög vót, aki önni is adott neki. Azé gyűttek, hogy mögnézzék a mënyasszont az újasszonruhába (9).
- » Mikó az újasszon átötözött, aztán gyűttek a kálátósok. Azé, hogy mögnézzék, mijen az újasszon, hogy van-ë ott mit önni neki. Mögkínáták őket. Kálátóba zenészőkkë möntek, gyalog. Karbitlámpávā világítottak (8).
- » Vót, aki kieszőte, hogy a csumát petrolejumba mártotta, rászúrta a vëlla vëgire, oszt azt égette, oszt így möntek a kálátóba.¹⁸³ Avvā világított (14).
- » Éfél után a mënyasszonyos háztú gyűttek kálátóba, a vőlegény sátrába. Ott ért véget a vőfény feladata. Az vót az utolsó feladat. Mikó mögindította a társaságot vissza, hazafele a kálátóbú, aztán ű szabad vót. Lehetött inni, de vót egy év, hogy mönni köllött haza, më másnap röggë mönni köllött, a másik mënyasszonyos házhon hívogatni a lakodalomba. Vót akkó, hogy mindön hétön vót (25).

„Kötögetés – meszelés”

A néprajzi szakirodalomban a tyúkverő néven számontartott lakodalmi utómulatságot (NAGY 2011. 321.) Egyházaskéren funkciójából adódóan „kötögetésnek” vagy „meszelésnek” nevezték. A lakodalom zárószakaszában, a kora reggeli órákban zajlott. A lakodalom rendszerint a második nap délutánján ért véget úgy, hogy a szombati mulatozás után, vasárnap hajnalban a megmaradt mulatozó társaság menetbe szerveződött, és felébresztgette, visszahívogatta ünnepelni a korábban már hazatérő vendégsereget.¹⁸⁴ A szokás eredetére kútfőim nem emlékeznek. A mai magyarázat szerint pusztán gyakorlati célt, a romlandó ételek megmentését, elfogyasztását szolgálta.

Az utolsó igazi „kötögetés” Egyházaskéren Nagy Eleonóra lakodalma után történt a kilencvenes évek derekán.

- » Möntek a zenészők, oszt kötögettek. Azokat, akik mög vótak hívva. Vőfény irányított mindönt. Vót, hogy összegyűttek egypáran, oszt mind möntek velük. Vót, hogy bemöntek, mög muzsikáltak, mög kirángatták az ágybú az

¹⁸² A folyó ki volt száradva. A Haranga egyébként az Aranka folyó népies elnevezése.

¹⁸³ Párhuzama: TÓTH-GLEMBÁ 2000. 83.

¹⁸⁴ Hasonlóság: „A végig kitartó férfiak a lakodalom harmadik napján, zeneszó mellett körüljárják a már hazaért lakodalmasokat. A tyúkokat lelövöldözték, mindent elcsentek. Néha eldurvult a tréfa. Az új pár még végiglátogatja a volt vendégeket, s ezzel vége a dínomdánomnak, megkezdődik a közös élet.” PENAVIN 1983. 75. „Az új asszony reggel vízért megy, az új ember kíséri. Akivel találkoznak, pálinkával és süteménnyel kínálják.” BORÚS 1981. 130. „Tikverőre (tyúkverőre), a maradék elfogyasztására és egy kis utómulatozásra összeverődik újra a násznép.” TÓTH 1943. 107., JUNG 1978. 111.

emböröket, marhaskodtak. A csúnya menyasszony ojan vót, akinek jó kedve vót. Mönt velük (6).

- » Csúnya menyasszony is vót velük. Fölötözött mindig valaki. Összecsókót mindönkit, ahogy szödték össze a násznépet. Táncótatta a legényöket, kért pézt, oszt azt is odatták a zenészőknek. Az új pár is sétát velük¹⁸⁵ (9).
- » Bemeszéték sárra a falat, de akkó nem haragudtak mög érte. Pikáncsokat¹⁸⁶ is mondtak, mög viccöket. Ki mijen viccös vót. Kurjantottak (9).
- » A faluba kötögetőbanda járt. A vőlegényös házhon mönnek a menyasszonyos háztú. Vót, aki bezárta a kaput, de vótak ojan erőszakosak, mög dungóssak vótak mán, oszt lëemëték. Visszahítták úket önni. Azé mönt a kötögetőbanda (8).
- » Másnap röggë mög a vőlegényös ház mönt meszëni. Akkó vót a csúnya menyasszon. Röggë möntek, hogy „nem kő a lányuk, hozik vissza”. A csúnya menyasszon sorba szögte a férfiakat táncóni. Ű választott. Cudarú ki vót festve, kormozva, oszt mindönkit összepuszigatott. Hát akkó azok mán ittasok vótak. Az vót a divat, hogy összeszödték röggë a vendégöket, më nem vót së méhűtő, së sëmmit. Mög köllött önni mindönt. Mikó szögte össze a vendégöket, oszt mikó valaki későn feküdt lë, oszt bezárta a kapuját, bemöntek a kapun köröszttú. Egy hejön a szalma tetejire is fõmöntek, oszt ott mulattak. Az ital, az irányított (14).
- » Mikó kivirradt, akkó ahányan vótunk, mink möntünk előre, az újasszon, újembör, a násznép utánnunk a zenészőkkë, oszt möntünk kötögetni. Szödtük össze újbú a vendégöket, akik ëmöntek haza. A menyasszon vendégeihön, de a vőlegényéhön is. Ekkó lött egy násznép a kettőbú. Mönt velük a csúnya menyasszony is (20).
- » Bemöntek. Hogyha nem két, mámoros vót, akkó adtak neki pálinkát vagy ecetös vizet. Mikó ëfogyott a pálinka, a násznagynë, körübelü odaértünk üelëbük pont, beküdütt hozzájuk, „Kislányom, dütsd félig ezt az üvegöt ecettë!” „Minek körösztapám?” „Në törődj vele!” Akkó még mögeresztötte vízzë, oszt avvã kínágotta így az ismerösöket, vendégöket.¹⁸⁷ Egy öregnek is adott, oszt möghúzta, më hát aszitte, hogy pálinka. Jó nagy cugia vót. Az kiköpte. Nem szót sëmmit, csak aszonta, „Hát ez Mihájkám, oszt lakodalmi szokás”. Köröszapám mög „az, basz ki a beledet, minek iszod, nem érzöd, hogy micsoda? Neköd mindëgy, ha ecet is, csak fojjon.” Nem haragudott mög (20).
- » Kinyomták a kaput. A nagykapun bemöntek a zenészők is, osz nyomták, még fõ nem tápáskodott valaki a házbú. Kettő-három bemönt, az embört

¹⁸⁵ Hasonlóság: Az új pár végiglátogatja a vendégeket, és ezzel vége a dinomdánomnak, megkezdődik a közös élet, a munka, a nagycsalád törvényei szerint. PENAVIN 1983. 71.

¹⁸⁶ Pikáns kurjongatásoknak adtak hangot.

¹⁸⁷ Párhuzama: „Sötétzöld színű borosüvegbe sós, ecetes vizet töltöttek bor helyett, s rábeszéltek valakit, hogy jól húzza meg. Abban élveztek, hogy milyen arcot vágott az illető, mikor felhajtotta az üveget.” BORÚS 1981. 123.

mög kiemették, ahogy ott feküdt az ágyba, gatyába mög ingbe, oszt a gyócert mán adták is neki. Vót, aki mikó még vót pálinka, két-három stampedli-vē, ha mögivott, az mán újbú berugott. Alig tudott fölőtözni, odacsatlakozni a többiekhön (20).

- » Nagy divat vót, hogy röggē möntek meszēni, söprűkkē, meszelőkkē. A vőlegényös háztú möntek a menyasszonyos házhon. Mindönki, aki útba esött, főkötögette, hogy lögyön nép, akivē möntek. Nem számított akkó mán a sorrönd (25).
- » Van, aki nem engedte be, de erőszakoskodás nem vót, és végű bemöntek. Nem hogy nem engedte be a csúnya menyasszont, hanem fét tülle, mönekűt tülle, hogy összekenyi. Mindönféle vót, nem haragudtak mög régön (25).
- » Vót ojan alkalom, hogy talicskába ütették azt, akihön bemöntek, oszt a másikig taszították úket, még oda nem értek. Embörök különössen (26).

Jung Károly egyik tanulmányában a hajnali mosdatás kérdését tárgyalja (JUNG 1982. 486–504.). Később Silling István is bekapcsolódik a kutatásba, és kupuszinai gyűjtésével gazdagítja idevonatkozó irodalmunkat (SILLING 1982. 803–808.). Jung áttekinti az addig megjelent lakodalmi hajnali mosdatással¹⁸⁸ kapcsolatos ismeretanyagot, többek között idézi Tömörkény Istvánt – „aki a Szeged környéki népeletnek éles szemű megfigyelője és ismerője volt” –, majd felsorolásában Katona Imre alsónyéki gyűjtéséből is kiragadja a hajnali mosdatással párhuzamba állítható szövegrészt, ami így hangzik: „Alsónyéken pl. a vőfély megborotválja a férfivendégeket, a menyasszony sorra törli az arcukat, s pénzt kap érte.” Tekintve, hogy az egyházaskéri nép szegedi kirajzás, illő volna hozzáadnunk a hajnali mosdatás kérdéséhez, ám mivel már 1897-ben kiadták a rendeletet a szokás eltörlésére, mai informátoraim születési ideje pedig a harmincas–negyvenes évekre esik, kevés adattal tudom gazdagítani ismeretanyagunkat. Egyedüli fennmaradt formája a lakodalmi tréfalkozás mozzanatából való, amely variánsa is egyben a fentebb idézett alsónyéki változatnak, habár mivel nem az újasszony végzi a műveletet, az adat eltér a lehetségesnek vélt értelmezésektől.

- » Nagy szokás vót kötögetéskó a borotválás vöröshajmávā mög a kölnizés borrā, pálinkávā a borběj szájjábú. Azé fizettettek, oszt adták a zenésznek. Pista sógor szokása vót mindig (18).

¹⁸⁸ „Van egy csúnya szokásuk a pusztaiaknak, ami talán még az ősvallásból maradt meg: hogy lakodalom alkalmával az egész vendégség megmossa az arcát ugyanazon egy tál vízben. Nem komoly mosakodás ez, csak olyanfajta, mint a századvégi töröké, aki fölvesz egy marék vizet a tenyerébe, és lefuttatja a könyökéig. Ennek dacára ez a mosakodás fertőzhet, különösen trachomában. Ez okból eltiltották. Száz forintig jár érte a bírság. Itt van megint egy dolog, amit lehetetlen ellenőrizni, mert hisz akkor minden lakodalmos pusztai házba kellene egy rendőr. Ennélfogva csinálják” (Tömörkény István, *Országos Hírlap*, 1898). Idézi: JUNG 1982. 487.

Mulatozás és munka a lakodalom másnapján

- » A lakodalom röggelig, még ki nem viradt, addig tartott. Vót ojan is, aki émönt korán, nem szerette, nem érzte jó magát, álmos vót, fájt a lába. Aki maradt, az mög szödögedte össze a többit, akik hazamöntek idejibe. Mön-tünk értük a zenészőkkē. Vót, aki mán az ágyba vót, ötetött vagy itatott jó-szágná. Összeszödtük úket röggelire. Akkó melegítették a paprikást mög levest, ami estérű mögmaradt. Öszik mindönki, oszt aztán kezdik bontani az embörök a sátrat, az asszonyok kezdenek mosogatni. Mikó ē van moso-gatva, akkó az asszonyok kezdik osztani szét az edényöket, válogatik szét a késöket, vellákat. Összecsomagóva viszik vissza, ahova kő, mög mellé tösz-nek egy nagy fonatos kalácsot (1).
- » Az ételt, ami mögmaradt, asz köllött mögönni. Vót, amikó teli vót újbú a sá-tor röggére. A zenészők vót, hogy másnap két óráig is ott vótak. Vótak fiatal párok, akik annyira mulattak, még másnap is. Aszonta édösapám (értsd: a zenészeknek), hogy „még egy vendég lösz, addig tik nem möntök haza!” (20).
- » Mire visszaértek a meszelésbű, akkorára mögterítették. Ami vót mögma-radva, asz mind az asztára tötték. Ha leves nem vót, akó asz nem raktak. Utánna még egy kicsit mulattak, aztán mög vót, aki a sátort bontotta, vót, aki mást (25).

Miután abbamaradt a keltegetés hagyománya, bevezették az éjféli terítést, mely a kálátós csapat távozása után zajlik hajnali két óra körül.

- » Az éféli terítés, az később vót. Kettő fele. Vót, ahun sūt malac vót, vót ahun szárma.* Jobbadán a szerbektű lött örököve. Itt legjobban a sūt hús mönt, éfél után is, jobbadán mönt, mint a szárma (1).

Babonák, hiedelmek

- » Ha esött az eső, akkó asz modogatták, hogy a menyasszon sokat fog majd sírni.¹⁸⁹ De ha igaz lött vóna, vót akkora vihar, mikó gyüttek haza az egyik lakodalomkó, hogy szétzavarta a népet. Befojt a sátor is (6).
- » Én egy héttē később, szombaton akartam, de előbb lött. Másik szombaton akartak. Aztán mindig mondta anyám, ha ekkó lött vóna, ebbe a nagy esőbe, akkó rosszú jártatok vóna (32).
- » Sortánc után kikértek, ebúcsúztattak, oszt útünk a kocsira, oszt aszonták, hogy nē nézzek vissza, mē maj visszavágyok (8).
- » A tizenvalahány párbú csak mink esküdtünk papná. Bicók Annussā egy na-pon vót a lakodalom. Hamarabb vót az egyik esküvő, hogy nē lássa mög az egyik menyasszon a másikat. Ez vót szokás, de most, hogy az mit jelentött (8).
- » Ha egy nap van két lán lakodalmá, akkó aszonták, hogy az nem jó. De én nem vöttem észre sēmmit sēnkin (19).

¹⁸⁹ Párhuzama: JUNG 1978. 116., SZŐKE 2012. 68., GYURA 1975. 708.

EGY LAKODALOM 1951-BŐL

Balázs Lajos Györgyi Erzsébetet idézve állapítja meg, hogy a felszínes, szubjektív értéktételek, általánosítások visszaszorítása csakis konkrét esetek, egyetlen pár házasságkötésének leírásával lehetséges (BALÁZS 1994. 6.). Az alábbi visszaemlékezés egy helyi, 1951-ben rendezett lakodalom leírása.

» Nem kommendáták útet énhozzám. Mink mögláttuk egymást egy lakodalomba. Indútunk az esküvőre, mikó én koszorúslán vótam. Az én kíséromán segg részög vót, oszt messzirű intött Miháj, hogy gyűjjön, mē legalább emettű mögszabadútam. Mind az öt gyerök járt be a rēformátus imaházba havonta ecčő, mindön harmadik vasárnap. Őt testvér gyütt, az anyjuk előttük toporgott. Őt kilométert gyüttek gyalog. Hétéves vótam, mikó apám möghalt, aztán kezdtem járni az imaházba mustohaapámmā. Oszt én aztán mögszerettem azt a népségöt. Neköm mindig az tetszött benne, hogy annyira szerették egymást, puszikodtak. A legapraja út legelő, aztán a középkorú asszonyok, legöregebbjei leghátú. Két sor vót. A férfiak egyik ódalt ijen sorröndbe, a nők a másik ódalt ugyanígy. Magyarú beszét a pap. A pap egyedű út a közepibe, a nagypadon egyedű, a kis asztal vót előtte. Az eljegyzés három hónappā előbb vót nálluk. A Kocsis házba vót lakó, oszt anyám ētanáta, hogy fő kő mondani a lakónak. Dēda gyütt, Kati néni gyütt, az vót a gügyűasszon, mög anyósom. Egy lóvā, kocsivā gyütt. A kemöncébe nézés aztán gyütt divatba. Sütöttünk és egy tepszi kalácsot, oszt majdnem kinn maradt. Apó mög hozott egy liter bort áldomásnak. Akkó még nem vót kidíszítve a kocsi. Kati néni vót a násznagyné. Nekik van egy páratlan galambjuk, annak a párja valahun itten tanyázkodik, mink eddig azt a páratlan galambot kerestük, de most tán rátanátunk. A gügyűasszon mondta ezt a verset. Minekünk sēmmink nincs, csak ez az egy lányunk, esz mög válaszóta a lány anyja. Ekkó kaptam, az eljegyzéskő ezör dínárt a fiútú, amibú ingöt köllött vönni neki, vagy csinátatni, mög masni a nyakába. Dēda mög kapott zsebkendőket, mög egy fejre való kendöt egy kutiba. Még most is mögván az a virágos kuti hatvannégy év után. Az eljegyzésre nem vót sēnki sē, csak a ház népe, mög űk hároman. Mink is hároman vótunk, oszt annyi. Egy tepszi sütemény vót az, oszt az is majnem ki vót felejtve. Mán utólag vót behozva. Nem vót itt mulatás, csak beszélgetés másfél óráig. Iszogatták azt a kis bort. Ott anyám mondta is, hogy a lánt úgy bírja idadni, hogy az apja után a ház a lányé, oszt ide kő gyünni, hogy itt lakjunk. A ház vót a stafírung úgy bútorossan. Be vót rakva a tisztaszobába, ami az ényim maradt. Egy szobabútor vót csak, mög egy télázsi. Kocsis nagyanya hordta a dirib-darab fákat Kikindárú a vonaton, oszt csinátatott a kocamestörökkē két hokedlit. Űneki szabad jeggye vót, mē az ura vasutas vót. Az én bútoromat is ű röndöte előtte egy-két évvē Magyarakanizsán. Mikó mán összegyüttünk, hogy mos mán télleg mögesküdünk, akkó Kikindán fogadott egy festőt. Oszt itt lakott nállunk egy hétig a gangon. Apó, anyó, mindönki be vót terēve a szobába. Befestött mindönt, még a pallatot is. Még ētanáta, hogy meszélje ki a tisztaszo-

bát is. Mikó mögvót az eljegyzés, akkó aztán jártunk misére, mint a két hej-re. A katolikus pap három héttē előtte mindön vasárnap kihirdette, hogy összegyűvünk. A harmadik hét mán az esküvő vót. Mukrinba vótunk íratkozni, mē ott vót a paplak. Vonattā möntük ē, visszafele mög möntünk gyalog. Ott ēröndöztük a papná fél óra alatt, hogy oszt gyalogótunk haza. Mind a négyen. Miháj mögtömött addig egy libát, hogy lē kölljön vágni, mē pont Szent Miháj vót. Oszt vót az ebéd az ú tanyájukon. Ēn akkó vótam nálluk elősző, mikó ēvittek ekkó, mög utánna a lakodalomkó. De bizon, akkó mindön pirosra vót neköm meszēve (zavarban volt). Mög vót terítve az asztal szépen négy szeméjre. Gőzölgött a libaleves az asztalon. Szégýőtem magamat, hogy jó Isten, még nem is esküdtünk mög, oszt én mán ide gyűvök önni. Mē minállunk Miháj nem kapott egy pogácsát sē sosē. Ēnneköm mög nagyon furcsa vót, hogy gőzölgő ebéd várt minket. Nem is dél vót, hanem ojan tíz óra körű, mikó odaértünk. A többiek munkába vótak. Ēn mög ki-gyugtam a szőmit egy kisésűvē ajándékba. Nem vöttem akkó én még életömbe sēmmit. Anyám vötte mög azt is, az ojan okos asszon vót, oszt mindönt elintézőtt. Ű mindönütt röndözködött. Nem jó vót vönni brossot, mē az szétszúr bennetöket, az mindég szúri az életötöket, nem jó vót vönni láncot, mē ha ēszakad, akkó szétszakad az életötök, akkó szétmaradtok. Akkó az vót a slágēr. Azē vót jó a fészű. Mikó mög a nagyszívet vötte a búcsún, annak ám vót jelentősége, mē a többi lán mögbédádzott,* hogy úneki is kő ojan nagy szív, mint amit Hézső vött. De Hézsőnek mán mēnyasszonya van, tē mög még nem vagy mēnyasszon. De ű ēhős. Eredj haza, oszt vacsorázzá mög, oszt majd aztán visszagyüssz. Hézső tudja, mē vötte, de én nem tudom, mē kéne vönnöm ojan szívet. Neköm még apád nem mondta, hogy az ényim löhetsz. Apó odavót alagútat építeni. Nagyon jó keresött. Aszonta, hogy birunk csináni a lánnak lakodalmat. A vasút csináta az útát Boszniába. Ēgy sē szeretött mönni, de apó szeretött, mē háromszoros pézt kapott. Oszt ű mögvót addig az egy hónapig. Vitt krumplit, ezt-azt, vitt tarhonyát, főzött. Gyütt haza egész nagy buksza pézzē. Lögyetök nyugodtak, birunk lakodalmat csináni a lánnak. Na majd gyün az öreg Dékány egy vasárnap ē, hogy összeírják, hogy kit híttok mög a lakodalomba. Ezön csúnyán összevesztek, ojan Dékányossan, mē mit avatkozott ű bele. Közbe apó hazagyütt, mink hároman lēütünk, oszt összeírtuk. Kocsis ódalrú mindönki mögvót, mē ű kereste a pézt, a Dékánrú három vót, a Fajcsákrú mēgint három család. Az én anyám, mē ahogy özvegy maradt, férhön mönt kilenc hónapra. Nem jártunk a Fajcsákokhon, mē nagyon haragudtak, hogy anyám férhön mönt. Mikó közeledött a lakodalom, akkó csak ē köll mönni nagyanyámhon, nagynénémhon. Ēsétátunk egy vasárnap, akkó nem birtam bemönni. Másik vasárnap ēmöntünk, akkó illedelmessen fogadtak. Másik vasárnap a Mihók sógorhon möntünk, apám legöregebb testvérjühön. Az oszt mint a vadállat ékezdött veszeködni, hogy anyám ijen vót, mög ojan vót. Mink közbe azē möntünk, mē a családba az ű fia vót a legidőssebb unokatestvér, a Sanyi, oszt hogy maj az vezessön engöm az oltárhon. De mikó ennyire kikelt az apja,

akkó én nem mondtam, hogy minek möntünk. Én ríva gyüttem el onna, peig én nem töhettem sëmmirű sē. No maj ideért a lakodalom, de nem vót, aki vezesse a mēnyasszont. Maj lösz valahogy, monda anyám. Mán ötöztetik a mēnyasszont a két koszorúslán, de mindig nincs koszorúslegén. A koszorúslánbú az egyik a barátnóm vót, a másik mög nagyapád barátjának a nagylánnya. Ēmondták űk a verset. Aztán ötöztették a mēnyasszont. Anyámnak akkó mán mondtam, hogy mos mán intézze a koszorúslegént. Anyám mögkérte Piros nénémet, oszt sógor csak beleégyezött, hogy a fia vezessön, a Sanyi. A vőfény a Barát Béla vót. Ēgy héttē hívogattak a lakodalom előtt. Nagy része vėrbicai vót. Mē nagy család vót ez a Kocsis család. Mindön szomszéd mög vót híva végig ebbű az utcábú, csak Ēgy család nem, mē az sē hívott mög előtte minket, mē előtte ěccő ű is csak minket hagyott ki. Oszt űneki bizon nagyon fájt, de visszakapta. Ketten vótak a vőfényők. Vót Ēgy másik is. Az Ēgyik az ěnyim vót, a másik az vőlegényē. Közös mögēgyezessē mögvót, hogy ki kit hitt. Nálluk mög a Dobsák vótak a vőfényők. A tanyasiak azok zsírosabbak vótak. A másik vőfény Cerna Bara-i vót, Micsik Pali. Ezők nem kértek pézt. A virágot ěkapta, amekkorát kapott, mög a szallagot ěkapta, mög később divatba gyűtt a sejömkendő. Mög őszik-iszik, mög mög van hívva. Ű nem hozott ajéndéket, mint a többi, az ű ajándéka a versei vótak. A tanyán nagyobb lakodalom vót, mint minállunk. Az lovas kocsi v jár tanyárú tanyára. Monostorra is kimőntek. Jázovárú mög Ēgy család vót híva, akkó a monostori ěválata, hogy közvetíti annak a möghívást. Ēgy kocsis mönt a vőfénnýē. Minállunk a Dėkány mönt a deresőkkē. Kapott italt a vőfény, hogy vigyön magávā, de a vőfény az sose rugott be. Vót, akinē kapott inni, de vót, ahun elutasította, mē siet. A faluba gyalog mönt. A lányos háznā kapott ebédöt a lányos vőfény. Este vót vacsora is, ha ětartott. Aztán mönt haza, mē ű is fáradt vót. Csütörtökön sütötték a kalácsokat. A legjobb sütőket a családbú mögbízták a sütessē. Ű vót az irányító, a felelős. Fönt a palláson vótak csináva az asztalok. Ott lőttek a süteményők mögtőtve, földarabóva, tácára rakva. Rozi néni legtöbbet a palláson vót, ű vót a süteményfelelős. Amijen létezik, a legfinomabbtű a legjobbig. A tanyán a Kati nénivē jóba vótam. Talpraesött vót. A tanyán nagy vajlingokba dagasztottuk a kőt kalácsot. Lēdagasztottuk a Hézső-tanyán, oszt vittük a vajlingot a Bėnyocki-tanyára. Ēgyik fűlit Kati néni fogta, a másikat én. Ha nehēz vót, mögcserētük a kezet. Mindönön köröszűmőntünk. Ēgy kilométerre vót. Mikó odaértünk, betőttük a kemőnceajtóba a vajlingot, oszt hagy keljön. Aszongya a Kati néni, hogy ű fűt, én mög fonjam a kalácsot. Háromas mög négyes ágra is fontuk a kalácsot. Mög perezöt is csinátunk. Ű kint a konyhába fűtött, én a szobába fontam a kalácsot. Kigyűtt, begyűtt szētnēzött, jó mönt, oszt mönt tovább. Akkó raktuk be a kemőncēbe a tepsziket, mikó mán csak parazsallott. Mikó mögsűt, mēgin teleraktuk a vajlingot, oszt vittük vissza a kész kalácsot. A férfiak az udvart igazgatták. Ástak oszlopot, tervezték a sātort, hogy álljon. A szakácsnéknak a katlanyokat készítették elő. Összemőnt a nép, nem irigykődött így, mint most. Vót övės-ivās

péntökön is, amennyi beléd fért, nem számított. Vót danolás is péntökön. A hívogatás a lakodalomba tizenégyre vót. A szülő várta a vendégeket a lakodalomba, a vőfény mög a násznagyok is. A két násznagy út, a vőlegény a koszorúslánnyá a közepin. A zenészőket Juhász sógor fogadta Jázovárú, mē mikó az ű Bözsikéje möghalt, akkó mink is fogadtunk zenészt.¹⁹⁰ Az vót a család kívánsága. Juhász sógor kisajátította a zenészt. Egész idő alatt ű mulatërozott nagyon. Szépen ki vót díszítve a sátor. Sok kreppapír vót. „Isten hozta, kedves vendég!” – a sátor ajtajában vót, vagy ott benn a pár alatt. A házi lakodalomba a fő hejjön, a két ablak közt útek. A menyasszon mellett a Sanyi, mög mellettük a menyasszon felű a körösztapja, amārú a körösztanyja. A vendégbeköszöntés után, mihánt összegyűttek, mán mög vót terítve, akkó hozták a levest. A Haragna ki vót száradva, oszt sokkā közelebb vót āra, mint ēmöni a valkányi állomásra, oszt visszamōnni amāra. A Dékány aszonta, az ű lova átmén tűzön-vízön is. Oszt kiérték a koszorúslánnyā, viték a bukrétát, hozták a menyasszoncsokrot. A vőlegény mög hát még akkó a birkákat hōlészte. Övésné külön köszöntött be mindōnt. Önnivaló baromfileves mög birkapaprikás vót. Vöttē szōllōt, oszt tē facsartad ki. Pálikábú vót csináva ēdōs pālinka. Vót mēntolos is, narancsos is. Annak mögvót a recept, kis üveggē vótak az eszenciák a bótba. Avvā süteménnyē mögkínáták, ha gyűttek az utcán a nézőközönség. A nézőgetōkbū ki mijen szōmetelen vót, vót, aki begyűtt táncōni is. Nem jó szōmmē nézték, ha valaki bepofáskodott. Ebéd után ott maradt mindōn az asztalon, indútak az esküvőre. Ott is mondott verset. A zenészőket ēfelezték. Felit ēhozta, felit ott hatták, hogy azok sē unatkozzanak. Őt lovaskocsivā gyűttek be a tanyárú. A korosabbjai, fāradtabbjai nem mōntek a templomi esküvőre, hanem kint maradt a tanyán. Csak a fiatalok gyűttek be. Ha a hīvatalnok nem bír szombaton jelen lōnni, akkó mōgeskette űket előbb. Péntökön vagy csütörtökön. Sanyi vót az anyakönyvvezetō. Azt a szép nagy könyvet, disznōtor vót nállunk, oszt ēhozta. A hīvatalba csak két embōr vót, aki aláírt. Ott szokás vót kocintani, mikó mōgtörtént az aláírás, a násznagyok, a hīvatalnok mög a fiatalok. Legtōbbbszō előtte nap vót a polgári. Hézsō nagyanya nem gyűtt. Akkó még nem gyűttek a szülōk a templomba. Fiatalok gyűttek. Násznagy mög a násznagné parancsót az egésznek. Űk mōntek. A fiatalok nem útek lē, hanem átak a kocsidērékba, kapaszkodtak ēgymásba, oszt óbégattak, ahogy bírtak. Elōszō mōnt a násznagy, mög a menyasszon. Itōka az vót vīve mindég. Szallag vót a kerekékbe is fūzve. Kreppapír vót akkó mán mindōféle színbe. Hosszú csomagolásba vót. Élō virāggā is vót díszítve a koci is mög az oszlop is. A tanyán a vadvirāgokbū is, búzavirāg. Aki tanát ēgy marék virāgot, az mán vihette, oszt díszíthetōtt is. Az ifjúság segítōtt díszíteni. Mind azok vótak, akikkē jártak be a majorbū a bālba. Az az összes fiatal mind ott vót apraja-nagyja. Ott sok fiatal vót. A templomba mōgtartották a

¹⁹⁰ Egyházaskéren a közeli rokonság fizette a zenészt a kikérésre és a halotti torra, ha fiatal halott hunyt el.

páros esküvőt. A két menyasszon a pappá együtt mögkerüte égő gyertyává az oltárt. Mikó mögesküdtünk, utánna vót ez. Az valami szokás vót. Aztán mikó visszaérté a körbű, akkó mögfogtuk a vőlegény kezit, oszt együtt gyüttünk ki. Szortuk a menyasszoncukrot bolondulásig. Vilofcukor vót, Vilof csináta. Annyi cukrot csinát, amennyit tē rōndóté. Zsákbú cukrot. Vótak mintájai, oszt abba tōtte az olvadt cukrot, oszt valami módon. Szōdték a gyērōkōk. Amikō vége vót, éccōre kiértünk. Mikó gyüttünk haza, bemōntünk a Nagyterōmbe, oszt étāncōtunk egy tāncot. Ott összeállt a két zenészcsapat, oszt būdōsū kente. Szokás vót ott mōgāni. A lányos ház gyorsan eliszkōt, mē köllōtt a sortāncot járni. A vőlegényōs ház mōg ott maradt még valameddig. Aztán űk is gyütttek oda hozzānk, de nem engedték be űket, ameddig nem vót mōg a sortānc. Akkō mondta Dēda, hogy igyekōzzenek, mē sōtētōdik. A vőlegény vōfēnnye köllōtt, hogy bekēreckōdjōn, hogy bevezesse a vőlegényōs bandát a násznaggyā. Nállunk ekkō szokás vót kiszaladni, a vőlegény fōkapja a menyasszont, oszt kiszaladt a pēzzē. A kötōbe belecsavarta anyām a pēzt, amit összetāncōtam, oszt ētōtte, úgy összecsavarva. Mikó visszaértünk a sortāncra, ű mōg akarta olvasni a menyasszonpēzt, Mihōk körōsztapāt mōg ōtte a fene. Mink mōg siettünk, mē a grānicná, a hátāron mōntünk át,¹⁹¹ mōnjünk világosba ott el. Indūni kō, mē rānk sūtētōdik. Tanyān vót a másik lakodalma. Ott vót két lakodalom. Az Étājē mōg a mienk. Odaértünk a román hatāron a valkānyi állomásra. De sēnki egy szōt sē, hogy a katonāk nē vōgyék észre. Hallik, hogy zōrōg a kōcsi, de hogy nēhogy lētartōztassanak bennünket. Odaértünk tanyāra, szētszaggattuk a pērecōt, ahogy az szokás. Ēszaggatuk a mézes madzagot, vót kint vacsora, bāl. Három embōr mōnt ki a tanyāra mōg a két asszon. A két koszorúslān, mōg az Ágnis nēni kísért, az vót a gardedām, aki vigyāzott a koszorúslānyokra. Mōg ugyē a menyasszony. Ott mulattak rōggelig. Más nem mōnt ki a menyasszonyos háztú. Mire mink kiértünk a tanyāra, mán mōgvót a vacsorāhon terítve. Dēda mellē űtem, a fō hejre a koszorúslānyok mōg szōmbe a vőlegēnnye, menyasszonyā. Aztán mulatás vót. Az Étājēk lēfordútak a Harangān. Mikō hozták a másik menyasszont, akkō lērepūtek a fēderōs űlēsōstú. Nem kötōtte lē a násznagy a fēderōs űlēt. Még hāla istennek, hogy nem lōtt sēmmi baja, azt a kis pēzt szētszōrta, de aztán azt összeszōdték. Szōvā veszējōs vót az a Harangān ātmōnés. Ugratni köllōt a lovaknak. De mindjā mōgtudtuk. Akkō mán hozták be a faluba, Vērbicāra a lānt. Ez a templom után vót. Kimōnt vissza a tanyāra a sátorba, a sortāncba, utānna mán vitték be a faluba a vőlegényōs lakodalomba. Éccaka Kati nēni csināt egy nagy bulit. Fōtōtték a fēderōs űlēt. Szōmūveg, egy nagy masni a nyakāba. Aszitte mindōnki, hogy a tanyān ott csōnd vót, mōg hullaszag, közbe viharlāmpāk

¹⁹¹ A vőlegény lakodalmát otthonában, a Homokrév (Mokrin) és a román határ közelében épített tanyán tartották. A közlekedés a határutakon és a valamikor Szegedet és Temesvárt összekötő, később Oroszlámos–Nagykikindára szűkült vasútvonal mellett volt lehetséges.

vótak mindönfele. Éccaka éfélkő kieszetlenkődtek az ényijeim köröszttű a Harangán ki a kálátóba. Mögnézni, hogy ott mijen lakodalom van. Kíváncsi nép ez. Szokásnak szokás vót, de az nem vót kötelező, hogy a Harangán részkirozza köröszttű a kocsi bandát. Ha Dékán lovai átmöntek a Harangán, akkó lehet. Három kocsi v gyűttek. Gyütt a vőfény is, mondta a verset. Szét-néztek, hogy mijen ott a hangulat. Valóba loptak. Köcsögöt, virágvázát, hogy aztán, hogy az újasszon mögismeri-ë, hogy mejik hunnan való. Nem aludt sënki, mulatott, mint a vadállat. Az a monostori bor az ojan vót, hogy muzsikát még a talpadba is. Nagy borászat mög szőlészet vót, oszt jót csináltak. Mihók sógort nagyon bántotta a lelkiismerete szüle szerint, hogy éngöm annyira lèhordott, mikó hittuk vóna mög a fiát koszorúslegénnek. Aszonta anyámnak, hogy vögye lè a képet, mē ű nem bir Gyuri sógorrā szömbenézni. Az a tē bajod, aszonta anyám. Éngöm nem bántott, én nem vöszöm lè, de tēneköd mögengedöm, hogy lèvödd, ha akarod, tēgöd, ha bántott, vagy valami bánt, akkó számóljatok ë. Oszť röggē lött. Nyóc órákkó vót a röggeli. Aki álmos vót, hazamönt, aludt, aki nem, az ott maradt segít-közni. A zenészőket haza köllött vinni, az asszonyok mosogattak, mindönki csinátá a dógát. Egy a családbú főűt a biciklire, ló hátára, oszt ëvitte, amit köllött. Amit adott a család. A tanyák messzi vótak egymástú, oszt nem szödték mán nagyon össze a bandát újra. Az régebben vót szokás, mē hát mindönki ëfáradt. Enneköm mög fő köllött tanáni magamat, mē a Mihájnak mönni köllött számóni a tányérokát, mög osztogatni, de nem ismerök sënkit a, csak anyósom. Hát én összeszödtém a cipőket, oszt mögtakarítottam. Világos röggē mögfrustokót a nép, oszt aztán möntek szét. Ami éccaka mög-maradt, aszť főmelegítötték, öttek, aztán szétbontották a sátrat. Éccó begyün anyósom, hogy Piros, eredj, oszt bontogassad az ajándékot, tē válogasd szét, oszt rakd szét két rakásba. Ékezdtém a madzagokat ódozgatni kifele. Szétraktam kétfele. Odagyütt mögnézni, hogy körübelű jó van. Mögengedte, hogy én válasszak előbb. Neköm a piros tácsás tetszött. Aszonta, csomagóljad ösz-sze fele, oszt mikó möntök mán, vigyed is hazafele. Nagybögre, kisbögre mög ijenök vótak. Mindnek, amibe lehetött belefűztem egy madzagot, oszt úgy vittük haza gyalog be a faluba. Anyósom aszonta övés után, hogy befele egy óra hosszát alunni. Egy lánnyā aludtam én akkó, de még mámma sē tudom, hogy ki vót az. Mindönki ki hova tudott, oda gyugta lè a fejit, hogy egy kicsit pihenjön. Mikó mos mán majd elindulunk, ëköszöntünk mindönkitű, oszt ballagunk hazafele gyalog. Mē a ló köllött hordani szét a tányékorat, sátorfákat, mindönt. Úgy vót az egyezség az eljegyzés kó, anyám aszonta, hogy ű nem ad oda (a tanyára), mē akkó az lösz, hogy még a házbú is kiterët. Így adott férhön. Mikó beértünk a templomba, én egymás kezit sē fogva, nem öleközve, hanem cipekődve. Úgy möntünk, mint két ëbocsájtott madár. Röhögtek mind az ablakba fiatalok, akik láttak, hogy mán cipekszünk, nem is fogik egymás kezit. Hát ha esz parancsóták, hogy fogjad, oszt vigyed a tē dógaidat, akkó vinni köllött. Vót, ami aztán lött itt kibontva. Nem sok ajándék vót, három szentkép, egy-két fazék, kötőnek való ruhaanyag, kistál,

nagytál, kandzsó, két pohár. Ez a három, amiket itt látsz, azok vótak. Fő vótunk Jézuskává szerëve, no, velünk is vót mindég a Jézuska, nem panaszkodok. Mikó hazaértünk a cipeködössë, nem aludtunk, hanem csak este. Më itt is lakodalom vót. Kitörték a kiskaput, akkó aztat szögëtette nagyapáddá édosapám. Még két hónapig itt vótak még Kocsis nagyanyájék mivelünk, csak utánna möntek át a másik házba. Lëvágtuk a birkákat, de maradt egy. Öt birkát vágunk, Pirijék háromat. Egyet nem vágunk lë, më sokallották, kipányválták a kertbe, az mög északította a láncot, oszt nem lött mög. Az újembör mög mindönfele kereste azt a majdáni határba, mög a román határná is, de nem lött mög. Közelebb fogták azt el, de nem írta, hogy ki csinátta. Avvā jártunk jó, hogy a tanyán maradt kint hús, oszt abbú hoztak be. Zsubrëckiná a pincébe tárotuk a földön. A nyers földre lepedőt terítöttek, oszt ára rakták rá a húst. Më légy nem szeret a sütétbe mög a hidegbe. Négy nap múva kisímogattuk a két mënyasszonpézt, oszt abbú mindjá egy bornyút vöttünk. Aszonta Pali bátya, mikó átmöntünk Valkányra hozzájuk, tudtuk, hogy valamejik Hézső lakodalmat csinát, më áthallatszott a magyar nóta. Gondólj bele, hogy hogy fájt neki. Më ű is Hézső, de nem lehetött, më ott vót a gránic, a határ. De tudták, hogy valaki nősul. Nem szabad vót még levelet së küdeni. Eccő véletlenü egy Hézső Katalin nevű képeslap átkeverödött hozzájuk. Akkó mán tisztába vótak vele, hogy no egy gyerök mögnösüt, më Hézső Katalin nem vót a családba. Románia az ojan szigorú vót akkó. Mire mink átmöntük hozzájuk, akkó mán lehetött jázni, hetvenre (2).

ÚJASSZONY/ÚJEMBER A HÁZNÁL

A lakodalom az emberélet második fordulójának megünneplése mellett, az új párnak hozott ajándékok révén, egyfajta felkészülést is jelentett az új életre, vagyis hozzájárultak annak könnyebbé tételéhez.

- » Vajlingot vött köröszanyánk, még mindég mögvan. Abba pucolom a tyúkot. Az én anyám, szögé ëvitte háton a lisztöt, oszt hozott két kantát, hogy bírja vinni ajándéknak a lakodalomba. Két tányér, négy tányér, kétliterös bögre. Nézték, hogy ha szögényebb a család, akkó kisebb ajándékot vittek vissza (9).
- » Eleibe edényöket, képeket, szentképeket. Kinek mennyi péze vót. A közelebbi rokonok mögkërdözték, hogy mire van szükség, oszt akkó hoztak azt (13).

A házasság beteljesedésével az ember életének első szakasza, a készület ideje lezárul. Ezután következik a munka, a család szempontjából az élet kötelességeinek betöltése. A lakodalom vagy a hivatali házasságkötés után a menyecske a férje családjához költözött. Ha szerencsésebb volt, és első arának számított új otthonában, akkor újdonsült anyósától kellett átvennie a konyhai feladatokat. Ám ha második vagy harmadik asszony volt a háznál, akkor a nehezebb munkákból kellett kivennie a részét. Egy cseppnyi tiszteletet sem érdemelt a hagyományos paraszti házakban.

El kellett viselnie új családja sértegetéseit, a családtagok utasításait pedig kérdés nélkül követni volt kénytelen.

- » Legtöbb esetben nem vót tekintéje a mönyecskének, az vót a legutolsó embör a házba. Jövevének mondták. Me addig nem öhetött, ameddig a család övött, csak át ott, leste a parancsot, mē a mönyecskének köllött kiszógáni a családot. Az első mönyecske az öregasszonnak köllött hogy segíjjön, ha több mönyecske is vót, azok mán nem vótak ojan kedvessen tartva, kijutottak az istállóba dógozni. A konyhába annak mán nem vót hejje, ötethette a disznókat, marhákat, vagy ami vót (2).
- » Verték is a mönyecskét régön, ha mögérdemlötte, mög ha nem is. Az anyós is mög az após is verte. A legény hazahozta a mönyecskét a családba (4).
- » Régön nem möntek mingyá külön. Azelőtt szabad gang vót, oszt fele ott aludt. Három család együtt aludt (9).
- » Mikó a lakodalom után Bözsijékhön möntünk, mē az apja Bözsinek möghalt, oszt oda köllött egy embör, hogy összetartsa a családot. Egyedű vót a mama, oszt énnököm köllött oda mönni. No, de nem sokáig vótam ott. Mē nőütem szeptemberbe, októberbe mög möntem katonának két évre (13).

Ha sokat vitázott az új pár

- » „Nem sok karácsonyi szilvát ösznek mög ezek együtt” – mondta a falu, ha sokat veszekszenek. Esz szokás vót önni karácsonykó, aszalt szilvát (4).

„Embörbál”

Farsangi időszakban tartották az emberbálokat, ahová nem fiatalokat, hanem párokat, friss házásokat hívogattak. Az előző évben házasodottaknál szokás volt, hogy az esküvői ruhájukat felöltve vettek részt a bálon.

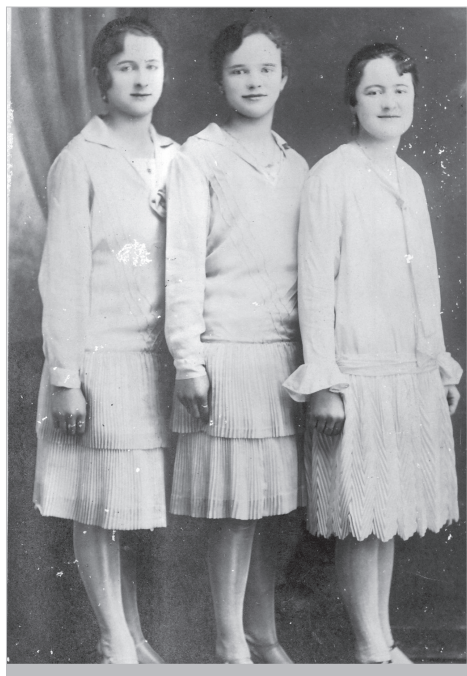
- » Embörbál vót mindig február másodikán. Még én, mikó férhön möntem, akkó mink vótunk, és akkó aztán ott is emaradt. Mindég az első, aki most nyáron, össze férhön mönt, mönyasszonyi ruhába mönt ē az embörbálba. Ez ijen szokás vót, hogy az esküvőruhába möntek el. Ott táncótak, mind a többiek (8).

Mária-lányok 1948-ból

Mária-lányok 1956-ból

Hajadon lányok 1920-ból

Hajadon lányok 1944-ből

Hajadon lányok 1954-ből

Legények az iskola épülete előtt 1955-ben

A bevonuló kiskatona kísérete a vasútállomáson, a regutabál hajnalán 1962-ben

Menyasszony a koszorúslányokkal 1952-ben

Menyasszony és vőlegény 1958-ban

*Menyasszony és vőlegény a násznagyokkal, a koszorúslányokkal és a vőfélével 1957-ben.
Jól látszik a borosüvegre helyezett fonott kalács*

Eljegyzésre induló család 1975-ből

Menyasszony és vőlegény 1925-ből

Menyasszony és vőlegény 1948-ból

Esküvői kép a szűk családdal 1930-ból

Műtermi fotó 1940-ből. A házasságkötést követő egy hónapon belül mentek el fényképészhez a közeli Homokrévra (Mokrinba)

Vőfély az ifjú párral és a kocsissal, ekkor mentek vidékre a menyasszonyért

Községháza előtti várakozás a polgári esküvő ideje alatt 1968-ban

Mulatás a polgári esküvő ideje alatt 1965-ben, amíg a községháza épületében a házasságkötési ceremónia zajlott

Reggeli lakodalmi menet (meszelők). Hajnaltájban zajlott a keltegetés azzal a szándékkal, hogy újra összehívják a násznépet a megmaradt ételek elfogyasztására, sátorbontásra

Segédkező rokonok, szomszédok a lakodalom előtt

Segédkezők a kínálgatás idején

Lakodalmi szakácsok

Lakodalmi menet 1970-ből. Elöl halad a vőfély a kísérijével, majd a násznagyok, gyerekek és a menyasszony a kísérijével. Őt követik a koszorúslányok, a siralomapa és a siralomanya, valamint a násznép, és a sor végén a zenekar

Az iskola épülete előtt elhaladó menet egy része 1970-ből

Vőlegény és menyasszony 1925-ből

HALÁL ÉS TEMETÉS

BEVEZETŐ

Az emberélet harmadik nagy fordulója és egyben zárószakasza a halál. Míg az első fordulónál a születés és a csecsemőkor az életre való előkészület, amelyben a rituális és szokáscselekmények által a szülők, a keresztszülők, a hozzátartozók és maga a település is befogadja és felkészíti az életre az újszülöttet; a második életesemény – a lakodalom, férfi és nő házassága – ugyancsak az új életre történő felkészülés; addig a halál a „földi” életet végérvényesen lezárja. A mai egyházaskéri kultúrában a létezésről és a halálról alkotott kép lakosonként változik. A XX. század elején és korábban viszont az emberek egy-két évre kiterjedő iskolázottsága folytán, az elődeiktől tanult törvényszerűségek és a természeti körülmények, a vallás tanításai, továbbá a véletlenek közrejátszása következtében Egyházaskéren a lakosság körében élt a túlvilágba, a halál utáni életbe vetett hit. Ennek hozadécai a temetéskultúrában napjainkig érzetetik hatásukat, különféle szokáscselekmények játszódnak le egy-egy temetés körül, esetenként az elszórtan még ismert hiedelmekkel magyarázható módon, de adatközlőim emlékezetében sokkal több, a mai temetésekhez és szokásaikhoz hasonló rítus él olykor anélkül, hogy ismernék létezésének és alkalmazásának okát és célját.

Szőke Anna írja a halállal kapcsolatos kishegyesi kutatásai előszavában a következőket: „A jelenségekhez, szokásokhoz fűződő hiedelmekre, annak archaikus gyökerére nem emlékeznek. Rádöbbsentem, hogy ma már nem a hiedelem hagyományozódik, hanem a szokás” (SZŐKE 2012. 119.). Adatközlőim válaszainak többsége igazolja néprajzkutatónk megállapításait: „A tükör mindég lő vót takarva, fogalmam sincs mijē, de mindēg” (7). Ennek kapcsán úgy vélem, nem elegendő csupán az egyházaskéri adatközlők emlékezete alapján összeállítani a jelen fejezetet, hiszen ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a XX. század eleji és korábbi egyházaskéri temetkezési hagyományról, a még felkutatható szokáscselekvéseket itt is ki kell egészíteni a néprajzi szakirodalomban már ismert, hozzájuk fűződő hiedelmekkel; ahol pedig szükségét éreztem, ott az egyházaskéri szokások és hiedelmek párhuzamait is feltüntettem.

A temetkezési szokások mögött az az igény áll, hogy eltávolítsák az elhunytat az élők közösségéből. Ezen megfontolás szerint a halál nem egyfajta megsemmisülés, hanem átalakulás, melynek révén az élő egy másik világba lép, és ott tovább él.¹⁹² A temetkezési szokásokról kérdezve beszélgetőtársaimat, elengedhetetlennek

¹⁹² Lásd még: KUNT 1990. 70.

tartottam lejegyezni a fentebb ecsetelt halottkultuszt és a lélekhit köré fűződő vélekedéseket.

- » Én hiszök Istenbe, mink is a templomba, ugye, de azé tudjátok, hogy nincs az, hogy föltámadunk. Tényleg, ha van lelkünk, de má aj is, nem férnének ott fönt. Ugye hogy, hogy őszinték lögyünk, há jó van, ebbe születünk, igaz, sënki nem látta, mongyák a rádióba is, de azé éhisszük, mē valaminek lönni kő (8).
- » Mindönki éccörre nem születött, de nem is hal mög. Tē földdé vász, de a lelked szál a másikba. Hát az él, hát úgy van az imádságba (19).

A HALÁL ELŐJELEI

Balázs Lajos a csíkszentdomokosi temetkezési szokások vizsgálatakor megállapítja, hogy „már a halál korai előjelei annyira összetett jelrendszert képeznek, hogy tartalmuknál fogva az elválasztó rítusok kezdetét láthatjuk bennük. Az előjelek mennyisége, rendszere, közösségi szabályozása és megfejtése számomra egyértelművé tesz, hogy azok már a halállal való foglalkozás tünetei, az egyén lelki világában a halál felé való elmozdulás jelei akkor is, ha azok a kívülálló számára egyelőre még érzékelhetetlenek” (BALÁZS 1995. 22.).

Az egyházaskéri hiedelemvilágban a halálelőjelek közül az általános néprajzi szakirodalomban is már ismert halálmadár és a tutuló kutya a leggyakrabban előforduló előjel, de a „haláljósítás halottról”-féle és a bútorreccsenéssel, edénycsörömpöléssel kapcsolatos előjel-kategória is még fellelhető. Habár napjainkban az előjelek valóságalapjának meghatározása kapcsán igen eltérően vélekednek adatközlőim, a paraszti kultúrában és a település szabályrendszerében jelenléte nyilvánvaló. Gyakori eset, hogy amikor személyes megtapasztalásból észleli az elbeszélő az előjelek igazságalapját, akkor kezd el hinni benne, ennek fordítottja esetében pedig kételkedni.

A halálmadár

A halálmadárrol mint halált hozóról több eset kapcsán is említést tettek. Egyes történetekben ijesztő hangjával,¹⁹³ máshol azzal jelezte valaki vesztét, hogy oda-szállt az ablakhoz, vagy lendületesen nekiszállt annak. Kuviknak, bagolynak és halálmadárnak is említik. Néhány alkalommal, amikor a bagoly a népi felfogás szerint halált jelzett, mégsem történt semmi, ez szintén befolyásoló erővel hatott a parasztság tudatára.

¹⁹³ Párhuzama: JUNG 1978. 120., SZŐKE 2012. 121., PENAVIN 1974. 141., BONA 1974. 153. „A baglyot el kell zavarni a ház elől, mert valakinek a halálát jelzi.” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193., BÁLINT 1980. 187.

- » Mőgijedt az anyja, hogy valami érte a gyerőket, de aztán kiderűt, hát nem oja nagy valami, hát jó van. Az csak véletlenű odaszát. Mintha úgy valaki odavágta, úgy nekiszát az ablaknak a bagoj (2).
- » Farkas Bőzse, nyugodjon, ű aszonta, hogy ű halli, hogy mejik az a, nem mindėgyik bagoj az, amejik oja vonyítós, vagy mi tudom én. Úgy a szom-széd körű, ha vonyít, akkó ottan valaki (9).
- » Aszonta mindėg, hogy ű hallotta, hogy szól az a halálmadár, de itt van (...) bagojjuk, én mindėg asz hallom. Aszongya, kint vót ěccaka, hogy ű hallotta, hogy huhogott az, másképp huhog, de én még sosė hallottam (8).
- » Hát a is valami, halálmadár. (...) hallotta, hogy kint huhog az a valami, ěccő a konyhaablakra odaszát, oszt behorpadt, rá sė gondót, hogy a fia. Jó van, nem is vót beteg... (8).
- » Azt én is tudom, ha a kutya vonyít, akkó nem jót jelönt, mög ha a bagoj kubikkol, úgy közelbe, akkó asz figyeljėtők. Én nem vagyok babonás, de én akkó má tudom, hogy a közelbe halott lősz (19).
- » Bemönt a fürdőszobába, tán borotvákozni, ha jó emlékszők, így mondta, és képzeljėtők ě, aszongya, ott az ablakon odaszát ěgy ojan, mint ěgy bagoj. „Ennye – aszongya –, ki lősz a halott, hogy ez be akar gyűnni?” (...) nem sokkă utánna rosszú lőtt, mög is halt, a felesége. Aszongya, hogy ű nem hitt soha ebbe. „De higgye ě, még – aszongya – én magamba mondtam, hogy ugya ki lősz a halott, hogy ez be akar gyűnni. Hát az én feleségőm lőtt.” A jó isten tudja, mi van ebbe (30).

A kutya nyugtalansága

Azt tartják róla a néphagyományban, hogy előre megérzi a halált. Különösen a gazdájáét, de előfordul, hogy a szomszédtság, a faluközösség tagjaiét is.

- » A kutyavonyítás, ezőknek itt vót oja kutyájuk, hogy mindėg mögérzotte, hogy no, kit vonyít mán ki az utcábú. Vonyított mindėg, oja különös hangot adott ki a kutya ěccaka. Ugyan kit vonyít, és másnap biztos valaki kipurcant. Nem csak a gazdáját, ez a rėonnya, vót az üvé, tudod, ez az utca az üvé vót. Úgy tudtuk má, hogy valakit kivonyít az utcábú¹⁹⁴ (2).
- » Az nem ugatás vót kisfijam, az üvöltött az a kutya. Tudod, az oja rossz vót hallani. Tudtad, ha vót beteg a családba, tudta, hogy sorra kerül (2).
- » (...) a mi öreg kutyánk addig vonyíkót, még éđősapám mög nem halt, ez való igaz vót. Hát csak éřozte a jószág, hogy (8).
- » Aszonygyák, hogy a kutyavonyítás halottat jelöntött (28).

¹⁹⁴ Párhuzama: JUNG 1978. 121., GYURA 1973. 124., KÖRMÖCI E.–SZABÓ J., 1983. 192., BÁLINT 1968. 153., SZŐKE 2012. 121., PENAVIN 1974. 141., BONA 1974. 153., BÁLINT 1980. 187.

A kérdés kapcsán felmerült a kutyahűség, s a házőrzőknek a gazdájuk elvesztése utáni reakciója. A legtöbb adatközlő emlékezetében ismeretes az alábbiakhoz hasonló történet, melynek szintén mágikus jelentőséget tulajdonítottak.

- » A kutya vonyít, mög mikó Jenőnket is, mikó hazahoztuk, az úgy rítt, a kutya, begyűtt a szobába is Jenő után, oszt akkó úgy rítt (9).
- » A kutyanak röndössen hullott a könnye. Mikó vót a kocsi, oszt tötték be, sírt a kutya, oszt utánna hétre má mög is döglött (19).
- » Hát emönt a sárga kutya. A kutya másnap rögére étünt (28).

Haláljósítás halottról

- » Mikó valaki möghal, oszt akkó tölleg nem ojan ráncos az arca, oja fiatalnak néz ki, akkó fiatal halott gyün utána, mingyá akkó mondta a nép, hogy jajj istenöm, kivē, valami fiatal hal mög, mē oja fiatal az arca¹⁹⁵ (9).
- » Ha szép az arca, akkó fiatal halott lösz utánna, ha nagyon kimén formájábú, akkó idős halott lösz utánna (18).

Edénycsörömpölés, -repedés¹⁹⁶

Az esetek többségében nem jelzi előre a halált a családtagoknak, a faluközösségnek, hanem a halál beálltát közli. Általában távoli rokonok értesülnek ilyen módon a halálhírről, melyet később konkrétan az elhunyt hozzátartozói is jelentenek.¹⁹⁷ Egyes helyeken az elhunyt búcsúzását vélik felismerni e megmagyarázhatatlan jelenségben. A halált kísérő jelek hiedelemkategóriájába tartozik.

- » Nállam az ablak kipattant. Mög mög is van. De én birom azé hasznáni. Nagyot röccsent elsőb a tisztaszobába, aztán mög a lakószobába, mikó János ē lött temetve (19).
- » Kocsis nagynya, mikó möghalt, akkó vót valamije kis váza, oszt az tört úgy szét. És akkó asz mondták, hogy akitű asz kapta, ahon kötődött legjobban, vagy az biztatta¹⁹⁸ (18).
- » Látod, ez a, Annuskának az anyja, Piri néninek, mikó möghalt az apja, akkó egy nagy váza űnálluk szétrobbant. Magátú. A jó isten tudja, izé, jó van, valami csak (28).

¹⁹⁵ Kiegészítése: „Ha öreg halott van, és a ravatalon megfiatalodik, a családból fiatal fogja követni, ha fiatal a halott, és a ravatalon megöregszik, megráncosodik, öreg fogja követni.” GYURA 1973. 124., JUNG 1978. 123., KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 192.

¹⁹⁶ Párhuzama Kishegyesen: SZŐKE 2012. 122. Továbbá: KUNT 1990. 74., BONA 1974. 153., BÁLINT 1980. 187., KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193. Ahol meghalt valaki, „gyakran megreccsen a kaszli vagy a sifony, az azír van, mert a halott szelleme visszajön valamit keresni.” HOPPÁL 1982. 37.

¹⁹⁷ Lásd *A halál beállta utáni teendők* című fejezetet.

¹⁹⁸ Az itt közölt, kötődéssel kapcsolatos információkat, valamint ezeknek a halál beállta utáni szerepét *A hazajáró lélek* című fejezetben elemzem.

- » Apám, mikó möghalt, minekünk az oja, végēta* vót benne, de vastag, vót ije vastag talpú, füles pohár, és a tácába ēdurrant a pohár. Sēnki nem vót. Akkó halt mög apám, én Cērna Barán a tácába ēdurrant az a vastag pohár, aztán énnēkōm kōrōsztanyám mondta, hogy apám möghalt (28).

*Új ház építése*¹⁹⁹

Egyházaskéren senki sem emlékezett arra, hogy a lakosság hitt-e abban, hogy ha új ház épül, akkor halott lesz a családban. Egy másik kérdés kapcsán azonban egyik adatközlőm beszámolt egy történetről, amelyben a házépítés során az egyik tizenéves gyermek vérmérgezést kapott és elhunyt. Ha a hiedelmet ismerték volna településünkön, említésre került volna ez is a tragikus baleset kapcsán.

- » Ez a Kerpe gyerōköt is mikó hazahozták, annak nem vót nagylánnya, és akkó aztán, utánna akkó ēmōntek innen lakni, építōttek ott házat az Ál-lomás utcába. Ott építōttek ēgy oja kis házat, úgy bent vót az a ház, oszt akkó ottan fölépítōtték, és akkó, mikó építōttek, akkó valami drót vagy mi szūródott az órába a Jenōnek, oszt vérmérgezést kapott. Tudod, nem vitték, vérzōtt, elát, és akkó nem vitték. Aztán, mikó bevitték má Kikindára a kor-házba, akkó oszt késōn (4).

HALDOKLÁS

Bálint Sándor *A szōgedi nemzetben* így ír: „Régi vágású népünk már életében készülődik az utolsó útra, különösen, amikor túljut a delelőn: hatvan felé, hazafelé” (BÁLINT 1980. 187.). A szerző más irodalmi vonatkozásokkal egyhangúlag állítja, hogy idős korában az ember a halálra készülődik. Napjainkban azzal, hogy sírboltot készített, végrendeletet ír, beszél az elmúlásról, és egyúttal el is fogadja azt, felkészül egyben, és igyekszik méltósággal kivonulni az élők sorából. Családja és barátai ideális esetben ilyenkor egyre többet vannak a közelében, s mindannyian arra törekednek, hogy halála óráján és az azt megelőző időszakban minden tőlük telhetőt megkapjon, hogy halála megnyugvást hozzon, és tiszta lelkiismeretet. Ma ezért teljesítik halála után is utolsó kívánságait, régebben pedig részben a hazajáró lélektől való félelmükben.²⁰⁰ A továbbiakban a nagybeteg körüli teendőkről ejtek szót.

Egyházaskéren a múlt században ritkaságszámba ment, hogy papot hívtak a haldoklóhoz feladni az utolsó kenetet, gyóntatni, mivel nem volt helyben lakó plébános. A településen általában élt kántor, illetve nem hivatásos kántor, előfordult, hogy ő vagy a siratóasszonyok adták fel az utolsó kenetet a haldoklónak. Erről azonban kevés adatom van, és valóságalapjuk is kétséges.

- » Hát azelőtt nem vót, nemigen vót, hát vót, amikó, úgy aki azé úgy templomba járt, vagy jó van akkó, kihítták, hogy akkó möggyōnt (4).
- » Mōg az asszonyok is ēvégezték, ezōk az énekēsōk, akik tudták azt a kenetöt, vagy minek mondták azt az utolsót²⁰¹ (9).

¹⁹⁹ Párhuzama: BÁLINT 1980. 187.

²⁰⁰ Lásd még *A hazajáró lélek* című fejezetet.

²⁰¹ Párhuzama Gomboson: JUNG 1978. 125. Kishegyesen: SZŐKE 2012. 125.

- » Vót, akihö kihítták, hogy az utolsó kenetöt ráadja. Feszület az asztalon, ég a gyertya²⁰² (28).

Gyorsan terjedt a hír a faluban a haldokló egészségügyi állapotának változásáról. Ha rosszabbodott, összejött köré – látni még egyszer utoljára, enyhíteni kínjait és elbúcsúzni tőle – a rokonság, a szomszédság és a település vallásosabb lakói is, akik általában a falu legidősebbjei, Egyházaskéren az esetek többségében özvegy-asszonyai. Mások búcsúztatásával és a haldokló, majd a halott körüli teendők elvégzésével ilyenkor egyúttal önmagukat is felkészítették az utolsó útjukra, ismerkedtek a helyzettel, és egyben el is fogadták a halált.²⁰³

- » Nem vót sënki, akó az öregasszonyok odamöntek, imádkoztak, még kilehetőte magát, osz kész. Akkó ijen vót, hogy nagyon beteg, akkó ott öszemöntek az ije öregasszonyok, az én szülém is járt velük (6).

Ilyen alkalmakkor került sor az imádkozásra is,²⁰⁴ melynek a néphitben szintén mágikus erőt tulajdonítottak. Egyházaskéren ismert eljárás volt a *Pápai imádság* felmondása a haldokló szenvedéseinek enyhítésére. Ha a család beleegyezett, akkor a vallásos asszonyok elmondták azt a három imádságból álló fohászt, amely egyfajta vigasztalás volt a beteg számára, és az adatközlők meggyőződése szerint meg is nyugtatta a szenvedőt.²⁰⁵ A nehéz halálnak nevezett elhalálozás előtti hosszú szenvedést az ima felmondása megszüntette, hiszen ezt követően két-három órán

²⁰² Párhuzama: A haldoklást meg lehet könnyíteni, ha a haldoklóért imádkoznak. SZŐKE 2012. 125.

²⁰³ Lásd még: KUNT 1990. 71.

²⁰⁴ Zentán a „fájdalmas olvasót” imádkozzák. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193., SZŐKE 2012. 124.

²⁰⁵ A *Pápai imádságról a Hét mennyei szent zár* című imádsággal együtt tesz említést Bálint Sándor: „Mindkettő vallásos ponyvairat, amely mágikus célzatú imádságokat tartalmaz. Az a hiedelem, hogy aki magánál hordja, nem hal meg hirtelen. Még idejében alkalma nyílik a bűnbánatra, szentségfölvételre.” Bálint Sándor megjegyzi, hogy az imádságról már Kálmány Lajos is említést tesz: „Kálmány II, 105. *Mondaszerű tiszahögyösi előadás*. A nyomtatvány címe: *Három szép és ájtatos pápa-imádság a haldokló embernek utolsó órájában, melyek az örök üdvösségre felette hasznosak*. Az imádság már a Gömöri-kódexben (Nyelvemléktár XI, 317) is megtalálható. Tímár Kálmán megállapította (*Adalékok kódexeink forrásaihoz*. ItK 1926, 170), hogy a pápa-imádság forrása Dionysius Carthusiensis XV. századbeli karthauzi szerzetesnek, Aureum Speculum animae peccatricis docens peccata vitare, ostentendo viam salutis című munkája.” BÁLINT 1980. 187. Édesanyám, Fehér Mária saját gyűjteményéből bocsátotta rendelkezésemre a pápai imádságot. Ő keresztanyjától, Hézsó Piroskától másolta le a kilencvenes években. Akkoriban Egyházaskér kántora, Pópity Erzsébet még aktívan végezte feladatait, ez időben vásárolt írógépet, amellyel lehetővé tette a vallási énekek és mindenféle imádságok terjesztését is az egyházaskéri kórustagok között. Mivel a Bálint Sándor által említett forrásokat nem állt módomban megtekinteni, nem tudtam összehasonlítani az ott említett pápai imádságokkal az egyházaskéri példányt, ezért e kötet *Függelékében* közölöm.

belül elhunyt a haldokló. Ilyenkor szentelt gyertyát is tettek a kezébe,²⁰⁶ ha pedig már nem tudta megtartani, akkor az asztalra helyezve égették: „Vót, mán mikó haldoklott, oszt a kezibe tötték a gyertyát, oja is vót” (2).

- » Ére fajta való imádság vót. Az vót az érdekös. Az én apámnak is imádkoztak.²⁰⁷ Mikó Hézső apó ottan az Illancson nagyon beteg vót, mongyák, hogy ě kő végezni azt a Pápaji imádságot neki. Nagyanya ěgy istené nem akarta. Mindnyájan, a család ott vagyunk, mongyuk, hogy hagyja, hagy mongyák, aki tudja, hagy mongya, könnyebb lösz neki. Osz tényleg el is mondták azt az imádságot, oszt aztán úgy mögnyugodott, elaludt, úgy nézött ki, hogy el is alszik, oszt avvá el is szát a lélők belülle. Az vót a neve, hogy Pápaji imádság. De nem sokan tudták a faluba. ěre tudta a Csipaknak az anyja, āra az Illancson, ott is tudták ketten-háromra, akkó összemöntek Hézső körösz-tannya²⁰⁸ vezetésivē ugyē, mē ű benne vót (2).
- » Szokás vót, Mihók nagyanyám is járt úgy (8).
- » Vót, azt úgy mondták, hogy Pápai imádság. Aki nem bírt möghalni, vagyis hát oja nehezen halt mög, akkó az öregasszonyok összemöntek, oszt azt ěmondták. Oszť álítólag aztán ěgy óra múva biztos möghalt. Mikó ěmondták a Pápai imádságot, akkó utánna, má akkó tudták, hogy möghal, aki má oja nagyon beteg vót, mög mē öregők is vótak, végük felē jártak (13).

A *Pápai imádság* keresése során felmerűlt egy újabb keletű hiedelem a fohász mágikus erejéről, de mivel nem juthattam hozzá, így nem volt lehetőségem a kilencvenes években másolt, Hézső Sándorné Mihók Piroska példányát összehasonlítani a mai énekesasszonyok imáival, akik az alábbiaknál fogva nem is olvassák fel soha többé, de meggyőződéssel állíthatom, hogy ha kezűnkben tarthatnánk, meggyeznének a fohász szövegei, hiszen mindnyájuk részére az akkori kántor, Pópity Erzsébet²⁰⁹ írta át írógéppel.

- » Hallgass ide, Pápai imádság. Neköm is vót, Mihók nagyanyámtú kaptam, de ěgy lap híjja vót, akkó valahunnan lēirtam. Mostan Katica, hát tavaj vót ez, mongya, hogy ěgy oroslámosi asszo ěvégezte valakinek, ez még azelőtt vót, mē ű is ěvégezte valakinek. Akkó az az oroslámosi asszon, mikó ěvégezte, möghalt. Űgyhogy aztán Katica is betüzēte. ěn is, hát akkó minek, ha. Jó van, tudom, hogy möghalunk, mē születűnk, möghalunk, azē tudva-tudva,

²⁰⁶ Párhuzama: KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193. „Hittek a szentelt gyertya mágikus hatásában, abban, hogy megkönnyíti a szenvedést.” SZŐKE 2012. 125. „Kezébe ěgő, lehetőleg Gyertyaszentelő Boldogasszony napján szentelt gyertyát adnak.” BÁLINT 1980. 189. A szentelt gyertyával eleje világítottak, hogy ne haljon meg sötétben. KUNT 1990. 74.

²⁰⁷ Adatközlőm, nagyanyám öt éves korában veszítette el ědesapját, 1940-ben.

²⁰⁸ ědesanyám keresztanyja, a családban mindenki „Körösztannyának” szólította, teljes neve: Hézső Sándorné Mihók Piroska.

²⁰⁹ Egyházaskér utolsó kántorának halála után minden irata és feljegyzése Csókára került. Gondozója számomra eddig ismeretlen. Az egyházaskéri énekesasszonyok sem részesülhettek a hagyatéka számukra fontosnak bizonyuló darabjaival, még életében tagadta meg azoknak a részűkre való továbbbűtását.

mög nem is segít mán az akkó, mikó valaki haldoklik, nem tudja, hogy mi csinát (7).

Búcsúzkodás, utolsó kívánság,²¹⁰ intelem

Időskorban, ha úgy érzi az ember, hogy élete végéhez közeledik, igyekszik elrendezni a még folyamatban lévő dolgait, kibékül haragosaival,²¹¹ megadja adósságait. Aki a halálra készül, szeretne maga után mindent rendben hagyni, s ezzel hozzátartozóira és azok jövőjére is gondol, ezért végrendelkezik, de Egyházaskéren csak szóban, ahogyan erre mondják: „ossza a vagyont.”

- » Engöm beengedtek, de csak addig, még ebúcsúzott tüllem, de aztán kivittek, oszt ěpicajoztak a szomszédba a Bödő Icájék, ahun laknak. Aztán el is mönt, úgyhogy nem láttam többet élve. Odaengedtek, igen (2).
- » Végakaratrú nem hallottam. Igöncsak öregebbek ugyě, ha möghaltak, mög mindön, azok ěbeszték, hogy hogy akarja, mint akarja. ěmeséte, möghaltották, hogy mi a kívánsága az apjának, írásba nem fogláták (13).
- » Nagyanyám mindig, mikó rosszú ěrozte magát, akkó mondta, hogy szóljatok ětámnak, szóljatok Ernőnek²¹² (18).
- » Nagyanya mög minděg Bözsět hította, de hogy mejik Bözsět, mě vót Kati Bözse is, mög a tesvérje is Bözse vót (28).

A haldokló visszasírása²¹³

Adatközlőim meggyőződéssel állították, hogy az, aki útnak indult, azt hagy-ni kell elmenni, nem szabad siratni, mert azzal fájdalmat és szenveděst okozunk mindkět félnek, javulás pedig semmi esetre sem várható.

- » Az Kocsis apó mesějibe vót, hogy körösztesvérje vót neki. Az anyja sivalkodott nagyon, mě ěgy lánya vót, hogy ně mönjön ě, osz három napig aztán szenvedět a lá, me nem hagyta az anyja ěmönni. Osz mögmondta apó min nekünk, mindnyájunknak, hogy ha valamikő odakerütök, hagyjátok, hogy

²¹⁰ „[A] közhit szerint, ha később nem teljesítik az utolsó kívánságait, nem hagy majd nyugtot a házbelieknek, folyton hazajár.” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193., BÁLINT 1968. 154., BONA 1974. 154. „[A]ki ezt nem teljesítette, nem volt maradása.” SZŐKE 2012. 130.

²¹¹ Párhuzama: BÁLINT 1980. 189.

²¹² Környékünkön nem ismert az a hiedelem, hogy a haldokló, akinek a nevét utoljára kiáltja, az lesz a következő halott a családban. SZŐKE 2012. 122.

²¹³ Általánosan ismert hiedelem. JUNG 1978. 126., KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193. Egyik változata Zentán: „Egyesek fehér lepedőt borítanak a haldoklóra, hogy ne lássa a hozzátartozóit, így nem olyan nehéz neki a válás.” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193. Nem szabad siratni, mert akkor nehezen hal meg. BÁLINT 1968. 154., PENAVIN 1974. 141., BONA 1974. 153., HOPPÁL 1982. 38., BÁLINT 1980. 189., KOVÁCS 1982. 131. „[M]ert akkor napokig vergődik élet és halál között.” KUNT 1990. 77.

ha elindút, hagy mönyjön. Nem szabad visszasivalkodni. Mē annak is nehezebb, a betegnek mög, aki mellete van, három nap, annak is nehezebb (2).

- » Aszonták, hogy nem kő annyira siratni, mē akkó nem bír nyugodtan emőnni (28).

Habár az alábbi történet és a visszasírás mozzanata humorosabb színezetet kapott a benne szereplő személyek jelleme révén, viszont a haldokló visszasírásának emléke élve maradt, s ezt részben bizonyosan éppen a különlegességének köszönheti. Így aztán a falu száján is fennmaradt.

- » Hittek benne, persze. (...) az apja vót, és akkó beteg vót az öreg mán, utánna egy-két hétre, vagy mi tudom én, möghalt... Osztán apám kérdözi tülle, hogy „nagyapátok hogy ál?” „Hát – aszongya, az oja nagyszájú vót, és akkó mongya, hogy – mán möghalt vóna, de gyütt a (...), ennek az anyja, osz fölordította” – aszongya. Osz akkó ugyē aztán az úgy ēterjedt úgy a faluba, mē másná is mondták űk eztet, hogy azé mē (...) fölordította (4).

A HALÁL BEÁLLTA

Általánosan ismert hiedelem Egyházaskéren a haldoklóról, hogy amíg el nem megy hozzá a várva várt, szeretett személy vagy haragosa békét nem megy kötni, addig nem tud meghalni:²¹⁴

- » Ē nem híji aztat, hogy mögbocsájt neki, addig nem bir möghalni, mög ijeköket mondtak, persze hogy (9).

Az alábbi esetekben azonban a halál beálltát követően, a hiedelem szerint, ha nyitva marad az elhunyt szeme, akkor úgy halt meg, hogy hozzátartozója vagy haragosa nem tett eleget utolsó kívánságának, nem jött el hozzá, mielőtt bekövetkezett volna a halála.

- » Ha nyíva van a szöme, én még most is aszondom, vár valakit.²¹⁵ És ide figyeljetök, Mariska, mikó möghalt, nyíva vót a szöme, egyik. De mindig várt, ha még bírt, haccó telefonát, ugyē Eszti, ēgyüssz, mondom, maj délután. Na most odamöntem, így möghúztam az arcát, mondtam, mögbocsájtok mindönt, nyugodjá mög. Ha hiszitök, ha nem, ojan szépe csukódott a szöme, és halott vót. űgyhogy fölőttöztetni fölőttöztették, de még langyos vót. Ojan szépe, azé töttünk rá pézt,²¹⁶ mondom, tögyünk a biztonságé. Lē kő

²¹⁴ Részletesebben a *Szép és nehéz halál* című fejezetben tárgyalom.

²¹⁵ Variánsa: ha a halott szeme kinyílik, valakit nagyon szeretett, és azt magával viszi hamarosan. HOPPÁL 1982. 38., KOVÁCS 1982. 130. Ha a halott szemét nem lehet lefogni, az azt jelenti, hogy vár valakit. Csak akkor bírják lefogni a szemét, ha az illető eljön, és megnézi a halottat. GYURA 1975. 713.

²¹⁶ Lásd még *A halál beállta utáni további teendők* című fejezetet.

húzni, mög aztán pézt. Egyik szöme nyíva vót, várt bennünket, mög hát most a jó isten tudja, nem gyütt vissza sënki sē (30).

A halál beálltával az eltávolító rítussor veszi kezdetét, amelyben az elhunyt segítői, hozzátartozói által az egyén megválnak korábbi státusától, s míg korábban a cselekménysor a haldokló körül zajlott, itt már nagy mértékű kiszélesedésről beszélhetünk. Párhuzamosan zajlanak a cselekvések, az elhunyt elkészítése, a virrasztás és temetés megszervezése, a sír kiásása mind többszemélyes feladatok, melyek családi és baráti összefogást igényelnek.

A HALÁL BEÁLLTA UTÁNI TEENDŐK

Általában a halál beálltakor mindig jelen volt a házban egy távolabbi rokon vagy szomszéd, aki gondoskodott arról, hogy a település halottkultúrájához kapcsolódó szokáscselekményeket betartsák ebben a tragikus pillanatban is. Asszony vagy asszonyok végezték ezeket a cselekedeteket, melyek közül első helyen a szentelt gyertya²¹⁷ meggyújtása állott, és annak az ablakba helyezése. Ha a haldokló kezébe már adtak gyertyát és a *Pápai imádság* felmondása közben is égett az asztalra helyezve, akkor nem gyújtottak másikat, csak a meglévőket helyezték az ablakba, ezzel jelezve a település lakosainak is a halál beálltát. Addig ott volt, amíg el nem égett, esetenként addig, amíg le nem eresztették sírjába az elhunytat.

- » Tisztaszobába vót, csak annyi, hogy hát az ablakba égött a gyertya²¹⁸ éjjē-nappal, még csak, még csak ē nem lött temetve a halott. Addig, addig mindég égött az ablakba éjjē-nappā (23).
- » Csak a gyertyát töttük be (19).

Az alábbiakban ismertetett szimbolikus eszközökkel végzett rituális inverziók a káoszállapot megteremtését, egyfajta regressziót jelentenek. A káosz, a társadalmi idő ideiglenes felfüggesztése, az archaikus közösségek jellegzetes tér-idő szemléletének látványos megnyilvánulása az eltávolító rítusokban, vagyis a kizárás szakaszában.

*Az ablakok becsukása*²¹⁹

Ha nyitva voltak, becsukták őket, és befüggönyöztek. Azt mondják, hűvösben kell tartani a testet.

²¹⁷ A gyertyához és a megszenteléséhez kapcsolódó mozzanatok nem tárgyalom. Egyik adatközlőm magyarázatát közlöm csupán: „A szokás vót mindig. Gyertyaszentölőkö vitték ē a templomba. Nekünk is vótak oja nagy izék, hosszúak, oja fényös papirokkā vót, szentőtek, vótak oja képek vótak rajta” (2).

²¹⁸ Párhuzama: KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 195.

²¹⁹ Párhuzama: JUNG 1978. 128. Letakarják cifra fekete kendővel. BONA 1974. 153.

- » Nem nyitották ki az ablakot sē, sēmmit nem nyitották ki, mē tudod, má mongyuk az biztos, hogy mán úgy, mán én akkó nem oja kislá vótam, oja nagyocska vótam, osz mondták, nem kő kinyitni az ablakot, nem kő tüzēni, mē főfúódik a halott (4).
- » Huzattú fētek, nem szerették, hogy a halott huzatba lögyön (18).

*Az óra megállítása*²²⁰

Néhány adatközlőm a halál beállta utáni első feladatának tekintette az óra megállítást, azzal magyarázva, hogy ezáltal egy meghatározott ideig minden családtag számára és a virrasztásra érkező falubeliek előtt is egyértelművé válik a halál beálltának pontos ideje.

- » Asz lētakarták, az órát csak úgy mögálították, akkó mögálították tudod, mē nem batris, tudod csavarós vót, mög sétálós vót (4).
- » Akinek vót ingaórája, annak a pillanatba, ahogy az elhunyt, möghalt, lēálították az órát, a sétálót, lēálították az órát, és akkó az vót egy jó darabig emléközetős, hogy ebbe az időbe, ekkor és ekkor halt mög a szeretteink (23).
- » Mikó möghalt, asz lēálították, az órát, hogy hány órákkó halt mög (20).
- » Vót akkó, tudjátok – ez a sétálóórának mondtuk mink –, és akkó aztat szépen mögálították, mög a tükröt lētakarták, ha vót, vagy mögfordították (30).

*A tükör letakarása*²²¹

- » Igen, igen, lē vót takarva. Azé, hogy hát nē lássa az embör saját magát (23).
- » A tükör mindég lē vót takarva, fogalmam sincs, mijé, de mindég (7).
- » Fekete kendővē lētakarták (19).
- » A tükröt lētakarták, az órát, asz mögálították (28).

Újabban, érthető okokból, a televíziót is letakarják.

²²⁰ Párhuzama: JUNG 1978. 128. Kishegyesi magyarázata: „A halottól az idő eltávozott, a szíve már nem dobog, hogy néz ki, hogy az óra pedig ketyeg.” SZŐKE 2012. 128. Mert a halottnak többet nem számít az idő, az övé lejárt. KOVÁCS 1982. 131., KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193., BÁLINT 1968. 154., BONA 1974. 153., BÁLINT 1980. 191., BIHAR 2003. 140.

²²¹ Párhuzama: JUNG 1978. 128., SZŐKE 2012. 128. „[N]em szabad tükörbe nézni, mert a halott eljön értünk.” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193., BÁLINT 1968. 154., PENA-VIN 1974. 142., BONA 1974. 153., BÁLINT 1980. 190., BIHAR 2003. 140. Letakarják, hogy ne nézegesse magát benne a halál. KOVÁCS 1982. 130.

- » Hát az azé, hogy ha ég a tűz, a halottnak nem jó a melegítés. Az abbú a szemponbú ótsák ē. Nē tűzēlj tovább, mē a tesnek nem jó. Aszonták régön, hogy főfújódik, mögpukkad, hogyha tē tűzēs, meleg szobába tartod, akkó az mögpukkad, akkó annak kellemetle szaga van, akkó inkább nem tűzētek ojankó egyáltalán, mē haláleset vót. De hát nem is fázott ojankó sēnki sē, mē egyik gyütt, a másik mönt, oszt az oja mozgalmas (2).
- » A halottná sosē tűzētek. Nem, esz tudom biztos (7).

A századelőn a halál beállta után nem hagyták egyedül a megboldogultat, holttestét hozzátartozói őrizték, virrasztottak mellette egészen a sírba tételig.²²³

- » De esz mögjegyzöm, annak idejin a halottat magát nem hagyták. Mindig valaki, egyvalaki ott vót, még ē nem temették a halottat. Magára nem vót hagyva a lakásba, őrizték. Aszonták, a halottat nem, még az én anyámat is mög az én apámat is mink nem hagytuk Mariskájékná magára. Mink esz tartottuk (30).

SZÉP ÉS NEHÉZ HALÁL

Az egyházaskéri népi felfogásban nehéz, illetve csúnya halálnak számított az, ha valaki hosszú időn át haldoklott. Nem csupán az ágybafekvőre nézve, hanem hozzátartozói számára is, hiszen végig kell nézniük szenvedéseit, s így osztozniuk is benne. Ilyenkor hívták segítségül a mágikus cselekedeteket, elmondták a már említett *Pápai imádságot*. Amikor valaki sokáig „ágybafekvő” volt, szenvedéseinek, haldoklásának okát valamilyen történéssel próbálták magyarázni, s azt jóvátéve enyhíteni kínjain. Legismertebb hiedelem az, hogy valakivel elintézetlen ügye maradt a haldoklónak.

- » Akkó így mondták, hogy ha valakivē össze va veszve, oszt még avvā ki nem békül, akkó nem bir möghalni,²²⁴ de mos má, de sokan möghalunk... Hát, esz mondták, mög még ē nem gyün bocsánatot kérni, addig nem bir (9).
- » Mi a kívánságja, mög mit akar, vagy akkó béküljön ki, vagy mi tudom én, persze hogy. Vót akkó, aki ugyē el is hatta (9).

²²² Párhuzama: SZŐKE 2012. 129. „A halottas háznál nem jó tüzet gyújtani, míg a halottat ki nem viszik a temetőbe, mert hazajár a lelke.” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 212., BÁLINT 1968. 154. Míg a halott a házban van, nem főznek. PENAVIN 1974. 142.

²²³ „A halottat régebben nem hagyták magára, egész éjjel virrasztották, újabban csak 10-11 óráig virrasztják, akko letakarják, a gyertyákat egy kivételével eloltják, a halottra rázárják az ajtót, mert hiszik, hogy az első éjjel mindig hazajön.” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 195., SZŐKE 2012. 130., PENAVIN 1974. 143., BONA 1974. 154.

²²⁴ Párhuzama: BÁLINT 1968. 154., BONA 1974. 153., BÁLINT 1980. 189.

- » Ha valakit mögbántot, osz még ẽ nem köszön tulle vagy bocsánatot nem kér tulle, addig nem bir möghalni (18).

Az egyházaskéri emlékezetben ẽl néhány történet a helybéli „boszorkányokról”. A haláluk előtt azonban ezek a személyek sokáig szenvednek, hiszen át kell adniuk valakinek tudományukat, vagy meg kell szabadulniuk attól. A söprű eldobása, s így a boszorkánytudományuk átadása jelentette a feloldozást számukra.²²⁵

- » Aszonta a (...) nagyanyja, (...) néni, nem bírt möghalni, ameddig a söprűt ẽ nem dobja, hogy átadja a tudománt. Aszonták régõn (17).

HALÁLESET JELZÉSE A FALUBAN

A múlt században a falu kommunikációs rendszerében a haláleset jelzõjének az elõszóban történõ tájékoztatást, az ablakba helyezett szentelt gyertyát és a harangok általi halálhírközlést tekintik, napjainkban pedig már divatba jött a nyomtatott gyászjelentés kiragasztása a település hirdetõtábláira vagy a boltok közelében. A hírközlés kapcsán említésre méltó még, hogy a falun átutazóknak jelzésnek számít már a nyitott nagykapu is a temetés és a halotti tor napján.

- » A ravatalozáskó nyíva vót a kapu, árú tudták, hogy ha vidéki is mönt, ha nyíva van a kapu, vagy lakodalom van, vagy halott. Lakodalom az zaj van, de halottná csõnd (9).
- » Gyertyát is kitötték az ablakba, ha halott vót. Az is így szokás vót, a harangszót is így ugyẽ möghallik. Hát persze hogy szótak (9).

Harangok által történõ halálhírközlés

Az alábbiakban a harangozásnak mint halálhírközlõ tényezõnek a leírását olvashatjuk.

- » Ott, mikó möghalt valaki, akkó asz bejelöntötték, akkó a harangozó mindég harangozott egy hosszút. Akkó tudták, hogy nincs dél, mē mindõ délbe harangoztak, mög este, röggē. Mikó napközbe harangoztak, akkó má tudta mindõnki, hogy halott van. Osztt akkó figyēték, ha vót neki annyi, mög az öregasszonyok mög az embörök, azok kint útek a kapuba, azok jobba fi-

²²⁵ „A haldokló boszorkány nem bír addig eltávozni e világból, míg valakinek át nem adja tudományát. Ez kézfogással történik. Ha senki sem akar kezet fogni vele, akkor nem bír meghalni, csak kínlódik. De ha megfogja a seprűnyelet, akkor nem száll ugyan senkire a tudomány, de legalább el bír távozni az árnyékvilágba.” PENAVIN 1974. 141. Ha a bú-bájos asszony meghal anélkül, hogy átadná a tudományát, nem fog békében nyugodni, mindig visszajön éjfélkor. GYURA 1975. 713.

gyéték, hogy hányat harangoztak. Ha háromat, akkó tudták, hogy férfi halt mög, ha kettőt, akkó nő²²⁶ (13).

A harangozást követően, az adatközlő által már említett módon, az utcán gyülekezve, esetenként hangos szóban egymást informálják a halott személyéről, pontos nevéről, hiszen ez az egyetlen és legfontosabb, ami a harangozás során nem derül ki.

Az egyházaskéri templom 1939-re épült fel, ezért korábban a harangozás a templom területén elhelyezett harangláb által történt. Adatközlőim a kongatás számának meghatározásáról – amely az elhunyt neméről tájékoztatta a lakosságot – eltérő válaszokat adtak, de mondataik tanúskodnak a szokás létezéséről. Néhányan azt állították, térítésmentes tájékoztatóeszköznek számított ez a fajta halálhírközlés.

- » Nem vót az, csak ha fíjú vagy lá vagy öregasszon vagy öregembör, az mindnek egyformá harangoztak, csak a férfijnaknak egyē többet kondítottak, mint a nőnek (4).
- » Ugyanúgy ez a szokás vót a hírharang. Három, mög kettő a nőnek, és de ezé a hírharangé annak ideji nem köllött fizetni egyáltalá... (23).
- » Háromat, ha férfi, igen, három csödítés, ha kettőt, akkó nő (6).
- » A férfinak kettőt, a nőnek tá háromat, annak hosszabbat (20).
- » Harangoztak, háromat, hogyha férfi, háromat csöndítettek. Kettőt, ha nő. Mindig fizetni köllött érte. Mög a hitközségöt (19).

A beszélgetések során kiemelték, hogy az elszármazott egyházaskérik halála esetén a helybeli hozzátartozók kérésére meghúzták a faluban is a hírharangot, persze, amikor megérkezett a halálhír a faluba, előfordult, hogy csak napokkal később.

- » Ha itt születött vagy idevalósi vót, akkó is möghúzták a harangot. Aszongyák, hát Szabadkán, mē itt születött, mē itt vót, osz kész. Az régő is szokás vót (9).

A szomszédos településeken élő hozzátartozók tájékoztatása

A XX. század elején és közepe táján a települések közötti információcsere leggyorsabb módja a személyes közlés volt. Az utat gyalogszerrel, lóháton, de lovas kocsival is megtették.

- » Akkó vagy lóháton emöntek, ha itt laktak Oroszlámoso, Majdá, Rábé, emöntek lóháton, oszt szótak neki, mē telefon nem vót. Kiértésítették a közeli rokonokat. Lóháton möntek. Még az én bátyám, kicsi vótam, osz lóháton emönt Romániába, Besenyőbe szóni, hogy a Gyuri bátya möghalt (13).

²²⁶ Párhuzama: JUNG 1978. 132., SZŐKE 2012. 130., PENAVIN 1974. 142. Hármát csendítetek férfinak, kettőt asszonyoknak, egyet gyerekeknek. BÁLINT 1980. 190.

A HALÁL BEÁLLTA UTÁNI TOVÁBBI TEENDŐK

A halál beálltától kezdve a halottas háznál jelen vannak a rokonok és a segítő asszonyok, akik általában a szomszédságból jöttek át.²²⁷ Egyházaskéren nem volt meghatározott öltöztető, halottmosdató személy, de utcánként tudták, hogy kire lehet számítani. A segítők munkáját ellenkező esetben ugyancsak munkával törlesztették.

- » Szomszédok, utcabeliek, jó barátok. Mindönki, tudod, nem vót, nem vót, de. Hát úgy a rokonság azé nem segített má, segítettek azok a távolabbi, mongyuk nem annyira távolabbi, de oja onokatestvérök, azok segítettek, de más nem (4).
- » Ha emönt valaki segíteni valakihön, akkó asz mikó möghalt, akkó vagy a családja vagy valaki visszasegítötte, visszaadta (20).
- » Fő köllött kérni a segítő asszonyokat, nem ajákozott sënki. Mögkérdozték, hogy „ëgyüssz segíteni?” Oszt így (18).

A halál beállta utáni teendők az elhunyt körül elsősorban azt a célt szolgálták, hogy felkészítsék a halottat a virrasztásra, és a falu elvárásainak megfelelően, ahhoz méltón búcsúztassák földi életétől, és temessék el.

- » Lött aztán virasztás, csak előbb röndbe köllött, szép ruhába ötöztetni, szépen bekötni a fejit, oszt aztán lött a virasztás (2).

Az egyházaskérik nagy figyelmet fordítottak arra, hogy az elhunyt a ravatalon a nyitott koporsóban ne legyen visszataszító.²²⁸

- » Azé tösznek pézt a szömire, hogy csukódjon be.²²⁹ Azé kötik be a szájját is, hogy nē maradjon nyíva. Összekötik a kezit, mög a lábát, hogy nē pershegygön szét* (30).
- » Zsebkendővē midig főköttötték a feje tetejivē. Hogy így hűljön ki. Aztán, ha mögmeredt, akkó úgy maradt a szájja (18).

A halott mosdatásának nagy jelentőséget tulajdonítottak régen, úgy tartván, hogy tisztán kell megérkeznie a másvilágba. Napjainkra ennek hagyománya a „régii hozzáértő” segédkezők hiányában és a vallás háttérbe szorulása következtében abamaradt.

- » Régön mög is fürdették, mos mán csak mögtürülik az arcát, mos fürdött, mög mindön sëmmi. Mögfürdették ám, bizo (9).

²²⁷ Párhuzamában idősebb szomszédasszony: KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 194.

²²⁸ Párhuzama: JUNG 1978. 133.

²²⁹ „[L]efogják a halott szemét (régebben krajcárral fogták le).” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193., BONA 1974. 154. Lehúzzák a halott szemhéját, ha nem sikerül, rézpénzt rak a nyitva maradt szemre, mert ha „ránézne” valakire, az is követné a halálba. BÁLINT 1980. 190.

- » Mögfürdették fateknyőbe. Mindön halottat, ha möghalt, még én is tudom, hogy úgy vót. Mikó möghalt, akkó az öregasszonyok²³⁰ összemöntek, oszt mögfürdették a halottat, mögtürüték (13).

A segítők ügyeltek arra is, hogy közvetlenül a virrasztás előtt is még jó színben legyen az elhunyt, ezért mielőtt még a virrasztásra jövők megérkeztek volna, megtörölgették.²³¹

- » Aztán má kicsit jobb világ vót, akkó fogtak egy zsebkendőt, mögvizezték, avvá mögtürüték az arcát, mē álítólag röggē, aki – mos mongyuk, éccaka –, aki möghalt, vagy este möghalt, vagy virrasztás vót, osztán asz röggē mögmosdatták egy kicsit, oszt akkó azt a zsebkendőt oda beletötték a, hogy bele kő tönni (a koporsóba). Akkó is úgy vót odatéve ja izébe (4).

*A férfiak megborotválása*²³²

A férfiakat, ha haláluk előtt nem volt módjuk megborotválkozni, akkor a virrasztás idejére megborotválják. A településen, amikor volt borbély, akkor őt kérték meg erre, és el is vállalta általában magasabb fizetség fejében.

- » Mögborotváni mög szokták, azt ēvitte, egyugta a izé. Ki köllött fizetni, Bërdá sógor vót a borbéj (a falu borbély), ēhítták, és az mögborotváta. Ha ēdobta, ēdobta, az vót, hogy ki köllött fizetni, hogy ēdobta (6).
- » A borbéj mögborotváta. Ha mán később nem borotváták mög – mán Bërdá-nyék is kiöregödtek –, akkó mögborotváta a rokonság, vagy ha tudta valaki (9).
- » Ha férfi vót, oszt szakállas vót, akkó borbéjt híttak, oszt akkó mögborotváta, úgylahogy szakállasa nem temettek ē sënkit (13).

A halott öltöztetése

Általánosan ismert szokás volt, hogy a halottat a legszebb ruhájába öltöztetik. Az időskorhoz közeledve az asszonyok kiválasztották saját és hitvesük legszebb ruháját, és félretették, hogy halálukkor abba temessék el őket. Rendszerint a menyasszonyi és a vőlegényi ruhát tették félre erre az alkalomra, ha még jó volt rájuk.²³³

- » Ráadták azt az egy ruhát, ami rá vót adva. Akkó asz ráadták, ami vót, a legszöbb (2).

²³⁰ Énekesasszony, siratóasszony. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193.

²³¹ A régi hiedelem szerint „amíg a föld hátán, fölül van a halott, egészen a temetésig mindennap meg kell mosdatni.” BÁLINT 1980. 191.

²³² Párhuzama: KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 194. A borotválás után a borotvát nyomban el kell ásni. BÁLINT 1980. 191.

²³³ Párhuzama: BÁLINT 1968. 154., SZŐKE 2012. 128., PENAVIN 1974. 141., BONA 1974. 154., BÁLINT 1980. 187. A legtöbb visszaemlékezésben csak kölcsönkapták egymástól az egyházaskériek a házasságkötésükön viselt ruhadarabokat.

- » Régön még ruha sē vót oja nagyon. Mi tudom én, vót, de hát az ünneplösset adták. Példájú édösanyám is, mikó möghalt, vót szép sötétkéek kosztimja, azt adtuk, mer az könnyebb vót, szoknyát ráadni (7).
- » Föltöztették. Szépen, annékú nem temették (13).

Arról, hogy cipőt adtak-e a lábára, eltérő válaszokat adtak adatközlőim.

- » Régön nem nagyon töttek cipőt sē, mē tudod, még az sē, egy része oja vót, hogy oda sē lehetött nagyon tönni, másik mög²³⁴ (4).
- » Sőt még inkább a halottná még odatötték a cipőjít²³⁵ is, hogy nē zokniba lépje át a mennyország kapuját vagy a pokol kapuját, hanem hogy cipőbe (23).
- » Cipőt nem adtak fő tán. Zoknit, ha vót, mög meztláb. Nem vót, még cipő sē vót. Nem mindönkinek vót cipője (6).
- » Lábbelít oda köllöt tönni, mē nem bir a többivē mönni.²³⁶ Mög a kalapot is, a zsebibe píszt. Mink is töttünk a Jánosnak is mög, mindő férfinak (19).

Legény- vagy nagylányhalott öltöztetése

- » Mēnyasszonyi ruhába, hát oja máriáslá-ruhája vót, azt a fehér ruhát adták rá.²³⁷ Vót tor is utánna (4).

Az útravaló

Az elhunyt hozzátartozói a koporsójába teszik azokat a tárgyakat, amelyeket kért korábban, és amikre a másvilágon még szüksége lehet.²³⁸ Idetartozik a pénz, a tisztálkodási eszközök és az elhunyt kedvenc tárgyai.²³⁹ Gyakran már csak a szokás él, csupán néhány helyen emlékeznek a hozzá fűződő hiedelemre, magyarázatra is. A halott szemének lefogására felhasznált pénzt a koporsóba teszik a test mellé.

²³⁴ „Meztláb jött a világra, úgy is távozzék belőle.” BÁLINT 1980. 192.

²³⁵ Zentán papírcipőt varrtak, hogy a másvilágon gyorsabban haladjon. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 194. Hogy ne szúrja a talpát a Golgota tövises virága, hogy ne fázzon odaát. Olykor csak a halott lába mellé teszik, mert ha rajta van, akkor visszajár. SZŐKE 2012. 128.

²³⁶ Párhuzama: SZŐKE 2012. 128.

²³⁷ Párhuzama: SZŐKE 2012. 138., PENAVIN 1974. 141., BÁLINT 1980. 191.

²³⁸ Bálint Sándor írja: „Nyilván archaikus szegedi hagyományt mentett meg Verbicán Kálmány Lajos: a halott keresztszülő kezét összekulcsolják. Ha olvasni is tudott, akkor imádságoskönyv kerül a keze közé. Az olvasót azonban, akár tudott írást, akár nem, ráfonják. Ha nem volt keresztszülő, akkor kezét két oldalt melléje fektetik, és imádságoskönyvét az olvasójával együtt a bal hóna alá teszik.” BÁLINT 1980. 191. Mindent odatesznek, amire szüksége lehet. BÁLINT 1980. 192.

²³⁹ Párhuzama: KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 194.

A férfiak pénzt, kalapot, tisztálkodási eszközöket kapnak

- » Kalapot asz töttek, fésűt, borotvát. Pézt köllött. Asz mongyák, hogy kapudíj-ra adják azt a pézt, de hát nem is tudjuk, van, akinek nem tősznek, oszt as sē gyütt vissza (4).
- » Mōg a kalapját is odatötték, töttek pézt, nem tom, ije apró, csörgős pézt, hogy ha fizetni kő a belépésre (23).
- » Csak pézt töttek, aszongyák, hogy lögyön neki a nem tom, hídon, vagy mi az isten faszán átmönni. Hogy birjon fizetni. Gondótam, lófaszt, hát nem vót abbú sēmmi. Most ē sē tudnád hitetni a gyerökökkē sē (6).
- » Pézt mindönkinek tősznek a zsebibe, ēgypár dínárt, hogy avvā mönjön föl a mennybe, hát akkó így mondták, hát most nem mönt avvā fő sē, mē mög-haltunk, oszt oda vagyunk (9).
- » Mindő halottnak, példájú mikó az én, még āra is emlékszök nagyon, az én bátyám mikó möghalt harmincnőcbe, akkó mikó feküdt így, akkó tudom, hogy egy ezüs tízdínárost töttek bele így az ujjába²⁴⁰ (13).
- » Ha saját eszközivē, amivē takarította magát, mög mindön, azokat beletötték mindögyiket. Kalapja mindēg ott vót neki jobbrú, a vállána²⁴¹ (13).

A nők imakönyvet, olvasót és tisztálkodási eszközöket kapnak

- » Aszonta ű mán azelőtt, még akkó nem is vót beteg, nyócvankilenc éves vót, mikó möghalt, de aszonta, az imakönyvit asz nem kő. Vót egy ije kis Szent Teréz-könyve, ije kis fekete Szent Teréz, asz tögyük csak oda, sēmmi mást. Mögmonda előre, hogy aztat odatögyük (4).
- » Olvasót asz töttek, asz mindönkinek, összetötték a kezit így, összetötték, āra rácsavarták az olvasót²⁴² (4).
- » Az olvasóját a nőknek, mög ha vót imakönyve, akkó azt is (19).
- » Ha nő vót, vót imakönyv, mög ha vót ije imádságos öregembörök, régeb-ben vallásossak vótak, asz mind odatötték. A nőknek rácsavarták a kezükre, akkó fésűt mög mindönt amivē tisztázkodtak (13).

Később az imakönyvet már nem, hiszen ritkaságszámba ment. Ott tartottak rá legnagyobb igényt, ahol a hozzátartozók szintén vallásosak voltak, akárcsak az elhunyt volt.

²⁴⁰ Markába teszik a fém pénzt, hogy legyen neki mivel fizetni a halottak birodalmában, mikor átviszik a folyón, a Jordán folyón. PENAVIN 1974. 141. Ércpénz a markába, hogy átkelhessen a Jordán vizén. BÁLINT 1980. 192.

²⁴¹ A kalapot a feje mellé helyezik, és a koporsó leszögezésekor a hóna alá gyűrik. KÖR-MÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 194. A férfi halottnak a mellére helyezik a kalapját. PENAVIN 1974. 143. Ravatalon a vállára, leszögezés előtt pedig a hóna alá tették. BÁLINT 1980. 191.

²⁴² Párhuzama: SZŐKE 2012. 128., BÁLINT 1980. 190.

- » Ha nő halott vót, akkó össze a kezit, mög férfi is. A katolikusokná ugyë nekünk van olvasónk. Az olvasót aztat rá, mög valamikó, ha vót, az butaság vót, hogy vót könyv, ijen imádságoskönyv, azt odatötték. Enneköm az butaság, mē az maradjon az utódokra. Jó van, az olvasót asz lehet pótóni, de ezöket a régi imakönyveket nem (30).
- » Az olvasót azt odatötték, hát az imakönyvit asz nem hiszöm, mer jó van, az egy oja bibliaféle vót tulajdonképpe, és asz nem akarta sënki etemetni, hanem az olvasóját, aztat odatötték (23).

Az idős asszonyok a századelőn megőrizték a lánykorukban a jövőbelijüktől kapott jegykendőt, és egyik utolsó kívánságuk az volt, hogy tegyék azt is oda melléjük a sírba.²⁴³

Abban az esetben, ha valami nem került be a koporsóba a holttest mellé, akkor később a temetés után kiviszik a temetőbe, és a sírjánál elássák a hazajáró lélektől való félelmükben, vagy pedig egyszerűen csak azért, mert „ez a szokás ilyenkor”.

- » Én annyának éfelejtődött, akkó én aztán kivittem, oszt mi a csudáhon a körsztyihön oda léástam. Esz mindig²⁴⁴ (30).

MÁGIKUS CSELEKEDETEK A HALOTTÓL VALÓ FÉLELEM MEGSZÜNTETÉSÉRE²⁴⁵

A beszélgetések során – a segítő asszonyok kiválasztása és a rokonság hozzájárulása kapcsán – szóba került, hogy nem minden ember alkalmas a halott körüli tevékenységek elvégzésére, továbbá néhány embertársukat kifejezetten tiltották²⁴⁶ attól, hogy részt vegyen a temetési szokáskörben.

- » Át köllött ötöztetni. Vót, mikó fürdették, vót, mikó éhatták. Vót, aki merte, én nem mertem csináni, úgy nem akartam, osz kész (2).

A halottól való félelem megszüntetésére az idősebb, babonás asszonyok a következő praktikákat alkalmazták:

²⁴³ Párhuzama Zentán: a fejükre tették. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193.

²⁴⁴ „Alsóvároson valakinek álmában a halottja megjelent, és szemrehányásokkal illette, mert nem adtak vele zsebkendőt. Másnap az illető kiment a sírhoz, ahol egyet elföldelt. Most már a halott nyugodtan hagyta.” BÁLINT 1980. 192. Párhuzama még Tóbán: KALAPIS 1989. 678.

²⁴⁵ A félelem megszüntetésére kialakított praktikák párhuzama: „Ha félünk a halottól, minden egyes temetéskor meg kell fogni a halott lábát, vagy az ágyára kell ülni.” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 212. Aki fél a halottól, az keresztbe tett két kezével rángassa meg a halott lábait. Ettől el kell a szorongásának múlnia. BÁLINT 1980. 192. Párhuzama még: KUNT 1990. 77. Másutt a halott lábujját megfogatták a gyermekével, hogy ne sokáig emlegesse. DÖMÖTÖR 1983. 60.

²⁴⁶ A várandós asszonyok jelenlétének mellőzését már tárgyaltam a *Halottnézés – temetőlátogatás* című fejezetben.

- » Vótak ijen-ojan babonák, fogd mög a nagylábaujját köröszbe, akkó nem fogsz féni tülle. Ije gyөрökként. Kéccő-háromszó így mögfogod körbe, akkó nem fész, de én sosë nem fétem tülle (2).
- » Aszonták, hogy mög kő fogni a lába ujját a halottnak (7).
- » Ha fét valaki a halottú, akkó mindig asz mondták, hogy amire a feje rá van téve (a ravatalon), most ugyë akkó szék vót, vagy ha pad vót, më jó van, vót, ahun vót pad annak idejin. Akkó ära tötték. Akkó oda szépen ojan suttyon-ba mögfogták, oszt odarántották: „Ülj ide lë gyorsan!” Akkó aszonták aztán, hogy nem fél. Oszt (...) az anyóssa, mikó möghalt, én nagyon fétem. (...) néni tudta, hogy én nagyon félök, akkó: „Gyere ide, Esztikém, nézz az ablakot, gyere ide!” „Mit nézzek?” – fogott, odarántott, oszt halljátok azé nem, mos má azé nem félök.²⁴⁷ Úgy nem szeretök sënkit ötöztetni, de az ënyimet azé mögfogtam, më ami fáj, az fáj. Akkó ütettött lë, mikó kivitték a koporsót, oszt akkó utánna (30).

A KOPORSÓ

Mint ismeretes, a parasztság, a családok készülődnek saját és a családtagok, hozzátartozóik életfordulóira. Takarékoskodtak, tartalékolták az élelmet, az eszközöket, a tárgyaikat. Ehhez az életstílushoz tartozik az alábbi elbeszélés, amelyben annak ellenére, hogy szegény földművescsaládról van szó, igyekeztek mindent megtenni, hogy halottaikat méltóképpen temethessék, ha eljön a haláluk órája.

- » Nem tudtam ëképzëni, hogy minek van a palláson dëszka, oja új dëszkák vótak, kétméterös hosszúk, négy darab. Új dëszkák vótak. Kislá, mikó főmöntem, nem tudtam ëképzëni, hogy më van az, és akkó majd aztán oja nagyon nem kérdözgettem, më apám nem szeretött ijесmirű beszëni, és akkó annyátú ëccő kérdözöm, minek vannak azok az új dëszkák, mit akarnak vele csináni. „Hu láttad?” „Hát fönt a palláson vót a izé mellett hambárzat, lënt, amit meszëtünk a hambárzatot, oszt oda vótak úgy áligatva.” Hát aszongya, a szokták, az mindönkiné van. Na, jó van, akkó ëmaradt. Nem meséte tovább. Az mindönkiné van, aszongya, az kő, és akkó azë csak kihallgattam ëccő, hát úgyis mindönkinek csak a négy szál dëszka jut.²⁴⁸ És akkó ëneköm az agyamba, no most ezé van a négy (4).

A következő fejezetekben a koporsó készítőjéről, alapanyagáról, valamint a XX. század elejének és közepének társadalmi körülményeiről olvashatunk.

²⁴⁷ Háromszor ágyára ül vagy ültetik azt, aki fél. BONA 1974. 154.

²⁴⁸ Szólás. Ma is mondják Egyházaskéren, ha valaki megrögzötten igyekszik növelni vagyonát, vagy elkeseredett.

A koporsó alapanyaga

- » Nem vót dészka, nem vót koporsó, kirántották a szobábú a sifont,* azt az egyiket, ha egy vót, vitték a mestörhő, oszt csináták belülle a koporsót. Akkó iparkodni köllött neki, hogy ára, a dél-egy órára az kész lögyön, hogy mire a temetés ideér, akkorára még be is lögyön festve kis tejes festékkē, nem vót még röndös festék sē, tejes festék vót (2).
- » Édösapám faragta ki. Akoldészakábú mög suglótúbú* mög mindönbű, nem vót fakeresködő, vagy sēmmi, nem lehetött kapni, koporsót sē, sēmmi. Édösapám csinát sok koporsót, mink írtuk rá. Kis penzlivē, oszt akkó festékkē (9).

A koporsó beltére

- » Faforgácsot²⁴⁹ töttek, és akinek nem vót faforgács, az közönségös, mē annak idejin a kukoricát ahogy fosztották idehaza, akkó abbú ja kukoricalevélbe, amit mögfosztó, az vót alátéve, lē vót terítve pokróc, lepedővē, és abba fektették (23).
- » Forgácsot töttek alá. Nem vót ára idő, festeni. Jani bácsi az befestötte, de csak éccő, asz tudom (13).

A koporsó készítője

- » Vót mindő oja ajtójavító asztalosmestör. Az csinát kocsikereket, az csinát talicskát, szövā, ami köllött, asz csinát. Azt is csinát, mikó röndölésre koporsót (2).
- » Terinek az apja asztalos vót, ott tanút Barna Pista is. Az össze, oszt akkó befestötték, mi tudom é, mije festék vót, vót, amikó úgy fogott, hogy ije fal-festék vót. Mög köllött fogni, mē akkó azo még nem vót ije foggantyú (4).
- » Asztalos Csókán vót, az a Pataki asztalos ottan, és hoztuk, mög akkó vót a izé itt a Bözsikének, a Lalinak a nagyapja, az is koporsós, mög ije koszorús is vót (4).
- » Ez a Szabó Jani mög a Barna Pista asztalos vót, ezök, amit csinátak, az röndös koporsó vót (6).
- » A kislányoknak kis koporsó vót. Édösapám csinát sokat is, még tudod, mibű is? Suglótokbű, szekrényökbű, régön nem vót. Még Gēnova ángyónak, annak egy szekrénbű csinát, még én bele is feküdtem, hogy ölég nagy-ē, mē az az asszon oja magos vót. Ű sokat is csinát, de ingyen. Mos mög néz mög, mibe van egy temetés (7).
- » Vót egy asztalos, a Szabó Jani, a Kis Terinek az apja, na, azelőtt is vótak ije, nem hozták vidékrű, mindég ott csináták a koporsót, oszt akinek vót, hát szögényebbek vótak akkó a népek, nem oja, akkó vagy a kukoricahordó dészakábú, vagy ami vót nekik, abbú összeszögēték (13).

²⁴⁹ Párhuzama: „A halott feje alá gyaluforgácsból kitömött gyolcspárnát tesznek.” JUNG 1978. 139., KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 194.

Szemfedő

Az elhunytat derékig, mellig betakarják vagy az alatta lévő lepedő visszahajtásával, vagy egy másik lepedővel, melyet nagy gondnal készítettek. Éjszakára gyakran teljesen befedték a holttestet, s a virrasztásra újra felhajtották. A népi emlékezetben még fellelhető, mára már háttérbe szorult szokás a szemfedő meghasítása. A katolikusoknál a halott arca felett hasítják fel keresztirányba, két vágással.

- » Mindig úgy lött hozva másik hejről. Például Cërna Barárú lött hozva, mikö anyósom möghalt, nem jut eszömbe, ki vót az. Valami Dénes bácsi, hogy miye, azok foglalkoztak evvë (23).

A HALOTT FÖLRAVATALOZÁSA

Miután felkészítették az elhunytat a virrasztásra, a szobát is kialakítják ennek megfelelően.²⁵⁰ Ha módjukban áll, székeket, esetleg padot is bevisznek abba a helyiségbe, ahol felravatalozás történik. Egyházaskéren sohasem a legtisztább szobában zajlottak az elhunyt körüli tevékenységek, így a virrasztás sem, hanem az utcai szobában. Kérdésemre az alábbi válaszokat kaptam:

- » Amejik szoba vót, nem vitték be a legtisztább szobába, csak abba a közepesbe. Az be vót csukva, abba csak a hívatott szeméjjök möhettek be, akik odatartoztak, család (2).
- » Mos mongyuk, ahu éltek, otta. Më mindig a, vót egy nagyszoba, amibe mindönki ott aludt. Vót azë ije szögényöknë, minállunk is, anyémákná is vót oja kis tisztaszoba. Az utcai szobába vót, ahu vótunk egész nap (4).

Ha a koporsó nem készült el idejében, akkor a székekre helyezett, már fentebb említett négy szál deszkára²⁵¹ fektették az elhunytat.

- » Például még a koporsó mög nem érkezött, amit én tudom, még a negyvenes évekből, hogy a, mindönkinek saját otthonába vót dëszka, ahol amikor möghalt, akkor idehaza fölravatalozták, de csak úgy a dëszkára, még a koporsó mög nem érkezött, amit rëndőtek mos bárhol, Mokrinból, vagy mi tom én, mi, mán később má Cërna Barán is vót, mög Oroszlámosrú is lött hordva. No... akinek nem vót dëszka, akkó az ágyat, ahogy szétszödték, az ágydëszkát töttek két hokira, és akkó ära ravatalozták föl a halottat (23).

²⁵⁰ Az egyházaskéri temetőben a kilencvenes években építettek egy halottasházat. Amióta elkészült, az otthonról való temetés hagyománya megszűnt, a virrasztás is odakinn a temetőbeli halottasházban zajlik, de csak az esti órákig, utána bezárják az épületet, és csak másnap reggel térnek vissza a gyászoló családok. Ha a hozzátartozó a kórházban hunyt el, akkor egyházaskéri otthonában tartják meg a virrasztást a holttest jelenléte nélkül. Általában néhány óráig tart csupán, mialatt a rokonság és a részvétel nyilvánítók megérkeznek és távoznak, továbbá az énekesasszonyok énekelnek.

²⁵¹ Deszkák a padláson. Lásd még *A koporsó* című fejezetet. Párhuzama: JUNG 1978. 139.

A koporsó elkészülését követően az elhunytat óvatosan belehelyezték, és így tették vissza az elhunytat halotti ággyával a deszkákra, a koporsót pedig csak a temetési szertartás után zárták le.

- » Amikó beletötték a koporsóba, az a deszka maradt ott, és akkor azt ára a deszkára tötték rá a koporsót, de maj mikó kivették mán a halottat, aki ide-haza maradt, mē tudod, főzték a bablevest mög mindön, azok a széköket ráborigatták, és az úgy át, még haza nem gyűttek a gyászoló család (23).
- » Nyitott vót a koporsó mindig, mindönki... Na, hát csak mongyuk, ha véletlenű valakinek oja, akkó nem vót nyitott, de másképp nyitott vót a koporsó, a házná is nyitott vót mindönkijé (4).

A ravatal helyiségéről már említést tettem, a szoba közepére rendezték be az elhunyt koporsóját a gerenda alá,²⁵² lábával az ajtó irányába.²⁵³

- » A gërenda alatt, mē mindöhun úgy vót a gërenda, csak hát itt is amott lött vóna az ajtó. A gërenda irányába vót főravatalozva. Akkó gërendás házak vótak, oszt oda vót téve. Székökre tötték rá (9).
- » A lába mindig az ajtó fele. Székökre vót téve. Kettő vót elő, egy hátú (30).

Néhány kiegészítőt is illesztettek az elhunyt mellé, olykor esztétikai indíttatásból. Előfordult, hogy a koporsó leszögelése előtt ezeket kivették mellőle, más dolgoknak viszont fontos szerepük volt a virrasztáson, és hiedelem is fűződött hozzájuk.

- » Mindig oja kispárnát szoktak, azelőtt úgy mindönkinek, aki feküdt, vagy valami, vagy oja kis díszpárnája vót, vagy fehér párnája vót. (...) az édosanyja möghalt, édosanyám a kis kivarott díszpárnát odatta. Akkó fő vót ravatalozva, akkó a feje alatt vót, aztán mire lészárták, kivötték alulla (9).

Az elhunyt fejénél állt egy kis feszület, és két szál fehér szentelt gyertya égett,²⁵⁴ lábánál pedig egy pohárkában szenteltvíz és egy rozmaringszál.²⁵⁵ A virrasztásra érkező az ajtó irányából jövet megállt a halott előtt, és lehajtott fejjel egy imát mormolt, majd ha végzett, a kis rozmaringággal keresztet vetett az elhunyt felett,²⁵⁶ úgy

²⁵² A szegedi nép haldoklóját utolsó óráiban a földre, a mestergerenda alá helyezi, hogy könnyebben kimúlhasson. BÁLINT 1980. 190.

²⁵³ Párhuzama: BONA 1974. 154. „Anyósom mikor meghalt, a temetésen a koporsót úgy tettük, hogy a halott feje vót az ajtófelé, az apósom sokáig nem tudott tülle aludni.” HOP-PÁL 1982. 37.

²⁵⁴ Párhuzama: SZŐKE 2012. 130.

²⁵⁵ Kishegyesen bukszuság. SZŐKE 2012. 130. A szegedi kirajzáskor Egyházaskérre települtek nagyban őrzik őseik, a szegedi nép hagyományát a temetkezési szokáskörben is. „Gondoskodnak szenteltvízről is, amellyel – leginkább rozmaringszál segítségével – minden látogató »mögsgentöli«, azaz meghinti a halottat.” BÁLINT 1980. 191.

²⁵⁶ „[S]zenteltvízzel meghintik a halottat, rendszerint kereszt alakot írva le.” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 196. Kupuszinán úgy tartják, hogy minden csepp szenteltvíz, ami a halottra, koporsójára vagy a sírjára hullik, enyhíti annak fájdalmait, bűneit a purgatórium tüzeiben. SILLING 2008. 105.

tartották, ezáltal megszentelte és búcsút vett tőle. Ezt követően kívánt részvétet a családnak.

- » Mindönki, aki ott a koporsó előtt ěmondta az imát, akkó mögszentőte. Példájú éneköm még máji napig is az a szokásom, mikó mögszentölöm, „nyugodjá békibe”, és aztán részvétöt kívánok a gyászoló családnak (23).
- » Szentöltvízbe, és akkó mögszentölöd, hogy körösz, más nem jelönt az (19).
- » Régön is vót. Az ott vót mindig a lábáná a halottnak. Mikó bemönt oszt imádkozott, akkó ěmondta az imát, oszt akkó mögszentőte mindönki. Evvě búcsúztak (30).

*A halotti korona*²⁵⁷

A fenti elnevezést a néprajzi szakirodalomban olvashatjuk. Egyházaskéren fiatal halott esetében párja kíséri, ha pedig még nem volt szeretője, udvarlója, kiválasztotta, akkor egy közeli ismerőst kérnek meg, hogy ünnepi öltözetben kísérje a temetőbe az elhunytat, kezében a tányérban lévő, kendőbe csavart bokrétával, vagyis a halotti koronával.²⁵⁸

VIRRASZTÓ

Általában a halál másnapján temettek. A temetést megelőző estén tartották a virrasztást a halottas háznál,²⁵⁹ vagyis az elhunyt otthonában. Ide minden falubelit, rokont és barátot egyaránt vártak, de nem hívogattak. A virrasztásra való ellátogatás lényege az, hogy tiszteletünket tegyék a gyászoló családnál, és elbúcsúzzanak, megnézzék még egyszer utoljára a távozót.²⁶⁰ Fekete ünneplőruhába öltöztek a virrasztásra indulók. Az esti gyászos hangulatról a siratóasszonyok halottas énekekkel gondoskodtak. A koporsót körbeülve a gyászolók az elhunytól beszélgettek, annak betegségéről, elhalálzásának körülményeiről. Gyakran régi történetek is felidéződtek. Ma az egyházi kórus tagjai, régen Egyházaskér egy-egy részén külön asszonycsoportok jártak virrasztóénekeket énekelni az elhunytért. Az általános jellegű és mondanivalójú egyházi könyvekből felénekelt virrasztóénekek ellentéte a személyes jellegű siratóének, amelynek célja inkább a felkavart érzelmek levezetése

²⁵⁷ Gomboson a nagylány- és legényhalottnak koronát csináltatnak a virágkészítő asszonynyal, s a ravatalon a halott feje mellett, a koporsó felső szélénél helyezik el. JUNG 1978. 140. Kishegyesen is ismert: SZŐKE 2012. 136. Jung Károly a kiházásítatlanok halotti koronájának alapos leírását adja tanulmányában: JUNG 1983. 151–176.

²⁵⁸ Párhuzama: KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 200. Zentán halotti koronaként kerül említésre.

²⁵⁹ A szegedi népre jellemző az otthoni virrasztás. BÁLINT 1968. 154.

²⁶⁰ Halottlátóba (halottnézés) divat volt menni. Ez alól a gyerekek sem voltak kivételek. SZŐKE 2012. 135.

a virrasztás és a beletörődés sugalmazása helyett. Ma már nem gyűjthető Egyházaskéren.

- » Akkor az asszonyok összejöttek, és ottan szintén virrasztották, egész éjszaka virrasztották, és vótak szintén, ugyanúgy, mint most is ezek a rövid kis énekők,²⁶¹ amik vannak most a, kint a temetőné halottasházná, akkó is vótak ijen, ije templomi énekösök (23).
- » Ugye nem vót sē halottasház, sēmmi, oszt jó van, hát akkó nem hogy lēfeksenek, alszanak, akkó hun egyik-másik, a szomszédok, jó barátok közül valaki csak vót, oszt akkó ott röggelig, eccő egyik, másszó másik. Egyik hazamönt egy kicsit alunni, a másik ott vót. Ott egész éccaka vót... (9).

Pálinkával és üres kaláccsal kínálták az érkezőket.²⁶² Nem illet ilyenkor visszautasítani semmit.²⁶³ Kezdetben fonott kalácsot, később, a hetvenes években, divatba jött a becsei rétes. Valaki behozta a faluba a receptjét, és elterjedt, mivel a hozzávalók, főként tej, liszt és tojás, akkoriban a legtöbb családnál voltak otthon. Ma házanként változó. A süteményt a szomszédok konyhájában készítették.

- » Előző este is sütötték, akkó a virrasztóba, de akkó mán tudod, az mán azé később vót. Nagyanyám is mikó möghalt, akkó itten nyútották a becseit, itt nállunk akkó becsei kalácsot sütöttek, vót túrú, mák, ijesmi. Az vót a virasztó. Nagyanyám, mikó möghalt, akkó má az vót, az vót a szokás, az a kalács, de mög hát este is azé sütöttek fonyott kalácsot is, hát nem mindönt (4).
- » A szomszédba főztek, nem a halottas házná főztek, mē jó van, a halott vót ott. Kemöncékbe fűtöttek, oszt egyikné jobban mögsüt, a másikná, de akkó ije gudúcotat* sütöttek, és azt úgy évágták. Fonyott kalács vót (4).
- » Csak pálinka vót, és ojan vót, aki kis sütemént is csinát, de főleg fonott kalács, üres kalács. Csak üres kalács vót, sēmmi más (23).
- » Virasztóba sütöttek kalácsot. Legtöbb hejön tudod, mit sütöttek? Azt a rétest, azt a becsei rétest. Oja tejfölös, mög mindő ijen. Pálinka, az mindig vót (13).
- » Akkó kalács vót, ha vót idő, sütődött. De ha mos későn halt mög, akkó mán tudod, az mög köllött, hogy keljön, a kemöncébe, mire kisül (30).
- » Úgy tartsák, hogy nem illik visszaútasítani. Aki finnyás, az nem övött (18).

A virrasztás a XX. század eleji visszaemlékezések szerint reggelig tartott.²⁶⁴

²⁶¹ Az egyházaskéri temetkezési énekeket az ezredforduló környékén összegyűjtötték, az akkor még aktívan tevékenykedő kántortól, Pópity Péterné Losoncz Erzsébettől. KÖNYA 2004. 337–351. Többségük napjainkban is elhangzik temetéseken az egyházi kórus előadásában.

²⁶² Párhuzama: SZŐKE 2012. 131.

²⁶³ „[L]egalább egy kortyot, egy falatot el kell fogadni a halott lelkéért.” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 196.

²⁶⁴ Összefüggésben azzal, hogy nem hagyták magára a halottat a sírba tételig. Párhuzama: a katolikusoknál virradatig vannak együtt a virrasztók. KUNT 1990. 79.

- » Hajnalig, röggelig. Hát jó van, vótak éppen éfáradt, vagy valami, lédűt a, izére, hát nem vót elótva ott sē villany, sē lámpa, sēmmi (4).
- » Egész éccaka virrasztanak (7).
- » Éfélig, így valahogy, egy óráig vót a virasztás, aztán hazamönt mindönki, csak a család. Egyik egyik sarokba, másik másikba, aludtak, szundikáltak (13).

Ha nyáron, nagy melegben történt a haláleset, egészségügyi okokból a virrasztás alatt hűtötték a holttestet, amíg a temetés ideje el nem jött. Nem volt szokás kikísérni a távozót.²⁶⁵

- » Nem szokás kikísérni. Köszönni köszön, „jó estét vagy jó napot”,²⁶⁶ vagy ami az, de kikísérni egyáltalán nem szokás (2).
- » Ojan is vót azé, ahun a, még teknyőt is töttek alá, osz hideg vizet hordták bele a kútba.²⁶⁷ Kúti hideg víz vót, nem vót akkó hűtő, mög ije izé (4).

A SÍRGÖDÖR KIÁSÁSA

Egyházaskéren nem volt sírásásra kijelölt személy, s általában a szomszédság, az elhunyt barátai²⁶⁸ és távolabbi rokonai közül kértek fel két embert a feladatra. Visszautasítani nem illett, hiszen minden férfi úgy tartotta, hogy ha utcájában sokat kiás, akkor lesz majd valaki, aki az ő és családja sírját is elrendezni majd, ha neki erre már nem lesz lehetősége. Rugalmas kölcsönbe, vagyis ingyen ástak. Később, a hetvenes–nyolcvanas években vált szokássá a sírásók kijelölése (persze voltak régen is, akik visszautasították, de kevesen, hiszen tudta a nép, hogy kihez fordulhat ilyen kéréssel) és a sírásás díjának meghatározása.²⁶⁹ Azért volt szükség erre, mert ma már nem lennének önkéntesek, megváltozott a lakosság, elhalványulóban van az embertársak iránti tisztelet.

- » Dēda nagyon sokszó. Nem is kért pézt, nem fogadta jē, ű úgy fogta fő, hogy maj, ha ű odakerül, akkó neki is kiásik, de bizo má aztán begyütt divatba, hogy pēzé ásták, nem ingyen (2).
- » Úgy a szomszédba mögkérte valaki, apám is vót sokszó, ásott sírt akkó. Mikó néném möghalt, akkó Rontó Pista bácsi mög Imre ásta ki. Nem kértek sēmmi. Pálinkát mög akkó, ha kalács kisűt (4).

²⁶⁵ A halottlátogatót nem szabad kikísérni. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 212., BÁLINT 1968. 154., PENAVIN 1974. 142., BONA 1974. 154., BÁLINT 1980. 195.

²⁶⁶ „Az ilyen fekete nap – írja Tömörkény István is – az egyetlen aktus, amidőn nem lehet köszönteni. Se áldás békességet, se jó napot kívánni nem lehet, és ez valami nyomasztó, nehéz dolog nagyon, szótlan lépni át a küszöböt.” Idézi: BÁLINT 1968. 155.

²⁶⁷ Párhuzama: SZÓKE 2012. 142.

²⁶⁸ Párhuzama: PENAVIN 1974. 143., BONA 1974. 156.

²⁶⁹ Ma, ha haláleset történik, mindig ugyanazt a két egyházaskérit fogadják fel a feladatra. Fizetségük 3 500 dinár és fél liter pálinka.

- » Ingen, egész az ezerkilencázhetvenes évig ingyen ásták ki a sírt, mē tudom, hogy hát ez a Fehér Pali, Fehér Antinak a, akik itt laktak, ahu most a Géza, na azoknak az édösapjuk, a Fehér Pali, az itt halt mög, az nagyon soknak kiásta a sírját önként, sēmmi térítmény ellenire (23).
- » Vótak oja páran sírásók, akik egyáltalán nem kértek pézt. Az mög vót azé annak idejin is, mind ahogy manapság (23).
- » Akkó úgy a szomszédok, édösapám, jajj de soknak, még búcsú napján is kiásta a sírját, de akkó ingyen ásták. Mög ingyen vitték ki a halottat is (9).
- » Összemöntek kiásni a sírt, ingyen vót. Pisti bácsi gyűtt, hogy Józsi tesvér gyere, oszt ásni ki a sírt. Mondom: „Nem birom, beteg vagyok, gyere, mē mán nem tom hanyadikná vagyok.” Há de édösapám az nem tudta aszondani, hogy nē. Ęmönt kiásni mindönkinek, oszt aztán Frigyesē űtek itt kint, mán beteg vót, aszonta Frigyesnek, hogy „ha tunnám, hogy nem soká möghalok, kiásnám a síromat”. Tudod, sajnáta azt a pézt, azé elég soké ásik ki (8).
- » Mindönkinek a szomszédja mög a jó barátja. Pézé nem ástak sírt, mög lē is eresztötték, akik ásták a sírt, mög az erősebb embörök. Nem a rokonyok, hanem a falubeliek (13).

Ásás alatt egyszer-kétszer itallal kínálták őket, és ha kisült a virrasztóra a kalácsa, akkor azzal is.

- » Sírásóknak vittek egy kis pálinkát, de nem úgy, hogy berugjanak, mint mostan, hogy berugok, oszt nem tudom, hogy hanyadán vagyok. Ingen ásták (19).

A TEMETÉS TISZTSÉGVISELŐI

A XX. század elején és közepe táján Egyházaskérnek nem volt helyben lakó plébánosa. A múlt század folyamán a település a szomszédos falvak egyházi területeihez volt csatolva, olykor Oroszlámoshoz, máskor Homokrévhez, Csókához, ezért a lakosság a halottait a helyi kántorokkal búcsúztatta. Vagyonosabb családok engedhették csak meg maguknak a plébános vezetésével lezajló temetést.

- » Nem vót kötelező sē, hogy papot hísz a temetészkó. Hát attú függöt, hogy anynyit oda is bírtá fizetni, vagy csak akkó a kántor éléneköte, osz kész, mē minálunk is nagyanyám, mikó möghalt, akkó csak Rezső bácsi vót a kántor itten, és akkó nem híttunk papot. Aszonta anyám, nem muszáj, nem híttunk (4).
- » Nem is vót pap. Elintézött mindönt a Farkas tanító. Fizetni köllött. Ęmönt, ěmondta a búcsúztatót s a többbit, még most is ě tudom mondani. Latinú éléneköte, mondta magyarú is, de eztet mindég, ezt a latin izét ěnyomta. Mind, aki csak ěpusztút a faluba, háromnegyed temető, asz biztos a Farkas tanító búcsúztatta ě mög temette (6).
- » Vót egy pap, ahho jártam ěn ministráni, mögtanított bennünket, hogy mit csináljunk. Körübelű négysző-ötsző gyűtt csak egy évbe Mokrinbú. Ękűdtek ěrte egy lovas kocsit, és akkó avvā lötyögtették ide (6).

Egyházaskéren mindig volt helyben lakó kántor. Ha éppen üresen állott ez a pozíció, akkor valaki a faluból kitanulta a szakmát. Felmerül a kérdés, hogy mikor beszélhetünk hivatásos és nem hivatásos kántorról, hiszen néhányuk egy-két hónap alatt kitanulta mesterségét, komolyabb szakképesítése egyedül a már említett Farkas Péter tanítónak volt, aki az 1900-as évek elején kántorként is tevékenykedett.

- » Kántor temetött, először a Péter tanító, az vót a kántor, ennek az Ilonkának az édősapja. Farkas Péter, ő vót a tanítónk is, ő vót a hitoktató és ő vót a kántor a faluba és ő is temetött. Maj, mikő ő kiöregödött, akkor a Kerpenizsán Isvtán, az vötte át tülle a kántorságot, és ű temette. De ugyanúgy a Kerpenizsán ije színcsoportot is vezetött, tanított ije amatőrszínészőket, mē én is szerepőtem... (23).
- » Pap, még kántor sē. Izē vót, akit tudok, Pétör tanító, Ilonának az apja, az vót a kántor itten. Farkas Pétör kántortanító. Ezöket úgy képezték ki, Szegedön vót ije iskola (6).
- » Hát az má, az itte luxus vót, pap, há nem vót pap, nem szokott, hanem csak a kántor temetött. A Pétör tanító vót. Az Ilonka ijesmit nem csinát. Bénák Pista vót a kántor. A Margit néni tesvérjük, aztán a Kerpenizsán, utánna a Piri Rezső. Akkó, mikő ěmönt az is, akkó gyütt a Bőzsi néni is. Mē nem vót kántor, akkó Bőzse főválata (13).

Napjainkban, helyben lakó pap és kántor híján, ha az elhunyt nem fizette a hitközségi adót, akkor általában a Törökkanizsáról ide utazó római katolikus pap helyett a helyi egyházi kórus énekesasszonyai közül Bálint Margit vállalkozik egy rövidke búcsúztatásra a temetőben.

- » Há most is vót, Hegedűs bácsi is úgy lött ětemetve, mög amaz a másik, minek híjják, az is úgy lött ětemetve, mē nem fizettek sēhova sē hitközségöt, oszt nem gyütt ki a pap, nem harangoztak nekik. Akkó így az asszonyok összegyűttek, oszt ěmondták, két-három Mi atyánkot, vagy mi tudom én, mit, oszt ětemették (2).
- » ěn má ötöt ětemettem, de én sē tudom, mit mondtam, de aszonták, hogy jó vót. Odagyün Csilla: „Mongyak valamit!” „Há mit mongyak hiretelen?” Sēmmit nem tudtam. Mondom: „Ěbúcsúzik tüllünk, jó barátok, szomszédok, felesége, családja.” Nem tuom, mit mondtam, de aszongyák, jó vót. Nem akarta ětemetni a pap, mē nem fizetött sosē hitközségöt, másná mög annyit fizet, amit csak akart, de a pap aszonta, hogy nem. Emez mög kommunista vót, oszt nem akarta a pap ětemetni, anná is mondtunk valamit. Mondtam, amit tudtam, oszt készen van (9).

A BÚCSÚZTATÓ ELKÉSZÍTÉSE

Egyházaskéren a búcsúztatónak nem tulajdonítottak nagy jelentőséget. Egyetlen fontos része annak, hogy mindenkit beírjanak, akit „illik”, de egy olyan esetet se hallani, ahol nagy sértődöttség alakult volna ki annak a félnek az oldaláról, akit ki-

hagytak a szövegből.²⁷⁰ A helyben lakó segédkántor adta elő a temetkezési szertartásba foglalva. Az elhunyt hozzátartozói csupán a neveket adták be a kántornak, aki a meglévő énekeskönyvecskéje alapján állította össze a búcsúztatót, attól függően, hogy fiatal vagy idős halotról van szó. A búcsúztatás ma is hasonló módon zajlik, ám helyben lakó kántor, segédkántor hiányában a szomszédos Magyarokazsáról érkezik a kántor egy-egy temetés alkalmával. Molnár Rózsa a következőket írja az észak-bánáti segédkántorok feladatairól 1998-ban: „Ha halott van a családban, a hozzátartozók először a segédkántort keresik fel. Elmondják és összeírják, kik azok, akiktől el kell búcsúztatni a halottat. A segédkántor számára az is fontos, mi volt a halál oka. Beteg volt-e az illető, hirtelen hunyt-e el, esetleg öngyilkosságot követett el. Vallásos volt-e, jótékonykodott-e, járt-e templomba, támogatta-e az egyházat. Ezeknek az adatoknak az alapján írja meg a huszonnégy-huszonöt versszakból álló búcsúztatót a segédkántor, s aztán a halott nevében énekel” (MOLNÁR 1998. 224.).

- » Búcsúztatóhon csak beadtuk a neveket. Van a kántoroknak, most lehet, hogy nincs, de van most is biztos, van könyvük, amiből össze lehet állítani öregnek, fiatalnak, gyeröknek, mind. Ez a halottas könyvünkbe is van, oszt abból állították össze. Piri, Rezső bácsi az oj szépen tudta (8).
- » Valahun, mikó mindönkit külön nevirű, ez lánya, ez fija, mög mindön (7).
- » A búcsúztatót a kántor írta. A család adta neki az útasítást. Mindönki úgy nagyjábú összeszöndte a rokonyokat, oszt azt odaadta a kántornak, a kántor mög egy kicsit kiszínösítötte. Ha valaki kimaradt, akkó hát nagy sajnákozássá bocsánatot kértek (13).

TEMETÉSI SZERTARTÁS A HALOTTAS HÁZNÁL

A következőkben az egyházaskéri római katolikus temetési szokásokra térek ki részletesen. Mivel Egyházaskéren kisszámú református vallású élt mindig, a lakosság szokásai között enyhe eltérés észlelhető csupán, amelyhez a közös temető is hozzájárult. Az eltérő hagyományokra azoknál a mozzanatoknál térek ki, ahol szükségét látom.

A temetői halottasház felépítése előtt mindenki otthonról temette a szeretteit, ami annyit tesz, hogy a temetkezési szertartás az elhunyt otthonában veszi kezdetét, onnan indul a szertartás után a gyászoló menet a temetőbe, és ezután a halotti torba a házhoz térnek vissza, tehát ott is zárul.

- » Mindönkijé otthon. Az öregasszonyok összevissza énekötek, imádkoztak, az embörök Szen Miháj lován, úgy hitták, még tá most is ott van. Akkó nem vót kereke, csak lábai, és akkó vitték, oja mind a nosziló.* Négy embör vitte (6).

A fenti idézetet egy rövid előzetes ismertetésnek szánom a szertartásról egy férfi adatközlő szemszögéből. A temetés időpontját kora reggelre vagy késő délutánra tették a nyári időszakban.

²⁷⁰ Zentán nagy harag származik ebből. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 194.

- » Jóformá a nyári időszakba délután, mē asz lehet mondani, délelőtt mindönki jobban ē vót foglalva, délután má jobban ráért, mög csakugyan, mög ölég nagy kánikulák vótak ám annak idejin (23).

A szertartás napján is virrasztottak az elhunynál. Amikor közeledett a temetés ideje, a segítő asszonyok és a hozzátartozók rendezgetni kezdték az elhunytat, a koporsóba helyezték azokat a tárgyakat is, amelyek a virrasztás idején mágikus jelentőséggel bírtak: a csokrot, a rozmaringszálat²⁷¹ és az elégett szentelt gyertya maradványait.²⁷²

- » Valamikó vót, ahogy a szentöltvizet régön beletöltték, amibe a szentöltviz vót, azt a poharat, beletöltték, abba vót egy rozmaring. Itthon, mikó itthon vótak a halottā, oszt akkó beletöltték oda ja koporsó sarkába, oszt akkó vót, még amikó vót benne víz, oszt ahogy vitték, akkó csöpögött ottan, oszt akkó aztán azt is abbahagyták (4).
- » Mikó vót rozmaring, akkó asz tötték a szentöltvízbe. Akkó aztán a rozmaringot beledobták a sírba²⁷³ (9).
- » Há szoktak úgy kétfelű hagyni (virágcsokrot). Van, aki aszongya, nem kő. Mielőtt lēcsukják a koporsó tetejét, akkó asz belű odatöszik (9).
- » Ęgypárat bennehagytak, tudod, hogy hordták ki a csokrokat, Ęgypárat benne hagytak (19).
- » Ha nem Ęgött ē, amejik jobban Ęgött, beletöltték a koporsóba, amazokat mög kitölték az ablakba, még ē nem Ęg (13).

Amikor megérkezett a pap vagy a kántor a halottas házhoz, kezdetét vette a szertartás. Megállt a szoba ajtajában, és kikérte a megboldogultat. Ezzel négy férfi a szomszédok, barátok köréből kivitte a koporsót az udvarra, ahol tovább folytatódtott a temetési szertartás egyházi énekkel, imádsággal és a búcsúztató elénekklésével, amely alatt a hozzátartozók, a megnevezettek a legkorábbra visszaemlékezők szerint csókot adtak az elhunyt arcára. Később már csak a koporsóra, napjainkban pedig csak megsimogatják²⁷⁴ a láda fedelét, mert általában fedett koporsóval zajlik a temetkezési szertartás.

- » A pap kikérte, akkó vitték be a tetejét, osz rátölték (4).
- » Az mindig vót. Akkó oja vót a izé, hogy mindönkit ē köllött, akkó mindönkit úgy fősorótak névrű. Odamönt má, há persze, osz még akkó mög köllött, mögcsókóni a koporsót. Csak mikó gyütt a Pajor, akkó, na jó van, biztos, hogy tanút embör vót, és akkó mondta, hogy mē nem akar ű sēnkit mögsérteni, de nem kő a koporsót csókóni. Tőgye rá mindönki a kezit, oszt úgy,

²⁷¹ Párhuzama Kupuszinán: SILLING 2008. 105. A koporsóba rozmaringot is tesznek. „Az a hiedelem, hogy befolyja a tetemet.” BÁLINT 1980. 191.

²⁷² BÁLINT 1980. 192.

²⁷³ Ha már csukott volt a koporsó, akkor a rozmaringot a koporsó leeresztése után a sírgödörbe dobták. SILLING 2008. 105.

²⁷⁴ Szlavóniában senki sem meri megsimogatni. PENAVIN 1974. 144.

az eköszönés, aszongya, nem kő úgy a koporsót, aszongya. Az mikó mink esküdtünk, akkó vót (4).

- » Mán, mikó búcsúztatták, akkó kihozik, akkó lécukik. Oszt akkó a koporsót, hát van, aki rátötte a kezit, van aki mögcsókóta, ki hogy (8).
- » Odamönt mindönki, oszt mögcsókóta. Később má csak a kezit töszi oda, mos mög má még as sē (13).

Amikor a koporsó az udvarra kerül, a segítő asszonyok gyorsan összesöprögetnek a virrasztóhelyiségben, a székeket pedig eldöntötték és összeforgatták,²⁷⁵ az ablakot kinyitották.

- » Azt úgy szokták, hogy élükik a széköt, mög a szemetet is kivinni, mi tudom én. De azt, hogy mé borítik úgy össze a székeket, nem tudom (9).
- » Akkó mögfogták, oszt mingyá összedűtötték. Szokás vót, azé, hogy nē lögyön rá szükség, mē ije valamit mondtak, hogy nē köljön hasznáni többet (13).
- » Azelőtt vót, be vót csukva mindēg, mikó kivitték, aztán mög az asszonyok kinyitogatták az ablakokat (13).
- » A fejiné is így összefordították a két széköt, a lábáná mög így, nem kifele, hanem befele, a fejiné mög így össze, egymásra. Ezt így csináták annak idejin. Az egy szokás vót, asz mindönkiné úgy csináták (30).

A temetési szertartás végét a szemfedél kivágása,²⁷⁶ a koporsó leszögelése,²⁷⁷ a fedél felhelyezése jelentette. A szögelés hangja a temetési rítus egyik legfájdalmasabb mozzanata volt a családtagok számára.

- » Tudod, akkó szögéték, nem ije izé vót. Hát akkó úgy bekészítették má előre a szöget, négy szöget legalábbis, vagy ötöt is, vagy többet, hogy nehogy még egörbüljön, vagy nē fogja mög az egyik. Bekészítették a szöget mög a kalapácsot, oszt akkó... Ahogy eszibe jutott egy részinek, ojanokat összevissza kijabát (4).
- » Négy szöggē szögéték lē, szöggē, mos mög csavarok vannak. Borzasztó hal-lani a kopácsolást (9).
- » Lē vót takarva. Csak mikó mán az utolsó énekkē, vagy kivágták neki a izét, a fehér abroszt, a lepedőt, vagy pedig lēvötték, de legtöbbször csak kivágták, hogy lássák az arcát. Akkó lētakarták lepöllē, oszt mikó mán búcsúztatták, akkó kivágták a leplöt, hát egy tíz–tizenöt percig, hogy lássák, oszt akkó, hát akkó kezdődött a rívás mög a mindön. Az vót a szemfedő. Kivágták, oszt akkó mikó vége lött, akkó lētakarták, rátötték a koporsó tetejét, oszt ije vót, ijenök vótak mindég (13).

²⁷⁵ A székeket, melyeken a koporsó volt, felfordítják. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 212. Az ágyat széjjel kell szedni, hogy a halott szelleme vissza ne járjon, mert aki belefekszik az ágyba, nem tud aludni. HOPPÁL 1982. 37.

²⁷⁶ Az elhunyt arca fehér lepelletel volt letakarva a nyitott koporsóban. Arcát csak a szemfedél kivágásakor láthatták a gyászolók.

²⁷⁷ Párhuzama: PENAVIN 1974. 144.

- » Az udvarba lészögéték, szögeletlen nem is tötték fő a kocsira, mög nem vit-ték Sze Miháj lován, itt az udvarba lészögéték (13).
- » Szépen a fejihön, mög mi a csudáták, akkó úgy vágta ki a szemfödelet. Oszt akkó így szépen, azt a virágot így a fejihön tötték. A szemfedő nem takarta lē teljessen, hanem ott az arcáná. Az arcáná, mikó mán akarták, hogy mos má majd takarik lē a tetejit, vagyis hát tőszik rá a tetejit, akkó aztat ollóvá kívágták, hogy nē lögyön sūtéségbe (30).
- » Azé tanáták ki azt a csavarozást, hogy nē fájjon az, ahogy szögeli lē (18).

Temetési szertartás kezdete fiatal halottnál

Ha az elhunyt még lány vagy legény, akkor a családnak zenekart is illet fogadni, mert egyes értelmezések szerint a leány temetése egyben annak lakodalma is. A zenekar a kikérés idejére átvette a pap vagy a kántor szerepét. Az utcáról, a virasztóhelyiség ablaka alatt kedvenc nótájával, esetenként egy szomorú dallal kéri ki az elhunytat. Ha leány halt meg, barátnői, leánytársai kísérték utolsó útjára, díszes öltözetben.

- » Temetés napján gyűttek a zenészek. Tizennyóc, mē negyvenes vót, és akkó tizennyóc éves vót, mē mink abba az évbe esküdtünk. Akkó gyűtt Miháj bátyád haza, oszt űtet mög virágvasárnapján temettük... Mink máriás lányok vótunk, oszt fő vótunk má, mē Bözsike is máriás lány vót, oszt fő vótunk ötözve fehér ruhába mög vótak koszorúk. Temetésre is fehér ruhába, és akkó vittük a lobogókat és akkó vót a, akkó gyűttek, mielőtt még a pap gyűtt, akkó gyűttek a zenészek, Nagy Pista trombitásbandájja. És ott kívűrü az ablakná, ott ēkezték húzni, most mi tudom én, vótak, ojan nótákat húztak, „darumadár űtnak indul, búcsúzik a fészketől” (4).
- » Zenészőkkē kísérték is. Vótak nóták, tudom, hogy az én bátyám, āra emlékszők. Mit is muzsikáltak neki, hogy „hisz jól tudod, hogy a sírból visszajönni nem lehet, barna kislány, nē epeszd az árva szívedet, hisz jól tudod, hogy a sírból visszajönni nem lehet”. Avvā kérték ki, az ablak alatt, ott muzsikáltak ērű. Akkó még nem vót halottasház, a szobába vót. No, ēre emlékszők még mindég, hogy mikó muzsikát a Nagy Pista, „hogy hisz jól tudod...” (13).

A TEMETÉSI MENET

A temetési menetben a lobogóknak lényeges szerepet tulajdonítottak. Sajnos napjainkra a régi lobogók elvesztek, és az emlékezetben sem maradtak meg pontosan, az sem, hogy mikor, milyen halott esetében melyiket használták. Régen szabályokhoz kötötték a használaton kívülre került lobogók eltávolítását, de sajnos erről sem sikerült adatokat gyűjtenem, egyedül egy, a településre költözött hódegyházai lakos gondolatai maradtak fenn. Az alábbiakban erről olvashatunk néhány idézetet.

- » Mindēgyik lobogó a templomba vót, nem úgy, mint most bent a halottasházná, templomba vót, és a templomba is annyi lobogó vót, hogy hát jobb-rú-barrú, végtelen-végig mindő padná vót ēgy lobogó (23).

- » Feketék mög vótak ott a, attú függ, hogy hát mije halott vót, mē hogyha fiatalabb halott, akkó vót ott a színös is mög fehér is (23).
- » Piros mög zöd lobogó vót. Fiatalabbná zöd, a férfiakná zöd, a bordó mög a nőkné. Hát fekete is vót aztán később mán. Elsőbb csak kettő vót, két-fajta, aztán fekete is vót. Aszonták, az öregebbné a feketét, mindönt, akkó édosanyám is akarták, mondom édosanyámnak, a zödet mög a bordót, nem kő fekete. Akkó azt adták. Zödet mög a feketét a férfiaknak, a bordót mög a feketét a nőknek (9).
- » Két fekete mög két piros, de nagyon rossz állapotba van (8).
- » Aszota ez a (...), hogy ami lobogók is rosszak vótak, hogy az ereszetbe kő ásni lukat, oszt ott elégetni. Ezt így mondták, mos jó van, ű is úgy hallotta, jó van, űk a templom mellett laktak Jázován, oszt ű is járt (8).
- » Ije fehér, mög vót fekete, hát az a templomtú fűgött, mē hát régebben is vót nekünk templomunk, a templom hejin is vót régön ije imaház. Ott vótak azok a kellékök (13).
- » Vót fekete, mög amijen mos vót. Ötven éve vót. Ha férfi halott vót, akkó nem adták ki a fehérét. Annyi különbség vót. Vót zöd, mög bordó is, oszt hogyha férfi, akkó a sötétet adták ki, a zödet, ha nő vót, akkó a világossakat (30).

Egyik adatközlőm úgy emlékezett, hogy a nők feladata volt a lobogókat vinni.

- » Most viszi mindönki, régön a nők, vótak is többen a temetésön (7).

A temetési menet a halottas háztól indult gyalogszerrel egészen a temetőig, miután a kántor elbúcsúztatta a halottat a háza udvarán. Az indulás után közvetlenül sor került az összesöpört szemét kiöntésére. A segítő asszonyok, akik a háznál maradtak felkészülni a torra, jelképesen a menet után öntötték, szélnek eresztették, esetenként mágikus célzatú szöveget szavalva közben.²⁷⁸

- » Fő vót ravatalozva bent ágydészákra mög mindő, hát ami vót. Addig bent vót, mikó kikérték, akkó vittek ki széköket mög deszkákat, oszt ára tötték a koporsót, oszt ott búcsúztatták az udvaron. Azalatt az asszonyok gyorsan összetakarították, tudták az ű dógukat, hogy micsoda, oszt akkó, mikó mögindút a mönet, akkó, mikó mán kimöntek az udvarbú, akkó kidűtötték

²⁷⁸ A házat kisöprik, a szemetet a koporsó után dobják, hogy ne legyen újabb halott a házban. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 211. A halottas menet után kisöprögetett a szobából, az udvarból, hogy a halott lelke ne szálljon vissza másokért. Mindig kifelé söpörtek, a szobából az udvarra, az udvarból az utcára. SZŐKE 2012. 135. Szlavóniában az aznapi szemét a koporsóba, a lábához kerül, hogy ne jöjjön vissza. PENAVIN 1974. 143. Zentán a halottas háznál először besöprik a szemetet a ravatalon a koporsó alá és amikor elmegy a halottaskocsi, utánadobják, hogy ne járjon vissza a halott. GYURA 1973. 125. „A halottas háznál nem szabad a szemetet kivinni, mert »kisöpörnek« valakit, s temetéskor a halálkocsi után dobni.” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193., BONA 1974. 154., BÁLINT 1980. 197.

utánuk. Szokás vót. Így tartották a szokást, mög hogy ně gyűjjön vissza, hogy is híjják ja, a szelleme (13).

- » Azt a hejiségöt, nem vót ottan szemét, mi tudom én, de aztat össze, azt a kis port, vagy amit, ha vót, ha nem, azt összesöpörték, oszt, mikó még kocsi vót, akkó főtötték a kocsira (a koporsót), úgy utánnaöntötték, hogy vigye a szemetit is a halott. Ez így vót (30).

Jellegzetes törekvés a szokás megtartására, hogy a kilencvenes évek elején, amikor elkészült a temetőben a ravatalozó vagy halottasház, akkor kezdetben, miután kikérte a pap a halottat, és kivitték a temető udvarára a házból, néhány asszony gyorsan összesöprögetett odabent.

- » Hát itt is, mikó a halottasház kész lött, aztán elejibe, ahogy vitték ki a halottat, koporsót úgy söprötték mingyá a halottasházat ki. De mos mán nem söprik (28).

Az elhunytat lovas kocsival vitték ki a temetőbe. Általában olyan szomszéd lovával, kocsijával, aki a segítők között volt.

- » Kocsivā vitték, ideát a kocsi a hídra. A hídig kivitték, négy-öt embör, ahá köllött, amekkora vót a test. Főtötték a kocsira, oszt kivitte a kocsi a temetőbe, bevitte egész oda, ahu köllött, lévőtték ott (2).
- » Ha nem fiatal, akkó ráfos kocsin (13).

Amíg gyalogoltak, a kísérőharangot a templomban egyfolytában kongatták, egészen a sírba tételig.

- » Mög a kísérőharangé, má mikó temették, pedig az hazulrú, a lakásbú lött temetve, osz bizon, ölég hosszatt köllött harangozni (23).

Az elhunyt keresztjét a keresztlány vagy keresztfia,²⁷⁹ esetenként a koma vitte Egyházaskéren, ezt még ma is tartják, de a többi kereszt és zászló vivőjének szerepe és szimbóluma elhalványult.

- » Minállunk a komájja vitte ja köröszöt, emezt mög má nem emlékszök rá pontossan a, azt a fekete köröszöt, azt a gyász köröszöt, mē az ő, ahogy mongyák, azt a vezér köröszöt, azt a feketét, asz hogy ki vitte, nem tudom, de az én apámnak a körösztyit, Sári István vót ráírva, és akkó azt a komájja vitte (23).
- » Van körösztygyerök, vagy köröszlá vagy koma vagy ijen valami. Azt így mindig valaki vitte (9).
- » A köröszöt mög a köröszanyja, koma, az viszi. A feketét, aztat mindēgy, hogy ki viszi, most én viszöm (8).

²⁷⁹ Párhuzama: SZÖKE 2012. 146.

- » A vezérköröszőt a komák szokták vinni. Direkt a halott köröszjít, asz vitte a koma, emezöket mög pedig a mi a csuda. Hát csak hozzátartozók, oja val-lásos embörök (13).

A sorrend:

- » Elő mönt a koporsó, utánna a család²⁸⁰ mög a körösz mög a virág (9).

A koszorúkat, csokrokat elsősorban a férfiak vitték.

- » Elsőbb, ahogy osztották szét, akkó a férfiaknak adták előszó, ha nem vót több, akkó a nők is vitték a koszorúkat (13).

Vagyonosabb családoknál nem csak fiatal halott esetében hívtak zenekart. Ekkor a zenekar is végigkísérte gyalogosan a koporsót a háztól a temetőig vezető úton.

- » Nagy Pistájék vótak, dudás vót. Otthonrú a temetőjig möntek. Kísérte a zenekar is a koporsót. Úgy vitték kocsivā. Édősapám is maj kiborút, maj kiesött a koporsóbú, ojan nagy sár vót, akkó lovak vitték, mög mindön (9).

Aki a menettel találkozott, elsőbbséget engedett a szembejövőknek. Ha férfi volt az illető, levette a kalapját, amíg a menet tovább nem állt.

- » Aki tanákozott a mönnettē, az mögāt úgy, a lovaskocsi féreát, a kalapot lēvötte, és akkó még a gyásmönet el nem mönt, addig a kalapot lēvötte, és aztán mikő ěmönt, aztán tötte a kalapot, és ő is fojtatta tovább az útját (23).

TEMETÉSI MENET FIATAL HALOTT ESETÉBEN

Fiatal halott temetése nagy tragédiának számított minden időben, ezért a temetési menet ilyen esetekben sokkal színesebb hagyományt követett. A Mária-lányok fehér ruhába öltözve kísérték például barátnőjüket a sírig (leányhalott esetében). A fiatalok, fiúk és lányok egyaránt korabeli társukat, barátjukat Szent Mihály lován,²⁸¹ vagyis gyalog, vállukon,²⁸² másutt létrához hasonló, emberméretű deszkán vitték ki a háztól a temetőig. Négyen fogták a koporsót. Négyes csoportokba verődve előfordult, hogy háromszor, négyszer is cserélődtek a halottvivő fiatalok.

²⁸⁰ A koporsó után mindig a legközelebbi hozzátartozók haladnak, a többiek a rokonsági fok szerint követik őket. PENAVIN 1974. 144.

²⁸¹ Az elnevezéssel az elhunyt lelkét akarták a mennyi seregek vezérének oltalmába ajánlani. „A régi szőregi hagyomány szerint a halottat Szent Mihály kéri ki, azaz ő a vőfélye. Ilyenkor Gábor angyalnál van a jó és a rossz cselekedetek könyve, Mihálnál pedig a mérleg. A halott őrangyala egészen az elföldelésig a koporsó tetején ül. Kálmány még hallotta azt a hiedelmet, hogy a halott lelke átkozza holta után a testét.” BÁLINT 1968. 197. Szent Mihály a keresztény képzetkörben a halottkísérő. KUNT 1990. 75. Az alkalmatosság arról kapta a nevét, hogy már a legrégibb középkori időkben is Mihály volt a temetők védőszentje. Ő a lelkek vezetője a néphit szerint. A hiedelem a germán mitológiából származik. SCHRAM 1957. 9.

²⁸² Párhuzama: KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 209., SZŐKE 2012. 137.

- » A Vízhányóné tanyájátú kiejebb vót egy másik tanya, onnat gyalogótunk egész oda a református temetőbe. Énekőve, a pap nyomta a sódért egész a Makai utcán. Sár vót, eső vót, de azé ki köllött vinni (2).
- » Vót Szen Miháj lova, mög elősző izë, lovaskocsi. Ha fiatal gyerök, vagy mi tudom én, akkó tiszta gyalog möntek ki. Úgy vitték, vállon. Én vélekszök, mikó möghalt (...), azt is így, váltva vittük, asszöm, nyócan vittük, mē váltottuk egymást, egész onnan, ki a temetőig, egy darabig vittük, mikó má nehéz vót, akkó másik négy (20).
- » Ha fiatal vót, vagy valami, akkó mög Szen Miháj-lovon. Össze vót válogatva akkó a fiataljai, azok vitték ki, vót négy váltás, egy darabig vitte négy, cserétek. Nem köllött kocsi. Kis Imre János bácsit, hát mink is. Akkó má vadász is vótam, négye vittük ki (13).

Már itt meg kell említeni, hogy legényhalott esetében, ha volt kedvese, akkor ő, ha nem, akkor a család megkért egy leányt, hogy menyasszonyi ruhába öltözve búcsúztassa el a legényt. Ez fordított esetben is ismert és alkalmazott szokás volt még a hetvenes években is. Elöl ment a fiatal lány vagy legény ünneplőben, tenyerében tartva egy tányérkát, amelyben egy lakodalmi bokréta volt.

- » Üneki nem vót vőlegénnye, de amāra, a Makai utcán vót egy lány, annak vót fíjája is, oszt annak vót egy kis tányér, mög az Állomás utcán Kati ángyó kisfiának. Azt a vőlegénybukrétát rátötték egy kistányérra, egy kis zsebken-dőre (2).
- » A Juhász Bözsike fő vót kérve, és fő vót ötözve fehér ruhába, és mintha mos látnám, ije szélös fekete gyász vót köröszbe a vállán. Ąra emlékszök, hogy mönt a koporsóvā. Az vót a izë, aztán beszéték is, há nem is vót sohasë jőba, së ismerősök, csak mögkérték, oszt ëvālata (6).
- » Ha legény möghalt, má tizennyóc-kilenc éves vót, akkó azt úgy temették ë, mint vőlegén. Vőlegénnek fölötztették, szép, szöva oja, amiye ruha vót akkó is. Akkó aztat fölötztették, virágot töttek, mög mindön. Akkó a nagylány-nyā vitte ki a temetőig a bokrétát, mē az is mög vót hívva. Ha nem vót neki nagylánnya, akkó hát a családbú, vagy valakit, oja valami korú lány, avvā kísérték ki (13).

Előfordult, hogy a család tiltakozott, amikor gyermeküket felkérték, hogy kísérje el utolsó útjára az elhunytat menyasszonyként vagy vőlegényként. Habár visszautasítani sem illett.

- » Aszonták, hogy aztán szöröncsétle lösz az élete, hogy ëtörík az a tányér, oszt a további élete majd, de hát, hogy most az igaz vót-ë, vagy mi vót belülle igaz, asz nem tudjuk mink së, má ëgyüttünk onnat, mire asz meséték (2).
- » Nem vót, úgy mindig főkérte táncóni, de úgy nem udvarót neki, nem udvarót neki, de mögkérték, akkó az oja vót, hogy nem illött visszaútasítani. Ki köllött vinni, mög ű is fehér ruhába vót, hát abba a fehér, máriás lá, akkó mindö máriás lá vót. Hát vagyunk, ije hosszú ruhánk vót, vagyunk egy fénképön lëvötetve, harmincan biztos (4).

A HALOTTI SZERTARTÁS ZÁRÓSZAKASZA

A zárószakaszba a sírgödör körüli tevékenységek tartoznak. Miután a gyászmenet a sírgödör körül elfoglalta helyét, a koporsót a gödör száján keresztülfektetett rudakra helyezték, a kántor ekkor belekezdett a temetkezési szertartás idevágó szakaszába. Ezt követően pedig leengedik sírjába az elhunytat, a harangok ekkor elhallgatnak. Általában a barátai engedték le, illetve ugyanazok a személyek, akik a sírját is kiásták. A nép ekkor úgy vélte, a koporsónak a sírgödörbe való eresztésével a halott átlépte a földi élet és a túlvilági élet kapuját. Ettől a pillanattól számítja Balázs Lajos a beépítő rítusok kezdetét (BALÁZS 1995. 159.).

- » Inkább a baráti kör vót az, aki lëeresztötte a sírba mög vitte a hátán (18).
- » Figyete mindég az öreg Bicók, mikó ěrű vitték a fölső felű, az iskola felű, akkó ugyě jobban látszott, má most nem látszik a gatzú, mög mindöntű, oszt akkó ěkezďött harangozni, még lë nem tötték, addig harangoztak neki (13).

A koporsó leengedése után a pap, a kántor elsőként dobott földet, göröngyöt²⁸³ a gödörbe. Őt, illetve őket pedig a hozzátartozók, de mindenki követhette ebben. Később virágot is dobtak a sírgödörbe a koporsó tetejére. Közben a sírásók nekiláttak a gödör betemetésének. A keresztet a fejénél a kereszt vivője szúrja le.

- » Ott hatták az ásót, belecsapott, oszt dobott rá. Akkó a pap csináta (6).
- » Inkább mi már annak idejin ěgy-ěgy szál virágot dobtunk bele a sírba. Oja búcsúzásféleképpen vót ez, utolsó tisztelet (23).
- » Azé mondták akkorjába űneki, hogy avvā nyilatkozik, vagy avvā bizonyítja, hogy űneki sěmme köze nem vót az ű haláláho, ěrtöd, hogy ű nem játszott közbbe a hálálho. Bárki dobta (13).

Régen minden ház részt vett falubeli társuk utolsó útján. Ha nem is mindannyian, egy-két családtag képviselte a családot. Manapság ennek a hagyománya is értékét veszítette.

- » Nagyó soka ěmöntek a temetésre, me valahogy ez a falu oja vót, hogy a falu, csakugyan mindönki ismerte ěgymást (23).
- » No azokho ritkábban möntek, ahol az mongyuk rá oja bakafántos* vót. Azoknak a temetésire csakugyan sokkā kevesebb hívő ment, az utolsó útjára ěkísérni. De, akik jó embörök vótak, bizon, hogy azoknak a temetésire mindig soka vótak (23).
- » Most ha möghal valaki, összemönnek is, itt nem sok lönne az egész nép, de nem is nagyon van, aki mönjön, nem is szeretnek mönni a temetésre sě,

²⁸³ Nehogy a halottal álmodjanak. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 212., PENAVIN 1974. 144. „A rögdobás hiedelme a katolikus egyház szavaiból ered: porból lettél, porrá válsz.” SZŐKE 2012. 149. Bálint Sándor írja, hogy ennek hagyománya a mi tájunkon csak újabban, lassan terjedt. BÁLINT 1980. 197. Mielőtt eltemetnék a halottat, a koporsójára egy maroknyi földet kell dobni, hogy ne járjon vissza a lelke. GYURA 1975. 713.

csak egy páran. Jó van, mink énekösök mög egy pár még, a rokonság. Ha vidéki rokon nincs, mög nem gyűnnek, akkó nem oja nagyon (20).

Zárószakasz a fiatal halott esetében

Fiatal halottnál a búcsúztatója, a legény vagy lány, miután a sírba leengedték a koporsót, annak tetejére dobta a tányért a bokrétával.

- » Asz bele köllött dobni a sírba, mikó beleeresztötték a testöt úgy, hogy íz-zé-porrá törjön a tányér.²⁸⁴ A kislánnak fiú vitte, a kisfiúnak kislá vitte. Neki szomszéd kislá, együtt játszottak (2).
- » Vót a mi a csudája neki, az a koszorúja²⁸⁵ úneki, oszt az is fönt vót a fejin. Ű vitte a bokrétát tányérba, oszt azt ott beledobta, oszt az oja jó nagy paszúr-tányér* vót. Jó van, oja vót, vagy ojat adtak neki, de akkorát durrant, oszt minekünk oja sokájig, aztán úgy csöngött a fülem (4).
- » Aj is fölötözött menyasszonyi ruhába, és úgy késerte ki. De hogyha nő halt mög, akkó a férfinak szinté ott vót a rózsa. Völegénynek vót ötözve. Bele köllött dobja ja sír, oda a koporsójára a bokrétát (23).
- » Fölötöztetik, mög a izé menyasszont, azt is fölötöztetik a halottat, gondolom, de az élő, most a férfinak egy nő viszi a bokrétát, a nőnek mög egy férfi, bele kő dobni a sírba (20).

Öngyilkosok temetése²⁸⁶

- » Régön azoknak nem is harangoztak, mög pap sē gyütt. Azok sē gyüttek régöbben, nem gyüttek. Mög a izé ē, a kántor eléneköte, oszt kész (4).
- » Mindég az árok partjára, a szélső sorba. Pap nem vót ottan, a kántor emönt. Ije önygyilkosokat, az mindégyk a szélin vót, nem temették be a többi közé. Hát azé, mē az nem mönt a sereggē, nem várta mög a seregöt, és akkó az vót a büntetés, hogy nem érdemli mög, hogy a többivē (13).
- » Azé, mē annak nem is harangoztak, annak harangot sē húztak, aki... Valamikó nem temette ē a pap (28).

Ha valaki mégsem a falu szabályait követte az öngyilkos hozzátartozója temetésénél, akkor annak maradandó következményei voltak, hiszen az a hiedelem is ehhez kapcsolódik, hogy akkor nem lesz eső.

²⁸⁴ A tányért, amin a koronát hozták, beledobják a koporsó után a sírba. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 210.

²⁸⁵ Menyasszonyi koszorú. Amikor valóban az udvarlója kíséri az elhunytat, akkor sokkal nagyobb figyelmet fordítottak élve maradt párja öltözetére.

²⁸⁶ „Régebben az öngyilkosokat csak a temető árkába szabad vót temetni, mert azok nem mehettek a mennyországba, de a testük se lehet együtt a többi halottéval.” HOPPÁL 1982. 38.

- » Azt a szélire. Hát nem lösz eső, mög mi tudom én. Várjá, nem is tom, ki nek kidobták a körösztjit. Ije öngyilkos vót, oszt kidobták a körösztjit, mē nem vót eső abba az évbe. Télleg oja szárazság vót, hát mostan mög mindég szárazság vót. Kidobták a körösztjit, hát, most hogy a szélire, vagy hova, a templomárokba (8).
- » Hát mög nem szabad vót harangozni sē neki, és azúta, mijúta harangoztak, a felhőnek nem bírnak, és ez igaz, gyerököm, mer amikó... Vagy a, emígy öngyilkos lőtt, annak ha ēccő harangoztak, aztán a harangā nem fogta a felhőt. Gyühet mos má a jég is, mög mindön. Nem harangoztak régön. Nem zavari el, és szétverte (19).

Nem átlagos temetések

Jelen fejezetben néhány egyedi esetet ismertetek, amelyeknél a falunak a temetkezési szertartással kapcsolatos elvárásait kibővítették, hogy így tisztelegjenek egy-egy különösen tekintélyes státust betöltő elhunynak. Persze mindig voltak olyanok, akik nem örültek az újításnak, változásnak. Gyakran egy-egy ilyen kivétel befolyásolta az utána következő temetések szertartását.

- » Az én apám, mikó möghalt, fodbalmeszebe ōk vitték ki. Október negyedikén lőtt temetve, egy vasárnapi nap. A fúvószenekar késerte ki, és a fodbalisták és a tűzoltók. Ők vitték, mē ō azelőtt tűzótó komandír vót, de ű aztán jobban a sportnak élt. A focisták, a tűzótók mög a zenekar is uniformisba vótak (23).
- » Vót még az én koromba is az öreg Sári, az vót a fodbalkiráj, az egész játékos összemönt, mikó möghalt, Sárinak az apja. És akkó, mikó möghalt, fő vótunk ötözve fodbalszerelésbe, úgy vittük a vállunkon. Mindön rajtunk vót, no mög jó hideg is vót. Lētötték ottan kint, mink oszt szátunk hazafele, mint a dárda, abba a gatyába biztos ott fáztak. Akkó még legé vótam (6).
- » Ha Rózsafűzér Társaság²⁸⁷ halt mög, akkó vitték a párnát mög a körösztöt. Asz viszi mindég egy ijen rózsafűzértag. Aztat a feszületöt is mög a párnát. A Liklukas Miháj bácsi is tagja vót férfiként (8).
- » Nagy Pista bácsi az mög zenész vót, trombitás. Vót bandája, de nem azok muzsikátak, hanem az ördögcsapat, temerinbe vót, oszt azok gyűttek ki. Szótak is nekik, de azok úgy zenévē, oszt úgy ki is kérték. Fúvózenekar. De még asziszöm, hogy is vitték ki (20).

Gyermekhalott temetése

Az 1930-as, 1940-es években igen sok csecsemő hunyt el Egyházaskéren. Mivel ōket is a falubeli temetkezési rend szabályai szerint sorba temették, ezért nem volt külön meghatározott gyermektemető vagy elkülönített rész az egyházaskéri temetőben. Emiatt a gyermekhalottakkal kapcsolatos temetkezési szokásokat alább közlöm.

²⁸⁷ Kishegyesen is jelen voltak. SZŐKE 2012. 142.

- » Az az orvos hibája vót, oszt vérmérgezésbe möghalt a kistesvéröm. Nem vót sëmmi së, csinátak a mestör, és kis, amekkora kis ládika köllött neki, oszt a köröszta vitté ki, így a hóna alatt a temetőbe,²⁸⁸ nem vót akkó oja nagy dínomdánom. Szép kövér kislá vót, mög vót köröszttöve.²⁸⁹ Mindig a köröszta mög a körösztanya vitték ki a (...). Sëmmi gyászmoznet, sëmmi díszmoznet, úk ketten kivitték, másík kettő má előre kimönt, kiásta. Nem vót akkó még sëmmi, pici vót a baba, imádkoztak neki, oszt álga mög az isten²⁹⁰ (2).
- » Aki mög vót köröszttöve, annak minnek vót temetése, csak aki nem vót mögköröszttöve. Mingyá második hétön má körösztölő vót (4).
- » Torokgyíkba nagyon sok gyerök annak idejin möghalt. Pár hónapos, esz csak úgy, ije kis koporsóba eltemették (23).
- » Koma vitté ki, az vót a divat. Ije két-három éves gyerök, vagy a oja kicsik haltak mög, akkó köröszmama koporsót hóna alá vötte, oszt vitté (6).
- » Ha mög löttek köröszttöve, a körösztölés után halt mög, akkó oja temetés, de ha körösztölés előtt möghaltak, még a szülésbe, mindő, úgy vitték ki, mē mindő szülő csinát egy kis koporsót, oszt úgy temették (13).
- » Nem vót köröszttöve së, pici korán halt mög, oszt ott, valamejik gödör partján temették ē. Két lakás vót ott fönt. Oszt születött egy kislánya, oszt mög is halt, oszt abba a partódalba lött ētemetve (28).

A népi felfogás szerint a kereszteleetlenül elhunyt csecsemő veszélyt hozhat családjára és a tágabb közösségre is. Emiatt temették a temető árkába, a megszentelt temető szomszédságába.

A HALOTTI TOR

Egyházaskéren minden temetést halotti tor követett, még a közelmúltban, a kilencvenes években is. Úgy tartották, hogy ezzel áldoznak az elhunyt lelki üdvéért,²⁹¹ de a halotti tor megtartását régen összefüggésbe hozták a hazajáró lélektől való védekezéssel is. A kérdésemre, hogy miért tartottak tort, a következő válasz érkezett: „Mē az a halottnak van szánva, oszt kísért, oszt együn érte” (28).

Napjainkra ez kikopott a temetkezési szokáskörből. Közvetlenül a temetés után következett, hívogatni nem kellett. Mivel a közeli hozzátartozók maradtak legtovább az elhunyt sírjánál, a temetés résztvevői gyakran előbb, sokkal előbb visszaértek a halottas házhoz. Régebben gyalogmenetben, együtt tértek vissza, ahogy a temetésre is mentek.

²⁸⁸ Párhuzama: SZŐKE 2012. 149., BÁLINT 1980. 197.

²⁸⁹ A beteges gyermeket születésekor megkeresztelte a bábasszony, bábakeresztésnek hívták.

²⁹⁰ A gyereket nem szokták siratni. A hitük szerint angyal, tehát a család mennyei pártfogója lesz belőle. BÁLINT 1980. 197.

²⁹¹ Párhuzama: KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 201.

A halottas háznál az udvarban, az utcai kapun belül egy lavórt helyeztek el.²⁹² Minden visszatérőnek, mielőtt az asztalhoz ül, kezet kellett mosnia, vagy csak jelképesen, kezét megnedvesítenie. Különleges szerepet tulajdonítottak e részletnek.²⁹³

- » Tiszta kézzé nyúljon a kenyérhő, mē jó va, sēnki sē nem fogdosta a halottat, de hogy tiszta kézzē nyúljo (23).
- » Addig a lavor ott vót belú a kapun, mikó háztú temettek (9).
- » Há mögmosik, hogy űk tiszták a halállā kapcsolatba. Nem vétköztek. Mos-sák kezüket, hogy űnekik nincs sēmmi (13).
- » Az mindēg vót. Mikó gyüttē a sirtú ē. Oszt ki vót téve szappan, türűköző (28).

A tor étlapján Egyházaskéren a település mindenki által tisztelt elvárásai szerint bableves²⁹⁴ volt. E szabály fenntartását a lakosok anyagi helyzete és a falu idősei biztosították, akik végrendelkezéseikben, utolsó kívánságaikban gyakran meghatározták, hogy az ő halálukra rendezett halotti toron milyen ételek legyenek/lehetnek feltálalva.

- » Vót, például, ahogy anyósom möghalt, az asz mondta ja apósomnak, nē-hogy itt dāridót csináljatok, csak bableves lögyön, sēmmi más. Úgyhogy hát bableves vót a slāgēr mindō halottná, no természetösse ott valami csülköt, sonkát beletöttek. De bableves vót (3).
- » Ott mög, tudod, akkó tor vót, bableves sonkávā, mög mi tudom én, ije hús-darabokká, az vót akkó bablevessē (4).
- » Akkó nagyon divat vót, akkó főztek sonkávā, kóbásszā bablevest, mög ki mit, van aki főzött paprikást is (20).
- » Vót rōndös temetés mög tor is. Akkó az vót a divat, hogy fonyott kalácsot sütöttek, oszt akkó összemōnt a nép, nem főztek úgy nagyba, mint most. A szomszédba csináták. Aztā gyütt a bab. Mikó az én szülēm harminchatba halt mög, oszt vélekszōk rá (19).
- » Bablevest főztek. Tudta körübelű mindōnki, hogy hát mennyi embōrre számít, oszt bableves vót főzve, más sēmmi. Egybe vótak a falu, mög a rokon-ság, kint az udvaron (13).
- » Nem is vót kalács akkó. Kenyér vót, mög a bableves. Aztā gyütt fő, hát akkó sütöttek, oszt akkó ēfogyott, nem oja sokat (13).
- » Bab vót főzve, kalács, ēgy kis pālinka, nem vót ott sör, mög mi tudom én, ijen főhajtás, mos mán ēgy lakodalom (30).

²⁹² A lavórt a koporsó helyére teszik. A hozzátartozók az arcukat is megmossák. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 201.

²⁹³ Hogy sárgaságba ne essenek. BÁLINT 1968. 154. Hogy ne vigyék a házba a halált. SZŐKE 2012. 149., BONA 1974. 156., BÁLINT 1980. 192.

²⁹⁴ Párhuzama: KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 200. „[A]zért főznek babot meg kását a torban, mert ezek az ételek sok szemből állnak, és ahányat elfogyasztanak, annyi lélek szabadul ki a tisztítóútból. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 201.

Ahogy arról már fentebb írtam, az étkeket a szomszédoknál készítették el, akárcsak a virrasztásra sült kalácsokat.²⁹⁵ Ha evőeszközre volt szükségük, akkor azt is a szomszédoktól kapták kölcsön.

- » Szomszédba főztek. Nem szokás, hanem az, hogy hát, mikor főzik, má jó van akkó, ott főznek, emitt mög a halott ott fekszik (23).
- » Ingye segítőköztek, és ahol mongyuk rá kevés vót ez a halotti tor, tányër, kanál vagy valami, akkó a szomszédok azt összeadták, azután azok ott is maradtak émosogatni, és akkó mindönki a sajátját azután vitte haza (23).
- » Vót kalács mög pálinka. Szomszédba főztek, nem a halottas házná (9).
- » Bab valamikó, bableves egy kis kóbásszá vagy amivē. Nem vót ije. Hát ahu nem vót, ott a szomszédoktú össze lött hozva, még nem vót halottasház, akkó otthon vót a tor (28).

Napjainkban a halotti tor helyett fonott kaláccsal, szalámival, sajttal és itallal vendéglik meg a gyászolókat. Amikor a pap a búcsúztató elhangzása után a sírgödörhöz vezényli a tömeget, a segítő asszonyok a ravatalozó előtt rendezik be az alkalmi állófogadást. A temetőből távozóknak fonott kalácsot osztanak a kapuban.²⁹⁶

A halott emléke a toron

Az étkezést megelőzte a közös imádkozás az elhunyt lelki üdvéért. A kántor vezette a tor előtti szertartást is. Az egyházaskérikék úgy tartották, hogy az elhunyt érdekében kell mindenkinek asztalhoz ülnie, eljönnie a torba. „Öttek, ittak a lelki üdvijé, ez valami szokás vót, hogy akkó lösz nyugodalma, ha sokan öszenek a lelki üdvijé” (18). Nem illett hazamenni a temetési szertartás után, mert ilyen esetekben előfordult, hogy megsértődtek a gyászolók.

- » Imádság vót, Mi atyánk, ije alottas énekök. Úté az asztalná (2).
- » Mi atyánkot mög egy Üdvözlégyöt émondták, de van, ahun mondták még a Hiszek egyet is. No, énnököm ez a három ima vót mindég (23).
- » Akik ott vótak mán, fölátak, oszt imádkoztak, aztán kezdtek önni (13).

Az elhunyt részére is terítettek az asztalfőn.²⁹⁷ Tányérába esetenként ételt is tettek, és gyertyát is gyújtottak az asztalnál.²⁹⁸

²⁹⁵ A szegedi népnél a torban kenyér, túró és bor került az asztalra, tehát amihez nem kellett tüzet gyújtani. BÁLINT 1968. 155. Később vált szokássá a szomszédságban történő főzés. Ennek párhuzama: SZÓKE 2012. 129. Nem főztek, míg sírjába nem került az elhunyt. BÁLINT 1980. 192.

²⁹⁶ Párhuzama: sok Erdélyi közösségben a románok hatására a temetésen részt vevő személyeket közvetlenül a temetés kijáratánál kaláccsal és pálinkával kínálják meg. POZSONY 2006. 138.

²⁹⁷ Párhuzama: SZÓKE 2012. 135., BONA 1974. 154.

²⁹⁸ Zentán az a gyertya, amely a halott fejénél égett. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 201., SZÓKE 2012. 135. Egyházaskéren azt az ablakba vagy a koporsóba teszik, és az asztalra másikat tesznek. Bálint Sándor viszont így fogalmaz: „Verbicán azt a gyertyát gyújtották meg, ami a ravatalon fekvő halott fejénél égett.” BÁLINT 1980. 201.

- » Csak az ablakba égött a gyertya. Majd azután, maj mikó kint fő lött, mikó a tor vót, fő lött terítve mindön, akkó vót asztalná gyertya. Terítöttek, de csak az üres tányért (23).
- » Töttek tányért a halottnak, gyertyát gyútottak, mög imádkoztunk. Aztán öt-tek (9).

Az elhunynak szedett²⁹⁹ táplálék sorsa

- » Töttek. Oda, ahu ékezdődött az övés, akkó oda töttek. A tálbú dobtak oda egy-két kicsit. És aztán a fő családtagnak, mikó emút a tor másnap, fő köllött valahova, valaminek a tetejire dobni, hogy a madarak ögyék mög.³⁰⁰ Csak kiöntötték, tányért nem. Úgy fölöntötték, úgyszintén egy kis kalács is vót, azt is szétcsipködték, benne a bablevesbe s a többi. Fődobta tetejire, oszt az égi madarak... (6).
- » Aszonták, hogy nem jó a jószágnak odanni, a dudvára köllött önteni a torbú is, ami mögmaradt étel, mindöféle, akkó aszonták, hogy nem szabad (9).
- » Még otthon vót a tor, akkó mindög tányérba töttek egy kis levest mög kalácsot töttek oda, oszt főtték a tetőre, hogy az égi madarak ehordják (28).

A megmaradt étel és az ételmaradék sorsa³⁰¹

- » Maradékot azt a rokonok vitték, húzták, úgy mint most. A szögényöknek nem adtak (18).
- » Kiöntötték azt a vizet, csak oda, ahun a jószág nem éri el. Ijen halotti morzsát, mi mögmaradt má, a jószágnak nem adták oda (28).
- » A morzsát nem szabad a jószágnak, hanem kívű, ahun a jószág nem éri, hogy a madarak szödjék fő. Asz nem szokták a jószágnak oda, ojanakó azt a morzsát mög a izét, amivē emosogatnak (28).

Szokás volt minden távozónak adni egy kis adag fonott kalácsot útravalóul. Ma is jellemző, de hogy miért, arra már nem tudtak válaszolni adatközlőim.

A fiatal halott „lakodalma”

A fiatal halott temetését követő lakodalmi tor mindig sokkal ünnepélyesebb volt, mivel a gyászoló család ezt tekintette gyermeke lakodalmának. Kálmány Lajos így írt róla: „Az egyházaskérikiek úgy magyarázzák, hogy azért választanak a halottnak menyasszonyt, hogy a másvilágon legyen menyasszonya. A túlvilágról vagy másvilágról való felfogás” (KÁLMÁNY 1912. 292.).

²⁹⁹ Párhuzama: BONA 1974. 156.

³⁰⁰ Mindenből szednek, az ételt később elássák. Felsőhegyen pedig az énekesasszony viszi haza. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 201.

³⁰¹ Zentán a morzsát és a maradékot gödörbe ásták, hogy a „föld alatti” élete folyamán a halott rátaláljon, és ne éhezzen. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 201.

- » (...) vót egy beteg lánya. Betegnek születött. Möghalt. Annak módja szerint éröndözték, sütöttek, főztek, birkákat vágtak, üstökbe főztek az udvaron. Oszt asz kérdozte ja házigazda, Jancsi még akkó fíjatal, hát akkó még ije fiatal vót mint të, hogy „embörök, asszonyok figyeljenek rám, ennek a lán-nak ez a lakodalma, úgy fogják fő, gyűjő vissza mindönki, maradjon itt az ebédön, azé lött készítve az ebéd. Mintha a lakodalmát ünénk mög a lánnak, csak szomorújan” (2).

A toron játszott a zenekar. Ha csárdást húztak, a hatvanas években még min-denkinek fel kellett állnia egy táncra, az elhunyt tiszteletére. Később a zenekar, de az effajta tiszteletadás is kikopott a szokáskörből. A lakosság ódzkodott elmenni az ilyen „lakodalmakba”, mert nem érezték helyénvalónak.

- » Mög ottan a Pistijékné vót, de oda má nem möntem ē, möntek a zenészök is, mondtam, akkó má ně mönjünk oda. Mikó möghalt, akkó két csárdást is, akkó mindönkinek táncóni köllött,³⁰² muszáj vót táncóni, etanáták, valame-jik zsöngés öregasszo. Mindönki csak azt a két nótát a tisztöletire, valamejik öregasszo etanátá, tudod, akinek nem fájt (4).
- » Mögbeszétük a komasszonnyā, ně mönjünk el a torba, mẽ mönnek a zené-szök is oszt majd otta neki kő fogni táncóni, ha ott is valamejik... És akkó együttünk haza (4).

*A falu gyermekei és a tor*³⁰³

Szükségesnek tartom bemutatni itt a település kiskorú tagjainak a temetési szo-káskörhöz való viszonyulását. Általában minden gyerek részt vett az étkezésen és a temetésen.

- » Bab vót, hát oszt akkó möntünk, mẽ akkó gyerökök is, há még a másik ut-cára is mög a jó iste tudja, hova ē nem möntünk azokho. Köllött vinni kana-lat a gyerököknek, mẽ nem vót annyi kanál. Tányér vót, de kanál nem vót. A gyerököknek, mindek itt így fére vót egy asztal, körűátuk, oszt ki hogy kanalazta, öttük, de vittünk kanalat (4).
- » Szüle mondta: „Gyerünk, sorbaáni, vögyétök a kanalat, és mönni a torba!” Mē gyerökök mind vittek kanalat. Gyerököknek, nagyjának vót ottan. Mi-csoda tányért, beletöttek egy nagy tálba, öten-hatan körűáták a gyerökök,

³⁰² Vacsora után a fiatalok csárdást táncolnak. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 211. Ha-lottastánc, amely abban a hiedelemben gyökerezett, hogy a házasulandó korba került halottat ki kell házasítani, meg kell tartani a menyegzőjét, mert ehhez joga van. BÁLINT 1968. 154.

³⁰³ A zentai gyűjtés szintén kiemeli a gyermekek szerepét a torban: „A legtöbb adatközlő mosolyogva mesélt a régi halotti torokról: Alig várták a gyerekek, hogy elvigyék a halot-tat. Szaladtak haza kanálért, és sorba állva várták, hogy kinyissák a nagykaput. Egymás hegyén-hátán tolakodtak be, hogy minél jobb helyet kapjanak.” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 201.

osz nyomás. Úgy jut eszömbbe, hogy „gyerünk, fősorakozni. Kisasszonyok, gyerünk, itt vannak a kanalak, mönyünk a torba”. De a temetésre, há aki emönt, emönt, a gyerökök nagyo törődtek ott temetéssé, majdnem úgy vót, mind a régi mondás, hogy nem az a fontos, ki a halott, hanem mit öszünk a torba (6).

- » Hát aki má szaladt, az kint vót az utcán, oszt az kullogott az embörök közt (13).

A GYÁSZ

Egyházaskéren a visszaemlékezések szerint a gyász színe mindig a fekete volt. A gyász ideje a következő kategóriáktól függött:

- » Leginkább is hat hétig mindönki hordta, de a gyászoló család, azok mög hat hónapig, a legközelebbi, azok hat hónapig hordták (23).
- » Ura vagy felesége az egy év, vagy a fija (7).
- » Feketébe járt felesége mög vót, aki tovább is, így gyászót (13).

A közeli hozzátartozók gyászát a bal karon átkötött fekete szalag jelezte, míg a távolabbi rokonokra fekete szalagocskát tűztek, szintén a bal vállukra. Vagyonosabb családoknál hagyománya volt a fekete kendőnek vagy sálnak a közeli hozzátartozók részére történő ajándékozásának is.

- » Gyászszallag az vót, csak nem tűztek mindönkinek annak idejin, mint ahogy manapság, akik emönnek, a halottnak az utolsó útját mögtisztölték, azoknak mindnek tűz, de ott akkó csak a rokonságnak lött tűzve (23).
- » Mindég a bal karra. Közelebbi rokon, nagyo közeli rokon mög teljesse körű, de a, mongyuk rá, onokatesvérök, mög mi tom é, miye, azoknak csak egy oja szallag (23).
- » Kendőket adtak úgy, annyi fekete kendőt. Mink is kaptunk. Vót, ahu kaptunk fekete kendőt (9).
- » Nem vót mindönkinek, csak a családnak. A nőknek, a legközelebbinek mög fekete kendő (28).

A falu közvéleménye és a gyász

A település lakossága nagy figyelmet fordított arra, hogy a gyászoló család méltóképpen emlékezik-e elhunyt hozzátartozójára, hogy kellő ideig meggyászolja-e. A gyász időszakában nem volt szabad a családnak ünnepséget tartania, hozzátartozójuk hiányát nem tölthette be senki sem fél vagy egy évig.

- » Mög köllött várni azt az időt, hat hét vót a gyász, ha azon belű valaki ije vagy asz csináta, közelebb rokonja vót, osz hat hétön belű mögnősüt, vagy lakodalmat csináltak, nem vót. Asz betartották (13).
- » Hát egy évig mögyászótam (értsd: a férjét) (30).

Bizonyos szinten ehhez a csoportosításhoz tartoznak a következő megállapítások is, hiszen a falu száján hangzottak el egy-egy újabb halálesetnél, vagy olyan szituációkban, amelyek esetén a halott került említésre.

- » Nem sokáig kapuskodott. Aszonták (9).
- » Aszonták, mikó möghalt má valaki, a halottrú csak jót lehet, mög sëmmi mást (13).
- » Ha utána gyorsa möghalt valaki, akko mondták, hogy nem sokáig vót kapus, de esz mongyuk most is (30).

Gyászjelentés

A gyászlap napjaink temetéseinek elmaradhatatlan kelléke. Beszédes Valéria tanulmányában olvashatjuk (BESZÉDES 1987. 697–708.), hogy a vajdasági magyarság körében a hatvanas évektől vált elterjedtté a gyászjelentés mint új kommunikációs eszköz. Előre kinyomtatott változatait ismerjük, amely minden temetkezési vállalkozónál megtalálható, s többnyire sorozatgyártásban készül, hiszen csak az elhunyt nevét és az elhalálozás, temetés idejét kell kézzel írott formában feltüntetni rajta. Egyházaskéren az elhunyt otthonában, az utcai kapura, a település központjában álló hirdetőtáblára és a temetőkapura, továbbá a temetői hirdetőbálára is felkerül a gyászlap, melynek formája az eseményeket hirdető plakátokéhoz hasonló. Fehér alapon fekete felirat található rajta, a római katolikus közösség elhunyt tagjában fekete keresztszimbólum látható.

A gyász hírül adása másik formájának a vajdasági napilapunk, a *Magyar Szó* hétvégi számának gyászjelentéseket tartalmazó rovata tekinthető. E rovatba az egyházaskérik elhunyt szeretteik arcképét és egy idézetet küldenek hozzátartozóik elhalálozását követően, a gyászmise alkalmával. Előfordul, hogy évente jelennek meg ezek az a jelentések.

*Gyászmise*³⁰⁴

A gyászmise a gyász lezárása. Régen és ma is hat héttel a temetés után tartották az egyházaskéri templomban, majd közösen kivonultak a temetőbe megszentelni az elhunyt sírját. Erre a napra teszik rendbe a sírt, töltik fel földdel a megsüppedt sírhelyet, és ekkor szedik le a virágcsokrokat is a sírokról.

- » Ameddig akartá. A hivatalos izé hat hét. Mē hát akkó, há mostan divat az, hogy hat hétre csinálík a gyászmisét, há körülélű az van most is (6).
- » A gyászmise az szokás vót. Miúta csak én tudom, mög az elődeim is mondták, hogy gyászmisét csináltak. Mikó a gyász lejárt, akkó csinál gyászmisét, oszt evvē be vót fejezve, oszt tovább nem vót kapcsolat, annyi, hogy kijártak a temetőbe, mikó möghalt egy-két évig, oszt aztán azt is éhatták (13).

³⁰⁴ A halottért misét kell szolgáltatni. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 212.

- » Akkó vót hat hétre, hat hónapra, egy évre tartottuk. Mindönki emönt. Akkó nem hozattá virágot, ami vót, vót, ha nem vót, akkó nem vót. Fölőtöztünk feketébe, télön nem vót. Nem vót sē autóbusz, sēmmi, akkó szépen emönt mindnönki, oszt akkó szépen emondták a misét, ott elimádkoztunk, kimöntünk a temetőbe, aki kimönt, oszt akkó be vót fejezve. Nem vót ez a nagy főhajtás, hogy mos jaj, biztos, hogy ha nem viszök virágot, akkó hogy lösz (30).
- » Hat hétig vótak a koszorúk, hat hét után szödik lē (18).

A falu idősei, ha valaki sokáig siratta szeretteit, akkor azt tanácsolták neki, hogy ne sírjon, nyugodjon bele a történetekbe, mert ha sokáig siratja, akkor az elhunyt nem tud nyugodni a másvilágon.³⁰⁵

- » Nem nyugodta fekszik a halott, ha nagyon sirassák, de hát az má fekszik úgyis, de hát itt mán „nē rijjá annyira, mē akkó háborgatod”, mög nē járkáljon mindig, mög nē hozza fő mindig, mē akkó háborgati, akkó nem fekszik nyugodtan. De hát most hogy etanáták-ē, vagy úgy vót, hát mindönki sirati a hozzátartozóját (9).
- » Ēhatta mindönki, nem siratta. Hát az öregasszonyok ijenöket mondtak, hogy nē sirassátok, mē akkó nem bir mögnyugonni, mög ijenök³⁰⁶ (13).
- » Asz mongyák, hogy ha nagyon sokáig siratod, akkó nem tud lēnyugodni a halott (18).

A vasárnapi gyászmisét követő héten válogatták át az elhunyt holmiját, módosabb családoknál bemeszelték a házat is. Ruháit a hozzátartozói szétosztották egymás között, vagy elosztogatták,³⁰⁷ elégették.³⁰⁸

- » A ruhákat annak idején, vótak itte még cigányok is, és azoknak lött odaajándékozva, ahogy pedig hát gyüttek ije tollasok, szintén cigányok, azoknak lött odaajándékozva, de el is fogadták, és akkó ēvítették (23).
- » A halott ruháját be szokták tüzēni, nem szokták osztogatni. Van, amit magának möghatta, amiket akarta, vagy valami, mög nem vót oja sok ruha, mint most, hogy tele van a szekrény, akkó nem oja sok ruha vót (9).
- » A családok ēhúzták, hát akkó köllött, nem úgy, mint most. Ha most valaki möghal, akkó a ruhájai a sárgafődesző, a szemetesre mönnek (13).
- » Aztán elajándékozták valakinek, de mögtartot valamit a kendőjeibű, vagy valamit, hogy emlék maradjon (18).

³⁰⁵ A halottat, ha nagyon sirassák, elázik a lelkének a szárnya, emiatt nem tud repülni az angyalokkal. HOPPÁL 1982. 38.

³⁰⁶ Párhuzama: PENAVIN 1974. 141.

³⁰⁷ Holmiját elajándékozták, mert félnek, hogy a szelleme megjelenik, és követelni fogja. KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 212.

³⁰⁸ Párhuzama: SZŐKE 2012. 155.

Meszelés:

- » Ha oja vót az idő, de télő nem csináták. Hogy nē érozžön a szaga. Akkorjába tudod, nem úgy vót, mint most, hogy fordul egyet, má meszētetí a szobát (13).
- » Hat hétig nem szoktak meszēni³⁰⁹ (28).

A HAZAJÁRÓ LÉLEK

A gyűjtőmunkám során igen sok történetet hallottam a hazajáró lelkekről. Egyházaskér lakossága napjainkba is hiszi, hogy az elhunyt visszatér a családhoz, elviszi legkedvesebb tárgyait vagy állatait, de olyan történetről is hallottam, hogy a halott üzenni próbált élő társainak. Persze manapság többen kételkednek ezek valóságalapjában.

- » Mindig aszonta nagyanyám, hogy tudjátok, fíjajim, az élőkű kő fēni, a halottaktű nem. Kiskoromtű kezdve aszonta, hogy aki imádkozik, az nem babonáskodik. Ezőkbe hittek, mē tudod, mongyuk mög úgy, ahogy van, egykét osztájjuk vót, mög még annyi sē egy részínek, és akkó, amit hallott, akkó aztat ēhitte (4).

A hazajárás oka

- » Ki hogy gondóta, hogy mijé jár haza, értöd. Ha most azé jár haza, hogy ēhös, akkó így, tányérbű ételt töttek az asztarra,³¹⁰ ha pedig, ha pipájé vagy valami, hát akkó valamit odadobtak, hogy nē gyűjjön haza érte, jóvá tögyék (13).

A tulajdonos halála utáni állati és tárgyi veszteség

- » Vót, aki is úgy a faluba mondta: „Minállunk ēpusztút ez vagy az”. Mē hát a sincs köze hozzá (4).
- » Aszongyák, hogy nem jó, aki betegágyba fekszik mögnézni a jószágot, mē ēmén utánna a jószág. Vót, ahun mán nem is tudom, mán kit hallottam, hogy ēmönt utánna. A jó isten tudja, hogy most mi az igaz ebbű, mi nem, nem tudom, sok mindönt mondanak (7).
- » Neköm tele vót két ablakom evvē az ibojákā. Lila, rózsaszí, nagyon szép vót. Mikó János möghalt, oszt azúta, Katicánā is vót, nincs. Kiszáradt. Szerette a János is, aszonta még ije szép virág nem vót soha. Szerette a János (19).
- » Minállunk mikó a Pityu möghalt, ojan szép disznójaink vótak, oszt utánna nem tom, hány napra, nem látszott azon sēmmi, ott maradt, ki vót nyútózva. Aszonták, hogy a jószágot, ha szereti, az visz jószágot magávā. Há a jó iste tudja. Hogy annyira, hogy... (30).

³⁰⁹ „A temetés után néhány napig nem szabad meszelni, mert »kimeszelnek« valakit a házból, de 7-8 napon belül ajánlatos kimosni és kimeszelni, mert különben a halott visszajön, nem pihen.” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 193. Másutt: „A halottak hetében nem szabad meszelni.” KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. 212.

³¹⁰ Tápai hiedelem szerint éhes az a halott, akivel álmodunk. Ilyenkor a régi öregek úgy hagyták az asztalt, ahogy megvacsoráltak, nem szedték le. Mások éjszakára ételt hagytak az asztalon. BÁLINT 1980. 201.

- » Asz hallottam, hogy ha vót valamijen állat, amit nagyon szeretött, akkó azé visszagyütt (18).
- » Az egy hijedelöm vót, hogy ha valami éveszött vagy épusztút, akkó asz nem annak szánta, aki előrökötte vóna. Példáu (...) aszonta, hogy mikó (...) beleűt (...) vagyonába, oszt ëromlott a méhűtő a tele kosztā, akkó aszonta, hogy a halott visszagyütt, hogy mögmutassa, hogy nem annak szánta azt a valamit, hanem másnak szánta, de mivē az beleűt jogtalanú, akkó visszavágott (18).
- » (...) az kimönt nagyon betegön, oszt mögnézte a jószágot, és akkó ott is ëhullottak a süldők, és akkó aszonták, hogy azé, mē mögnézte. Az hiedelöm vót itt minállunk is (18).

Az élők és a hazajáró lélek közötti kapcsolat

- » Vótak ije hijedelmek, de nem tudom, nem sokan hittek azé ennek. Nem sokan hittek az ijennek, vótak azé csak ojan, aki az a hijedelmeket, hát, hogy hát kopogtat,³¹¹ mög mi tom én, mi, oszt beszét is vele, ne, nem tudom, szóva én esz nem tudom elképzeni egyáltalán (23).
- » Asz csak akkó mondták, mikó az öregök összegyűttek, oszt beszélgettek, hogy hát a Jani is, mikó möghalt még aztán hazajárt, mē éccaka zörgött mindég valami, tudod valami (13).
- » Anyus mindig aszonta, hogy a halott mögmutatta, hogy kit szeretött legjobban (18).

Az elhunytal való álmodás

- » Apám mögálmodta, hogy asz mondta neki az apja mög az anyja, hogy „gyere, fijam, tē is, oszt a többi sorába, Kormányosok Szájánba”. Hatvanba ëmönt, egy hónapig élt is, möghalt. Apám ëmondta, hogy „ē kő neköm mönni, lányom – aszongya –, majd a bátyád – aszongya – ëvis bennünket, mē – aszongya – szüléd mondta mög apód, hogy mönjen a többi sorába.” És nem is vót beteg, hanem kimönt a vécére, oszt aszongya anyám, hogy „há soká mēn be”, hát mikó odamē³¹² (19).
- » Én akárhányszó még álmodtam vele, mindig asz mongya: „Eszti, nē félj, én vigyázok rád”, de mindig hátú láttam, így szömbe sosē, de mindig asz mongya, hogy „vigyáz, én vigyázok rád” (30).

³¹¹ Párhuzama: BONA 1974. 156.

³¹² A néprajzi szakirodalomban néhány helyen megtalálható a fenti idézethez hasonló hiedelem, azokban viszont a hozzátartozóval álmodni mint haláلهőjel jelentkezik, míg Egyházaskéren senki sem emlékezett erre a típusú haláljölésre. JUNG 1978. 123. Egy adatközlőm felidézte az esőjölő hiedelmet: „Asz mondták, hogy ha halottā álmodik, akkó eső lösz. Asz szokták mondani” (5). Ennek párhuzama jelen van Zentán kisebb pontosítással: „Halott öregasszonnyal álmodni esőt jelent.” GYURA 1973. 124., JUNG 1978. 256.

A hazajáró lelkek elleni védekezés

- » János mindég aszonta, hogy „mögállj csak, hazagyüvök, oszt mögnézöm, hogy kivē”, szóva ű hüjéködött. De lehet, hogy nem hüjéködött, hanem ű asz gondóta, komojan gondóta, és tölleg úgy csukódott az ajtó, oszt mondom, ugyan, istenöm, oszt Margit mongya, bal köröszöt vessek, aszongya, és mē ű is úgy járt az ű urávā, mikó möghalt az ű ura. És az sokat mesét neköm, hogy mint, oszt akkó én is bal köröszöt, mög aszongyam, „mönjé tē oda, ahu vagy, csak hagyjá békibe”. János is, mondtam, nem tudom, énnālam is csukódott az ajtó, hallottam, hogy ki is nyít, de becsukódott. Tudod, az láthatatlan, csak én is akkó nagyon szömfüles vótam, és akkó én is ezöket mondtam, amit mondott Margit, oszt akkó aztán mögszünt. Mondom azúta neki, hogy mos má haragszok rád, mondom, mē még nyugdíjat sé hagyta rám (19).
- » Hát ott laktunk a sarkon, oszt álmodtam vele. Aszonta Bözse ángyó, hogy süssek kalácsot. Akkó vótak itt rēzērvāba kint a kraolán.* Süssek kalácsot, oszt akkó adjak ki az ablakon, nē híjjam be azt a valkit, mög nē is vigyem ki, hanem az ablakon körösztü adjam ki, oszt ossza szét a katonáknak.³¹³ Aztā álmodtam vele, de nem úgy, mint azelőtt (28).

HALOTTAK NAPJA

A gyászmise után egyre kevesebbet látogatják halottaikat a gyászolók. Évente egyszer azonban – halottak és mindenszentek napjára – az egyházaskérierk és az elszármazottak mindannyian kimennek a temetőbe. Ilyenkor virágcsokrokkal és égő mécsesekkel, gyertyákkal van tele minden sír. Azok a családok, akiknek halottai ismeretlen helyen vagy a településtől távol, valahol máshol nyugszanak, a temető területén lévő nagykeresztnél gyűjtanak gyertyát, és helyezik el virágaikat a távol nyugvó lelki üdvéért.

- » (...) még élt, az mindig vitt a köröszhön a fiájé mög a lányájé, hogy möghalt, az mindig vitt gyertyát is, mög virágot is, mē azok nem itt löttek ētemetve (9).
- » Mindönszentök mög halottak napján szokás vót kimönni a temetőbe, mög gyertyát gyútani (9).
- » Mindönszetökkö, hát akkó mindönki vitt virágot, mē koszorúk nem nagy vótak. Röndös virágokat, vittek csokrot, koszorút, gyertyát gyútottak régön is. Égyszerű gyertyák vótak kis pohárba, kis olaj (13).

Halottak napján nem mulatozik senki, nem hallgatnak rádiót sem. Ilyenkor mindenki megboldogult szeretteire gondol.

³¹³ Ha hazajárt a lélek, Alsóvároson külön cipót sütöttek a koldusok számára.

Református szertartás szerinti temetés az 1970-es évek elején. A tiszteletes az elhunyt fejénél végzi a szertartást

Módosabb katolikus temetés az 1960-as évek elején. A pap az elhunyt lábánál, a fényképész mellett végzi a szertartást

Gyászoló család és a gyászhintó, amelyet erre az alkalomra Törökanizsáról béreltek. Egyedülálló, utód nélküli, módos női halott temetése. A sírboltját előre elkészíttette a következő felirattal: „Isten hozott jó testvér. Mond el a Miatyánkot Mindannyiunk lelki üdvéért. Jézus szíve, légy hozzám irgalmas. Emeltette 1955-ben.”

Fiatal lány búcsúztatója 1958-ban

Fiatallány temetése 1958-ban. Katolikus szertartás szerint, fehér színű koporsóban, zenészek kíséretében haladt végig a gyászmenet az utcán

Gyászmenet 1972-ből

Férfi halott 1984-ből

Női halott a gyászoló hozzátartozókkal 1939-ből

Gyászmenet 1988-ból. Elöl az elhunyt keresztjét a keresztlánya viszi, majd a vezérkeresztet, a lobogókat és a koszorúkat pedig a barátai, valamint a távolabbi rokonság

Katolikus egyházi gyászszertartás, gyászmise utáni családi tiszteletadás a húsz évvel korábban elhalálozott elődök újra felszentelt síremlékénél 1971-ben

Temetés utáni halotti tor 1988-ból. Pálinkát, bablevest és fonott kalácsot szolgáltak föl

FÜGGELÉK

ADATKÖZLŐK

- (1) *Hézső Mihály* – 87 éves, 1927-ben született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású, földműves, katonai nyugdíjas. A református egyházi felekezet tagja. Elhunyt 2014-ben. Az adatgyűjtés 2010 és 2014 között zajlott.
- (2) *Hézső Mihályné Fajcsák Piroska* – 79 éves, 1935-ben született Egyházaskéren. Vasutascsaládból származó földműves, háztartásbeli. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Elhunyt 2014-ben. Az adatgyűjtés 2010 és 2014 között zajlott.
- (3) *Barna Mihály* – 78 éves, 1936-ban született Egyházaskéren. Földműves származású, a helyi mezőgazdasági birtok mezőgépezőjeként vonult nyugdíjba. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Elhunyt 2014-ben. Az adatgyűjtés 2012 és 2014 között zajlott.
- (4) *Özv. Barna Mihályné Rúza Ilonka* – 76 éves, 1940-ben született Egyházaskéren. Földműves származású háztartásbeli, nyugdíjas. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2012 és 2015 között zajlott.
- (5) *Urbán Istvánné Hézső Etelka* – 85 éves, 1931-ben született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású nyugdíjas vasutas-jegykezelő. A református egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2013 és 2015 között zajlott.
- (6) *Mihók István* – 88 éves, 1928-ban született Egyházaskéren. Földműves származású, a helyi mezőgazdasági birtok munkavezetőjeként nyugdíjazták. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2013 és 2015 között zajlott.
- (7) *Ágoston István* – 83 éves, 1933-ban született Majdánon. Földműves származású. Egyházaskérre nősült, a helyi mezőgazdasági birtok állattenyésztője, nyugdíjas. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2012 és 2015 között zajlott.
- (8) *Ágoston Istvánné Mihók Julianna* – 80 éves, 1936-ban született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású földműves, nyugdíjas. A római katolikus egyházi felekezet és az egyházi kórus tagja. Az adatgyűjtés 2012 és 2015 között zajlott.
- (9) *Mihók Margit* – 83 éves, 1933-ban született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású földműves, nyugdíjas. A római katolikus egyházi felekezet és az egyházi kórus tagja. Az adatgyűjtés 2012 és 2015 között zajlott.
- (10) *Pantić Dragisané Puskás Mária* – 73 éves, 1943-ban született Egyházaskéren. Földművescsaládból származó háztartásbeli, bolti eladó, nyugdíjas. Néhány évet Szendrőn élt. A római katolikus egyházi felekezet és az egyházi kórus tagja. Az adatgyűjtés 2012 és 2014 között zajlott.

- (11) *Dékány Mihály* – 79 éves, 1937-ben született Egyházaskéren. Földművescsaládból származó mezőgazdász, nyugdíjas. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2014 és 2015 között zajlott.
- (12) *Dékány Mihályné Türi Julianna* – 76 éves, 1940-ben született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású háztartásbeli. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2014 és 2015 között zajlott.
- (13) *Nagy József* – 86 éves, 1930-ban született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású, az egykori Földműves Szövetkezet könyvelője, nyugdíjas. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2014 és 2015 között zajlott.
- (14) *Vörös István* – 79 éves, 1937-ben született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású nyugdíjas mezőgépkészítő. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2014 és 2015 között zajlott.
- (15) *Vörös Istvánné Ambrúzs Erzsébet* – 78 éves, 1938-ban született Egyházaskéren. Földműves származású varrónő, nyugdíjas. Teca néninek, a falu bábosszonyának unokája. A római katolikus egyházi felekezet és az egyházi kórus tagja. Az adatgyűjtés 2012 és 2015 között zajlott.
- (16) *Nagy Lajosné Bata Ilonka* – 63 éves, 1953-ban született Csókán. Egyházaskérre ment férjhez. Szegényparaszti származású háztartásbeli. A római katolikus egyházi felekezet és az egyházi kórus tagja. Az adatgyűjtés 2012 és 2013 között zajlott.
- (17) *Fehér József* – 59 éves, 1957-ben született Egyházaskéren. Földműves származású mezőgazdász, munkanélküli. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2014 és 2015 között zajlott.
- (18) *Fehér Józsefné Hézső Mária* – 59 éves, 1957-ben született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású hivatalnok, nyugdíjas. A helyi hagyományok ápolója, a település múltjának kutatója és értékeink megőrzője. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2011 és 2015 között zajlott.
- (19) *Özv. Pecka Jánosné Kormányos Rozália* – 84 éves, 1932-ben született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású háztartásbeli. Németországban élt egy rövid ideig. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2014 és 2015 között zajlott.
- (20) *Özv. Kataró Ferencné Csorba Katalin* – 70 éves, 1946-ban született Egyházaskéren. Földműves származású háztartásbeli. A római katolikus egyházi felekezet és az egyházi kórus tagja. Az adatgyűjtés 2012 és 2014 között zajlott.
- (21) *Csorba Mihály* – 71 éves, 1945-ben született Egyházaskéren. Földműves származású mezőgépkészítő, nyugdíjas. Igen sok lakodalomban vállalta a vőfély szerepét. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2013 és 2014 között zajlott.
- (22) *Csorba Mihályné Vörös Ilonka* – 68 éves, 1948-ban született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású bolti eladó, háztartásbeli. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2013 és 2014 között zajlott.
- (23) *Sári Antal* – 81 éves, 1935-ben született Egyházaskéren. Apja szabómester, ő földműves, mezőgépkészítő. A lakodalmi szokásrend ismerője, többszöri vőfély. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2013 és 2015 között zajlott.

- (24) *Sári Antalné Kocsis Eszter* – 78 éves, 1938-ban született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású háztartásbeli. A református egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2013 és 2014 között zajlott.
- (25) *Sári János* – 79 éves, 1937-ben született Egyházaskéren. Földműves származású szövetkezeti dolgozó, nyugdíjas. Többszöri vőfély. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2014 és 2015 között zajlott.
- (26) *Sári Jánosné Horvát Piroska* – 74 éves, 1942-ben született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású háztartásbeli. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2014 és 2015 között zajlott.
- (27) *Bálint Illésné Nagy Ilonka* – 83 éves, 1930-ban született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású földműves. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Elhunyt 2013 decemberében. Az adatgyűjtés 2013-ban zajlott.
- (28) *Fehér Piros* – 66 éves, 1950-ben született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású háztartásbeli. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2014 és 2015 között zajlott.
- (29) *Tűri Józsefné Apró Piroska* – 78 éves, 1938-ban született Jázován. Szegényparaszti származású vályogverő, háztartásbeli. Egyházaskérre ment férjhez. A római katolikus egyházi felekezet és az egyházi kórus tagja. Az adatgyűjtés 2012 és 2013 között zajlott.
- (30) *Özv. Keszeg Péterné Surinya Eszter* – 76 éves, 1940-ben született a kanizsai tanyákon. Kisgyermekként került Egyházaskérre. Szegényparaszti származású háztartásbeli. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2013 és 2015 között zajlott.
- (31) *Bicók Dezsőné Komlósi Rozália* – 71 éves, 1945-ben született Bácspetrőcön. Egyházaskérre ment férjhez. Szegényparaszti származású háztartásbeli. A római katolikus egyházi felekezet és az egyházi kórus tagja. Az adatgyűjtés 2012 és 2014 között zajlott.
- (32) *Péter Andrásné Rózsa Julianna* – 87 éves, 1927-ben született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású háztartásbeli, nyugdíjas. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Elhunyt 2014-ben. Az adatgyűjtés 2013 és 2014 között zajlott.
- (33) *Pap Istvánné Pintér Piroska* – 78 éves, 1938-ban született Egyházaskéren. Szegényparaszti származású háztartásbeli, kocsmáros. A római katolikus egyházi felekezet tagja. Az adatgyűjtés 2014 és 2015 között zajlott.

APOTROPAIKUS ÉS MÁR IMÁDSÁGOK

1.

Ima szemverés ellen

Fölüle Jézus a márványkőre,
arra ment három szűz leány.
Az egyik azt mondta:
„Ó, édes Jézuskám, szebb vagy te a Holdvilágnál.”
A másik azt mondta:
„Ó, édes Jézuskám, szebb vagy te a ragyogóbb csillagnál.”
A harmadik azt mondta:
„Ó, édes Jézuskám, szebb vagy te a fényes Napnál.”
Odament a Boldogságos Szűz Anyánk, Mária
a Jordán vizére, és hozott vizet el.
Ezen a gyermekén vagy e lányon
úgy menjen szét az ígézet,
mint a márványkövön lefolyt
a Jordán vize, az Atyának,
Fiúnak és Szentléleknek nevében.
Ámen (9).

2.

Ima hideglelés ellen

Kősziklák repednek, halottak föltámadnak.
Krisztus urunkat megfogták, és Júdás elébe állították.
Az kérdi tőle: „Mit félsz, mit reszketsz, talán a hideg lel?”
Jézus feleli: „Nem lel engem, nem is kívánom,
azt se lelje soha, aki az én keserves kínszenvedésemről,
halálomról megemlékezik,
ah, hajnal, hajnal, piros szép hajnal.
Engem vendégségbe hívtak, de én nem megyek,
elküldöm az én hideglelésemet.”
Aki ezt elmondja háromszor a Nap fölkelte előtt,

és három Miatyánkot és annyi Üdvözlégyet
és egy Hiszekegyet és egy fölajánlást
Jézus utolsó fázásáért tiszta szívből (9).

3.

Az igazi és valódi Hét Mennyei Szent Zár Imádsága

Melyet a mi Urunk, Jézus Krisztus keserves kínszenvedésének és öt Szent Sebének emlékezetére, valamint a Purgatóriumban szenvedő lelkekért lehet elmondani.

Bevezetés

Istenfélő és buzgó keresztények! Jézus szent Nevében kérlek, hallgassátok a Mennyei Szent Zár Imádságának erősségét és hasznát, melyet egy istenfélő zárandok halálának utolsó óráján XII. Kelemen Pápa ő szentségének kinyilatkoztatott. Mondván azon ember, Ki ezen hét Zárról szóló imádságot elmondja, gyakorolja vagy hallgatja, azt Isten mindennemű bajban levő vagy azt érő testi-lelki veszedelemben el nem hagyja, hanem segítségére lép, mert nincs kevesebb és hasznosabb a Mennyei Atya előtt, mintha a keresztény hívek szent Fiának kereszthaláláról és kínszenvedéséről elmélkednek.

Azért az ember ezen imádságot minden szükségben elmondhatja. S ha lelkének üdvére válik, minden szerencsétlenségtől megőriztetik és oltalmaztatik. Az olvasni nem tudó imádkozzék a szenvedő Jézus öt Szent Sebhez öt Miatyánkot, öt Üdvözlégy Máriát és egy Hiszekegyet. A boldogságos Szűz Mária tiszteletére hét fájdalma-hoz pedig hét Miatyánkot, hét Üdvözlégy Máriát és egy Hiszekegyet.

A Hét Mennyei Szent Zár Imádsága

Oh, szentséges Úr Jézus Krisztus! Emlékezzél meg Emberiségedre, midőn a Szentlélek ereje által a boldogságos Szűz Máriától születél, oh, Jézus! Szent Véredet békességes türéssel érettünk bűnös fiaid és leányaidért kiontottad. Oh, Jézus! Kínszenvedésed és kereszthalálod által a Mennyei kapuit nekünk megnyitottad. Oh, Jézus! Ki szegénységedet és üldöztetésedet harminchárom esztendeig békességben viselted bűneinkért. Oh, Édes Jézusom!

Imádság

Názáreti Jézus, zsidók Királya, Te vagy mindennek Királya. Krisztus légy oltalmam ellenségeim ellen, légy erősségem lefektemkor, s vezérem keltemkor, életemmel, keserves kínszenvedéssel és véreddel őrizd meg mindennemű gonosztól. Feltámadt üdvözítőm, ments meg mindennemű kísértettől, minden gonosztól, ördögtől, égi háborútól, tűz és háborútól; Szent János, ki az Úr Jézust megkeresztelted Jordán vizében, légy oltalmam, hogy meggyőzhessem a gonosz lélek incselkedéseit az Atya, Fiú és Szentlélek által. Ámen.

Tudósítás

E levél Betániában találtatott, szent Mihály képe mellett / szent Mihály arkangyal képe mellett / Maga Krisztus Urunk küldötte arany betűkkel írva. Ezeket senki sem veheti le, sem pedig hozzá nem nyúlhat. Aki le akarja írni, ahhoz így szól: Én, Krisztus Jézus parancsolom és kijelentem nektek szeretetem által: üljétek meg a vasárnapokat és ünnepnapokat! A Gazdagság, amit azért adtam nektek, hogy a szegényeknek lelketek üdvösségéért alamizsnát adhassatok. Mulandó kárhozatos dolgokra ne fordítsátok! Higgyétek erősen, hogy munkáitokért bért rendeltem. Bennem üdvösségtek jóra növekedik, nem pedig gonoszra. Ha nem hisztetek, örökre elvesztetek. Hirtelen halállal múltok ki, ijesztésekkel. Drágasággal büntetlek benneteket. Megindítom a földnek kőszikláit a mezők ellen, és vége leszen a világnak. Megbüntetlek vérontással, tűzvésszel, hogy megismernétek Nevemet az Ég alatt... Arcomat elrejttem bűneitektől, szeretetem által intelek benneteket. Tartsátok meg magatokat a gonosztól, s szenteljétek meg a vásár- és ünnepnapokat, menjetek a szent Egyházba, gondolkozzatok bűneitekről, öregek éppúgy, mint ifjak. Ne legyen gondotok sem aranyra, sem ezüstre, mert ezek mind mulandók. Ne káromkodjatok, mert mint az Igaz Istennek Fia, Jézus Krisztus titeket teremtettem. Küldöm a hírt Mennyből, és mondom nektek, hogy ha az Atyám parancsolatait meg nem tartsátok, örökre elvesztetek. Országomat elrejttem előletek, rátok mindennemű vesztélyt küldök. Parancsolom azonkívül, hogy szombat délután anyám tiszteletére ne munkálkodjatok, mert ha értetek anyám nem könyörög, régen elvesztetek volna, akinél e levél van, köteles azt másoknak leírásra adni, mert aki az ebben foglaltakat megtartja, annak bűnei megbocsájtatik: ha pedig másnak irigységből vagy más okból nem adja, átkozott leszen örökké. És amely terhes asszonynak mellére teszik, annak segítségével könnyebben szüli gyermekét, s az becsületes lészen minden ember előtt, és ez a levél minél nagyobb becsületben vagyon, annál nagyobb dologban használ, mert az a Szent Írásból vagyon megerősítve, akinél lészen e levél, gondolja meg, és vegye eszébe, hogy nem fél az ördögtől, mennykőtől, tűztől sem harctól. Tehát akárminemű dologban vagy állapotban vagyon is, teljes búcsút nyer.

Továbbá teljes búcsút nyer, ha megtartja az Anyaszentegyház által előírt böjti napokat. Ha mindannyiszor tizenöt Miatyánkot, tizenöt Üdvözlégy Máriát s egy Hiszekegyet elvégez. Szent Anna és a boldogságos Szűz Mária megjelenik neki. Istentől nem lesz elhagyatva: s a szentek ajándékaiba fog részesülni.

A böjti napok

1. Nagyböjt előtti péntek. / 2. Gyümölcsoltó előtti péntek. / 3. Nagypéntek. / 4. Áldozcsütörtök előtti péntek. / 5. Pünkösöd előtti péntek. / 6. Úrnap előtti péntek. / 7. Keresztelő Szent János előtti péntek. / 8. Szent Péter és Pál előtti péntek. / 9. Szent Mihály arkangyal előtti péntek. / 10. Szent Júdás és Simon előtti péntek. / 11. Mindenszentek előtti péntek. / 12. Nagykarácsony előtti péntek.

Aki az említett napokon kenyéren és vízen böjttől, a következő kegyelmekbe részesül:

Hirtelen halállal nem múlik ki. Nagy szegénységre nem jut. Áldozás nélkül meg nem hal. Mentve leszen az örök kárhozattól. A szent angyalokkal Nekem szolgál. Halála óráját tizenkét nappal előbb megtudja, és lelke egyenesen a Mennysországba megyen. Mert ezek Krisztus Urunk szavai, melyeket a keresztfán mondott: Atyám, bocsáss meg azoknak, akik engem fölfeszítettek. És ismét velem leszen a Paradicsomban.

Elnézem Máriától, édes Anyádtóli keserves búcsúzásodat. Oh, Édes Jézusom! Megemlékezem alázatos imádságodtól az olajfák hegyén, midőn Szent Arcod Vért verítékezett. Oh, Édes Jézusom! Elgondolom, midőn megfogantattál, megkötöztetél s egyik bírótól a másikhoz hurcoltattál, megostoroztattál úgy, hogy szent Véred egész testeden lefolyt. Aztán töviskoronával megkoronáztattál, oh Jézusom. Elgondolom, midőn a nehéz keresztet vállaidra adták, hogy azt Kálvária hegyére vigyed, hol félmeztelenül a szent keresztre feszítettél, három óráig azon függél, hét hathatós szót mondottál, és ezek után az árnyékvilágból kimúltál. Én édes Megváltóm, szent kínszenvedésem, halálod és hét szavad által én, N. N. lelkemet, én testemet örökre neked ajánlom. Ámen.

A boldogságos Szűz Anyának álma

Szomorú lett a szívem, szegény lelkem ellankadt amiatt, hogy Téged, szerelmes Jézusom a kegyetlen zsidók megfogtak, megkötöztek, Jeruzsálem városában utcáról utcára, Annáshoz, Kaifáshoz és Pilátushoz megkötözve hurcoltak, Pilátusnál meztelenül oszlophoz kötöztek. Kegyetlenül megostoroztak. Tövisekkel megkoronáztak, kezédbe nádat adtak, mint a zsidók Királyát csúfoltak: hogy szent Testedet véresre verték, s kereszthalálra ítélték. Szent Vállaidra a nehéz keresztfát adták, s a városból Kálvária hegyére vitették, hogy szent Testedet a keresztfára szegezték, epével és ecettel itatta, szent oldaladat átlukasztották úgy, hogy abból Vér és Víz kicsurgott, hogy ezek után kezeimből kivettek, s koporsóba tettek. Ezek után a Mi Urunk, Jézus Krisztus a boldogságos Szűz Máriának ezeket felelé: Kedves szerelmes Anyám, igaz álmodat láttál, mert aki ezen álmóról gondolkodik vagy magával hordozza vagy házában tartja, megszabadul minden gonosztól, s bármire kérend engem vagy téged, mindenben meghallgattatik. Semmi fogyatkozás házában nem leszend, hirtelen halállal, szent gyónás és áldozás nélkül meg nem hal. Én és Te szerelmes Anyám készek leszünk lelkét halála óráján Mennysországba vinni, hogy örvendezzen az angyalokkal és megdicsőült szentekkel. Mindörökkön örökké. Ámen.

4.

Pápai imádság

Első imádság

Uram, Jézus Krisztus, Te Istennek kedvelt szent Fia. Te egy kedves Fia a Szűz Máriának, Isten és ember, ki az olajfák hegyén miérettünk, emberekért vérrel verejtékeztél, áldozd föl a te Mennyei szentséges Atyádnak ezen haldokló emberért a Te szent véres verejtékedet, hogy az örök kárhozatot, amit bűnei által megérdemlett,

tőle távoztasd. Adjad, óh, örök Atya, hogy tőled irgalmasságot nyerhessen a mi Urunk, Jézus Krisztus a Te egyetlen egy kedves fiad által, aki veled és a Szentlélekkel egyetemben él és uralkodik, az örökkévalóságban, vég nélkül, most és mindörökkön örökké. Ámen.

(Ezután ismét letérdelt a káplán, s egy Miatyánkot imádkozván felkelt, és a másik imádságot elmondta ekképpen.)

Második imádság

Úr Jézus Krisztus, ki a keserves keresztfán érettünk meghalni méltóztattál, hogy a Te szent Atyádnak egész megelégedéssel bűneinkért eleget tegyél. Szentséges szent lelkedet pedig Istennek, a Te kedves mennyei szent Atyádnak ajánlottad. Kérlek, a Te szent halálokat, e haldokló lélekét a Te Mennyei szent Atyádnak minden, az ő bűnei által megérdemlettek mellett is nyerd neki bocsánatot, hogy megszabadulván veled örvendezhessen. Add ezt, óh, örök Atya, a mi Urunk, Jézus Krisztus a Te egyetlenegy szent Fiadnak érdemeiért, ki teveled és szentlélekkel és uralkodik mindörökké. Ámen.

(Erre ismét letérdelve és egy Miatyánkot elmondván így folytatá következő imádságot.)

Harmadik imádság

Úr Jézus Krisztus, Te Isteni szent jószág, ki oly szeretettel méltóztattál a Te bűnös embereidhez lenni, hogy a magas Mennyekekből méltóztattál a Szűz Mária méhében leszállni mihozzánk, szűkölködők völgyébe, ahol harminchárom esztendeig a Te embereid közt fent tartózkodván, ugyanazon szeretet által adad zálogul a Te szent tested Valóságos étkét és a Te szent Vérednek valóságos italát. A Te imádandó szeretetnek Jézus Krisztus, Istennek szent Fia, mely szeretetnek jeleiben akartál megfogantatni.

Egy bírótól a másikhöz hurcoltatni, a keserves halálra elítéltetni, a keresztfán meghalni. Eltemettetni, valósággal feltámadni. A Te keserves szent anyádnak, Szűz Máriának és szent aposzolidnak megjelenni. Jézus, Istennek szent Fia, mely szeretetnek jelében a Mennyeben felmentél: ott ülsz az Istennek, a Te Mennyei szent Atyádnak jobbjára felől, ahonnan elküldötted a Szentlelket a Te apostolidnak szíveikben és minden embernek, kik tebenned hisznek és benned reménylenek. A Te felséges szent szerelmed által nyisd meg a haldokló léleknek a Te mennyei szent Atyád országát, hogy Teveled élhessen dicsőségben mindörökké. Ámen.

Tudósítás

Vala egy időben egy igen sok bűnökkel terhelt római pápa. Az Úr Isten halálos betegséget adott reá. Amidőn látta már a pápa, hogy neki meg kell halni, magához hívatta a kardinálisokat, püspököket és más több fölszentelt tudós Atyákat, mondván nekik: Én kedves barátim! Micsoda vigasztalást adtok ti nekem, íme, nekem

már meg kell halnom, és az én nagy bűneimmel a kárhozatot megérdemlem. Senki a körüllevők közül nem felelhetett neki. Egy igen ájtatos, János nevű káplán kívül mondván: Szent atya, miért esel kétségbe az Isten irgalmasságában. Arra felel a pápa, hát micsoda reménységet és vigasztalást adsz nekem? Meg kell halnom, félek, hogy örökre elkárhozom. Erre felelé az ájtatos János: Én teéretted, atyám, három szent imádságot mondok! Reménylem, hogy megvigasztalódsz. És az Úr Istentől irgalmasságot nyersz. A beteg pápa már nem szólhatván, letérdepelt a káplán, és a velelévők elmondván egy Miatyánkot, felkelt, és a következő három imádságot eképpen mondotta.

Tudósítás

Ezalatt kimúlván a halálban a pápa egyszer megjelent az ájtatos Jánosnak. A most elhalt római szent atya (pápa) orcája fényesebb a napnál, ruhája fehérebb, mint a hó, így megszólalván: Én kedves barátom, amidőn én az örök kárhozatra ítéltettem volna; íme, lettem örök élet fiává. Mert midőn te az első imádságot mondtad, akkor úgy hulltak el bűneim, mint az égből jövő záporosó. Amidőn a másodikat mondtad, akkor úgy tisztultam, mint az aljától megtisztított érc. És midőn a harmadikat mondtad, már láttam a Mennyet nyitva és az Úr Jézust Istennek jobbján állani. Ki így szólított engem: Jöjj el ide, meg vannak neked a te bűneid bocsájtva. Az én atyám országában itt fogsz örökké élni dicsőségben. E szózat után váltam el testemtől; és angyalok vittek az örökkévaló örömbe. Midőn a káplán ezeket hallaná, így szólott hozzá: Szent atya, ezeket én senkinek el nem mondhatom, mivel nekem senki az emberek közül hinni nem fogja. Felele erre az üdvözlő atya: Igazsággal mondom neked, az Isten angyala, íme, itten áll mellettem. Ha egy bűnös ember az egész világ vétkeit elkövette volna is, ha ezen szent imádságokat halála óráján elmondják, meg lesznek bocsájtva minden bűnei, és megszabadul az örök kárhozattól. Azon ember, ki ezen imádságokat hallja, gonosz halálban meg nem hal. Amely házban elolvas-tatik, halva gyermek ott nem születik. Azért vidd ezen imádságokat a Szent Péter templomába, és tedd a Mennybemenő Mária kápolnájába.

A valóságos vigasztalásra azon ember, aki ott léssen, ezen imádságokat hallja vagy olvassa, negyven esztendei búcsút nyer bűneinek bocsánatjára, s melyeket a purgatóriumban szenvednie kellett volna: és tudtára léssen neki adva halálának utolsó órája. Vége.

EGYHÁZASKÉRI VŐFÉLYVERSEK³¹⁴

1.

A vőfélyvirág kikérése

Dicsértessék az Úr Jézus szent neve,
szívünket az Ő malasztja töltse be,
legyen áldott e ház minden lakója,
életüket Isten vezérelje és óvja.
_____ által én ide küldettem,
hogy szép menyasszonyát nevében köszöntsem.
Szombaton, mint illik ősi szokás rendjéhez,
buzgón járuljon az oltári szentséghez.
Jelenjen meg aznap két órára
az anyakönyvvezető hivatalába,
s onnan majd a szent egyházba mennek,
hogy a pap kezéből áldást nyerjenek.
Küldetésem ezennel befejeztem.
Áldjon meg minket a fölséges Isten,
de mielőtt e becses hajlékból elmennék,
szép menyasszonyunktól búcsút vennék.
Egy kéréssel vagyok bátor előállni,
amit menyasszonyunk is hamar be fog látni,
hogy ami illetné a mi hivatásunk,
még mindig nincsen vőfélyvirágunk.
Tehát egy virágot vagyok bátor kérni,
hogy hivatásomban célhoz tudjak érni.
Majd előre köszönetet mondok,
áldja meg az Isten, legyenek boldogok!

³¹⁴ A verseket a valamikori és mai vőfélyek, Sári János, Sári Antal, Dömösi Oszkár és Fehér Antal füzetéből másoltam ki, vagy szavadataik alapján rögzítettem.

2. I.
A vendégek meghívása

Dicséret, dicsőség fenn a magas égben,
örvendek, hogy látom Önöket, friss, jó egészségben.
Kívánok minden jót és szerencsét,
most tehát átlépjük e hajlék küszöbét.
Napkeleti bölcsek módjára érkeztünk,
szerelem hajóján gyakran evezünk.
Most ide nem szárnyon, nem is ülve jöttünk,
egy-két, pár versre engedelmet kérünk.
Felső Indiából éppen most érkeztünk,
ezen a hajlékon ily bátran betértünk.
Ide nem pörölni, csak beszélni jöttünk,
meg is engedték, hogy ily bátran beléptünk.
Hajnali szép csillag, tündöklő ékesség,
királyi virtusság, ékeskedő szépség.
Népeink ajkából kiömlő kegyesség,
kívánom, maradjon közöttünk békesség.
Kánaán menyegzőből küldöttek magukhoz,
Isten akaratából érdemes emberek,
ha meg akarják tudni jövetelünk célját,
jelentsük Maguknak Isten akaratát.
Két szív szeretetének egybekapcsolását,
az emberi élet legszebbik mivoltját.
Mert a magányos élet csupán zarándokság,
két szív barátság, holtig való nyugvás.
Elkövetett postásai vagyunk _____ és nejének.
Általunk hivatja becses hajlékukat,
ha meg nem vetik az Ő hajlékukat.
Egypár tál ételre, néhány/egy pohár borra,
ránk következő szombaton délelőtt ____ órára.
Az Ő lányuk/fiuk öröme napjára,
Szívesen elvárják Önöket,
tessék fogadják el versünket!

2. II.
A vendégek meghívása

Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus,
mi idesiettünk, mint folyóvíz kanyargó útján.
Be is léptünk e ház benyíló ajtaján,
melynek piros rózsza nyílik mind a két ablakán.
De nem a magunk fejitől jöttünk mi ide,

hanem az Úr Jézus kegyelméből.
Először dicsérjük az Atya Istent, ki minket teremtett.
Másodszor dicsérjük a fiú Istent, ki minket megváltott.
Harmadszor dicsérjük a szentlélek Istent, ki minket megszentelt.
Negyedszer dicsérjük a szentháromságot, ki hirdette a szent házasságot.
Ötödször dicsérjük e ház urát és asszonyát,
s vele együtt lévő becses családját,
de mivel _____ és neje
miáltalunk felszólították Magukat,
hogy jelenjenek meg
_____ fiuk/lányuk öröme napjára,
a ránk következő szombaton délelőtt tíz órára,
ha meg nem vetnék az Ő szerény hajlékukat,
szívesen ellátják magukat pár tányér étellel,
pár pohár borral és egypár órai mulatsággal.
Dicsértessék az Úr, Jézus Krisztus!

3.

A násznagy meghívása

Adjon az Úr Isten szerencsés jó napot,
ki bennünket a saját képére alkotott.
Ki bölcsen intézi a világ folyását,
mennyei trónjáról hinti ránk áldását.
Mint követ léptem át e hajlék küszöbét,
hogy átadjam szép vőlegény/menyasszony kérését,
ki szombaton délután szép menyasszonyával/vőlegényével
házaséletre lép, választott párjával.
Kíván Ő a törvény és vallás értelmében,
ősi szokás szerint egybekelni
a szentháromság nevében.
Tisztelt násznagy urat, fölkéreti vélem,
hogy az esküvőnél legyen végig jelen.
Majd azután szerény hajlékában,
rokonai és barátai víg társaságában
egypár pohár borra, egy kis vacsorára
násznagy úrnak egész családját elvárja.

4.

A vendégek beköszöntése

Szerencsés jó napot kívánok e házra,
Istentől minden jót ennek gazdájára.
Maguknak is, jó uraim, kedves főnásznagya,

és a körülötte lévő nemes frekvencia.
Örvendő gazdának kedves vendégei,
áldottak legyenek minden személyei.
Ifjak, öregek és tisztos vénei,
úgy a lányok, mint az asszonyok rendjei.
Én is örvendek, hogy ideérkeztem,
szapora léptekkel, hogy helybe jöhöttem,
mert íme egypár tisztos vendéggel szolgálók,
kiket násznagy uramék kegyébe ajánlok.
Fogadják jó szívvel e békés családot,
és az ifjú párnak hozott becses ajándékot.

5.

A koszorú kikérése
(Koszorúslány szavalja)

Dicséret dicsőség fent a magas égben,
örvendek, hogy látom Önöket friss, jó egészségben.
Kívánok minden jót és szerencsét,
most tehát átlépjük e hajlék küszöbét.
Kedves lánytestvérem, jövök látásodra,
szép koszorút hozok a számadra.
Megrendelte Isten születésed napján,
fel is tűzzük ma, a siralom napján.
Szűz koszorú alatt szíved bús, szomorú,
kívánom, pároddal éljetez boldogul.
Ezt kívánja kedves lánytestvéred,
az Isten áldása szálljon tevéled!

6.

A vőlegénybokréta kikérése

Adjon az Úr Isten szerencsés jó reggelt,
hála, hogy a nap már ismét fölkelt,
mert a mai nap szép és emlékezetes,
részint szomorú, részint örvendetes.
Mert egy szép nap minden lánynak
oltárhoz kell lépni, mint szép menyasszonynak.
Kérjük tehát a kedves szülőket,
készítsék az útra édes szülöttjüket.
Kérjük az Istent, hogy szerencsés legyen
ezen szent frigyben, egész életében.
Az ő hű párjával, kivel ma voltaképpen
az Isten házában házasságra lépjen.

Most pedig egy kéréssem fejezem ki,
hogy szép menyasszonyunk nyoszolyólányai
elhozzák vélem a szűzi bokrétát,
vőlegény urunknak Ők maguk adják át,
így én is jobban leszek biztatva,
vőlegény urunknál leszek pártolóba.

7.

A bokréta beköszöntése
(A koszorúslány verse)

Dicséret dicsőség fenn a magas égben,
örvendek, hogy látom Önöket friss, jó egészségben.
Kívánok minden jót és szerencsét,
most tehát átlépjük e hajlék küszöbét.
Dicsértessék az Úr Jézus szent neve,
mivel töltsék be mindnyájunknak szíve.
Tisztelt násznagy uram, mi is megérkeztünk,
engedelmet kérünk, hogy ily bátran beléptünk.
Most a hegedűknek szűnjék meg zengése,
sarkantyúknak múljon pengése,
beszédemnek most lészen kezdése,
egy kis csendet kérek, míg lészen végzése.
Messze földről jöttünk, ékes kertben jártunk,
szép virágot szedtünk, melyből
vőlegény urunknak bokrétát kötöttünk.
Szépen felkérem násznagy uramékat,
hívassák elő vőlegény urunkat.
Elhoztuk neki az ékes bokrétát,
amit az Úr Jézus neki is megajánlt.
Látom, a vőlegény elmosolyodott,
hogy a koszorúslány szép virágot hozott.
De még szebbet is szoríthat keblére,
engedje az Isten, ne legyen vesztére.
Fölserkent a nap piros hajnalára,
a mi vőlegényünk öröme napjára.
Feltűzzük hát néki az ékes bokrétát,
melyet az Ő szíve már oly régen várt.
Boldogságos szent szűz, fordulj szerelemre,
ezen fiatal pár most megy menyegzőre.
Ezt az egy pár szívet ma teszik stólára,
vigye fel az Isten a magas mennyországba.
Fölserkent már a nap piros hajnalára,
a mi menyasszonyunk siralomnapjára.

Feltűztük neki is az ékes koszorút,
amit az úr Jézus neki is megúszolt.
Ismét felkérem násznagy uramékat,
tessék, fogadják el szép ajándékunkat.
Ajándékunk után szép menyasszonyunkat,
menyasszonyunk után koszorúslányaikat.
Messze földről jöttünk, el vagyunk fáradva,
de azért a lábunk készen áll a táncra.
Nosza, muzsikusok, szóljon hát a ritmus,
ezzel dicsértessék az Úr Jézus Krisztus.

8. I.

Az asztal beköszöntése

Uraim, az asztal meg vagyon terítve,
késsel és villával el vagyon készítve.
Jönnek majd az étek sorjára,
hogy ez a sok legény ne álljon hiába.
Nehogy a leves az asztalon elhűljön,
felmelegítése dologba kerüljön.
Tessék, mindenkinek most helyet foglalni,
már a zenészek is kezdenek fáradni.
Nekem is, uraim, dologhoz kell látni,
megyek a konyhába az ételt kívárni.
Fel hát a szerelem lebegő szárnyára,
ismét visszajövök, karácsony napjára.

8. II.

Az asztal beköszöntése

Urak, asszonyságok, foglaljanak helyet,
terítve az asztal, mindenki leülhet.
Ott kint a konyhában zaklat a szakácsné,
hogy soká várunk, mind elpuhul a lé.
A legényeknek is viszket már a talpa,
itt állnak köröttem a szép szolgálatba.
Hogy a jó étkeket gyorsan bekaphassák,
aztán a lányokat jól megforgathassák.
Tessék tehát, kérem, helyretelepedni,
ételből-italból, ami lesz, részt venni.
S én, hogy a levesnek vessék meg az ágyat,
kívánok szívemből igen jó étvágyat!

9.

A leves és a sülték beköszöntése

Érdemes uraim, nem hiába jöttem,
 étellel terhelve vagyon mindkét kezem.
 Mielőtt a kanálhoz nyúlának,
 buzgó szívvel adjunk hálát az Úrnak.
 De, hogy én most itten sokat ne papoljak,
 és a forró táltól, nehogy sebet kapjak,
 vegyék el hát tőlem ezt a forró tálat,
 amit már ujjaim alig-alig állnak.
 Hátam mögött sorban vagy tíz asszony vár,
 azok ujjait is süti már a tál.
 Ne tántorogjon hát előttünk most senki,
 mert a nyakát könnyen leforrázzuk neki.
 Itt tehát a leves, s mellé adott a jó hús,
 senkinek a szíve ne legyen most bús.
 Nosza muzsikusok, szóljon hát a ritmus,
 ezzel dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!

10.

A paprikás beköszöntése

Ismét megérkeztem, uraim, sokára,
 de mondhatom, nem jártam hiába.
 Mert oly étket hoztam valójában,
 amilyennek nincsen párja az étkek sorában.
 Ezen eledelért nagy próbát is tettem,
 egy szilaj bikával hét nap verekedtem.
 Kicsin múltott ám, hogy fogam ott nem hagytam,
 mikor a szarvát megragadtam.
 Nosza, nagy sietve a bőrét levettem,
 fejét a nyakáról egyszerre leszeltem.
 Ezt a jó eledelt ebből készítettem,
 megvalloim uraim, két tállal megettem.
 De mivel, hogy nincs több ilyen ízes étel,
 erre a magyarnak vizet inni vétek.
 Itt a jó eledel, uraim vegyétek,
 széles, jó étvággyal, kívánom, egyétek!

11.

A menyasszony búcsúja az esküvőre induláskor

Mélyen tisztelt násznép, halljunk egypár búcsúzó szavat,
 mielőtt elhagynánk ez érdemes házat.
 Mert illő, ha ily nagy útra indulunk,
 Isten és törvény előtt, hűen beszámoljunk.
 Kedves menyasszonyunk is amondó volna,
 ha a szív érzelmeitől szavakhoz jutna.
 Elmondom hát én, mit elméje gondol,
 ily formán szólna, látom bús arcáról.
 Örömmel virradt ránk e szép reggel,
 örömmel üdvözlöm ártatlan szívemmel.
 De most a szívemet nagy bánat fogja el,
 mert a házaselet útjára lépek fel.
 Hosszú az én utam, melyen most indulok,
 ezért jó Istenem, tehozzád fordulok.
 Tőled buzgó szívvel bocsánatot kérek,
 mert áldást és segílyt csakis tőled kérek.
 Ó, kérlek, ne hagyj el e nehéz sorsomban,
 Szent fiaddal együtt állj mellettem nyomban.
 Mert ma változik meg életemnek sora,
 vagy hosszú öröme, vagy örökös búra.
 Ezért jó Istenem, kérlek, maradj velem,
 bocsásd meg ellened elkövetett vétkem.
 Hogy boldog lehessenek a házaseletben,
 Édes Jézus, kérlek, holtig maradj velem.
 Most hozzátok szólok, kedves jó szüleim,
 kik itt jelen vagytok, testvéreim, rokonaim.
 Kísérjétek engem az Isten házába,
 és kérjétek az Istent velem imádkozva.
 Hogy adja áldását szent házasságomra,
 ne váljon az sohase káromra.
 Induljunk el a Szentháromság nevében,
 e nehéz utamon vezéreljen az Isten.

12.

Hazaérkezvén az esküvőről

Mondjunk dicséretet az úr Istennek,
 ki teremtmője a mennynek és a földnek.
 Ki szent kegyelmével örködött felettünk,
 hogy e szent házasság tanúi lehettünk.
 Kérjük szent Felségét, áldja meg e frigyet,

adjon az új párnak erőt, egészséget.
Áldja meg házukat és fáradozásukat,
és tegye boldoggá minden napjaikat.
Hogy házasságukban Isten szent nevében
holtig élhessenek, együtt békességben.

13.

Az első kikérés

Dicséret, dicsőség fenn a magas égben,
örvendek, hogy látom Önöket friss, jó egészségben.
Kívánok minden jót és szerencsét,
most tehát átlépjük e hajlék küszöbét.
Napkeleti bölcsek módjára érkeztem,
a szerelem hajóján gyakran eveztem.
Most ide nem szárnyon, nem is ülve jöttem,
egy-két, pár versre engedelmet kérek.
Felső Indiából éppen most érkezünk,
ezen hajlékba ily bátran beléptünk.
Ide nem pörölni, csak beszélni jöttünk,
meg is engedték, hogy ily bátran belépjunk.
Hajnali szép csillag, tündöklő ékesség,
királyi virtusság, ékeskedő szépség.
Népek ajkáról kiömlő kegyesség,
kívánom, közöttünk maradjon békesség.
Az első embert Isten agyagból formálta,
ezt minden ember régen megtanulta.
Aztán hatalmát mutatta,
s a halhatatlan lelket belé bocsátotta.
Gyönyörű szép kertbe őtet bevezette,
Paradicsomkertbe – Isten így nevezte.
Ádámra mély álmot bocsátott,
szíve felől kivett egy oldalcsontot.
Az asszonyi rendet abból teremtette,
Ádámnak azt mindjárt eléjegyezte.
Ádám atyánk mindjárt körülnézte, s mint
testéből való csontot, úgy érezte.
Maga volt a vőfény, az egek királya,
maga volt a násznagya, majd közbenjárója.
Amint Mózes Szent históriája
elénk adja, bárki vizsgálhatja.
Az első embert Isten teremtette,
ájtatosságban és igaz hitben.
De a gonosz sátán megcsalta őket,

és a kígyó képében bűnbe ejti őket.
Ártatlanságukat, mikor elvesztették,
amint a sátán szavát megértették.
A tiltott fa gyümölcsét ették,
testüket fügefalevelével fedték.
De ezzel nem mentették magukat,
mert már elvesztették ártatlanságukat.
Ezáltal bűnbe ejtették magukat,
s a paradicsomból kizavartattak.
De ő Szent Felsége mégis oly kegyes volt,
hogy Ádám Atyánknak sok utóda volt.
Közülük jeles Ábrahám volt,
felesége a kegyes Sára volt.
Fiuk, az ifjú Tóbiás mindig utazott,
míg Rágész városába nem jutott.
Rágész városába amint bejutott,
ő is magának mindjárt párt választott.
Mi is vőlegényünk párját keressük,
egy ideje már meg is leltük.
Kendővel, gyűrűvel már el is jegyeztük,
és a Szent Egyházban ki is hirdettük.
És a Szent Egyház fia szemünk láttára
összekötötte őket fölszentelt stórával.
De a Szent Egyházból amint kijöttünk,
közülünk valahogy hirtelen kirepült.
Igaz, a világon sokfelé jártam,
de még ily házra sehol se találtam.
Ahol ennyi ifjút és öreget láttunk,
tehát reméljük, hogy jó helyen járunk.
És mi Kelmetekhez éppen azért jöttünk,
hogy talán idejött, úgy véljük.
Tegyétek meg kérésünkre azt a szívességet,
tessék, szakítsák fel a mi levelünket!

14.

Második kikérés

Íme, országunkból ismét megérkeztünk,
de azt ne csodálják, hogy ily hamar jöttünk.
Mert a szerelem szárnyán gyorsan repültünk,
meg is engedték, hogy másodszor belépjünk.
Áldjon meg benneteket a fölséges Úr Isten,
tisztelet násznagy uram, ismét megérkeztünk.
Azon megbízásból küldött vőlegényünk,

ha azt akarják, hogy békességben éljünk.
Kedves menyasszonyunkat ne tartsák fogságba,
engedjék eljönni ölelő karjába.
Még azt is mondta, hogy nyílt csatába szálljak,
aki ellenem van, mindenkit levágjak.
De ezt nem teszem, mert kevesen pártolják,
szép menyasszonyunkat gondosan ápolják.
Nagyon szépen felkérem önöket,
amint megígérték jószívűségüket.
Mutassák meg nekünk hű szeretetüket,
mindenben tiszteljék és kérjük kelmeteket.
Tessék, szakajtsák föl a mi levelünket!

15.

Harmadik kikérés

Víg lakodalmi nép, ékes gyülekezet,
bátor kis csapatom hozzátok érkezett.
Óhajtástok betelt türelemmel vártuk,
míg ti vigadtatok, mi csak szomorkodtunk.
De már most eljött a várva várt óra,
hogy a mi napunk is megforduljon jóra.
Azért eljöttünk, hogy tiszteletet kérjünk,
vőlegényünk párját, hogy hazakísérjük.
Ki már bánatába se eleven, se holt,
pedig még ma reggel semmi baja nem volt.
És már engem vádol, bennem talál hibát,
mert nem viszem haza kedves menyasszonyát.
Az én fővezérem még odakinn vagyon,
de hogy bejöhessen, igyekszik is nagyon.
Kérem, násznagy uram, engedelmet adjon,
hogy ő bejöhessen, immár csak az ajtón.
Ő maga megfelel minden egyes szóra,
ezért a beszédem ne váljék hosszúra.
Vegyenek át tőlem üdvözlétet tőle,
itt van már levelünk, harmadszor is végre.

16.

A menyasszony búcsúja a vőlegényes házhoz induláskor

Egy kis csendet kérek, nyelvek nyugodjanak,
majd a hegedűk is békén maradjanak.
Mert kipróbált nyelvemet indítom szólásra,
mindenki hallgasson búcsúzó szavamra.

Míg rebegő nyelvem szárnyára eresztem,
előbb a szememet az égre meresztem.
Úgy kérek majd áldást e szent házasságra,
az itt bent lévők mindegyik tagjára.
E királyi házban felgyűlt társaság,
egy kis csendet kérek, hogy legyen most hallgatás.
Gyerekek, ott hátul, szűnjön a suttogás,
míg itt elől folyik a búcsúztatás.
Jaj, miként indítsam szólásra ajkamat,
mert látom, hogy égnek lobogó fáklyáim,
jelen vagytok már, kívánt virágaim?
Véletek örömmel számláltam napjaim.
Mióta Isten e világra hozott,
erős és bölcs karján hordozott.
Szerencse, hogy mindig éltémre vigyázott,
hogy egy hitvestárssal megajándékozott.
Már tovább az úton veletek nem haladhatok,
így választ mindjárt éntőlem kaphattok.
De hogy ne búcsúzzak, úgy el nem mehetek,
ezért még beszélek, reám figyeljetek.
Először is, apám, tehozzád fordulok,
búcsúbeszédem zokogva indítom.
Szívedet szívemmel együvé szorítom,
így valamennyire bánatom nyugtatom.
Megköszönöm néked, a Te jószágodat,
velem éreztetett atyai voltodat.
Jó nevelésemet és ápolásomat,
hogy meg nem vetettél mint lányodat.
Úgy szálljon rád az Isten áldása,
miként az égről az eső hullása.
Széles-e világon ne lehessen mása,
soha víg kedvednek ne legyen romlása.
Most fordítsd könnyes szemed,
fizessen az Isten. – Csókold meg most Őt.
Kedves testvéreim, álljatok elébem,
mert keserves könnyek áradnak szememben.
Majdnem elájulok, bágyadok szívemben,
az elválás fáj most, új sors vár éltemben.
Jaj, de nincs mit tenni, elválok tőletek,
ezért testvéreim, ha megengeditek,
nem tudom, mártok-e egy tálból veletek,
de ti engem, végképp el ne feledjetek.
Kedves jó apádra, s nyújtsd oda kezedet.
Kedves édesapám, a te hűségedet,

fizesse mag a jó Isten. – Csókold meg hát Őt.
Kedves szülőanyám, hozzád is fordulok,
mert látom, szíved bánattól zokog.
Tudod, ígéretem tőled most már elzár,
kívánom, éltedben ne legyen semmi kár.
A te énrántam való jószágodért,
csecsemőkoromi dajkálkodásodért,
sok fáradságodért, nagy szeretetedért
adjon a jó Isten a mennyben örök bért.
Megmutattad nékem nagy szeretetedet,
csak ki nem ontottad értem anyai szívedet.
Nem sajnáltál tőlem semmi költséget,
a nagy szükségben is segítettél engem.
Most aztán fordítsd könnyes szemeidet,
kedves jó anyádnak add oda kezedet.
Kedves édesanyám, a te hűségédért,
végtére, fordítsd könnyes szemeidet.
Kedves testvéreidnek add oda kezedet.
Kedves testvéreim, a ti hűségtekért
fizessen meg az Isten. – Csókold meg most Őket.
Nyoszolyólányaim, komám asszonyai,
kik engem kísérték, kedves barátnőim.
Az énrntem tett fáradságotokért
adjon az Isten a mennyben számotokra is örök bért.
Kedves lánypajtásaim, kik itt jelen vagytok,
könnyező szemekkel nézek most tirátok.
Ne fogjon rajtatok semmiféle átok,
édes jó pajtásim, így szólok hozzátok.
Sok híres legények, álljatok elébem,
akik személyemet igen szerették.
Nékem ajándékba sok mindent vettetek,
most meg sajnáljátok, hogy nem lettem tiétek.
Végül mindnyájan, barátim, rokonom,
együttvéve, alsó-felső szomszédim.
Nektek is köszönöm szíves jószágotokat,
fizesse meg Isten fáradozástokat.
Nemes kompánia, kik itt egybegyűltek,
engem méltatlanul meg nem vetettetek,
hanem értem lakodalmi parádét tettetek,
ezért az Úr áldjon meg titeket.
Már én friss léptekkel elhagylak titeket,
az Úrnak áldása tartson benneteket.
Vigasztalja a hit bágyadt szíveteket,
én már most elmegyek, követem kedvesemet.

A menyasszony beköszöntése a vőlegényes háznál

Adjon az Úr Isten szerencsés jó estét,
 s küldje be ide áldását s kegyelmét,
 mert e ház új királynéja hazaért,
 adjunk az Istennek hálát ezért. Éljen!
 Ti pedig, jó szülők, térdepelve az Urat kérjétek,
 hogy harmadként áldása szálljon le tenéktek,
 mert ti atyai szívetekből kívánok jólétet,
 családotok iránti örök békességet. Éljen!
 Mert az atyai szív csak arról beszélt,
 melyet Krisztus urunk már régen megírt,
 hogy minden legénynek megvan a párja,
 kit szerelemből vezet be a házba. Éljen!
 Vőlegény urunk is Isten előtt fogadta,
 kedves menyasszonyunk szintúgy mondotta,
 hogy szívük szerelemből össze van szorítva,
 amely földön tőlük széjjel nem lesz oldozva. Éljen!
 Mert a nemzedéknek meg kell maradni,
 ezt az ifjú párnak is be kell tartani,
 mert az igaz szerelemnek csak úgy van áldása,
 ha az első évbe szükség van a bábára. Éljen!
 Most már, Tisztelt gazduram és asszonyom,
 e pár szómat Önök felé fordítom,
 s Önöknek is szívemből minden jót kívánok,
 az új párt pedig kegyükbe ajánlom. Éljen!
 Fogadják be Őket jó szívvel,
 mert viszonyozhatják majd a gondviselésükkel.
 Fogadják tehát, és szeretetből csókolják meg egymást,
 ezzel önökre bízom az ifjú párt. Éljen!
 Adjanak nekik most már cukros perecet,
 hogy hosszan tartson a hű szeretet.
 Fogjátok meg tehát mindketten egyszerre,
 és törjétek egyformán kettőbe. Éljen!
 Kóstoljátok meg, hogy édes-e,
 mert ezt készítették a ti életetekre.
 Én meg most már tenéktek kívánom,
 hogy komaasszony kelljen, egyszerre vagy három. Éljen!

18.

Csúfolódó, vendégszórakoztató vers

Hát te részeg disznó, így rukkolsz ki nékem?
Pedig tebenned volt minden reménységem.
Mikor mosdottál meg, talán a múlt nyáron?
Állj egy kicsit hátrébb, senki ne is lásson.

19.

A bor köszöntése

Szív vidámítására Isten a bort adta,
miként Szent Dávid is zsoltárba mondotta.
Jó házigazdánk is hordóját fúratta,
tele üveg borát nekünk ideadta.
Hogy hát kegyelmetek el ne aludjanak,
a lakodalomba meg vígan mulassanak.
Mert ez ám a szív-vidámító, erszénypusztító,
ruhanyomorító, asszonyszomorító, istenkáromló,
ez a girbegörbe tőkének a leve,
Bor ennek a neve! Éljen!

20.

A sülték beköszöntése

Hogy a konyhánkra senki rosszat ne mondjon,
házunknál valaki éhen ne maradjon.
Gondoskodtam róla, hogy legyen étük bőven,
hozzá is láttam már a múlt esztendőben.
Most a sült pecsenyét terítem sorra,
mert ha ilyet kapnak a bakatáborba,
utána a torkát borral öblögetnék,
még az ördögöt is a pokolba kergetnék.
Itt van, uraim, adom a tálat,
bűbájos illata töltse be a tájat.
Igyanak rá bort, ürüljön a pohár,
krumplit, vizet nyeljen inkább a ló vagy szamár.

21.

Sütemény beköszöntése

Megjelentem ismét, ha vártak, ha nem,
azt akarom, hogy ne átkozzák nevem.
Ne mondják, hogy ilyen-olyan buszma voltam,

maguk itt éheztek, én pedig az időt raboltam.
Fortuna asszonynak kedvelt fia vagyok,
szerencsecsillagom most is büszkén ragyog.
Üres kézzel jönni engem sose láttak,
de van is ám dolga velem a szakácsnak.
Most süteményekkel jöttem megrakodva,
még egészen meleg, meg is van cukrozva.
Van itt rétes, béles, diós, mákos,
cukros sütemények meg kifli, lekváros.
Kinek mákos tetszik, vegyen lekvárosat,
kinek lekváros kell, az vegyen mákosat.
Nálunk a gusztusra senki törvényt nem szab,
mindenki olyat vesz, amilyet kap.

22.

Kálátóba hívogató

Adjon az Úr szerencsés jó estét,
küldje rá e házra áldását, kegyelmét.
Kik itt jelen vannak, legyenek boldogok,
hogy miért is jöttem, mindjárt beszámolok.
Kedves vőlegényünk, kit Isten éltesen,
nem különben atyja, az küldött engemet.
Szépen felkéri az egész ház népét,
tegyék meg kedvükért azt a szívességet,
jöjjenek házukba, Ők most vígan vannak,
mint új atyafiak, velük mulassanak.
S hogy el ne tévesszék valahogy a járást,
elküldték vélem a világító lámpást. Éljen!

23.

Újasszony, újember beköszöntése

Tisztelt násznagy uram, Önök itt mulattak,
de hogy mi történt ott kinn, arra nem gondoltak.
Hogy szép menyasszonyunk, nem tudom, hová lett,
vőlegény urunknak is immár nyoma veszett.
Már a keresésbe én belefáradtam,
de szép menyasszonyunkat sehol se találtam.
Mindenki tudja, sehol a világon
vőlegény s menyasszony nélkül nincsen lakodalom.
Kedves házigazdám adott egy tanácsot,
hogy meg ne rontsuk e víg mulatságot.
Míg szép menyasszonyunkat visszahozza lába,

ez a kis menyecske vegyen részt a táncban.
Nosza, muzsikások, ne szunnyadozzatok,
most jött meg a kedvem, víg csárdást húzzatok.
Mert különben szétverem rajtatok e pálcát,
járjuk el most vígan az újasszony táncát.

24.

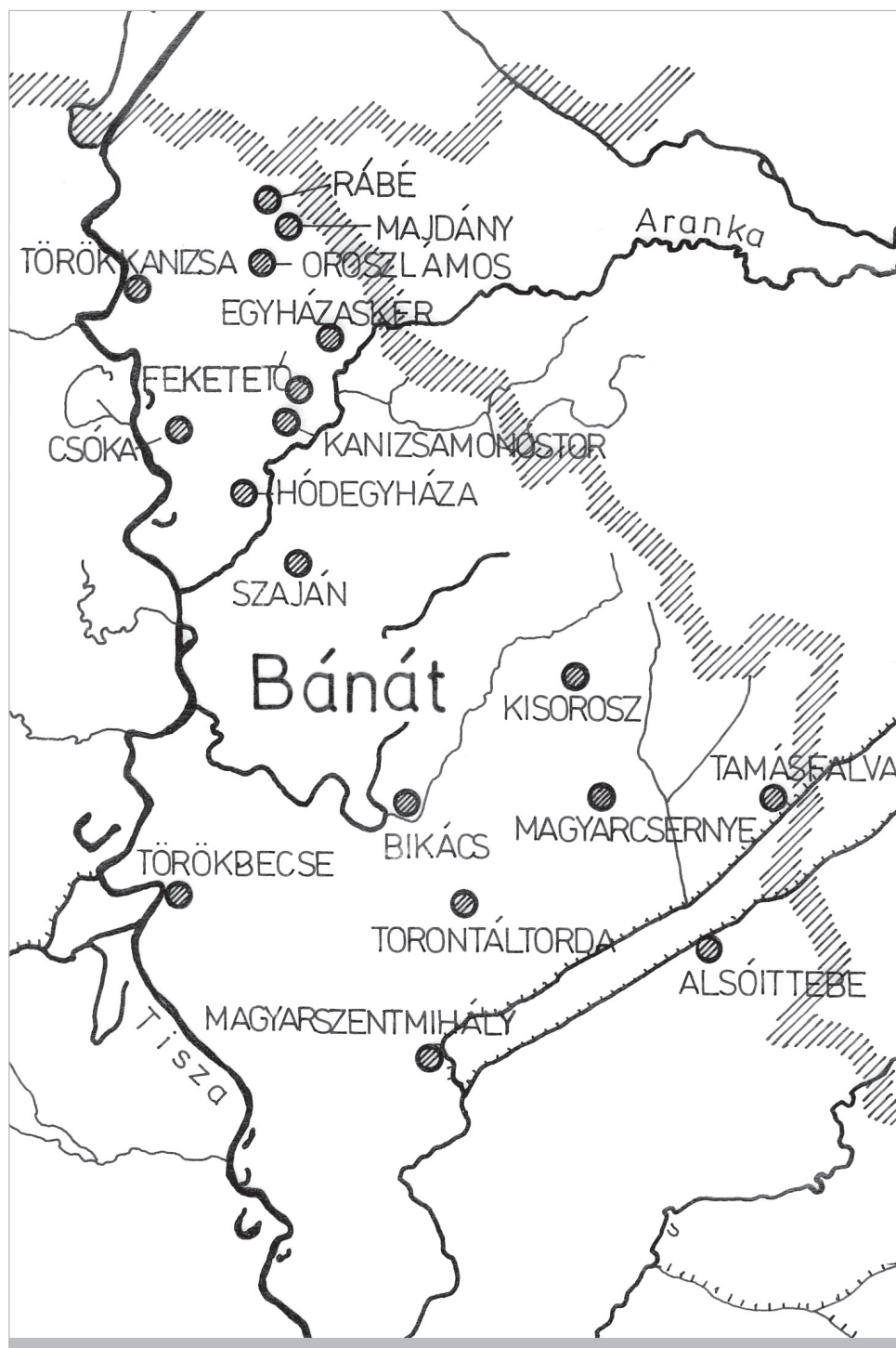
A kálátósok beköszöntése

Szerencsés jó estét adjon az Úr Isten,
Tisztelt násznagy uram, örömmel jelentem,
úgy, mint egykor Mózes Izrael népét vezette,
úgy jöttem most én ide.
Élvezve Ő is Isten kegyelmét.
Száraz lábbal átkelve a Vörös-tengeren,
népéből senkit nem ért veszedelem.
Választott népemmel én is megérkeztem,
Nem történt baj velünk, megőrzött az Isten.
Hanem mivel jó nagy utat tettünk,
el is fáradtunk, meg is melegedtünk.
Engedjék pihenni e bátor csapatot,
és osszák meg velünk, amit Isten adott. Éljen!

TÁJSZAVAK, KEVÉSBÉ ISMERT KIFEJEZÉSEK

- babica* (??????? o.*): a szülésznő szerb nyelvű megfelelője
bakafántos (??????? o.): szőrszálhasogató, akadémikuskodó (ember)
carina (??????? o.): a vám szerb nyelvű megfelelője
fékető (??????? o.): áll alatt megköthető gyermeksapka (fejkötő)
gógyi (??????? o.): ész, találékonyság
gudúc (??????? o.): kör alakra formált fonott kalács
kisefa (??????? o.): a szekér elején található, fából faragott elem; az istrángot hozzá hurkolták (hámfa)
kraola (??????? o.): a falu határában lévő kaszárnya
krivaj (??????? o.): határrész
hippó (??????? o.): a II. világháború alatt a németek által megszállt területeken lévő félkatonai alakulat tagja
mamaliga (??????? o.): apróra szitált kukoricadarából készült étel (puliszka, kucoricakása)
masincka (??????? o.): a helyi mezőgazdasági birtok gépállomása
mögbédádzik (??????? o.): beindul, fellelkesül
noszilo (??????? o.): hordágy, halottszállító saroglya (Szent Mihály lova)
paszúrtányér (??????? o.): vastag porcelánból készült tányér
szétpershed (??????? o.): a kontextusba ágyazva: ne nyíljon szét, ne száradjon meg szétnyílván
punyel (??????? o.): üt-ver
rëon (??????? o.): terület, reon
sifon (??????? o.): hálósobai szekrény
slajër (??????? o.): menyasszonyi fátyol
suglót (??????? o.): fiókos szekrény
szárma (??????? o.): töltött káposzta
tálagy (??????? o.): határrész, puszta
tányërica (??????? o.): napraforgó
vëgëta (??????? o.): szárított zöldségféléből készült fűszerkeverék
zadruga (??????? o.): szövetkezeti otthon
zundralányok (??????? o.): egy tanyán élő, magas növésű, erős testalkatú leánytestvér csúfneve volt

* Az első szóelőfordulás oldalszáma.

Egyházaskér és környéke térképe

IRODALOM

- BAKÓ Ferenc 1987. Palócföldi lakodalom. Gondolat, Budapest
- BALASSA Iván 1989. Bánság. In: B. I.: A határainkon túli magyarok néprajza. Gondolat, Budapest, 248–257.
- BALÁZS Lajos 1994. Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson. Kriterion Kiadó, Bukarest
- BALÁZS Lajos 1995. Menj ki én lelkem a testből... Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson. Pallas-Akadémia, Csíkszereda
- BÁLINT Sándor 1957. Szegedi szótár I–II. Akadémiai kiadó, Budapest
- BÁLINT Sándor 1968. A szegedi nép. Gondolat Kiadó, Budapest
- BÁLINT Sándor 1980. A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Harmadik rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Móra Ferenc Múzeum, Szeged
- BARNA Gábor 2011. A rózsafüzér mint apotropeikus eszköz. In: B. G.: Az Élő Rózsafüzér társulata. Imádság és imaközösség a 19–21. századi vallási kultúrában. Szent István Társulat, Budapest, 222–224.
- BARNA G.–MÓD L.–SIMON A. 2005. „Szent ez a föld...”. Néprajzi írások az Alföldről. Néprajzi Tanszék, Szeged
- BARTHA Elek 1980. A szentségek és az emberi élet fordulóinak vallásos vonatkozásai. In: B. E.: A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Néprajzi Tanszék, Debrecen, 63–72.
- BÁRTH Dániel 1999. Asszonyavatás. In: Ethnographia, 110. évf., 359–398.
- BÁTI Anikó 2004. A lakodalmi étrend, étkezési szokások változása Cserépfalun a XX. század második felében. In: Rítusok, folklór szövegek. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 13. Szerk.: Barna Gábor. Kairosz Kiadó, Szeged, 125–144.
- BECK Zoltán 1975. Az élet nagy eseményei. In: Nagy Gyula: Parasztélet a vásárhelyi pusztán. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, 4. Kiadja a Békés megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 499–525.
- BERZE NAGY János 1940. Baranyai magyar néphagyományok I–III. Kiadja Baranya Vármegye Közönsége, Pécs
- BESZÉDES Valéria 1985. Eredmények és feladatok a jugoszláviai magyar folklórkutatásban. In: Létünk, 3–4., 603–606.
- BESZÉDES Valéria 1987. Halottkultusz és tömegkommunikáció. A Magyar Szógyászjelentéseinek elemzése. In: Létünk, 5., 697–708.
- BESZÉDES Valéria 1996. Mágikus cselekedetek a csecsemő védelmében. In: Létünk, 3–4., 174–181.

- BESZÉDES Valéria 1998. Bölcsőtől a koporsóig. In: B. V.: Örökség II. Kis magyar bácskai néprajz. Életjel, Szabadka, 7–92.
- BESZÉDES Valéria 2001. Bevezető. In: Létünk, 1–2., 64–66.
- BIHAR Mária 2003. Halotti búcsúztatók Szajánban. In: Szajáni gyűjtés. Táj és népi kultúra 4. Szerk.: Juhász Antal. Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Szeged, 139–151.
- BODOR Antal 1914. Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra. Stephaneum, Budapest
- BONA Júlia 1954. Lakodalmi szokások Harasztiban. In: Híd, 7–8., 374–377.
- BONA Júlia 1974. Halotti szokások a szlavóniai nyelvjárasterületen. In: A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 19–20., 153–158.
- BORI Imre 1975. Idő, idő, tavaszidő. A jugoszláviai magyarság népköltészetéből. Forum Kiadó, Újvidék
- BORSOS Balázs 2011. A magyar népi kultúra régiói 1. Mérték Kiadó, Pécs
- BORÚS Rózsa 1981. Topolya népszokásai. Kiadja a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék
- BORÚS Rózsa 1985. Vőfélyek és vőfélyversek szerepe a topolyai és környéki lakodalmi szokásokban. In: Hungarológiai Közlemények, 64–65., 281–296.
- BORÚS Rózsa 2001. A topolyai lakodalmak hagyományvilága és költészete. In: Létünk, 1–2., 154–159.
- BORÚS Rózsa 2003. A különleges képességekkel rendelkező személyek Topolyán a XIX. század végén és a XX. század első évtizedeiben, s a velük kapcsolatos hiedelmek. In: Létünk, 1–2., 125–131.
- BÖNGYIK Á.–BOGDÁN J.–FEHÉR M.–KÓNYA S.–MIHÓK B.–SÁRI T.–TŰRI L.–HUSZÁR G. 1999. Verbica–Egyházaskér. Kiadja a Verbicai Helyi Közösség Tanácsa, Egyházaskér
- BURÁNY Béla 2001. Ünnepek, szokások, babonák II. Jeles és jeltelen napjaink népszokásai a déli Tisza-vidéken. Forum, Újvidék
- BURÁNY Béla 2004. A juhászok így élnek, úgy élnek I–II. Egy juhászcsalád szellemi népi hagyománya. Forum, Újvidék
- CZIMMER Anna 1951. Babonák, ráolvasások. Adatok Gombos néprajzához. In: Híd, 10–11., 725–732.
- CZIMMER Anna 1988a. Adatok Kupuszina néprajzához. In: Híd, 4., 512–520.
- CZIMMER Anna 1988b. Adatok Kupuszina néprajzához II. In: Híd, 9., 1132–1142.
- CSÁKY Károly 1992. „Pogánykát vittünk, báránykát hoztunk”. A születéssel s a gyermekkel kapcsolatos népi hiedelmek és szokások az Ipoly mentén. Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, Komárom
- CSÁKY Károly 1999. „Nem halt meg, csak alszik”. A halottkultusz, a halállal és a temetéssel kapcsolatos szokások, hiedelmek a Középső-Ipoly mentén. Lilium Aurum, Dunaszerdahely
- CSÁKY Károly 2001. A Középső-Ipoly menti palócok népi hiedelemvilága. Egy határ menti régió népi hiedelemrendszere. NAP Kiadó, Dunaszerdahely
- CSEH M.–SÁTAI A. 1997. Babonák és hiedelmek Becse környékéről. In: Híd, 11., 838–843.

- CSORBA Béla 1980. Temerini hiedelemmondák. In: Hungarológiai Közlemények, 42–43., 111–141.
- CSORBA Béla 1988. Az emberélet fordulóihoz kötődő szokások. In: Cs. B.: Temerini néphagyományok. Forum, Újvidék, 168–189.
- CS. SIMON István 1997. Csóka – 750. Csóka időrétegeiről. In: Híd, 9., 701–716.
- DIENES Erzsébet 1980–1981. Hagyományos református temetés Kunhegyesen 1975-ben. Néprajzi dolgozatok 36. Kiadja a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, Szeged
- DIMÉNY (KISS) Erika 2000. Magyarszováti temetkezési szokások. Kézirat.
- DÖMÖTÖR Tekla 1974. A népszokások költészete. Akadémiai Kiadó, Budapest
- DÖMÖTÖR Tekla 1983. Az emberi élet fordulóihoz fűződő szokások. In: D. T.: Magyar Népszokások. Corvina Kiadó, Budapest, 47–63.
- DÖMÖTÖR Tekla 1986. Az emberi élet szokásai. In: D. T.: Néprajz mindenkinek. Régi és mai magyar népszokások. Tankönyvkiadó, Budapest, 123–148.
- FAGGYAS István 1988. A temetéssel kapcsolatos szokások. In: F. I.: Fejfás temetők a magyarországi Gömörben. Gömör néprajza XII. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa, Debrecen, 149–174.
- FEHÉR Viktor 2014. A nemi kultúra mozzanatai Egyházaskér hagyományvilágában. In: Híd, 7., 86–98.
- FEJŐS Zoltán 1985. Hiedelemrendszer, szöveg, közösség I–II. Esettanulmány Karancseszki példáján. In: Néprajzi Közlemények. XXVII. évf., Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
- FERENCZI Imre 1973–1974. Népi gyógy módok a bánási magyarok körében. In: Néprajzi dolgozatok 28. Kiadja a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, Szeged
- GAZDA Klára 1980. Gyermekvilág Esztelneken. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- GENNEP, Arnold van 2007. Átmeneti rítusok. Ford.: Vargyas Zoltán. L'Harmattan Kiadó, Budapest
- GULYÁS Gizella 1982. Egy zentai ráolvasás. In: Hungarológiai Közlemények, 53., 569–572.
- GUZSVÁNY Szandra 2012. „Este viszik a menyasszony ágyát...”. A kupuszinai lakodalom régen és ma. In: Létünk, 1., 102–113.
- GYÖNGYÖSSY Orsolya 2010. „Adom végbúcsúzásom, a legutolsó szólásom...”. Knapok Dezső halotti búcsúztatói, Csanytelek. Devotio Hungarorum 15. Kiadja a Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged
- GYÖRGYI Erzsébet 1990. A házasságkötés szokásai. In: Magyar néprajz VII. Szerk.: Dömötör T.–Hoppál M.–Barna G. Akadémiai Kiadó, Budapest, 32–66.
- GYÖRGYI Erzsébet 2001. A házasságkötés és szokásköre. In: Létünk, 1–2., 69–73.
- GYURA Julianna 1973. Százötven babona. In: A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 15., 121–132.
- GYURA Julianna 1975. 111 Babona. In: Híd, 7–8., 705–716.
- GYURA Julianna 1980. Új hold, új király. Zenta környéki ráolvasások. In: Híd, 2., 222–240.
- HALÁSZ Péter 2005. Az emberi élet. In: H. P.: A moldvai csángó magyarok hiedelmei. General Press Kiadó, Budapest, 283–339.

- HEGEDŰS László 1942. Horgosi lakodalom. In: Kalangya, 1–2., 31–41.
- HOPPÁL Mihály 1980. Hiedelmek és hagyományok. In: Híd, 2., 241–254.
- HOPPÁL Mihály (szerk.) 1982. Folklor Archívum, 14. Kiadja az MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest
- JUNG Károly 1978. Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások. Forum, Újvidék
- JUNG Károly 1981. Doroszló hiedelemvilágához. In: Híd, 10., 1204–1210.
- JUNG Károly 1982. A hajnali mosdatás kérdéséhez. Adalékok egy lakodalmi rítus betiltásához és összehasonlító vizsgálatához. In: Híd, 4., 486–504.
- JUNG Károly 1983. A kiházásítatlanok halotti koronája. Adalékok a halott lakodalmának kérdéséhez a vajdasági magyarság hagyományvilágában. In: Jugoszláviai magyar folklór. Értekezések, monográfiák 3. Kiadja A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 151–176.
- JUNG Károly 1990. Hiedelemmondák és hiedelmek. Adatok Gombos népi hiedelemvilágához. Forum, Újvidék
- JUNG Károly 1993. Az emlékezet útjain. Ötvenöt olvasmány a néphagyományról. Forum, Újvidék
- JUNG Károly 2003. Szaján mai néphitéről. In: Szajáni gyűjtés. Táj és népi kultúra 4. Szerk.: Juhász Antal. A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa, Szeged, 115–124.
- KALAPIS Zoltán 1989. A változó életmóddal kivesző szokásokról és hiedelmekről Tóbán. In: Létünk, 5–6., 639–683.
- KÁLMÁNY Lajos 1885. Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya. Kiadja az MTA, Budapest
- KÁLMÁNY Lajos 1891a. Szeged népe III. Szeged vidéke népköltése. Szeged
- KÁLMÁNY Lajos 1891b. Ráolvasók. In: Ethnographia, II. évf., 35–37.
- KÁLMÁNY Lajos 1912. Halottas táncz. In: Ethnographia, XXIII. évf., 292–294.
- KAPROS Márta 1986. A születés szokásai és hiedelmei az Ipoly mentén. Kiadja a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen
- KAPROS Márta 1990. A születés és kisgyermekkor szokásai. In: Magyar néprajz VII. Szerk.: Dömötör T.–Hoppál M.–Barna G. Akadémiai Kiadó, Budapest, 9–30.
- KÁROLY Nóra 2004. Az esküvői meghívók néprajzához. In: Rítusok, folklór szövegek. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 13. Szerk.: Barna Gábor. Psaulus Hungarus–Kairosz, Szeged, 145–157.
- KATONA Imre 1974. Jeles napok és ünnepi szokások maradványai Észak-Bánátban. In: A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 19–20., 6–22.
- KATONA Imre 1978. A magyar halottas énekköltészet tiszta és átmeneti műfajai. In: Hungarológiai Közlemények, 35., 25–33.
- KOMÁROMI Tünde 2003. Ahonnan fogantatott, onnan legyen orvossága. In: Létünk, 1–2., 83–88.
- KÓNYA Sándor 2003. Mosdatás, ráimádkozás. Csókai adalékok a szemverés gyógyításához. In: Létünk, 1–2., 132–134.
- KÓNYA Sándor 2004. Harmatozzatok, egek! Népünk vallásos énekei Észak-Bánátban. Kiadja a Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta
- KÓSA L.–FILEP A. 1978. Bánság. In: K. L.–F. A.: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 63–66.

- KOVÁCS Endre 1982. Doroszló hiedelemvilága. Forum, Újvidék
- KOVÁCS Endre 1983. Telex a túlvilágról. Adalék Doroszló hiedelemvilágához. In: Híd, 10., 1212–1214.
- KOVÁCS Endre 1988. Bölcsőtől a koporsóig. Az emberélet fordulóinak népszokásai Doroszlón. Értekezések, monográfiák 18. Kiadja A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék
- KÖRMÖCI E.–SZABÓ J. 1983. Halotti szokások Zentán. In: Jugoszláviai magyar folklór. Értekezések, monográfiák 3. Kiadja A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 193–217.
- KUNT Ernő 1981. A halál tükrében. Magvető Kiadó, Budapest
- KUNT Ernő 1987. Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe. Gondolat Kiadó, Budapest
- KUNT Ernő 1990. Temetkezési szokások. In: Magyar néprajz VII. Szerk.: Dömötör T.–Hoppál M.–Barna G. Akadémiai Kiadó, Budapest, 67–102.
- LÁNCZ Irén 1989. Csantavéri hiedelemmondák. In: Hungarológiai Közlemények, 81., 661–674.
- LAURINYECSNÉ SINKÓ Rozália 1999. A terhességhez és kisgyermekkorhoz kötődő hiedelmek és szokások Füzesgyarmaton. In: A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 1999/20. Szerk.: Dér L.–Nagy Gy. Kiadja a Békéscsabai Múzeum-Egyesület, Békéscsaba, 167–214.
- L. JUHÁSZ Ilona 2002. Rudna I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században. Lokális és regionális monográfiák 2. Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom
- MADAR Ilona 1989. Az emberi élet fő állomásai. In: M. I.: Fejezetek Zoboralja társadalomnéprajzához. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 69–104.
- MOLNÁR Rózsa 1998. Az észak-bánáti segédkántorok. In: Létünk, 3–4., 224–227.
- MUHI János 1936. A falu. Tiszamenti babonák és hiedelmek. In: Híd, 1., 6–10.
- NAGY ABONYI Ágnes 2001. Adalék a lakodalmi ételek és étrend változásához a tálalóversek tükrében. In: Létünk, 1–2., 140–146.
- NAGY János 1934. A falu. Lakodalmi Múzslán. In: Híd, 1., 3–9.
- NAGY József 2001. A házasság mint szentség. In: Létünk, 1–2., 67–68.
- NAGY Veronika 2006. A farsangi és lakodalmi tyúkverő földrajzi elterjedése a Kárpát-medencében. In: Ethnographia, 117. évf., 105–136.
- NAGY Veronika 2011. A lakodalmi tyúkverő funkcionális és terminológiai kérdései. In: Ethnographia, 122. évf., 321–348.
- ORLIĆ PEŠIĆ, Mira 2003. Védekezés a szemmel veréstől. In: Létünk, 1–2., 116–117.
- ORTUTAY Gyula (szerk.) 1982. Magyar néprajzi lexikon I–V. Akadémiai Kiadó, Budapest
- PALATINUS Aranka 1998. A muzslyai kántorok. In: Létünk 3–4., 228–236.
- PALATINUS Aranka 2003. Szív szerette, szöm mögverte... In: Létünk, 1–2., 135–140.
- PAPP Árpád 1997. A Délvidék magyar újratelepítése 1699 és 1945 között. In: Létünk, 3–4., 308–331.

- PAPP Á.–RAFFAI J.–TERBÓCS A. (szerk.) 2002. A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza. (CD és kommentár kötet), Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Szabadka
- PEJIN Attila 2008. A helytörténet-kutatás és -írás kézikönyve. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta
- PENAVIN Olga 1951. Kórógyi lakodalom. In: Híd, 6–7., 445–454.
- PENAVIN Olga 1961. Halál és temetés Szlavóniában. In: Híd, 5., 445–448.
- PENAVIN Olga 1974. Betegség, halál és temetés Szlavóniában. In: A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 19–20., 139–152.
- PENAVIN Olga 1977. Halotti búcsúztatók, imák, koldusénekek, gyógyító ráolvasások. In: Hungarológiai Közlemények, 32., 5–22.
- PENAVIN Olga 1983. Népszokások, népi életmód. Néprajzi tanulmányok. Értekezések, monográfiák 7. Kiadja a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 49–104.
- PENOVÁTZ Antal 1979. Vajdasági magyar néprajzi kalauz. Forum, Újvidék
- PÓCS Éva 1985. Magyar ráolvasások I. Az MTA Könyvtárának kiadása, Budapest
- PÓCS Éva 2003. Az ígézet, szemverés: A nézéssel való rontás hiedelmei és rítusai. In: Létünk, 1–2., 53–82.
- POLNER Zoltán 1978. Föld szülte fáját. Szeged környéki ráolvasások és népi imádások. Somogyi-könyvtár, Szeged
- POLNER Zoltán 2010. Az avató szokásrendje. In: Rítus és ünnep. Szegedi vallási néprajzi könyvtár. Szerk.: Barna Gábor. Kiadja a Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 362–369.
- POZSONY Ferenc 2006. Erdélyi népszokások. KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- RADULOVIĆ, Ljiljana 2003. A szemmel verés és a rossz szem hiedelme a Szerémségben. In: Létünk, 1–2., 104–106.
- RAJ R.–NAGY I. 2001. A menyasszony és a vőlegény lakodalmi öltözetének változásai a vajdasági magyarság körében. In: Létünk, 1–2., 133–139.
- REISZIG Ede 1911. Egyházaskér. In: Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monográfiája. Torontál vármegye. Szerk.: Borovszky Samu. Országos Monográfiai Társulat, Budapest, 45–46.
- RÉSŐ ENSEL Sándor 2000. Magyarországi népszokások I–II. Osiris, Budapest
- SCHRAM Ferenc 1957. Temetkezési szokásaink. Magyar Nemzeti Múzeum–Történeti Múzeum, Budapest
- SERES Andrea 2002. Lakodalmi vendéglátás: gyökeres változtatás gondolata vidéken az ezredfordulón. In: Ethnographia, 113. évf., 267–274.
- SILLING István 1982. Kútra mennék. Kupuszinai adalék a hajnali mosdatás kérdéséhez. In: Híd, 6., 803–808.
- SILLING István 1994. A halotti búcsúztató eredete. In: S. I.: Templomok, szentek, imádások. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság–Logos Grafikai Műhely, Újvidék–Tóthfalu, 38–42.
- SILLING István 2001. A koma birkája a kupuszinai lakodalomban. In: Létünk, 1–2., 152–153.
- SILLING István 2002. Vallási néphagyomány. Írások a vajdasági népi vallásosság köréből. Forum, Újvidék

- SILLING István 2010. Vajdasági magyar nyelvjárási olvasókönyv. Forum–Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Újvidék–Szabadka
- SILLING István 2014. Szenttisztelet és népi vallásosság a Vajdaságban. Forum–Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Újvidék–Zenta
- SILLING Léda 2008. A rozmaring nyugat-bácskai néprajzához. In: *Létünk*, 2., 100–109.
- SINKOVITS Ferenc 1974. Csantavéri falusi lakodalom a kurjantók tükrében. In: *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, 19–20., 83–139.
- SOLYMOSSY Sándor 1943. Hitvilág. In: *A magyarság néprajza IV. A magyarság szellemi néprajza*. 3. kiadás. Szerk.: Viski Károly–Győrffy István. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 286–382.
- SZENDREY Zs.–SZENDREY Á. 1943. Szokások. In: *A magyarság néprajza IV. A magyarság szellemi néprajza*. 3. kiadás. Szerk.: Viski Károly–Győrffy István. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 132–285.
- SZLÁVICS Károly 2001. A csonoplyai németek házasságkötési szokásai. In: *Létünk*, 1–2., 123–127.
- SZŐKE Anna 2000. Kishegyesi temetkezési szokásaink. In: *Híd*, 9., 726–756.
- SZŐKE Anna 2002. A boszorkányság jelenkori dimenziói a Vajdaságban. Kézirat.
- SZŐKE Anna 2003. A szemmel verés hiedelmének magyar–szláv párhuzamai a Kárpátalján és a Vajdaságban. In: *Létünk*, 1–2., 96–99.
- SZŐKE Anna 2012. Örökbe hagyom. Fejezetek Kishegyes társadalomnéprajzához. Kiadja a Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Szabadka
- TÁTRAI Zsuzsanna 1980. A lakodalmi szokások változása. In: *Nógrádsipek. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu mai folklórjáról*. Szerk.: Szemerkenyi Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 359–422.
- TÓTH Ferenc 1975. Kálmány Lajos nyomában. Az észak-bánati népballadák élete. Hungarológiai Intézet, Újvidék
- TÓTH Ferenc 1983. A néphit és népszokások rendszere Űrményházán a szerelemtől a kereszttelőig. In: *Jugoszláviai magyar folklór. Értekezések, monográfiák*. 3. Kiadja a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 107–130.
- TÓTH Ferenc 2012. Szó és szív. Népköltészeti írások balladákról, népdalokról és szerelmi szokásokról. Forum, Újvidék
- TÓTH-GLEMBÁ Klára 2000. „Mindönki Múzslára akar mönni”. Logos, Tóthfalu
- TÓTH-GLEMBÁ Klára 2001. Nagy bánata van a menyasszonynak... A menyasszony szerepéhez fűződő szokások, hiedelmek, jóslások Múzslán. In: *Létünk*, 1–2., 160–170.
- TÓTH-GLEMBÁ Klára 2003. Adalékok a magyarok és más nemzeti kisebbségek szemveréssel kapcsolatos hiedelmeihez. In: *Létünk*, 1–2., 100–103.
- TÓTH Kálmán 1943. Szeremlei lakodalom. In: *Kalangya*, 3., 107–112.
- TRIPOLSKY Géza 2001. Válogatás Bicskei István zentai vőfély verseiből. In: *Létünk*, 1–2., 171–175.
- TRIPOLSKY Géza 1985. A halálhír közlése – gyászjelentések. In: *Hungarológiai Közlemények*, 64–65., 391–402.
- UJVÁRY Zoltán 2002. Gömöri néphagyományok. Kiadja a Herman Ottó Múzeum, Miskolc

- VALKAY Zoltán 2008. Az adorjáni Sarlós Boldogasszony-templomról, a helybeli katolikus plébániáról, a temetőről és a kálváriáról. In: Helyismereti Almanach. Szerk.: Molnár T.–Pejin A. Kiadja a Dudás Gyula Múzeum- és Levélbarátok Köre, Zenta, 111–135.
- VEREBÉLYI Kincső 1998. Alkalomhoz kötött szokások. In: A magyar folklór. Szerk.: Voigt Vilmos. Osiris Kiadó, Budapest, 407–414.
- VEREBÉLYI Kincső 2013. Újabb fogalmak a szokások vizsgálatában. In: Ethnographia, 124. évf., 419–437.
- VIRÁG Gábor 1997. Móringlevél – házassági kötél. In: Híd, 12., 936–955.
- VIRÁG Gábor 2001. Móringlevél Feketicsen. In: Létünk, 1–2., 74–84.
- VOIGT Vilmos 2004. Szokások, rítusok, ünnepek. In: V. V.: A vallási élmény története. Timp Kiadó, Budapest, 140–165.
- VOIGT V.–BALOG L. 1974. A népköltési (folklór) alkotások kritikai kiadásának szabályzata. Akadémiai Kiadó, Budapest
- ZSÓTÉR Gergely 1987. Mindszenti vőfélykönyv. Csongrád megyei könyvtári füzetek 19., Somogyi-könyvtár, Szeged

A KÖTETBEN SZEREPLŐ SZÖVEGEK PUBLIKÁCIÓVÁLTOZATAI

- FEHÉR Viktor 2013. Születés és csecsemőkor. Szokások és hiedelmek Egyházaskéren. In: Híd, 7–8., 130–150.
- FEHÉR Viktor 2013. A tükör szerepe az egyházaskéri népi kultúrában. In: Sokszínű néphagyomány, sokféle módszer. Válogatás a 2013-ban megrendezett VII. Fiatal néprajzkutatók és kulturális antropológus hallgatók konferenciáján elhangzott előadásokból. Szerk.: Szőke Anna. Grafoprodukt Nyomda, Szabadka, 21–28.
- FEHÉR Viktor 2014a. A házasság. Az emberélet második fordulójához kapcsolódó szokások és hiedelmek Egyházaskéren. A házasság előtt. In: Híd, 5., 87–113.
- FEHÉR Viktor 2014b. Egyházaskéri lakodalmi szokások. Az emberélet második fordulójához kapcsolódó szokások és hiedelmek. In: Híd, 6., 93–99.
- FEHÉR Viktor 2015. Halál és temetés. Az emberélet harmadik fordulójához kapcsolódó szokások és hiedelmek Egyházaskéren I. In: Híd, 3., 69–97.
- FEHÉR Viktor 2015. Halál és temetés. Az emberélet harmadik fordulójához kapcsolódó szokások és hiedelmek Egyházaskéren II. In: Híd, 4., 110–139.

TARTALOM

ELŐSZÓ	
BEVEZETŐ	

Egyházaskér telepítéstörténetéről	
A helyi népszokásokról	
A munkamódszerről és az anyagközlésről	
Köszönetnyilvánítás	

SZÜLETÉS ÉS CSECSEMŐKOR

Az átmeneti rítusokról	
Bevezető	
Termékenység	
Születéskorlátozás	
Védekezési módszerek	
Terhesség	
A születendő gyermek nemének megjóslása	
Terhesség alatti tilalmak	
Megnézés és megijedés	
Összenőtt, úgynevezett kettős gyümölcs fogyasztása	
Foghúzás	
Halottnézés – temetőlátogatás	
További tilalmak	
A várandós menyecskét ért sérülések nyomai az újszülöttn	
A terhesség alatti kiváltságok	
A várandós állapotát figyelve történő jóslás	
Lopás	
A terhességmegszakítás	
A terhességmegszakítás okai	
A terhességmegszakítás módszerei és eszközei	
Szülés	
A szülésre történő felkészülés	
A szülés közvetlen előzményei	
Egyházaskéri bábasszonyok	

A bábasszonyok fizetsége	
A szülés megkönnyítése	
Nehéz szülés	
Szülési testhelyzet, helyiség	
A köldökzsinór elvágása	
A köldökzsinór elásása vagy megőrzése	
Burokban született gyerek	
A méhlepény elásása	
Táltos, garabonciás születése	
A gyermek neve	
A születés napjához fűződő hiedelmek	
Az anya ébren tartása	
Az újszülött ellátása	
Az első fürdetés	
Öltöztetés	
A köldökcsomk leköttése	
A gyermekágy	
A csecsemő magára hagyása	
A pelenka kinn hagyása	
A csecsemő temetőbe vitele	
A csecsemő megnézése	
Komatál	
A „gonosz” távol tartása	
A szemverés	
Váltott gyermek	
Gyermekei megbetegedések és gyógyításuk	
Nyavalyatöréses gyermek	
Ijedtség	
Torokgyulladás, torokgyík	
Gyermekegyi láz	
Vérmérgezés	
Himlő	
Hideglelés	
Fülfájás	
A máktea alkalmazása és hatása	
A keresztelés szokás- és hiedelemvilága	
Keresztnévadás	
A születés hivatalos bejelentése	
A komák kiválasztása	
Templomi keresztelés	
Bábakereszttség	
A gyerek bemutatása	
Keresztelői lakoma	
Az első asszonyavatás	

A kislány fülcimpájának kiszúrása	
Szoptatás – elválasztás	
Hajvágás	

A HÁZASSÁG

Bevezető	
A házasság célja	
A férjhez menés sorrendje a családban	
A házasságkötés előkészítő fázisai	
Párosító játékok	
Munka	
A bál hagyománya: a kisbáltól a lányhoz járásig	
A párválasztás szempontjai	
Endogámia	
A vagyon szerepe	
Vallási ellentétek	
A lányok házasságjósoló műveletei	
Luca-napi jóslás	
Karácsony böjti jóslás	
Kártyavetés és a tükör leejtése	
A házasságkötés szokásköre	
Lányszöktetés, lánylopás	
Háztűznézőben	
Eljegyzés	
Jegyajándék	
Hozomány	
Jegyben járás	
A jegyben járás ideje alatti ajándékok	
Lakodalmi tisztségviselők	
Násznagy	
Koszorúslány	
Vőfély – vőfény	
Kisegítők, felszolgálók	
Lakodalmi előkészületek	
Vasárnapi készülődés	
Hétfői, keddi és szerdai előkészületek	
Csütörtöki előkészületek	
Pénteki előkészületek	
A lakodalom napja és menete	
Reggeli	
Vendégfogadás	
Nézelődők	
Bokréta, menyasszonycsokor	

Ebéd	
Nászmenet	
Polgári esküvő	
Templomi esküvő	
A második asszonyavatás	
A menyasszonyos háznál történő sortánc – menyecsketánc	
Lánykikérés	
A vőlegényes házhoz történő érkezés	
Vacsora	
Amíg a zenekar vacsorázik... ..	
Menyasszonytánc, újasszonytánc	
Csúnya menyasszony	
Kálátó	
„Kőögetés – meszelés”	
Mulatozás és munka a lakodalom másnapján	
Babonák, hiedelmek	
Egy lakodalom 1951-ből	
Újasszony/újember a háznál	
Ha sokat vitázott az új pár	
„Embörbál”	

HALÁL ÉS TEMETÉS

Bevezető	
A halál előjelei	
A halálmadár	
A kutya nyugtalansága	
Haláljósítás halotról	
Edénycsörömpölés, -repedés	
Új ház építése	
Haldoklás	
Búcsúzkodás, utolsó kívánság, intelem	
A haldokló visszasírása	
A halál beállta	
A halál beállta utáni teendők	
Az ablakok becsukása	
Az óra megállítása	
A tükör letakarása	
A tűz eloltása	
Szép és nehéz halál	
Haláleset jelzése a faluban	
Harangok által történő halálhírközlés	
A szomszédos településeken élő hozzátartozók tájékoztatása	
A halál beállta utáni további teendők	

A férfiak megborotválása	
A halott öltöztetése	
Legény- vagy nagylányhalott öltöztetése	
Az útravaló	
Mágikus cselekedetek a halottól való félelem megszüntetésére	
A koporsó	
A koporsó alapanyaga	
A koporsó beltere	
A koporsó készítője	
Szemfedő	
A halott fölgravatálása	
A halotti korona	
Virrasztó	
A sírgödör kiásása	
A temetés tisztségviselői	
A búcsúztató elkészítése	
Temetési szertartás a halottas háznál	
Temetési szertartás kezdete fiatal halottnál	
A temetési menet	
Temetési menet fiatal halott esetében	
A halotti szertartás zárószakasza	
Zárószakasz a fiatal halott esetében	
Öngyilkosok temetése	
Nem átlagos temetések	
Gyermeahalott temetése	
A halotti tor	
A halott emléke a toron	
Az elhunytak szedett táplálék sorsa	
A megmaradt étel és az ételmaradék sorsa	
A fiatal halott „lakodalma”	
A falu gyermekei és a tor	
A gyász	
A falu közvéleménye és a gyász	
Gyászjelentés	
Gyászmise	
A hazajáró lélek	
A hazajárás oka	
A tulajdonos halála utáni állati és tárgyi veszteség	
Az élők és a hazajáró lélek közötti kapcsolat	
Az elhunytal való álmódás	
A hazajáró lelkek elleni védekezés	
Halottak napja	

FÜGGELÉK

Adatközlők	
Apotropaikus és más imádságok	
Egyházaskéri vőfélyversek	
Tájszavak, kevésbé ismert kifejezések	

IRODALOM

A kötetben szereplő szövegek publikációváltozatai	
---	--

Fehér Viktor
SZOKÁSKUTATÁS VĚRBICÁN

Forum Könyvkiadó Intézet
Újvidék
2016

www.forumliber.rs
www.facebook.com/ForumKonyvkiado
e-mail: direktor@forumliber.rs

A kiadásért felel Virág Gábor főszerkesztő
Recenzensek: Dévavári Beszédes Valéria, Szőke Anna
Szerkesztő: Brenner János
Műszaki szerkesztő: Csernik Előd
Példányszám: 200
Készült a Grafoprodukt Nyomdában Szabadkán, 2016-ban